

Kovács Imre Attila

A megkerült téma

mendemonstrációk

Kovács Imre Attila
A megkerült téma

ARCUS KIADÓ

Kovács Imre Attila

A megkerült téma

m e n d e m o n d á k

**Hódmezővásárhely–Székesfehérvár–Bodajk
1995-2010**

A kötet megjelenését anyagilag támogatták:

Czirbusz Piroska Emlékére a Hódmezővásárhelyi Művészetekért Közalapítvány
Bodajk Város Önkormányzata
Bodajki Civil Fórum
Dr. Cser-Palkovics András

© Kovács Imre Attila

Kiadó: Arcus kiadó / 2011

Tervezés, tördelés, nyomdai előkészítés: Arcus Stúdió

Nyomdai és kötészeti munkák: Multiszolg Bt.

ISBN 978-963-88861-2-5

Paraszt Párizs

Mesék, romok, irodalom

Aranéknál, ahol kora gyermekkoromat töltöttem, két ki- s bejárata volt az udvarnak. A gerendákból és pallókból épített komor hátsó kapu a Szegfű utcára, a régi háztulajdonos monogram-címerével megvasalt, urizáló pedig a rendőrbesúgó kubikosvezérről elnevezett útra nyílt. A fenti a fegyelmezett hatvanas évekre, a hátsó az időtlen, archetípusokat tenyésztő, történelem alatti utcácskára. Én hol ide, hol oda szöktem, de a gyerekkorom javát mégis csak az udvar időcsapdájában töltöttem. Olyan volt ez az egyszemélyes grund, mint két élettér közti költői zsilip; titokzatos és meseszerű. Dimenziókat váltó átjáróház.

Gondolkodásom gyökereit kutatva minduntalan erre a kétfelé nyíló, kikövezett udvarra érkezem. Ideális rejtekhely volt, és mégsem szigetelt el a külvilágtól. Beengedett a békét biztosító kisvárosi stréberségbe, és elágazott az indulatos-érzelmes kismagyar hétköznapi felé. Itt biztonságban voltam, mint az alagutat ásó betyárok.

Az udvar felső végén, a díszesebb kapu kínálta a belvárost. Nappal több esemény, este jobb közvilágítás. A sarkon fodrászat, ahol sorszámot téptünk, szigorúan érkezés szerint, de utána meghallgathattuk Farkas Laci bácsi hajnyírással álcázott, vastag hangon áradó szabadegyetemét. A villamossági szaküzlet kirakata előtt elsétálva mindannyiszor megbámultuk a Trombitás Frédiről szóló lemezt, a hozzávaló háromsebességes Supraphon lemezejátszóval együtt. Tiszavirág cukrászda, bizományi áruház, háztartási bolt, szemközt a rendőrség félelmetes épülete.

A lenti nagykapu szénhordáskor kitárt, ezúttal barátságos, barna szárnyai a cseresznyefáig értek. Ilyenkor az ágak közé ültem megszemlélni az igáslovak asztallapnyi hátát, meg a szemközti temetkezési vállalat istállóját, Surinya bácsi szomorú-sötét kedvenceinek szállását. Az alsó kisutcában dolgozott több lépcső mély pinceműhelyében Hódi bácsi, a cipész. Félhomályos és bőrszagú vermében fogadta a környék vásott, széttaposott szandáljait, tűsarkukból kifordult cipellőit. Kellően lassú, öreg mester volt: kopasz fej, SZTK-szemüveg, enyvszínű kötény. Az ő dolgos közönyét az utca derekában hirtelen ránk költöző, nagy szervezőerejű, ordítós fajta házmester tette még rokonszenvesebbé. Pedig csak – mint minden jó házmester – a területét védte. Az államilag rábízott kisvilágot. Hivatalos volt és kötelességtudó, félelmetes s egyszersmind nevetséges. Utóbb már csak ijesztő, mert valami csúnya betegségből kifolyólag megműtötték a torkát, és attól kezdve beszélőgéppel élt. Reggeltől estig hal-

lottuk hangsúly és dallamnélküli gépdarázs-hangját. Amíg tudott volna saját gégéből is, addig ritkán szólt, de most folyton, szinte megállás nélkül... Fájdalmas gyönyörrel pazarolta új hangszínét. Sokat ivott, és száz forintért házhoz hívta a borbélyt; aki „ezért a pénzért hosszabban, fecsegőbben is borotválhatná”. Darabos, haragos-vörös férfiteste palackba zárult, s ettől fogva semmilyen kutya, kölk, de még unoka sem háborgatta. Győzött az utcán, noha ordítani már nem volt képes. Nemsokára meghalt – egyedül, soványan és igen némán. Ő volt a Szegefű utca utolsó nagy egyénisége. Az elmúlás vele kezdte meg a sort.

A nagy világfolyamatokat híven követő (olykor parodizáló) helyi változások – mondanom sem kell – a Szegefű utcából indultak. Lebontották és újrahasznosították, citromsárga és lila házakat emeltek a helyén. Ezekhez nem passzolt a halottas ló, a bogaras suszter, pláne a korhely, majd később félelmetessé sorvadt házmester. Aran háza is eltűnt, bár a fű között bujkáló konyhaköveket elfelejtették feltörni, sőt, a régi fürdőszoba ónszürke betonlepenye is átvészelte a határidőktől úzótt bontási rohamot. Torokszorító és értelmetlen utóvédharc.

Elvész az útra bocsátó épített környezet. Téglahalommá omlik a műterem, a berakó, Emmi néni hagyma- és karamell illatú konyhája, bezárulnak az időkapuk, lehetlenné válik a csodálatos és biztonságot adó átjárás. A továbbfejlesztett hatvanas éveket már csak az újrakent, úri nagykapu választja el a hátsó, kiárúsított telektől. A történetem fele maradt meg, lila bársonytokban. Fokozatosan megszűnnek az epizódok, eltömődnek a mellék- és Szegefű utcák, elkopik a teljesség békebeli látszata. Elmerül, mint az átázott papírcsónak Andersen ólomkatonájával.

A kisváros felett az elmúlás folyamatos jelenideje az úr. A körvonalak és távolságok feloldódnak a szemlélődésben, a szűk vidék barátságos-fanyar melankóliájában, amelyben a perc agresszió, az óra erőszakosság, a nap rámenősség. Itt nincsenek küllők az idő óriáskerekében, és a legmagasabb kilátópont kínálta látvány is arányos velünk, nem nagy térhez szoktatott emberekhez. Ha vita támad az életigazságokról, amögött hiába keresünk kiváltó okként egy túlfeszített órarugót. Németh László ezt szerethette, a bármilyenség időrejteket; a zseniket és a maguk dolgát legnagyobb tudó gazdákat egy embermasszába gyúró, asszonyomeleg kisvárost. Ahonnan, ha valakinek dolga akad, el kell mennie.

Mert a kisvárosnak nem sürgős, előtte az örökkévalóság. Előre megkapta a díjat, de a távot azért becsületből lekocogja. Aki kisvárosban él, abban van valami posztmodern (majdnem-legkorszerűbb) egykedvűség, az örök élet illúziójával játszadozó tohonyaság, meg szeszélyből támadt munkakedv, és minden más, házi papucstól a cylinderig. Érzem a csontjaimban.

Ezer éve figyelem a kisvárost, hisz' átdübörgött rajtam, és közben megjegyeztem a falakig futó repedéseket, az elkerülhetetlen tágulás sötét árkait. Csak bírni ki, csak ne rázná meg nagyon! Azt hiszem, írni kellene egy regényfélért erről a feltámadás előtti haldoklásról, régi embereim kallódásáról, szélütött eleganciájáról, azokról, akik még

megpróbálják elképzelni a táguló világegyetemet, aztán rajtakapva magukat a szegényen, rábökik: na, és akkor mi van? Egy regényt a csízekről, nádi posztákról, békákról. Hogy egy kicsit még élhessenek, hogy egy kicsit még élhessek.

Barlangrajz

Fodor festőművész úr rajzsakköre hétről hétre begyűjtötte, magához vonzotta a városka hóbortos vagy lézengő figuráit, akik lompos, tintakék mappáikkal minden pénteken megszállták a kultúrház kivilágított első emeletét. Mint köztudott, igazi festő olajjal dolgozik, de mi ott csak szenet, ceruzát és krétát használtunk. Sok éven át ontottuk a vázlatokat eme fixatív szagú, fél-kávéházi légkörben, noha a Művet, a mestermunkát mégis az otthoni magány gyötrelmeitől vártuk.

Fodor úr le-leszállt közénk korrigálni, miután gyűrött kelmékből és talált tárgyakból beállította a csendéletet, vagy művészi közszemlére bocsátott egy múmiatürelmű öreget. A művész úr – vezetői munkája részeként – haladási naplót vezetett az összejöveteleinkről. Pontosabban: szakköri naplót. Laci bácsiról (egy strigula), aki olajos festő léteére csak azért ugrott be hozzánk, szenesekhez, hogy így megszerezze a részvételi jogot évi rendes, bemutatkozó tárlatunkra. Joli néniről (újabb strigula), az elhervadt kozmetikusról, aki ugyanolyan színes dühvel krétázta a papírt, mint lerombolt arcát, s akit én mindőnk közül a legeredetibb tehetségnek tartottam. A tanácsi-ember Gézáról (vastag strigula), aki szűkszávu volt, akár a fáraó írnoka, s mindent ugyanazzal a javíthatatlan és befejezett közepszerűséggel örökített meg. S talán Magyar mesterről is, a belvárosi hobóról. Egyéb iránt Magyar úr, ha némi izgalmat akart vinni a szakmai szépelgésbe, kajánul fölemlegette, hogy anno, az általános iskolában padtársak voltak Fodor művész úrral...

Így teltek-múltak az évek engedélyezett mániánk emeleti rezervátumában, a korsók, mákgubók és roskatag modellek időszakosan vissza-visszatérő szcénái közepette. Aztán, úgy az évtized vége felé, mégis történt valami. Felerészt a históriának, felerészt egy szervezési hibának köszönhetően. A kultúrház igazgatója bérbe adta a (szemérmes vidéki vakmeréssel gyülekező-gyűlésező) ellenzéknek a ház felső traktusát. A mi termünk. Ahol a Fodor úr és a Géza és a Laci bácsi, no, nem, nekünk jogaink vannak! Még Magyar mesternek is.

Az illetékesek rövid, négy szemközti tárgyalása után engednünk kellett. Durcásan összehajoltunk, csikorgattuk az asztalokat, csörgettük a székeket, meg szétfújtuk a pitt kréta korompuha porát. Mappáink pajzsa mögül előredőftük sértettségünket, és kitódultunk a galériára. De ott is mi voltunk! Csodabogarakból, az életcsirizből kikandikáló kisemberekből, megbántott és felgerjedt igazlátókból, a magyar jövő kóborlovagjaiból verbuválódott az a csapat is. Bámult a rajzsakkör a hirtelen láthatóvá vált ellenzékre, mely, íme, elorozta az ő lassan kiépített városfölöttiségét. Láthatóvá

vált a konkurens másság, és ezáltal máris düledezni kezdett bennünk és körülöttünk a szocialista-realista elefántcsonttorony.

Nézett a tizenöt ember a tizenöt emberre. A már-amennyire-művészek a többé-kevésbé-politikusokra. Hogy: mi lesz? Időszámításunk óta nézzük egymást a kultúrház első emeletén. A személyzet a napszaknak megfelelően le- vagy fölkapcsolja a vilányt, új igazgatót neveznek ki, népművelők jönnek-mennek, odalenn megváltozik és átépül a város. Legjobb volna kibontakozni ebből a dermedt egymásra ismerésből, lerohanni a lépcsőn, s a feltépett mappából szélnek eresztetni a döglött fácánt, a porlepte szalmavirágot, a temérdek, lassan gyült vázlatot. Aztán elvegyülni a járókelők között, mintha mi sem történt volna. Mintha még minden megtörténhetne.

A köhögő ember

A vidékiség tárgylemeze fölé hajló embertermészet-kutatóként csavargatom az éleslátásomat (miközben csöpp létem is átzuhan e megfigyelés mikroszkópján. Vissza, eredeti közegébe.). Miért nem ihlek hát egy fordított optikájú tudományos-fantasztikus nagyregényt? Bizony, jó volna egy hasmánt vagy laptopon összefantáziált román, s még inkább dicső egy, a bosszús egekre nyelvfreskózott végítéleti regény. De erről majd máskor.

Maradjunk az én köhögő sapiensemnél. Nála zárkózottabb egyedet aligha találni a magyar Alföld megparasztpárizsiasodott emberkertjében. Színrelépése fel sem tűnt a történelmi botrányok monumentalitása mellett. Kezdetben, a germán-szláv, marxilenini közösségi elv térkép- és népgyaluló éveiben egy csingi-lingi kis lakat lógott a dolgozók millióinak a száján. Csak a brigádvacsorák hajnali romjai fölött böffent ki pár élesztőszagú hangulatjelentés. Meg a konyak-óceánon hánykódó értelmiségi lélekvesztőkből dobáltak ki időnként szigorúan ellenőrzött palackpostákat. No, meg a nemzetközi figyelemmel távbabusgatott, mindenki által tisztelt titkos ellenállók sakkoztak az elhárítással. (Néhány borítékolt lépést még most sem bontottak fel...) Szóval, az édesatyai vidék istenhátamögötti gyarmatain téres csönd honolt. Úgy egyébként. Mert azért dült a kilenctized részben megbundázott, és egytized komolyságú osztályharc. Szuggesztív egymásra nézések szemsugarára csipeszelt, absztrakt vizes lepedők keresték áldozataikat. Nem eredménytelenül! Ekkor indult a pályáján a köhögő ember.

Miért, már köhögni sem szabad? Tulajdonképpen ő nem is köhögött, csupán csak köhintett. Szárazon, felszínesen, mintha egy porszem csiklandozná a torkát. Nem szortyosan, mellrengetően, ami után parányi férgek robbannak szét az elvtársi légterbe; zsebkendő sem kellett, csak munkásöklöt imitáló, kutyaszív nagyságú mancsát gyűrte az orra alá. Khöm, khöm! Beleköhécselt a szónoklatba, a nekibuzdult hozzászólásba, a viták lélegzetvételnyi mondathézagiba. Szétrákrógta az ifjú karrierista

szűzbeszédét, harákkolt a szakszervezetnek, a népfrontnak, a nőtanácsnak. Néha népesebb asztaltársaságra is áldozott egy-két különösen szellemes, finom éllel elhelyezett köhögést. Egy idő után már mindenki tudta, hogy új mozgalmi nyelv született, amely nem tola-kszik idézetekkel, nem rabol hosszú percekét a közös eszmecsereből. Visszafogott, gondolatébresztő és természetes. Voltak, akiket kifejezetten idegesített ez a kiszámíthatatlan, és teljességgel meghatározhatatlan értelmű khöm-khöm, mely szolid ugatásával felébresztette, vagy elbizonytalanította a hallgatóságot. Mit tud ez az ember, mire céloz, hogy érti azt, hogy keh-keh?

A leglelkesültebb mozgalmi korszak politikai szónoklatainak jegyzőkönyveit ilyesfajta közbevetések (zárójeles rendezői utasítások) tarkították: viharos taps; szűnni nem akaró óriási taps; derűlség; a sorok közül egy hang: úgy van; a küldöttek felállva tapsolnak, éltetik Rákosi elvtársat és Sztálint. A hatvanas, hetvenes évek sárhelyi kalendáriumában viszont ezeknek a köhintéseknek kellene egynéhány zárójelet szorítani: szemrehányó kehhentés; elnyújtott, kissé fedett torokköszörülés helyeslő színe-zettel; feszített torkú, bosszús krahácsolás; lágy, barátságos, torokzörejjel színezett sóhaj; határozott, felkiáltó köhögés szemöldöktáncsal és sűrűn ráncolt homlokkal; gyors, morzeszerű kakkogás; halálhörgésre emlékeztető, fulladásos roham.

Amikor a köhögő ember hivatalt kapott, hogy végre szavakba öntve is megtudhassák, megkaphassák azt a titkos tudást és rejtett szempontrendszert, amit köhögéseinek indítékaként feltételeztek, hogy végre derüljön ki a szó szerinti igazság, akkor keservesen csalódniuk kellett az elvtársaknak. A krahácsoló ember semmit sem mondott. Egy épkezláb gondolata sem volt. Egyszerű lénye ott lakozott azokban a közbeszúrt, ki nem mondott ítéleteket sejtető, valójában üres torokhangokban. Így lett köhögőművészből egy gyanakvó, találgató kisvárosi hatalmi kör felfedezettje. Soha be nem vallott káderfejlesztési fiaskója.

Ma (ahogyan azt veterán politikai körökben mondani szokás) felemelt fejjel jár. Ugye, semmi olyat nem mondott, amit vissza kellene vonnia? Csak nem képzelik, hogy a köhögés dokumentálható? Ezt a számárságot! A köhögő ember jár-kel, és újabban megint viszik a torka. A vergődő, kilincselő, kuporgató, helyét és boldogulását nem találó, adófizető nép várja a jelet, a világos beszédet. Már-már annyi is elég volna – ó, régi szép idők –, hogy khöm-khöm. Csak ne akarják velem elhiteni, hogy nem értik, mire gondolok! Khöm...

Tánc a síron

(Egyfelől.) Hallgatni kell Trianonról, intenek a közhangulat soros karbantartói, és fölszólítanak bennünket az önmérsékletre, hideg, arany markukat a szánkra tapasztják, s azt hiszik, hogy nélkülük nem lenne csönd a Kárpát-medencében. Hogy itt egy öntudatos, nyeregből nyilazó történelmi szabadsapátot kell civilizált érdeklődésbe

gubbasztani, hogy ők a törzsi megszállottság élő gátjai, hogy csak nekik köszönhető, folytonos csitítgatásaiknak a mi nagy, szétálló szemű kukaságunk. Ugyan már, nem kell bennünket csitítani, mert már semmit nem akarunk mondani! Aki pedig azt állítja, hogy csak ő nyugtathatja meg ezt a régi sérelmeiért új bosszúra készülő népet, az hazudik. A civilizátorok egy földbe ásott testű népet intenek méltóságra. Egy levágott végtagokkal evickélő nyomoréknak beszélnek a lelkére, hogy ne induljon a futóversenyen. A lovat kérik, hogy ne repüljön, a madarat, hogy ne nyerítsen.

Róma azért tartja Pilátust és tűri el főpapjainkat, hogy a mulasztásainkért őket okolhassuk. Higgyük el, hogy nélkülük merész és kiszámíthatatlan ellenfél lennénk. Valójában nekünk van nagyobb szükségünk rájuk, mert ők a mi gyenge lelkiismeretünknek biztos fedezékei. Ne beszéljünk hát Trianonról – szétárad az ajánlás, a komoly pátoszú nemzetföltés, a jól fizetett szakértői javaslat. Miért? Akart itt valaki egyáltalán? Hacsak nem az ügyet lejárató, piszkos logikájú ordítózó. A csonka ország alvadt vérét nyalogató, magyar Vlad Drakulok.

(Másfelől.) A korszerűtlen magyarság hegyfoka az égig érő Trianon-bánat. Az az asztalrahasalós, gyertyalánggal átszűrt borospoharú, ferde szájszélű, torokból préselt dalokat kukorékoló hősi gusztustalanság. Ősz szóhuszárok ezerszer ledöfött szalmabábja, széken vívott hadjáratainak távoli tárgya. Mintha csak így lehetne közeledni az elbukott ország nagy, nemzetközi szégyenéhez: ilyen feldomborult mellkasú, hüppögős hetykeséggel, rabszolgagöggel, ártalmatlan és nevetséges háborgással.

A trianoni tragédiát kocsmasarki murikban elvonyítók, a zavaros pátoszú gyászdísz-baglyok, a Nagymagyarországot salétromfoltban és pörköltsaft-pecsétben is körvonalazódni látó egzaltált magán-médiumok, a bő szóvérvészű lelki sebesültek egyáltalán nem veszélyesek. Kicsi méregzacskójuk a végtelen világdübürgés alsó géptermének vékonyfényű zugában fakad fel. Észrevétlen és szánszamasan. Tehát hallgatni kell Trianonról, mindentudó közönyösséggel, szemsarokba rejtett beavatottsággal, magakellető higgadtsággal. Mert Rómát idegesíti a provinciák őskultusza, és rendszerint akad helytartó, aki a világbirodalom és a maroknyi bennszülött közti békét valami hőbürgő Názáreti feláldozásával oldja meg. Jól van ez így, bölintanak rá a bölcsek: a hebehurgya hősködéssel szemben mindig felvonulnak a gyávák és az árulók, és mindig az elkeseredés és életföltő bénultság éppen adott aránya dönti el a históriát.

(És ami megtörtént.) Hódmezővásárhelyen néhány magánszemély és a Szabó Dezső Emléktársaság csendes, párszavas körbeállást hirdetett gyász-Trianon 76 éves falához. Jó lett volna egy gyakorlott szónok, de az egyik országos szervezet vásárhelyi illetőségű elnöke (fel nem fedhető okokat sejtetve) elutasította a felkérést. A másik, szintén jó magyar érzésekből mandátumot szerzett elnök pedig – a közéletben immáron tapasztalatokat szerezvén – azt dohogta: hogyan képzelik a rendezők, hogy ő három embernek fog beszédet tartani, ráadásul valami ismeretlen társaság díszére. Persze, Trianon, igen, hát az lehet, hogy fontos, de csak nem képzelik, hogy ő három

embernek... Valamiért, talán épp dachból mégis meglett a csöndes megemlékezés, alkalmi szónokkal, esőverte gyertyákkal, pislá lányhangba zárt Babits-verssel, motorzúgásba kevert Karinthy-levéllal, okosan elkiáltott Kányádi panasszal.

Ez utóbbi fényes, fekete soraira egyszer csak lekiabált egy közeli énekszó. A Kossuth téri irodaház felső emelete ekkor zendített rá. Először a ballagók lovas kocsira zsúfolt, szerenádos örömeire hasonlított, később egy szilaj lakodalom hoppo-gajdos vigalmára, mígnem kiderült, hogy itt a Gyülekezet táncol és visong halleluját, és csigázza bele magát egy égis égis vidámság elragadtatottságába. Odalent, az első világháborús emlékmű körül a negyven kíváncsi, merész vagy éppen arra járt vont fel az est sötét oszlopára a Himnusz lobogóját, és zengte, dűnnyögte Kölcsey sorait a valamikori, nyomorúságos alku, Trianon szinte mozdíthatatlan, ránk mázsált öröksége alól, míg fent, aznap, időben és térben megszervezetten közel, a nyitott ablakon kihangágyúzva vigadozott a Gyülekezet. Torkuk szakadtából boldogok voltak, ropták, és szólt a gitár. Fölösleges volt megtudniuk, hogy a tér maréknyi búslakodója miféle szertartáson lógatja az orrát.

Ímé, nem kell félni: van, aki még régi korok árnya felé mereng, de vannak mások, újhítű, derék emberek, s lám milyen közel, mennyire szomszédosan, a város főterére rendezve. Ekként fonódott össze, egy ég alatt, bizonyíthatatlan dramaturgiával tragédia s komédia. Őszintén mondom: halleluja!

(És esetleg, részint, másokat nem bosszantva, ha lehetséges: Isten, áldd meg a magyart!)

A csel

Egy hajdanvolt, késő őszi délután bizalmasan félrevont az igazgatóm. Tömzsi kezében egy fényes, kétrét hajtott kartonlapot szorongatott, miközben diónyi szeme hamiskásan pillogott. Röviden elmagyarázta, mit kell tennem. Elmegyek az esti városi ünnepségre, amire ő mint szakszervezeti titkár névre szóló meghívót kapott, de momentán (s itt zavartan lobogtatni kezdte a díszes irományt) épp családi ügyek kötik le. Szóval, jelentkezem a színházterem baloldali jegyszedőjénél, aki letépi a meghívó sorszámmal ellátott perforált sarkát, majd rögtön ezután kísétálok a jobb oldalon, és (kis ívben körbemutatott fülkényi irodájában) mehetek a dolgomra.

– Aha! – bólintottam a trükkre, és elképzeltem, ahogy a pártbizottság névtelen munkatársa átveszi a jegyszedő néni által begyűjtött fecniket, zacskóba tölti, és leplombálja. A csomag a munkásörség pincéjébe kerül, ahol még aznap éjjel egyeztetik a listákat. Tehát a náluk lévő postázási adatok alapján (név, sorszám) kikeresik a bejáratnál letépett ellenőrző szelvényt, s ha ez hiányzik, akkor világos, hogy az illető elvtárs nem jött el. Nem jelent meg. Távollétével tüntetett!

Keresgéltem az igazgatóm bátorító tekintetében valami árulkodó, hamis árnyalatot, a történetében egy szálát, amiből a hurkot fonja később, de hiába: pont addig

látott el, ahol álltam. Vagy mégis többet tudott mindnyájunknál? Ráforrt a kisszerűség tökéletes álcája, ám belül egy cinikus és zseniális sakkozó agyával dolgozott? Honnan tudta, hogy nem vagyok besúgó? Bízott bennem, és ártalmatlannak tartott? Mások úgy mondanák: nem becsült eléggé.

Mindenben úgy jártam el, ahogy kérte. Azzal a kis különbséggel, hogy végigültem a nagy októberi szocialista forradalom tiszteletére tartott városi ünnepséget. Lehmann Stefi szónokolt, a hosszúnyelű pártirányítás végére ékelt helyi pöröly. A zsúfolt színpad volt a tribün, a dicsőségtábla és a miheztartás. Másfél óra után szinte kenhető, vad szagok töltötték meg a termet, és sűrű lett a levegő, mint egy bikaistállóban. Én is felálltam az Internacionálé alatt, és lelkesen énekeltem, talán azért, mert nem éreztem kint, mint az árbochoz kötözött, a szirének közé vágyakozó Odüsszeusz.

Bátran együtt harsogtam a funkcionáriusokkal, akik akkor még semmit nem sejtettek. Én sem, noha tudhattam volna, hogy megmagyarázhatatlan jelenlétem jó néhány, rájuk nézve baljós esemény előjele volt. Nem is értem, hogy a világrendbeli megrázkódtatás után ezek a dalos ajkú, acélos tekintetű káderek mindennap parádézhatnak az utcán. Egyik kezükben kormány, a másikban mobiltelefon. Nem tudnak integetni. Igazgató bácsi pedig nagyon megöregedett. Nem kap több meghívót.

Bűn az élet

„Megmondom az őszintét” – talán így, közvetlen hangon kellene belefognom vétkeim felsorolásába. Bevallani, hogy hetesként eloroztam Szalkai Sanyi uzsonnáját (májas kenyér uborkával), mint földrajz szertáros kicseréltem Rosztóczy tanár úr mészkövét egy krumplicukorra, és alámerültem a katonaság nagy hálókörleti anyagcseréjének – „te lopsz tőlem, én lopok tőled” – 65-mintájú fertőjében. Az utóbbit elsősorban azért tettem, hogy amikor teljes egyéni felszerelésünket rovancsra visszük, s a harci lomokat bolhapiacszerűen, egy pokróc óriásbatyujából Zahorecz törzsőrmester elvtárs elé borítjuk, akkor meglegyen a zokni, a gázálarc és a gyalásó. Tisztelettel jelentem: személyem leltárszerű és feddhetetlen!

Apró, százalmas ügyeim elborítják a múltam, mint a guanó. Végigtekintve – be nem vallott botlásaimon is – úgy ítélem, hogy ezek kivétel nélkül szemérmetlen kiigazítások és harmadosztályú kísértések. Ellenben a bűn, nos, az egész embert kíván. Nem jó pendlizni a lelkiismeret felső évköre és a limbuszi mélység között. Amúgy III. Richárdosan el kell döntení, hogy lényünk démonikus felét engedjük-e szabadjára, vagy a magasztos elvek és értékek áldozatos követését választjuk. (Hja, könnyű a királynak: hajlamait követve lehet népének támasza, vagy cégéres gazember. A közember bizonytalan, mert választott szerepeit összezavarják a változó élethelyzetek, a jog, a nevelés. Az angyali jószág küldetési képviselte és a ragadozó lét számára nem tűnik alternatívának.)

Nem feltétlen világos az üdv, és sokszor nem elég sötét a kárhozat. A szent és az ördög szétválasztása lehet bonyolult feladvány is. Ilyenkor jön az erkölcsileg üres alkalmazkodás. A kíváncsnak tudott morál helyett a józan és közönséges érdekkövetés. Nem kell töprengenünk, s már helyettünk és értünk sem emel szót senki. Hiányzik az elit, a szellemi és erkölcsi arisztokrácia. Élünk egy átmeneti kor lassan ránk dermedő hangulatlanságában, lazán csavarozott, de folyton a kikoptatott helyekre zökkenő rendjében; seftelés közben ledurrantott hősi halottaink, szárnyra kelt és szerelmüket onnan lebecskázató példaképeink, a kollegái fiókjából pénzt kölcsönző és a gimnáziumból hirtelen felszívódó kedvenc tanáraink között. Nem épp ez az általános, a látszatok nyelvén locsogó pitiánerség, a kegyes lét-maszatolás? Nem ez-e az erősebb igazság, az életrevalóbb változat, a ránk hasonlító tényállás? A gonosz és a jó, Isten és a Sátán küzdelmének ásatag története borostyánfal mögé zárult. Maradt a bűn, a bizonyítható, a választott, a gyalázatos, és maradt az élet, amin csak-csak javít a jóság iránti nosztalgia.

Réges-régen történt. A Kinizsi utca gesztenyése alatt kerékpároztam, amikor megállított egy rendőr. Az egyik faderék mögül lépett elő, és zseblámpájával köröket leírva az útpadkához parancsolt. Késő este volt, valamiért a közvilágítás sem égett, a biciklimen nem volt lámpa, ő a rejtekhelyéről figyelt, én meg önfeledten tekertem, bizonyos oldalirányú rossz érzéssel. És most, tessék... Száz forintot fizettem. Megszégyenülve, megbüntetve toltam tovább a sötét gépet. Azt még észrevettem, hogy az éber poszt újból visszahúzódik a fatörzs fedezékébe, lámpáját kikapcsolja, lélegzetét visszafojtja, lapul, és próbálja követni az út felől érkező neszeket. Lesben áll.

Íme, egy szocialista-realista akciófilm néhány kockája a nyolcvanas évek elejéről. Elhárították a veszélyt, felfüggesztettek egy társadalmilag veszélyes magatartást. Bár én még hosszú évekig tapostam notóriusan kivilágítatlan kerékpáromat a párttitkárokból lett kft-ügyvezetők, piramisjáték-szervezők, tanácsadók és igazgatósági tagok fényzuhatagban úszó villái előtt, hátha ott nem les rendőr a tuják mögül.

Mindebből nem az a tanulság, hogy engem, a roncs biciklivel lázadót sajnálni vagy becsülni kellene, és utálni azokat, akikre nem ver rá senki egy gyors és kézzelfogható száz forintot – sem. Hogy itt valami égbekiáltó, de odáig nem hallatszó hiba van! Nem, nem ordítom vértolulásos proletár-öntudattal, hogy vesszenek a gazdagok és/vagy a csalók. Ugyan kinek üzenjem meg a dolgok végleg javíthatatlannak tűnő állását? Hogy nemcsak az igazság vált gazdagon árnyalttá és plurálissá, hanem a bűn is. Létre jött a törvény új grammatikája: a mi bűnünk és a ti bűnötök. S még hosszan ragozhatnám.

És eljő a lovas...

Dörgedelmes és takarékos pompájú megemlékezések vegyes füzére adta a Szent István napi szóvirág-koszorút. Maradandó ráadásként felavattak egy Szent István szobrot, amelyet lelepleztek, beszenteltek, s átadtak a következő boldog évezrednek. Ügyes – dűnnyögtem magamban az avatás napszúrásos, tumultuózus légkörében. Úgy éreztem, hogy István panoptikumi alakja, bronz fegyelme az egyetlen biztos pont a tömeg fölött.

Negyednap újra elmentem a térre. Látni akartam a művet fúvószzenekari kíséret, szélfúttá mikrofonok nélkül. Megnézni egészen közelről, hogy tudjam és érezzem a csak magába kapaszkodó – magányos? – jelenlétet. Hogy nyugtázhassam: a vásárhelyi király nagyon jó helyre állt, a katolikus, a protestáns templom és a zsidó imaház ökumenikus háromszögébe. Egy hosszú madzag fityegett le a szoborról, négy nap után is. Rajta maradt darab az avatólepel spárgájából. Fennakadhatott valamelyik szépen kidolgozott részletben... Ebből megértettem, hogy kettőnk találkozását elsősorban azoknak a vásárhelyieknek kell elmesélnem, akik már soha nem merészkednek el a talapzatáig; sem gyermekeik, sem azok leszármazottai. Minek, hisz' ott van.

A baj az, hogy mintha a szobor is tudná ezt. Nem parancsolja maga köré elkényelmesedett népét. Posztmodern mélabúval, kecses, indiai táncosnók kézfátáival mutatja fel a keresztet. A nyeregből. A lóról, amely ott feszeng a kirakatbaba-arcú, inkább okosra, mint bölcsre gyúrt fejű emberzsák alatt. Igen, azt hiszem, ez sikerült a legkevésbé. Minden lovas szobor legfőbb mércéje, hogy kifejezi-e ló és lovas kapcsolátát, idegrendszeri harmóniáját, erő és fölény összeolvadt, természetes egységét. Nem lehet csábítóbb dolog, mint egy tökéletes izomzatú bronzlovas megtáncoltatni a fényben, a lefojtott vadságából egy cseppet elpárologtatni a mozdulat nyitvagyottságában, és egyáltalán: egy nemes paripát művészi táncba vinni. Jelen esetben nem sporttárgyú monumentum készült. Nehezebb volt a feladat. Hiszen hadvezér, király, katona ül a nyeregben, a hatalom és méltóság súlyával, aki alatt a ló csak bonyolult posztamens. Ura szellemét kötött pózban erősítő, díszes állat. A zsoldosvezérek, császárok és világhódítók lova fegyelmezettebb, mint a vadászkutya; de elég egy zablarántás, hogy vágtazni kezdjen, s a szoborszerű alapállásból harci rohamba dobja magát.

A mi lovunk nem elég vezéri, a mi vezérünk nem elég lovas. Nőiesen, szerepelni vágyó pincérmozdulattal kezeli a kantárszárat, a másik, keresztben végződő gesztusát egy ellenirányú tétovaság fékezi. A ló is torpant, de inkább egy láthatatlan, lábára rontó veszett farkastól, mint István szorításban kicsontosodott térdétől. Úgy hat az egész, mintha az erdőben eltévedt királyt démonok kísértenék, s ő valami vámpír vagy Gorgó fő ellen villantaná körbe a kereszt fényét. A ló hisztérikus, a király érthetetlenül magabiztos. Vagy mégis mögé ültették Gizella hiányzó alakját?

Nincs a szoborban határozott felhívás. A hatáselemek szétszéledtek a koncepcionális súlytalanságban, s ezért nem szögez oda egy közeli pad szellős páholyába.

Az elszabadult részleteket a fej fogná össze, az istváni fő, ami csak iskolás anatómiát firtatva bizonyulna túlméretezettnek, pedig a felnagyított fej az önállósult alkotóelemek egy benyomás alá terelésének ábrázolástechnikai megoldása lehetett volna. Maga a fej a korona, csak itt hiába lóg ki a léptékből, nem kapott markáns vonásokat. Szép és jellegtelen.

István (és az alámintázott ló) a szobrot övező park enyhén kiemelkedő, jelképes dombján áll. A színe elé járulásnak kikövezett útja van: egy fekete kőlapokból kirakott ösvény jelzi a megemlékezés helyes útvonalát. Aki azon végigmegy, s a koszorút elhelyezve fölpillant, csak a lovat látja. A tekintélyelvű, ceremóniára kiképzett szoborkörnyezet téri meghosszabbítása mindent jóvátesz. Rácsos-demokratikus városalaprajz, óriás sakktábla, geometrikus mellérendelés. Mint a Hősök terének puzzle-szerűen elhelyezett megemlékező táblái (ott viszont sok a fodrozódó drapéria és az álklasszicitás, és feleslegesen szépek a röpködő alakok a művi romok fölött).

*

A szoboravatás napján az esti tévéhíradó az augusztus 20-i országos körképét egy hódmezővásárhelyi „kis színessel” zárta. Itt főzték meg (a millecenáriumi évében) a világ legnagyobb bográcsgulyását! Mindenütt másutt vezető vezérek, fennforgó honatyák hegyezték a retorika tollkésével a magyar zabot. Csak Vásárhely-Rátót költötte ki a maga csikótozás-ötletét, durrantotta el nemzetközinek szánt poénját az ünnep kínos-érzelmes csendjében. Ahá, gulas! – csettintett, és szippantott az üzenetből a külföld. Végre valamit megértett a zászlófelvonások, díszlövések és magyarul kuruttyoló díszbeszédnek közös lényegéből, hiszen a magyarság eszenciája ott fő abban a bográcsnak nevezett, felfordított germán sisakban, amely jó hírünkre tekintettel 1100-szor nagyobb az elvárhatónál.

Miközben túl a tűzijátékon, a Guinness-gulyáson, a Tőzsdepalotán (a nagynyilvánosság boldog sikolyú szülészobáján), túl a fő műsoridő tudatformáló percein, túl a mozgóképileg lefagyasztott időmetszeten, szóval túl és mindezt megelőzően más is történt, még Vásárhelyen is, a rettentő bográcsok hazájában.

Négy évszak

(Tavaszi) Hetedik osztályos tanuló voltam, amikor magával ragadott a vegyszerek és lombikok bűdös és sejtelmes világa. Kétszáz forintot költöttem Szegeden az orvosi műszereket és laboratóriumi felszereléseket árusító boltban, az anyagot viszont a kémia szertárból loptam: bogyós cinket, felpulnizott magnéziumot, ázott káliumot. Csináltam durranógázt, meg kipucolhatatlan foltokat az asztal lapjától a vegyes virágméz színű hajópadlóg.

A legnagyobb attrakciónak az oxigénfejlesztést tartottam, csak keveselltem az órán bemutatott, késhegynyi kálium-permanganát pirítgatásából felszellenő élenyt. Ezért otthon a teljes gargalizáló készletet beleszórtam egy vastag falú, zömök üvegbe. Fotózáshoz való vegyszert tarthattak benne korábban. Jól ráhúztam hát a csavarmetes kupakot, s a fenekét a borszeszegő kis sárga szakállába toltam. Percekig nem történt semmi (tudományosan számottevő elváltozás), mígnem a lila kristályok patogva felfénylettek. – Nézd, Aran, csillagszóró! – kiáltottam elragadtatva, de akkor már pukkant is a kezemben a palack.

Nem éreztem fájdalmat, a zsibbadás úgy öntötte el az arcomat, mintha egy lido-kain ampullát rágtam volna szét. A robbanás pillanatában ösztönösen becsuktam a szemem, amikor kinyitottam, a két combom közé csöpögő vért láttam meg először. Egyre jobban véreztem. A négyzetméteres állótükröt, sőt a falat is bespricceltem. A fürdőszobában kimostam a számat, s akkor jöttem rá, hogy átlukadt az arcom. Az üveg lerobbant alja átdöfte. Lábon mentem a kórházig, ott kiszedegették a szilánkokat és összevarrtak. Lazán, atyailag. Meg hogy mekkora hülye vagyok.

Egy hétig nyomtam az ágyat, s közben rajzoltam: egy fehér, arc nélküli férfi színes házak közt rohan, az üres utcán. Csöndes kép volt; azt hiszem, helyettem ijedt meg.

(Nyár) Aran, amikor beértünk vele a kórházba, és egy betegszállító ágyon várt a sorára, egészen gyerekes dolgokat kiabált. Azt hiszem, igyekezett megalázkodni, hogy majd jól bánjanak vele, megsajnálják, esetleg meg is gyógyítsák. Aztán elcsöndesedett, alig nyöszörgött. Befogadta a kórház, amitől mindig félt. Emmi nénit és Paula nénit otthon ápolta, a halálukig, remélvén, hogy kiérdemel valami hasonlót. De jött a feloldhatatlan görcs, az általa megmintázott korpusz öntestéből kifeszített mása.

Fájdalmi voltak, s mind egyedülebbsé lett. Otília gyümölcsjoghurtot papiztatott vele, mi a család élő, szélesvásznú filmjét pergettük réveteg tekintete előtt. Nyomorult asszonytorzónak fogott, harmadik világbéli páriává, akiben rokont ismerünk fel, mégis, ó, borzalom! Május 8-án egyedül látogattam meg, csak koponyája volt, s valami testkupac a klórfehér lepedő alatt. Beszéltem hozzá, szeme nyitva, pengevékonyan, nedvesen. Szar alak vagyok, hogy nem tudom ebből kiragadni! Mintha csontot nyeltem volna, a belemig végigkarcolt az érzés. S akkor, akárcsak egy héttel ezelőtt, ha elbúcsúztam tőle reggel, munkába menet, megpuszítottam a homlokát. Hogy tudja: minden a régi.

Másnap hajnalban meghalt. Igen, ez a puszi visszasegített kislánykoráig, s még egy lépéssel hátrébb, a halott Mamához. Tudta, hogy én vagyok, s most elkészöntem. Elengedett.

(Ősz) A vásárhelyi óidők karamell színű, emlék-barna képeit ragasztgatom albumba, rajtuk egy torz, ám nekem egykor otthonos kisvilág szereplőivel. De jó, hogy van Atlantiszom, örökké őrt álló agyagkatonáim, lelki lim-lomjaim, különben... (Mit különben? Ha tudnám, nem írnék.)

Ebben az ember-katalógusban lapít Szabó Dezső, a 9-es hordár. Két nagy gumikerekre szerelt nyeles ebédlőasztalát a mellére akasztotta egy hevederrel, s így járt-kelt a titokzatos megrendelők kívánsága szerint. Nyáron mezítláb, és sohasem hajadonfőtt. Maszatos sapkáján ott virított a piros kilences, íme, Sz. D., az ennnyedik hordár, nyolc, a sorban öt megelőző és minden „számos” további kolléga nélkül.

Úgy nézett ki (igás munkáját sosem láthatta kívülről!), mint egy megőszült török birkózóbajnok, egy sörtehajú, borostás erőművész, aki a mogorva Zampano és a bolond lányként trombitálgató boldogság egy személyben. A gyerekek olykor utána kiabáltak: – Fél kilenc! Ezt nem viselte jól, tombolt, ordított, de a kordóját húzta tovább (honnan? hová?). Bizony, Szabó Dezső hóbortos, szerencsétlen, öntörvényű hordárként dolgozott a '60-as években, mert hagyták, hadd lássa a Lenin út, hogy mi a kapitalizmus („maszek”!).

A fia az osztálytársam volt. Próbáltam vele barátkozni, elhívtam Aranékhoz is, akik megijedtek a rossz hírű, vásott kölöktől, mégsem tiltottak el tőle. Túrték a kíséreltet. Míg nem egy nap addig csúfolták az osztályban, hogy ütött. Mindenki ráugrott, és a falhoz nyomták, ahol meglapultam. Tudta, hogy én vagyok, mégis belém harapott. Mint egy állat. Belém, aki megosztottam vele a játékaimat, és nem érdekelt, hogy kiközösítik. Iszonyú csalódott voltam: megharapott a barátom.

Pedig micsoda őszinteség volt ebben! Így adta át a fájdalmas dühöt, egyedül nekem. Ez a szeretet animális szintje – minden megengedett. Azóta Dezsőt elsodorta az élet, csak a 9-es hordár mezítlábas, ösztövé alakja áll időtlenül a Lenin úton. Gyűrött sapkája tarkójára tolva. A kordéra pakolt öreg szekrény kicsit kilóg a képből.

(Tél) Amikor nyár végén tanár lett belőlem, vettem ötezer forintért egy bőrzakót és egy diplomata táskát (700 Ft). Később, úgy Advent tájékán félrevontam az egyik konyhai dolgozót, hogy kéne nekem egy... szóval szükségem lenne... (tudtam, hogy másnap az egész iskola ismerni fogja bizalmas beszélgetésünk minden részletét, tehát el kellett mélyítenem a dialógust), ... nem tudna esetleg szerezni egy... pulykát? A konyhai dolgozó fontolóra vette a dolgot, s megígért egy alkalmas példányt susáni baromfiudvarából.

A lánya hozta el a jószágot hozzánk. Lábánál, szárnyánál megkötözve tolta be maga előtt az ajtón. De hát, hogy nincs konyhakészre..., megkopasztva, miegymás – habogtam. Olyat anya nem vállal! – gyűrte el a pénzt a nagylány, s már biciklizett tovább. A pulyka élt! A konyhai dolgozó gyilkost csinált belőlem, holott én csak fel akartam vágni, hogy rendelek egy pulykát, karácsonyra, meg házhoz vitetem, mintha igazi, békebeli tanár úr volnék... Szörnyű!

A pulyka két hétig Aran kamrájában lakott. Fokozatosan hozzászoktunk motozásaihoz, etettük, itattuk, sőt el is kereszteltük. Matild lett a neve, a szigorú fejtartása miatt. Olyan vénkisasszonyos, mégis kedves volt. Mindenki utált arra gondolni, hogy Matildot előbb-utóbb meg kell sütni egy barbár és véres közjáték után. Elkezdtük szeretni, dicsér-

ni bibircsókos nyakát, vad berzenkedéseit. Igenis sajnáltuk, hogy ilyen kellemetlen helyzetbe hoztuk (gesztenyével töltve!), és hogy mi itten tápláljuk, becézzük, aztán nyekk... Kínos, felettébb kínos. Ezt egy konyhai dolgozó talán másképp ítéli meg.

A Matild-affér végén értettem meg, hogy nem is a pulykát szerettük meg, hanem egymást. Közelebb hozott bennünket a pulykaölés ijedt cinkossága: jobban és óvatosabban fordultunk a másik felé, noha úgy tettünk, mintha egyedül Matild volna fontos. A pulykának mondtuk, amit a családnak szántunk, rajta keresztül adtuk-vettük szeretetsomagjainkat. A pulykát simogatva összeért a kezünk. Végül is megsütöttem. Babráltuk a piros pulykadarabokat a tányérunkon, rágtuk a száraz húst, és nem néztünk egymás szemébe.

Idén hal lesz.

Mű és működés

Hódmezővásárhely, s rajta kívül még nagyon sok városka küszködik a jelen bajaival, igyekszik felmérni és kiszámítani a lehetőségeit. Egy nagyon szemléletes, az új viszonyokat kifejező fordulattal szólva: próbálja megőrizni működőképességét. Mintha nem is az ott élők személyes ügyéről, az embertörténelem kicsi és zavaros fejezetének rendbetételéről volna szó, hanem a csikorgó, ki-kihagyó városgép versenyben tartásáról az Európa-sztrádán.

A működőképesség körül bábáskodó technokraták gyors számításokkal elemzik a jog és a gazdaság szelepeinek, dugattyúinak, szíjártételeinek éppen érvényesülő géperejét, s mint mindig, a lötyögő, fuldokló főmotorhoz járulnak transzmisszióért. Én csodálattal figyelem ezt a maszatos, kezes-lábas város-TMK-t, és annak serény személyzetét. A gépnek nemcsak a működését, hanem a célját is értő mérnöktől az olajozókannával futkosó pisze kisinasig. Csodálattal és rémülettel, hogy lám, a jövő nem a lélek mérnökeinek dolga, mert a történelem futószalagára szerelve ígygen készül a világ. Gyanítom, hogy a kultúrának sem az lesz a végzete, hogy haszontalanul és bomlott lélekkel kódorog az ipartelepek kerítésén túl, és külvárosi kocsmákban táncol egy tányér pacalért. Lassan a képlet részévé, a Terv fegyelmezett alvállalkozójává válik. A lázadást vásárlási utalványra cseréli, sőt, a magasabb szempontból kivívt szeszély jogát is felkínálja egy reális, biztos, működőképes zugért.

Az átmenet zavaraihoz tartozik a régi sztárok kettős élete: magánemberként együtt éreznek a kárvallott kollegákkal (próbálnak a bukott hősök iránti rokonszenvből részesülni), egyébként pedig állami és alapítványi megrendelésekre ácsingóznak, és egyre mélyebb dekoltázzsal sétálgatnak a fatökö pénzemberek zsúrjain. Az ő iparkodásuk díszíti az új rendet: regény-nippek, vers-porcelánkutyusok, dráma-padlívázák, opera-medvebőrök tetszőleges számban és méretben! A látomásoktól hajszolt, meg nem rendelt művek kerüljenek por és fénymentes konténerekbe.

Csakhogya a megváltozott világ a művészettől is a működést, az önjáró, önszabályzó létet várná el, hogy ne a kitalált kívánságok ösztönözzék, hanem belülről és lényegileg alakuljon át. Értse meg, érje fel ésszel a dolgok önerős rendjét. Az én városomban mindebből alig látszik valami. Valódi és nyakunkon maradt művészek, széles társadalmi kapcsolatrendszerrel bíró dilettánsok, az igazi kritikától megkímélt műkedvelők, a vidék langyos hamujába temetett gondolkodók kapaszkodnak a keservesen előrelendülő városkép alkalmas kiszögeléseibe, s vitetik magukat, árkon-bokron. Körbeházzalják a vidéket szőrehullató, törleszkes művészetükkel. Erőszakos szeretetükkel muszáj-érdeklődést kavarnak gyengécske ügyük köré. Hogy azért legyen valami, s az utódlást ne a véletlen, hanem az ő bölcs pártfogásuk vagy jóváhagyó passzivitásuk döntse el.

A vásárhelyi elit a mankóját rázza a tájat felforgató óriás munkagépek felé. Én elhiszem, hogy akarta a művet, dacára sokszoros elgyávulásának. Néha meg is születt. De ha így megy tovább, sem a világ-gép dísz társcsája, sem a begyalult naiv kultúra szeretetreméltó hírmondója nem lehet. Szeretnék dühös lenni, ehelyett félek, hogy felelős vagyok.

A bálna

Szőke és kékszemű gyermekkoromból sok furcsaság megragadt az emlékezetemben. Így például az a mutatványos társulat is, amely egy teljes hétig szórakoztatta a vásárhelyi nagydímet a Népkert fái alatt. Az egyik sátrukban babaruhába öltöztetett majmok egyensúlyoztak egy rúdon, pörögtek a karikán, zsonglörködtek két koszlott szivacs labdával. Torz pófácskájukon ijedtség, szőrös tagjaikban a beléjük vert reflexek. A gyerekek visítotak, a felnőttek pedig elégedetten figyelték a jól eltalált családi program minden részletét.

A másik sátorban láttam életemben először és utoljára bolhacirkuszt. Csak nem értettem, hol itt a cirkusz. Egy üveglap alatt kis fekete, pattogó micsodák micsináltak a midoljukat, keresztül-kasul. Gondolom, fölényes szakértőként hajolhattam a teljesen érdektelen bolharezervátum fölé, vigyorogtam is, hadd lássák, hogy tetszik, ha már ki van fizetve. Hiába szökök meg innen egy pöttöm vérszívó – fantáziáltam –, akkor beletúrnak az egyik majom bundájába, és ismét teljes lesz a létszám. Mindenki pótolható.

A fő attrakció kétségtelenül egy nyolcméteres preparált bálna volt (megtekintése gyermekeknek öt, felnőtteknek tíz forint), amely egy lakodalmas sátor közepén volt szervírozva. Hosszú sorban hömpölyögtük körül a tartósítószer szagú tetemet, s ő túlvilági mosollyal villantotta ki töredezett sziláit. A farkát valami fémállvánnyal polcolták alá, az oldala horpadt volt, a szemei üvegből.

A mutatványos családfő állt őrt az ajtóban. Csíkos trikó feszült előreugró hasán, amiről alig látta a kezelésre átnyújtott jegyeket. Övé volt a bálna. Már megszokhatta,

hogy neki van egy bálnája. Átkocsikázta Magyarországot a gigantikus preparátummal, végigmotogatta a falvakban és a városokban. Bizony, barátaim, bálna pedig van, ez itt egy kicsit döglött, de a távoli tengerekben még minden rendben zajlik. A bálna-motogató egyetlen botrányos mozzanata az volt (szóbeszédként hamar elterjedt a városban), hogy egy halálra szánt ősellenzéki a Lenin Mauzóleummal hozta összefüggésbe a dolgot. A társulat mindenesetre sietve távozott, valamivel hamarabb a meghirdetett időpontnál...

Tavaly ismét láttam bálnát. Egy bemutató pavilonná átalakított kamion gyomrában lehetett szemügyre venni száz forintért. Odabent egy végtelenített magnószalagról röcsögős, érthetetlen férfihang beszélt a környezetvédelemről. Balra a falon maszatos tablók, jobbra a bálna. Háromszor akkor volt, mint az, amit gyermekkoromban láttam. Az oldala horpadt, a szeme üvegből, a farkát fémállvány támasztotta. Igen, biztosan bálna. Sőt, egyre nagyobb döglött bálnákat lehet látni. Ha egy kicsit most csendben maradunk, halljuk a végtelen tenger zúgását, és szinte érezzük a bőrünkön a sós szelet. Ugye?

A rózsaszín betonkeverő

A címben jelzett tárgy nem a képzelet szülötte. Szeged határában tette közszemlére hóbertos gazdája ezt az elvárásolt Barbie babát, amelyet nyilván egy kantakék exkavátornak kellene megcsókolnia, hogy feloldódjék a hülyeséggel vegyes gonosz bűbáj alól. Kifinomult ízlésű, kissé affektáló ismerősöm azt mondaná rá: dizájn. Ami annyit tesz, hogy az említett tárgy eldönthetetlen átmenetet képez a mű és a rendeltetésszerű működés között.

Ez a rózsaszín betonkeverő vált bennem lassacskán barbár istenséggé, azzá a vas-totemmé, amely védnöke lehetne a vásárhelyi Őszi Tárlatnak. És akkor még mindig jobb véleményem van a seregszéméről, mint annak a zsűrizésben részt vett szakembernek, aki artikulálatlan hörgéshez hasonlította a Nagy Tárlatot. Csendeskén, nem hivatalosan, bár igen őszintén. A rendező és a katalógusszerkesztő sem állta meg, hogy különvéleményét oda ne rejtse a parádé valamelyik kies zugába: egy bronz plakettet tótágast tettek közszemlére, Aranyi művész úr boltívét pedig 180 fokkal elforgatta a reprodukció. A bámulatosan igényes és költséges kiadvány a szó szoros értelmében tükrözte a művet.

Ahogy végigsétáltam a termeken, eszembe jutott Grätzer József tréfás kísérlete. Egy bekötött szemű emberrel különféle folyadékokat itatnak egymás után, mire lassan elveszti az ízérzékelését, és a tejet bornak, a vizet paradicsomlének véli. Nem volt bekötve a szemem, így vizuálisan ömlött belém a kefir, a répadzsúz, a fügelikőr és a gipszkása, egy kupica fagyálló, egy öblös edényből a sárga-savankás valamizé, a könnyű fémdobozos habzó semmi, a szemcseppentőnyi óbor és a teve pállott sere. A

rossz képek három bokorban virágzottak: vagy a túlfeszített groteszk, vagy a virtuóz és mégis blöffszerűen megdolgozott felület, vagy a sémába takarosított, díszletszerű táj szaglotta szét az őszi ligetet. Egyik oldalon a várashelyi nagyok szolid lírája, a bearanyozott kenyereskosár, a téglavörös hegedűisten, a másikon a sárkányrepülőnyi vásznak, zuhanórepülészerű támadás, fekete-fehér kukorékolás, vödörből festett lélek. És kegyeletből (bajtársiasságból?) a vén, földrealista vitéz hatvanas évekből itt ragadt csendőrszutyongatója.

Mindezen közben a főtéren aszfaltrajzverseny zajlott. A zsűri elnöke, mint egy diákvezér, rövid pórázra eresztett mikrofonjába tett hitet az egybegyűlteknél. Ő az a művész, aki halk pártosságával beecsetelte magát a lobos alföldi piktúrába. Kiizzadta összetéveszthetetlen mesterkéeltségét, átvonalkázta, átpontozta, átmorézta magát egy rongyszőnyszerű jelrendszerbe, aki a rendszerváltás óta disznóölést, betört kirakatot és szétdobált dinnyehéjat állít ki, és most, az esőnek kitett színes krétarajzok ítéseként végre beletrafált valamibe. – Hol az eredeti élmény a standard rajzfilmfigurák és díszpárnaszerű naplementék csillogós, nagyongyönyörű sűrűjében? Amikor már nem kell szovjet úrhajóst, internacionalista testvériséget, kövér békegalambot, parasztház elé emeletes épületet rajzolni a felajánlott díjakért? És az Őszi Tárlaton hol van Vásárhely, hol van Magyarország, hol van az évtized fogcsikorgató létküzdelme, a bekeretezett gázszámla, a bronzba öntött parizer, a mi keserves áldozatunk a hasmánt kivitelezett haladásért? Hol van az az ideges, komor realizmus, ami ott fortyog már a perem körül?

Edit, akivel végignéztam a kiállítást, elmondta, hogy a művelt nyugati országokban nem szokás ilyen nagy bemutatót rendezni. Ott sem vállalkozó kedv, sem igény nincs az effélékre. Vásárhely tehát nem áll rosszul a kultúra menedzselése terén, igazán mindent megtesz a hagyományok megőrzéséért. Igazat adtam neki, s ebben a vitathatatlan érdemben megnyugodva ballagtunk le a földszinti teremig. Már várt ránk a félméteres kecskekirály. Szétvetett lábai közt egy borzasztó tőgy. Tőgye van a királynak – hökkentem vissza, ám győzelmes „v” betűt formáló bronz szarva belém szögezte a kételyt. Hátha nem is nagy az ár! Így is megéri. Meg. Mek, mek, mek...

Kórisme múlt-, jelen- és jövő időben

Pável doktor bácsi öreg, szigorú, pemzli bajszerű bácsika volt. Olyan leválthatatlan, mint egy szocialista-realista inkvizítor, és olyan üvegszerűen hideg, mint reszketős kézzel kettéroppantott fiolái. Továbbá ő volt az, aki iskolaorvosként szorgosan mérte a mellkas körfogatunkat. Halálomig emlékezetes marad a számomra. De mondhatnám: a hatvanas évek vásárhelyi gyermekpopulációjának többsége számára is, mert – a ritka kivételtől eltekintve – ügyetlenül adta be az oltást.

Futótűzként terjedt a hír iskola szerte, ha Hannibál tanár uras alakja bebiciklizett a Virág utcára nyíló bádogkapun, csomagtartóján a földbarna, fecskendő táskával.

Tudtuk, hogy eres-szőrös, bálnavadász keze majd szakmányban döfködi a gyerekhúst, fura szögben és tántoríthatatlan eréllyel. Láttuk a remegését, amin nem tudott úrrá lenni, és számoltuk a sort, hogy legyen vége már. Azt hittük, hogy Igazgató bácsi nem is sejti, hogy doktor Pável miket művel, mert olyan barátságosan fogadta, s tessékelté irodája kávéillatú légkörébe. Az viszont gyanús volt, hogy a befolyásos szülők gyermekei mindig igazolást hoztak Váci doktor bácsitól, hogy ők már megkapták a védőoltást, nem kell beállniuk a sorba, s reszketniük az imbolygó tűtől.

A mi mogorva iskolaorvosunk így vált a „szegények” doktorává, noha kiváló felső kapcsolatokkal rendelkezett. Tiszteltük, mert hivatalánál fogva jót akart (a szülein is erről akartak meggyőzni), és csodáltuk, hogy a diplomáján nem maszatolódhat szét annyi gyerekkönny, hogy valaki lefogja a kezét, s békére intse. Tehetetlen haragunkon azért átütött valami gyanakvásféle, hogy talán Pável doktor bácsi is áldozat, csak sokkal titokzatosabb erők játékszere. Elátkozott professzor, megöregedett angyal, büntetésből közénk zavart, mogorva samaritánus. Szeretnünk kellene, mint Ottlik kadétjainak a rendületlen, timsó-humorú Schulze tiszthelyettes urat, mert nincs szálamom, csak elfogadás.

A szanaszét bringázott délutánjainkon oda-odatévedtünk doktor Pável kúriája elé, komor kerítésének tövéhez lapultunk, és suttogtunk, hogy itt lakik ő, a védőoltások felkent mestere, valóságos házban, szemüveges ablakok és háromszáz éves fenyők díszörsége mögött. Egyedül, a jódszagú éjszakában.

Aztán hogy, hogy nem, a tinédzser évek szelekótya viharából néhányan végzett orvosként keveredtek följebb, az akkori presztízstáblázat biztosnak tetsző csúcscsaira. Ici, hamvas ökörköri korszakunk reménytelen, közös szerelme átadta fényét vénecske körzetének, Tapsi, a pihebajszú sebész férfias, komoly kocsiból integet felénk, Zsuzska istenáldotta tehetségét végre rátukmálhatta a doktorcsináló egyetemi tanácsra, Línót egy zöldesszürke politikai közjáték után visszakapta a drogosok bódult gyülekezete, hogy kiprédikálja belőlük a hibás boldogságot.

Csak szegény Géza, a legnagyobb reménység kapott szűk sorscellát. Egy megpatlant ér, egy gyors agyműtét, egy szétdobott intellektus falazott köré keserves tömlőcöt. Barna Gyurka, finom idegrendszerű osztályfőnökünk könnyes szemmel jött ki tőle a kórházból. Pedig nem is láthatta a gézturbán alatt a heget, a gondosan összeöltött, most már örökké vigyori sebkaréjt. Azóta Géza felépült, furcsán bandzsa nézésével még át is látja tán a helyzetét. De akkoriban sokat ivott és nevetett: ihaj, nem lesz már belőlem orvos!

Ment velem (velünk) tovább az évek szekere, döcögve bár, de észrevehető gyorsulással. Elébeem táncolt Matild, az éjszakás nővér, aki egy ideig énekelte a dalaimat; jelenleg dzsesszt és slágereket játszik. Végigördítje a felkapott szórakozóhelyeket, ad egy kis fílinget a sósomogyoró mellé, locsog a dzsúz és kolompolnak a jégkockák. Mindemmel főiskolára jár, s ha felmondja a leckét, még főnővér is válhat belőle. (Mert a kórházat – kicsi, biztos pénz – nem hagyta ott.) Szerintem imád segíteni az embere-

ken, őrült és szentimentális. Nincs ideje elborzadni saját bajain egy beöntés és egy hajnali lemosdatás között, gyógyulástól halálig robotol, közben szól a dal, összekeveredik a parfüm és a lokálszag, dolgozik a kamera. Ettől boldog. Mint én, majdnem, valaha, a Tisza parton. Igaz, ez az elmúlt évszázadban volt, drámaiban: évezredben.

Szegedhez már csak néhány barát köt, mondjuk Imre, a kutatóorvos. Pár száz patkányt meggyötört, mire tudományos fokozatot szerzett, most meg épp ez akadályozza, hogy irigyelt gyógyszerügynök lehessen a megyében. Teszt-beszélgetések tucatjain faggatták, kóstolgatták marketing-énjét. El kellett adnia a vizsgáztatónak egy zsebszámológépet, brahiból, hadd lám, úgymond, mekkora svádája van. A kaporszakállú tudomány ki van rúgva, hát nem tudja jelölt úr? Imre doktor nyelt nagyokat, s gondolta: vagyonőrnek talán mégsem... Tudtommal van egy bűvös palacsintasütő, amivel négyszer-ötször fejbe kell csapdosni a túlképzett ifjút (kling-klang), hogy az új világ szelektőrjei ne fogjanak gyanút. Az ideavilággá lényegtelenült tudás csak megzavarja az egészséges mohóságot. Különben is, tudja maga, hogy mit tud? Választhatja még a púpos tevét, az oposszumot, a patkányokat, amire csak annyi megjegyzése volt az öreg Imrének, hogy „Kisfiam, ezt talán abba kéne hagynod...” És így tovább, és így tovább.

Szálazom, fésülgetem a tincseket, ilyen az irodalom – vendéghaj dús üstökön. S hogy (végül is) összekócoltam Pável doktor bácsit és az agyműtött Gézát (akinek, most jut eszembe, temérdek műanyag katonája és friss Bergendi lemezei voltak), meg a művészelkű Matild (fő)nővért és a placcra kiterített, a száliránnyal szemben cirógatott Imre-bőrt, rá kell jönnöm, hogy az egészség elsősorban adomány. Van orvosa, nővére, halványlila patikaszerei, mindhiába, e tudomány mégiscsak a romló anyagra épül. Ember gyógyít embert, egy szakma patkolja a sorsot.

Ha majd eljön az idő, s rám borul a saját végességemnek féltése, pánikba esem, és könyörögni fogok a köztetek-lét nem éppen dicső meghosszabbításáért, ne vegyétek komolyan mindezt, noha a véleményem nem fog változni, csupán az akaraterőm hagy cserben. Jó orvosaim, drága nővérek: mentsetek meg akkor! (És tessék, ahogy ezt leírtam, máris menthetetlennek gondolom magam.)

A nagy öreg

Hiába is tagadnám az életemet közéről látók előtt: időről időre megkísért az önsajnálattal. Nem adom át magam teljesen ennek az édesbús érzésnek, inkább gonosz játékot űzök vele (velem). Egész nap főzök, este megteríték, gyertyát és virágokat rakok az asztalra, felteszek egy halk lemezt, dezodorálok, és amikor csönget, hagyom, hogy toporogjon az ajtóm előtt. Nyomja a csöngőt, bekukucskál a levélnyíláson. Én odabent elvetem magam a fotelban, piszkálom a körmöm, és várok... Elment. Szép feneke tovaringott a kihűlt csábítás kikötőjéből. Azért sem leszek meg nem értett zseni!

Sajnos átlagembernek sem vagyok alkalmas, hiányzik belőlem a természetes elvegyülni tudás képessége, és talán az, hogy egyetlen életemnek gondoljam a földi létet. Legszívesebben nagy öreg lennék. Méltóságteljes öregúr, aki ha áthalad a városon, a köszönésekben meglevenedik a múlt. A karlengetésekben, biccentésekben, lapogatásokban a kortárs gyermeki büszkesége válik láthatóvá: lehetsz te akárki, az orrom előtt botlasz meg, veszel újságot, fenেকেled az unokádat. A te nagymemberségedet oda-főnt szavatolják, de – míg közöttünk élsz – a hétköznapiok csacska lelki komfortját mi építjük köréd. Szeretünk, mert szükséged van ránk!

Ilyen helyi (mi több: vásárhelyi) nagy öreg volt Galyasi Miklós, akit még volt szerencsém Kádár-kortársként megbámulni. Gyönyörű, borzongató kordont vont köré az elvtársi bizalmatlanság, ő volt az alternatív kultúrpolitikus, a bölcs versfaragó, a nagy lapátfül. Írt néhány filozofikus tanköteményt. Egyet például Kipling nyomán, amelyben Akela, a farkasok vezére már nem tudja elejteni az őzbekot, tehát vissza kell húzódnia a törzsbe, át kell adnia a vezetést valamelyik vad fiatalnak. Micsoda önkínzó szomorúság párolog a közönyös égre ebből az allegóriából!

Galyasi értette a létet, amolyan muszáj-egzisztencialista módjára, de az életről zavartan hallgatott. Mert mi az igazság, vagy szerényebben szólva: a dolgok egy belátható nézete? Akela valóban megfáradt, szemei hályogosak, karma körömmé vásott. Naponta zsákmányul ejt apró hullóket (mocsárszagú békát, cikornyás gyíkot), néha egy csapzott erdei rágcsálót, de úgy rakja le a törvény sziklájára, mintha a levegőben átharapott torkú szarvasgím lenne. A fiatal farkasok kurrogva lobbantják rá sárga szemüket, de a bizonyíték egyre késik. A nagy öreg egyszer már a vadszederről is azt állította, hogy hús, amikor bordó leve vérfoltot hagyott a gereznáján. Bizony, Akela szeret vezér lenni, s addig a farkastörvény nem a farkasok törvénye.

A kicsi város néhány nagy öregje önkritikátlanul zsarolja ki az elismerést, és bratizza össze a szokássá erőltetett támogatást. A saját- és közpénzből adományozók nem szeretik a rosszkedvű, zsörtölődő mestereket. Áldoznak az életmű delén túl ki-préselt szomorú hülyeségekre, a bevált névvel hirdethető blöffökre, mondván, hogy az idő úgyis eldönti az értékét. A szobrász megbízást kap, hogy elkészítsen egy háromméteres bronz hógolyót, a muzikus (eredetileg bim-bam csengőre írt) művét gyermek- és férfikar ordítja a magyar kulturális pusztába, a vajtalan író vízjeles, fémszálás babérleveleket gyűjt.

Körbezarándokolják a klubokat, fogadásokat, a szerkesztőségeket, ápolják a bütykeiket és kapcsolataikat, deviáns, arrogáns, meg nem értett zsenik szabadcsapatainak érkezésével ijesztgetik a mértékadó köröket, és csak ők, csak ők fékezhetik meg a barbárok betörését, ha méltóztatnának velük eltorlaszolni az összes lehetőséget. Pályázatok, zsűritagság, fesztiválok, ősbemutatók, küldöttségek, kiadványok... – Csak nem akarjátok idegen kézre adni? A maradék pénz után csörtető, másokat türelmes elmélyülésre intő vénék egyébként nagyon rendes emberek. A szobrász hosszan elbeszélget a cipésszel, a muzikus megcsipkedti a gyerekek arcát, az író felveszi, és visszaadja a

néni pénztárcájából kigurult kétforintost. Csak a cipész maradjon a kaptafánál, a gyerek fogadjon szót, a néni pedig ne adja át hálából a máig őrzött, serdülőkori verseit.

Gyanítom, hogy a nagy öregeknek sem könnyű. Nem tudnak a halálra ítélt nyugalommal szemlélődni. Meg aztán ott vannak a kis öregek és a megöregedni képtelen öregek. Mindnyájan állnak az élet kijáratánál, és kajánul udvariaskodnak: csak ön után!

Én és én

Szeleburdi, nem-végleges-eszű ifjúként szembesültem egy magas vásárhelyi körökből származó véleménnyel, miszerint én páratlanul szemtelen vagyok. Aran mondta el, elkeseredésében, mert újfent túl könnyedén vettem az intelmeit. El fogom packázni a jövőmet! Azt ugyan nem árulta el, hogy ki bízta rá a hivatali titkot, csak sejtette, hogy fontos személy, akin sorsok múlhatnak, s ha ilyen módon felfigyelt rám, bököm az oldalát, amilyen következetes, biztosan elmeszel. Büszkeséggel töltött el, hogy lám, rám akadtak, viszonyulnak hozzám. Ha – úgymond – megjavulnék, és negyvenévi szorgos munka után megkapnám az útra bocsátó kristályvázát egy hazug búcsúbeszéd után, akkor bezzeg szeretetteljes ürességgel bámulna rám, mint egy határidőnaplóba szorult könnyű epizódra.

Bizonyos fokig lekötöttem a nagyember érzékenységét, aki éretlennek, heccelődőnek érezte a megnyilvánulásaimat, vagy türelmetlennek és felkínálkozóknak, mintha én akkora figyelmet akarnék személyéből kicsikarni, amekkorának a felét mások egy élet munkájával spórolják össze. Apró bogáncsként ragadtam a háta közepére, cincogó szúnyogként hegedültem körül az esti nyugalomát – így képzeltem, így hízelegtem magamnak.

Szemtelen vagyok, tehát létezem – találtam föl a demokráciát, a pluralizmust, az ellenzékét. Nem vettem észre, hogy ez a társadalmon kívüli stílus a garabonciások szabadságát és kallódó terméketlenségét bélyegzi rám. Az én szemtelenségem valóban nem volt méltó a nagyemberhez, a gőgjéhez és kíméletlenségéhez, a másokat megalázó, szolgálati csökönyösségéhez. Ez a szemtelenség egészen egyszerűen gyávaság volt. Kísérleti bosszantás, ahelyett, hogy ráolvastam volna mindennapi emberellenességét. Csak félttem a nevetéstől, ezért inkább úgy intéztem, hogy én nevethessek – hiába. Nem volt ez több az ablakon bekiabálásnál, az elszáguldó vonatra való nyelvöltésnél, s olykor sóvárgásnak tetszhetett: kenyerezettek le, tömjétek be a számat, s akkor, mint egy hű kutya, megugatok minden erre kijelölt idegent.

Pimaszságom ijedt és vágyakozó mélyéről – vélhették – egy másik arcom kacsinatott: vegyetek be engem is a buliba. Szelídítsetek meg, majd meglátjátok, milyen gyorsan fog menni, hisz' ezért volt az egész. A feladatért, a hatalomért, hogy belebeszélhessek a mikrofonba, hogy pecsétes, hivatalos papírokat ír hassak alá, összesűgjanak a hátam mögött, találgassák a gondolataimat, szeressenek, vagy tegyenek úgy. De

nem értettek félre, nem hitték azt, hogy szükségük van rám, mert az a játék, amit a kisváros fenntartásáért, szerény, de megbízható fejlesztéséért űztek, ennél gondosabb kiválasztást, kipróbált résztvevőket követelt.

Egy kulturális tárgyú fogadáson székszomszédnak sorsolt ki bennünket a véletlen. Engem, a szóbeszédileg véglegesített krakélert, és őt, a rám dőlni készülő nagyembert. Belenéztem száguldó arcába, a szemüvege mögé nyúltam, próbáltam valamit megragadni; agya zárt volt és szögletes, a beszéde gyerekjáték, szétszedni sem érdemes. A muzsikáló csoda belsejében egy fémpöcök pöngette a kifeszített drótokat. És ekkor, először, elszégyelltem magam. Mennyivel valóságosabb ez a korlátozottság, ez a közszolgáltatívá edzett bunkóság, ez a barátkozni akaró, betanult gőg! Valóságos, mert kiismerhető, őszinte és tartós. Az én szemtelenségem ehhez képest tárgy nélküli hangulat, gonoszkodó líra, túltervezett grimasz.

És voltak mások is. Festő ismerőszám – Fodor úr – egy atyailag hangszerelt beszélgetésben kibökte, hogy én tulajdonképpen nem fogok a kőfalon belülré kerülni. Hiába ácsingózom egy kis hatáskörre, pici íróasztalra. Névjegykártyát, tiszteletjegyet akarok? Jobb volna – hunyorgott Herczeg Miska balján –, ha inkább leszolgáltatnám a három esztendő, s beállnék az angyalok karába dicsérni az Urat. Az okos fiúkból itt mellőzött, elrontott életű vénemberek lesznek. Néztem ravasz, jó akaró szemébe, ahogyan akkurátusan kicsomagolta az üzenetet. Helyre tett, mint egy vadócot. Aki nincs is, de hozhatunk róla egy határozatot. Esetleg. Nem válaszoltam, talán a meglepetéstől, hogy ennyire közel kerülhettem hozzá. Megszólított; átengedte nekem élő valóját. Hogy megörökíthessem?... Megjavulok, határoztam el. Még azon az áron is, hogy esetleg azt hiszik, miattuk.

Elég volt kaján, tehetetlen önmagamból, vesszen felsőbbbséges kívülállásom! Nem dobálok több szemetet a pályára. Hülye a bíró, hát Istenem, ez a foglalkozása... És minden bizonnyal jobb lenne, ha én is hülye lennék. Létezne egy fix terep, ahol öröközhetnék a szabályokon, volna partvonal, kapu és labda. Jó volna szeretni az embereket, és emberként szeretni magam. Semmi cinizmus, keckeckedés, inkább elfogadás, türelem és közösségvállalás. Az emberek igen sokfélék és értékesek. Mindegyikben ott van a teremtség szikrája sorsának hamuja alatt. Átérzi lényének jelentéktelenségét és létének egyszerűségét. Nevet, káromkodik, sír és játszik. Engedi, hogy lássam.

Ez lesz a munkám: felebarátaim csöndes figyelése. Rá kell jönnöm, hogy kicsoda is az élet, aminek ők öntudatlan alkotói és szereplői. Ezért nem lehetek fölényeskedő, nem csinálhatok úgy, mintha már érteném az egészet. Még az is belefér, hogy a világhoz tartozásom bizonyítékának gondolt szeretetteljes és kíváncsi írás korábbi szemtelenségem meghosszabbításának, sőt továbbfejlesztésének a bűnjele lesz. Úgyis lekéstem már mindenről! A hosszú tévovázás és kényelmesség egy magamat szórakoztató, felelőtlen stílussal egészült volna ki – ha hagyom.

Néha nem látszik a változás, pimasz dolgokról pimaszul beszélek. De most, hadd mondjam el utoljára, hogy minden barátomat és ellenségemet, engem segítő vagy

gáncsoló embertársamat, a közömbösek és érdektelenek hatalmas seregét is meg akarom tanulni szeretni, mert tőlük kaptam a feladatot.

Emmi néni lekvárjai

Kiköltöztettek bennünket a régi házból, s ezer, menekülő papírdobozba rendeztük az otthon tárgyait. Volt az előszobában egy rengeteg fából épített, prehistorikus szekrény. Soha nem hordott kabátok, várakozásban összeszáradt cipők laktak benne, meg két rozsdás ernyő, ottfelejtett denevér pózban. Magas volt az előszobai szekrény, a tetején függönnyel takart üvegek sorakoztak. Mind üresnek tűnt, csak a csomagoláskor derült ki, hogy a belső sarokban akad tele üveg is. Előkerültek Emmi néni lekvárjai...

Maga az örök háziasszony, a kiváló zongorista és sakkjátékos már nem volt közöttünk, egy este, láztól kipirulva meghalt. Amit életében főzött, azt mind megettük, dicsérve és napirendre térve a tálak és tányérok fölött. Csak ez maradt utána, pár üveg gyümölcs sűrítmény. Összeaszalódva, bolyhosan, kocsonyásan, nagyon-nagyon távoli-an. Ilyen az ember műve? A fa minden évben új termést hoz, elhullajtja és újraneveli gyümölcsseit, csak a lekvárkészítő szakértelem raktároz el szerencsés évszakokat, az előrelátás tereli törekeny tokba a romlandó gyümölcsöt, tartósít és fékez, egyszerűsít és összefoglal. Íme, a kultúra, Emmi néni túlélő lekvárjai, a szabadulásról lemondott dzsinnek és íznek, a váratlan költözködés talált tárgyai.

Így áll ma a világ: szokott helyét elhagyva, dobozait összeállítva arrébb mozdul, s akkor a lefüggönyözött légtérben, a pókszótte félhomályban megcsörren pár edény. Repedező celofánnal, rideg gumival lezárva. Vigyük-e magunkkal őket? Hiszen a fák örökké teremnek, a megújuló életnél nincs meggyőzőbb és természetesebb.

Ha nem mi vagyunk a lekvárfőzők, a zongorista-sakkozó háztartásbeliek, akkor ma el kell menni fának, vastag, buta gyökerekkel, reklámokkal telerajzszögezett, sajgó derékkal. Bírni kell a lábát emelő, masnis pincsit, közel engedni a hernyót és a lepkét. És még az sem biztos, hogy mi teremjük a lekvárnak való édes gyümölcsöt. Bár azt még megérhetjük, hogy dőlünkkel előszobaszekrényként szolgálunk tovább. Tartjuk és rejtjük Emmi néni öreg, tetszhalott lekvárjait.

Őszi tárlat

Idős asszonyok vigyáznak a kiállító terem képeire és szobraira, s ettől valahogy még ősibb ez a tárlat. Lassú, villanygyújtogató, kasszírozó szolgálatuk a helyettes élet a művek néma színe előtt. Hétköznap, kora délután, a folyamatos múzeumi holtidő vastag szelete, függönyön átszűrt hideg napsütéssel. Úgy járkálok a termekben, mint a dobra vert kastély ura; minden bútort, szőnyeget és medvebőrt, földgömböt és kínai

padlóvázát elvittek már, csak a festmények maradtak a falon, s egynéhány, a térből kiágaskodó szobor. Csönd és vidéki halhatatlanság hömpölyög térdmagasságig, azon felül művészi anyagtörténések és gyérecske utcazaj.

Őszi tárlat – önt el a büszke szomorúság, s állok be az őszre sarkig kitárt, görcsös ajtókeretbe, a sebest-sekint térszelvénybe, ádáz árvaként. Nézelődöm, labirintusos kószasággal, elém kattannak a táblaképek kockái a fal filmjéről, s félős, időhúzó lassúsággal elgurul tőlem a felismerés, amit immár szintén szemügyre kell vennem. Például, hogy nagyon egyedül vagyok itt. Mint ember. Nem a sokaságot vágyom, arra láttam példát az elmúlt évtizedek ünnepi megnyitóin. Micsoda pofafürdők voltak!

Jöttek a titkos hatalmú, távolba látó, művészi dézsmát orrontó fővárosi elvtársak, a megyei korbácsos-cukros mitugrászok, a helyi tanács-, párt- és szakszervezeti előljárók, akik kegyes türelemmel viselték a tülekedő udvarlást, esetleg a zord ön- és karrieremészítő kisművészi truccokat. Megtelt a múzeum, mint a disznóbél a töltőn. Tekeredett a toros tömeg, a különtermekben csörögtek az evőeszközök. Szétáradtak a szilvakék öltönyök, a fekete kosztümök, a hierarchikusan porciózott mosolyok; mindenki ott volt, aki számított, igazgató, orvos, ügyvéd, lapszerkesztő. A végén kiosztották a díjakat, ügyesen felcsavarták a mikrofonkábelt, kulcsra zárták a nagykaput. Most már biztos helyen vannak a tanyák, a kaszafenő, gatyás parasztok, az óriásasszonyok elveszett kontyaiként halmahodó boglyák, a reves kerítések és a piros téesztraktörök. A hely kihűlt, az időt elnapolták.

Én évekig azzal mulattam, hogy ráköszöntem választott vezetőinkre, hátha leszólnak hozzám lényük hordozható tribünjéről. Jól belenéztem szétlapult, alkalmazkodástól elgyötört arcukba, s mívesen rájuk ropogtattam a jó napot. Erre röntgenszemük lett. Testem elritkult, üvegszerűvé vált, s így képesek voltak mögém látni, ahol sokkal fontosabb dolgok tartózkodtak éppen: múzeumi zsámoly, felvikszolt parketta, fali dugalj. S ahogyan ezt ők eljátszották, a funkcionárius gőg három másodperces etűdjét, az valami káprázatos volt!

Ott parádézott Gabi bácsi, a boltos segédből főszerkesztővé liftezett pergamensárga elvtárs a bajszos, olajos bőrű adjutánsával, a templomba járó pedagógusokról listát vezető, horpadt lelkű kultúrpolitikus, a laskafülű, buta és hisztérikus párttitkár a mozgalom szórszálhasogatástól kikopott meleg hónaljából; a tízezer év felhabzott mocsarának hivatalnokai, az Ecsedi láp örökzöld békái, akik boldog, tengerszint alatti süketségükben soha nem maradtak egyedül a nagy víz távoli zúgásával. Hol vagytok, ti régi játszótársak, ti történelem szétzavarta emberkerti törpék, nyáltól csillogó jelszavak jótállói, az elcsalt jövő házalói, az életünkbe turkáló pártjósok, ideges hangulatjelentők, bűnbánó őrmesterek, vidéki kelfeljancsik? Szép volt fiúk, ott a tárlaton, ahogy örültetek egymásnak az eszmenász vőfélyeiként, s az a néhány kopott és kótyagos művész sem zavart benneteket, aki téeszkozszyűlést, algyői fúrótoronyokat, gépesített aratást és vörös Dózsát festett. Még így utoljára: jó napot, szervusztok, és legfőképp – Isten veletek!

Aztán jött a nagy áttörés, ránk szakították az ajtót a citromsárgák, a kéményből közénk huppantak a kárminvörösek, a fürdőszobában feltört a neonkék, a falak cinóbert izzadtak, az ágy alól szőrtelen fekete morgott. Megjelent a festészeti Csim-bum cirkusz, az önkifejezők országos válogatottja, és omlatag, vízcsapmellű aktokat, grandiózus maszatokból kibontakozó, herezacskó arcú agykárosultakat, az égbe csavarozott aranypántokat telepítettek a kerítésre könyöklő gazdák orra elé. Korszerűbb és zavarosabb lett a kínálat, a jobbra-balra fésült fűszálak alól kivillant az elhajított, középen megtört söröskupak. A népelet alföldi mítoszába beette magát a városi szürrealizmus, a drámát és paródiát vegyítő mutatványosság, a kigyótarka urbanizáció.

Vajon hogy járunk jobban: ha lógázzuk a lábunkat a süllyedő népelet festészetileg rezervált Szent Ilona-szigetéről, egzotikusak és lefordíthatatlanok leszünk, vagy nyitottá nyílunk, – Mindenki az én vendégem! – kiáltjuk a bicskaszágu talponállóban, s mi vagyunk a kocsma hőse, az értelemig és tovább? Vagy esküdjünk a folytonosságra? A kultúrtörténetileg megharcolt és megsarcolt tornaizmust eresszük bő lére?

Nagyon egyedül vagyok a kiállító teremben. Hiányoznak a hozzáértő látogatók, a porcelán orrszarvúk, a karddal átszúrt hegedűk, a szivarozó zongorák, a puha sörényű esőcsatornák, nekik is mind el kellett volna jönni, hogy értve legyen a tárlat, belülről, par excellence. Hogy átborzongjon rajtam az érzés: mindez európai festészet és szobrászat, csak egész közel kell hajolni hozzá, hogy ráleljünk a történelmi abszurdá zsugorított magyarságra, ahogy köztudomásúan csapkodja a bokáját, veri az asztalt, és húzatja a cigánnyal.

Téblábolok képtől képig, s nézem, hogy a felkent festék alól kivillan-e a másik, az eredetileg akart, a bevallhatatlan mű. Van-e titkos, kevesek számára elrejtett, jelzésekből összerakható tárlat, vagy csak egyszerűen bámészkodni kell egy bálna svájcisapka nagyságú szemével? Milyen ez az őszi tárlat?... A stílusok, a színek végrendelkeznek, foglalják össze saját előtörténetüket. Végig azt érzem, hogy ezt már láttam valahol, ezt a kiállítást minden évben megrendezik, csak az emeleti képeket a földszinti termekbe osztják, és viszont, meglepőnek szánt variációkat kevernek ki, de az anyag változatlan. Ugyanazok az üvegcserepek csúszkálnak a hanyatló nap felé fordított kaleidoszkópban.

Szétárad a finom, ezredfordulós rezignáció, a jól ismert tompa borongás. Talán a madárasszony, a zöld elefántpéniszre kajtató ormányos fabogár, egy név, Varga Patrícia Minerva. A lötytyedt hasú Botond, a búcsúzó, arcnélküli hadnagy úr, a most már a Tornaiban éjszakázó hajléktalan. Jelzések, ötletek, emlékenyomok...

Idős asszonyok vigyáznak a kiállító terem képeire és szobraira. Szolid akadémizmusú öregségük elkeveredik a látvánnyal. Csönd és vidéki halhatatlanság hömpölyög térdmagasságig, azon felül kezdődik maga a tárlat, az édes ős ránccos kis bilingjétől ütötte. Őszi tárlat – műtermi tél.

Egyperces

A vásárhelyi írótalálkozó legváratlanabb felismerése az volt, hogy – noha érdeklődés hiányában megszűnt az irodalom –, írók azért még mindig vannak. Jól is mutattak így együtt. Egészen normálisnak tűntek. Toll, írógép és laptop nélküli csapatuk láttán pusztán címnek tetszhetett az íráságuk, amit egy rég kihalt kaszt emlékére tűztek a gomblyukukba. Érzékenyek és sokfélék; de ki nem érzékeny manapság a megélhetés és az önérvényesítés huszonnégy órás szolgálata után, és ki az, aki a szocializmus oszladozó felhőjébe kapaszkodván nem tört ezer cserépre a betonon, s nem lett belőle világnézeti károsult?

Azért itt voltak, népiek és majdnem-urbánusok, a fortyogó nyájasság egymást méricskélő vagy régről ismerő közösségében. Láttam Csurka István óriás vonulását, ahogy éket hasított előtte a tartózkodás. Hallottam és láttam a kigyúlt Domokos Mátyást, aki szépen és elfogultan mondta vádbeszédét, klubnyilvánosságú kiáltványát bele abba a bizonyos távoli gödörbe, hogy Traján császárnak számár füle van. Úgy kapkodott levegő után az a beszéd, mint a viharba mártott papírforgó. Nagyon büszke voltam: lám, a mindig visszafogott és kényes intelligenciájú esztéta is „radikális” lett, tények szögeit kalapálta hosszú percekig egy üres koporsóba. Figyeltem Varga Domonkos vastag üveg mögött lakó, mindentudó szemét, ahogy felenged valami csacska, emberi mozdulatra, s ahogy összeszűkül, és egy hideg mosoly fölé rögzül, ha gyanús kétértelműsége akad.

Tornai József, mint a saját hazájába száműzött király, a pénztelen, politikailag kihűlt írószövetség elnöke, világító haraggal szórta szét villámain: a szegedi televízió háromfős, összesen hatvanéves forgatócsoportja egy percet adott, hogy méltassa az írótalálkozót. – Ne csináljanak belőlem bohócot! – rándult össze. Mikor mindezt felidézte, s helyére indult a könyvtár hűledező széksorai között, rettenetes volt az arca. Mint egy vaddisznóktól széttaposott bulgárkertész.

Aztán megtörtént a Vásárhelyről elszármazottak és az írók nagy, közös asztalfoglalása. Ült a fecsegő-ebédelő-köszöngető sokadalom a mártélyi zápor függönyébe zártan, mint valami szigeten. Vagy épp’ maguk az egybegyűltek képezték szigetet, amelynek – Németh Lászlói fegyelmezett derűlátással szólva – el kellene öntenie a tengert.

(Br)inga

Két városban élek, az egyikben lakom, a másikban dolgozom. Húsz kilométereket lendülök ide s tova. A-ból B-be lök a megélhetési tehetetlenség, onnan pedig oly sebesen kanyarodom vissza – a C póráz végén –, hogy gyakran szembetalálkozom

már éppen induló önmagammal. Szerény vándorkomédiása vagyok Magyarországnak; Kompország vidéki sorsparódiája.

Ott, ahol lakom, visszanyelt kíváncsisággal vagy kiszállásodott közönnyel veszik tudomásul el- és feltűnéseimet. Talán fárasztja is őket a mutatványos élet, hogy a kisváros színpadára rejtek-, csapó- és tapétaajtókon lépek be, aztán elnyel a zenekari árokig merülő lift, de legközelebb egy nagy papírmásé hintalóról csigáznak alá bizonyos forgatókönyvbéli meggondolások. Néhányan tettetett aggodalommal, diszkrét és fojtott hangon tudakolják rendszertelen felbukkanásaim szerintük nyilvánvaló okát, hogy nem vagyok-e momentán munkanélküli. Szemük majd szétreped attól a bátorító, bizalmas nézéstől, aminek nekem nem volna illendő ellenállnom, s el kellene mondanom a szomorú titkot, az új vásárhelyi hírt, ami hát persze várható volt, régóta megérdemelt, szűk körben rebesgetett, sőt dátum szerint előre jelzett.

Aki kérdez (mint egy rajongó diák), testét jó előre a megrendültség pózába kormányozza. Láthatóan máris továbbindulna a szörnyű-boldog híradással: a dolgozatírás reggelén gutaütést kapott a matektanár. – Nem, sajnos nem vagyok munkanélküli – szegyenkezem az elmaradt szenzáció miatt. Igazán nem tehetek róla, magam sem értem, habogok, s elszőköm a megcsalt, potyára rokonszenvező barát elől. Elpazarolt rám néhány ritka gesztust, hogy vallanám be szépen, amit hallani akar, hogy végre az én fejem fölött is átcsapott az elbocsátások szenvtelen szelekciós hulláma.

Alkalmankénti zavarom nemcsak arról árulkodik, hogy kénytelen vagyok be-mosdatott, reménybeli halottként járni-kelni a siratóasszonyok, kántorok és sírásók között, de bennem is ott motoz valami máig tisztázatlan kérdés: hogy ugyanis mi a fityfenéhez értek én? Van-e valami nélkülözhetetlen, másokat boldogító tudásom, ami elég ok az alkalmazásomra? Hajtok-e annyi hasznót, amennyi pénzébe az államnak kerülök? Tudok-e fogat húzni, házat építeni, kereskedni? Vagy csak az irodalom képzeletileg telepített őserdejének hobbi-kertésze vagyok. És általában unalmas emberekről és túldíszített ügyekről prédikálok leendő tanároknak.

*

A nagyapám összebuherálta öreg kerékpáromat egy udvari bódében dolgozó kismesterhez hordom javíttatni. Ott gugyorog a lógóbelű kismotorok és inaszakadt biciklik tövében, és vastag, olajos ujjjaival használhatóvá durálja őket. Én egyik-másik mozdulatát durvának, szögletesnek látom; csak az egészben, a teljes műveletben bomlik ki a géplélek belsőleges ismerete, ahogy összevezényli a vasat, a zsírt és a drótot. Szerel néma türelemmel, és kalapácsával, kulcsaival bedolgozza magát a baj mögé, hogy onnan rúgja fenékbe, és lökdösse ki a gépészeti ártást.

Minden szerszámot ismerek, saját kerékpáromat is megsejlelhettem a kockakőből kirakott boncasztalon. Belefoghatnék én is a javító munkába, csak úgy, házilagosan, lépésről lépésre. Az alkatrészek szépen illenek egymáshoz, a leterített rongyra szétrendezve szinte kínálják az illesztés logikáját. Tuskó, alátét, anya, egy kenet zsír a csapágyba, kiengedni a villát, meghúzni, kipörgetni. Elkészül valami újfajta állapot,

amely sem a hibásra, sem a műszakilag megfelelőre nem hasonlít. Viasszal pótolta orrú és visszavarrt fülű fenomen. Kényszerműködésbe mángorolt, mélyen megbántott gépezet.

Igen, a Mester nem ismer több szerszámot és alkatrészt, mint én. Az anyacsavart is ugyanabba az irányba lazítja meg. De ahogy közel lép a roncsához, és olajbarna árnyéka rávetül, akkor hangok nélküli zene szólal meg, és kiárad az egyszerű biztonság természetessége. A biciklimet én csak megjavíthatom, de ő feltölti energiával. Visszaadja a hibás gép önbizalmát, rábeszéli a működésre, kiengeszteli. Vagy kár a mechanikát és a metafizikát összekutyulni? Egy százasért megragasztják a belsőt, és passz.

Nos, ez az, hogy tudjuk-e, akarjuk-e a valamihez tartozást szakértelemként, tudásként szemlélni? És képes vagyok-e a magam dolgát – a szerelő példájában megismert módon – elfogadtatni, vagy hasznosításra felajánlani? Mennyit ér egy önkéntelen képesség, egy véletlen adottság, s maradhat-e mindez munka nélkül? Hát persze. Minden külön értesítés helyett.

Rózsabimbó

A lomtalanítás mélyen elgondolkodtatja az embert. Nem feltétlen az ócskaságokat rakjuk ki az út partjára. A lom részint a romlás által szaporodik, részint a múlt megőrzési kísérleteként. Vagy az erről való lemondás halmazza fel. A padláson marad a Rákosi Mátyást ábrázoló olajfestmény, amelyet valaki anno átbökött, középtájon, az arcra merőlegesen; de közszemlére és -prédára kerül a szánkó, amelyen együtt utaztunk Laci öcsémmel. A most 89 éves édesapánkat fogtuk be a hatvanas évek alkotmánya, és az azóta alámerült családi boldogság elé.

A Lenin utca hava kék volt a fénycsőektől. Mi, gyerekek úgy hittük, a Holdtól. Volt hócipőnk, fehér, patentos, bokáig gumi. Ha iskolából jöttünk, bőr hátitáskánkban szétkenődött a napközis májas kenyér. (Gyümölcsíz, sült tök, mackósajt?) Igen, kiraktam a szánkót, lássuk, el bírom-e viselni, hogy a Bocskai havasok lejtői helyett most fölfelé vágat, a megunt kacatok hegyére. A lakk lekopott róla, talpa rozsdás; szegény, ártatlan szánkó, beékelődik az idegen sorsok tárgyi üledékei közé, s elhúzza egy foszöld IFÁ-n, amelyet (de biztosan nem jól látom) Andersen vezet.

Megúsza a lomtalanítást a vén Singer varrógép. Takarékos, háborús masina. Vásárhelyen, a Szántó kettőben ott állt Aran faragott íróasztala mellett, egykor, vásott gatyák és olcsó függönyök óidejében. Lábító, múzeumi darab. Ha lesz még egy minident maga alá temető háború, az új világ régészei gyönyörködve lökik le róla a történelmet, s portalanítják hamis aranyozását. Varrógép, szóval: gép – ipar, gazdagság, kisüzemi kapitalizmus. Marad.

Viszont a nagy ebédlőasztalt kipakoltam. Először tényleg asztal volt, Dadival, Arannal, Emmi nénivel reggeliztünk, ebédeltünk rajta, mellette, körülötte. Pingpon-

gozásra is megfelelt: szét lehetett húzni, a gyomrába rejtett betétlapokkal meghosszabbítani, s így majdnem szabályos pályát kaptunk. Urbán Gyurka (pitvarosi srác, egyébként Bethlen Gábor Gimnázium, harmadik bé osztály) – igazolt asztaliteniszező lévén – rendre lealázta az Arannál kölyökidejét töltő, de a társasági modort is itt begyakorló középiskolás klubot. Menya (Moldvay Laci) számított még valamelyest, mert olyan idétlenül fogta az ütőt, hogy mindig az asztalra pattant róla a labda. Knorr Ákos és Béker (nem beszélve a szelíd Győri Öcsiről) favágó stílusban játszott. Játszott, veszekedett, játszott, veszekedett... Tele szájjal. Csudára élveztem.

A nagy ebédlőasztal végül mint műhelypad hasznosult. Gipszet öntöttünk rajta, vegyszeres üvegek, mérgek és porok piszkították be, szerszámok és szögek tépték tovább a sebeit. A nagy költözéssel velünk jött. Az egyik diófa alatt álldogálta végig a telet, ütődött malteros vödörkkel a hasa alatt. Fénykorában tortákat és sülteket cipelt, ott már csak saját súlya alatt görnyedt. Amikor kivitem a vaskapun túlra, a halottszállító gépek elé, magától szétesett. Kettétört, mint egy kiszáradt mézeskalács szív.

Őrzöm tovább a fületlen, néma Supraphon lemezjátszót, amely hasznavehetetlen, nekem meg furcsán gyönyörű. Tudom, hogy ezen hallgatta Kohán (akinek még volt ideje átvenni a Kossuth-díjat a halálos ágyán, s tán vicsorgott is hozzá, mert Kulka professzor átvágta fájdalom-idegeinek drótkötél fonatát), szóval bömböltette teljes hangerőn Beethovent, végig az összes szimfóniát, újra és újra, tökrészezen, ordítva a halálfélelemtől. A század nagy festője tombolt és ivott Beethoven háborgó zenéjére, majd lelökve a tűt a korongról, földhöz vágta a IX. szimfóniát, a fekete lyukként pörgő és érte nyúló isteni haragot (és megmagyarázhatatlan emberi örömet), és szilánkokra taposta. Pusztuljon minden, a kurva életbe! A Supraphon várhat a padláson. Diszk-rét, mint egy vén inas.

Bezzeg a nagyapó biciklije! A hárommillió forintos, amit néhai Horváth József budapesti taxisofőr – vidékre költözvén – az életéből még ki tudott zsarolni. A jó, mások szerint házsártos öreg járta a piacokat, s mindenféle roncs gépeket és alkatrészeket vásárolt. A MÉH-telepen például vázat, kilóra. Nyugdíj kiegészítés gyanánt (eredeti szakmája lakatos) bringákat kreált és árult. A családból engem tartott a legtöbbre, én ingyen kaptam tőle egyet. Melák, jó hajtású drótszamar, két tekerésre az utca végéig röpít. Amikor elköltöztünk Vásárhelyről, ezt is felraktam az egyik kamionra.

Bodajkon egyszer-kétszer használtam még, de valahogy megette a fene. Szerelni kéne, zsírozni, ilyesmi. Nem nekem való a karbantartás. Nohát, a lomtalanításkor a nagyapó biciklijét is kitoltam a (ha)lom mellé, a gyászakupac oldalába. Roma honfitársam rögtön fölzsinegelte az utánfutó sárhányójára, egyik felől. Mire kitoltam neki a tréfává torzult kemping biciklimet, hogy egyensúlyozná ki a járművét a másik oldal felől. – Három gyerek van otthon – mondja a roma asszonyság –, rendbe rakják a bicikliket, ám! No, csak vigyék. (De seggbe rúgna nagyapó szelleme, ha a környéken lengedeznék!)

Veszni hagytam Aran NDK mosógépét, amiről az elő-lomtalanítók baltával vág-
ták le a konnektort meg a kifolyócsövet, mielőtt a platóra hajították volna. Elment a
katonaláda, a kibelezett hűtőszekrény, a porcelán kagyló, székek és rothadó bádogcsa-
tornák. Megtisztultunk. Ez volna a tavasz, a bomlót, a bánatosat, a kétségeset kilökö
újjászületés? Lomtalaníts, és csatlakozz a tavaszhoz! Igen, az évszakok váltják egy-
más, égi mechanika rángatja kedélyünk, fűti bölcsességünk. Ez utóbbi szól általam
(persze, így ravaszul személytelenné válik a dolog), hogy nem árt, ha a lomtalanítás
mélyen elgondolkodtatja az embert.

Emberkísérletek

Beavatás

Nagy Benedek fent lakik a hegyen, ahonnan a táj amolyan terület-asztalkám-formán kínálja magát a szemnek. Nem mondanám, hogy könnyen odataláltunk. Lajos új terepjárója bebarangolta a gazos átjárókat, kövecses-gazdátlan csapásokat, átfúrta finyolás, metálezüst orrát a móri burjánon, fel s le, de inkább fel, mert Béni (de hisz' mondtam már) fent lakik a hegyen.

Ette a négy kerék a kaptatót, maradoztak-tünedeztek a szőlősorok, rázott a verda. Lajos veje vezetett, aki hamar elunta ezt a motorizált turisztikát, meg az útra hajló karmos ágakat, meg a kerékszaggató barázdákat, egyszóval a terepet, amire Lajos új, szalonból frissen kigurult terepjárója leginkább hivatott volt – papírforma szerint. De azért mentünk konokul. Vitettük magunkat a megbeszélt találkozó szép ígéretével. És a Forddal. Aztán csak elénk ugrott egy nagyot tátozó, sűrűfogas fakapu, kicsiember őre maga Béni. Olyan természetes módon vette kezdetét a megérkezésünk, hogy már ott is voltunk, s cirkalmas hegynek-veselkedésünk már egy sóhajt sem ért.

Béni két nagyobb kutyája szökdösött a lovatlan ezüst hintó körül: egy erős, kezes kuvasz és egy önérzetes komondor. A komondornak valami kutyabaj miatt le volt nyírva a szőre; tragikomikusan festett tömérdek rojtja nélkül. Félni azért tőle kellett! A házig vezettek az őrzők, ahol végre lábra álltunk, s beverhettük a fejünket a jóízú, közeli égbe, és a Nagy Benedek házának látványába. A lak maga bele volt dugva a hegybe, csak a homlokzata szólt épületről. Egy nagy, architektonikus ív alá fogta az ajtót, ablakot, s elé-fölé bordás fóliasátrat feszített. Bent – ahová tessékeltettünk – kezdődött s végződött a műhely. Cetgyomor, szögletes Zeppelin, művészi bunker, amiben Nagy Benedek szobrászolni szokott. S hogy ne tátsuk a szánkat, előkerült a pohár s valami hasítottfa-színű, férfias tokaji. Négyen álltuk körül a csend vastag oszlopát, s bólogattunk illendően az elkövetkezőkre.

A vendégek (mi) vártuk a nagy kitárulkozást, mire Béni egy mászóka hegyiből lehámozta a nedves nejlonokat az agyag-Batthyányról, s mondott is hozzá pár kurta mondatot, amiből megtudhattuk, hogy a szobrász keze a fejéből nő ki. A Batthyányé pedig a vállából, dicsérettessék az anatómia. Egykori miniszterelnökünk mögött a tabi Szent István viaszvörös torzója, s más, kisebb plasztikák. Lelkendezni kellett volna a szépségek láttán, mert a megilletődött hallgatástól még egy művész lelke sem lakott jól. Lajos meg a veje talán tőlem várta (ha már poharat adtak a kezembe) a Béni

művészetére illő tósztot, hisz' a legvendégebb vendégnek muszáj koszorúba fonni a szavakat, de én csak tébláboltam csöndesen, szürcsöltem a tokajit, és bólogattam a régi barátok érthetetlen, a közös múltból táplálkozó fél-nyelvéhez. Éreztem, hogy égből pottyantságomat csak egy szobrokkal kezdődő és szobrokban végződő házi áldással mentegethetném, ami viszont elrontotta volna bennem azt a jóérzést, hogy hiánytalanul otthonosnak és igaznak találtam Béni összes művét. A házát, a szobrai, az életét. Így, együtt. Kárpótlásul a lovaknál kötöttünk ki, a kedvenceknél.

Fölsétáltunk a felsőhegyre abrakoltatni. Lajos, a régi, szép idők emlékére hátára kapott egy bálát, s úgy ballagott a szürkületbe vesző karám felé. (Ami ebből a bálából a nyakába hullott, az hazáig csiklandozta, szúrta.) Béni szétterítette a kosztot, s már jött is a két ló. Egy kicsi meg egy nagy. Az utóbbira inkább az óriási a jó szó, gyönyörű fejét valami sárkányos magasból lógatta fölénk. Tömérdék hús rengte körül, telve erővel és feszező nyugalommal. Élő szobor, hát persze, ez kell a Béninek! A kicsi ló a szívfelőli, s valahogy arányosabb is mindahhoz, ami van. Érzékeny, de jobban beletanult az embervilágba. Az óriás ló mitológiai temérdeksége mellett is megél. Próbáltam paskolni őket, de rám sem hederítettek lóságuk páholyából. Ám az óriás egyszer csak odaliftezte pompás fejét az arcom elé, hogy csak őt láttam, kávéscsészényi fekete szemét, kenyérnagy orrát, asztalszéles homlokát; borsódzott belé a lovasnemzeti öntudatom.

Béni vizet húzott a két jószág vacsorájához, aztán leballagtunk búcsúzkodni a ház elé. Lejtmenetben hangzott el az utolsó anekdota, a nyírott komondorról, aki valamiért rossz anya. Nem táplálta a kölykét, csak hurcolta a szájában ide-oda, s amikor megdöglött, felfalta. A talányos az egészben, hogy ezek után még napokig kereste a kicsit, mintha nem ő zabálta volna fel. Hallgattunk egy nagyot a mesére, hisz' jól értettük. A társadalom meg a művész, a szépség kannibáljai és a mindig későn elsiratott szerencsétlen nagyjaink. Micsoda romantika, micsoda szívfacsaró és lapos melodráma! Akkor inkább a komondor, akinek nem kell elszámolnia a természetével.

Béni felesége lekísért bennünket a kapuig. Annak útra bocsátó, szállás szárnya, mint hatalmas párevező, belekanalizott a sűrűlő estbe. Intettünk, s a terepjáró elkezdte tolni maga előtt a sötétet. A kabin kisvártatva megtelt Lajos erdélyi kalandjaival, szinte megkönnyebbültünk, hogy visszakaptuk a betonutat, az ostorlámpákat, a várost. A gazda és a lovai fennmaradtak a hegyen, egészen közel az éghez, egy méltó élet kicsi rezervátumában. Onnan rángatja Béni a menny harangköteleit. S azok csendülnek is akkorát, mint az '56-os emlékmű korpusza a szívekben, hiába van (vagy inkább nem hiába, a csoda végett) fából.

*

Jönnek a huszárok csettenő patkójú lovakon, a mellükön, mint a cimbalom, trapézforma zsinórozás. A zenekar indulókat játszik, harsány és tetterre kész a tér. A tribün megtelik, lent összesúgnak a tévéből ismert politikusarcok láttán. Szavalat, kórus, operaária, egyre bátrabb tapsok. Az emelvényen meglengetik a milleniumi zászlót. Villanófények, fekete szemüveg mögül monitorozó testőrök. Elöl a becsomagolt mű,

István lovas szobra. Csak könnyen lejjön róla a lepel! Az olyan kínos, amikor a zenekar végtelenített akkordjára négyen-öten rángatják a kioldózsínórokat. A tribün vár, a köz pipiskedik. (Ott, a második sorban, a szónoki emelvény mögött, azt hiszem, az Nagy Benedek.)

Mosolyszünet

Kedves szerzőm nekem az a bizonyos szalontai nótárius, aki titokzatos egyidejűséggel viselte az Akadémia hatalmas-kelletlen főhivatalnokságát és a tölgyek alá húzódo költséget. Ölébe ejtett kapcsos könyvébe örök verseket faricskált, s a mikor betelt, bajsza két szárnyán átevezett a ködtakarta túlsó partra.

Amit írt, annak egy része ránk szakadt az oskolában, s kezdetben úgy is bámultunk rá a padok lövészárkaiból, mint a fölébünk kormányozott lánctalpas tanterv ágyútor-
kolatába. Bumm, egy ballada, durr, egy béna hadfi, meg Laczfi, csak amúgy félvállra. A tanár nénik melltartó mögé szorított nagy lélegzettel ábrándoztak műveiről, s ütöt-
ték a taktust a ki-kihagyó memoriterhez. – Kicsi, takaros-ember-Arany János, szelíd és szemérmes, himbáló sorok, konduló rímek pásztora, hogy eszem a zúzáját! – zsíro-
sodott ki szemükben az öröm, s a költő tanügyileg felzavart szelleme máris repkedett az osztálynapló szelében, a lapozás lepkekönnyű viharában.

Például enyhe büntetésfélének szánták A walesi bárdok bemagoltatását, amivel tökéletesen elérték a nevelési célt, hiszen emiatt az ezüstnyír-hajú, ordításra szakoso-
dott igazgató bácsinál is jobban utáltuk Edward királyt. A zsoke képességű főgonosz
szolgálati fakó lován Montgomerybe ruccant, s miután elszúrta a bulit, még neki állt
följebb. Kinyíratott pár korabeli rock zenészt, de be is dilizett, mert a királyi zenekar
nem bírta decibellel. Akkor még egészen jól értettük az eszmei mondanivalót; ma
valahogy nehezemre esik átlátni a poétikailag szótt, direkt literátus kukucskálásra hé-
zagolt szitán. Azért sejtem, hogy itt valamit nagyon elbaltáztak, Edward meg az ötszáz
égetnivaló pol-beates.

A hozzáállásukkal volt baj, egészen egyszerűen és döbbenetes mértékben nem
volt humorérzékük. A király előléptethette volna a zúgolódókat udvari bolonddá, s
attól kezdve minden panasz és felségsértés évődésszámba ment volna. – Nosza, még
valami zaftosat, te csörgősipkás! – így Edward. – Kegyes vérbarom – emígy a bárd –,
szűklukú tű a te agyad, de hátha átjárja a történet fonala, plim-plim, te enyvzagú
hösszerelmes, te mákos kefir és szöges nyalóka és leptoszom gumizsiráf, satöbbi és
übersatöbbi. Azonban a király, meg a többi mogorva bárd, rideg északi férfi volt, hom-
lokukat hó fődte, merev tekintetüket vörösfenyő gerendák dúcolták alá, s kitanulták,
hogy mi illik egy balladában. Igen, áldozatot kell hozni, akár a kincstári ész, akár az
öntudatosan kipengetett művészet a tét. És semmi kuncogás, léhaság, pirosra pingált
pingponglabda az orr helyén.

Manapság sokkal nagyobb a hajlandóság a lisztes képű, fülig festett szájú visszabeszélésre. Többen is ráznák – nem az öklüket – csörgőjüket a hatalom felé, s elfogadnák a bolond szerepét. Műpúpot szíjaznának a hátukra, és spenótzöldre festenek a hajukat, csak hát eltűnt, megszűnt, áthelyezték, betiltották az udvart, nyugdijazták a tűznyelőt, a medvét lelőtték, az udvarhölgyek végkielégítést kaptak, s a királyra nem akar emlékezni senki. Hogyan lehetnénk udvari bolondok, ha szétzüllött az udvar, ha a kertben sétáló pávákat megsütötték az unatkozó biztonsági emberek, ha az öreg kertész masszázsszalont nyitott, ha csak a szökőkút kifizetetlen vízdíj-számlái gyűlnek a leszakadt ajtajú levélszekrényben?

Lehetünk bolondok, de nincs udvar, etikett, menüett, pukedli, paróka, kecs és báj. Hová rontsunk hát be harsány hangon, lábító nagydobbal? Esetleg abba a bedeszkázott ablakú és lelakott hátsóudvari bódéba, ahol a walesi árvák és szüzek csontjait tartották eddig? Nem vagyunk már alattvalók, és ezért bolondok sem tudunk lenni. Leszünk inkább vándorprédikátorok, szárazföldi vadevezősök, ingyen szónokok, meztlábás filozófusok.

Én például már csak azon tudok felszabadultan röhögni, ha egy agyonjátszott, kurbis kamerával fölvelt filmen habos süteményeket vagdosnak egymáshoz a korzó megvadult polgárai. Az egyik épp kidugja a fejét a fedezékből. Méltatlankodva körülnéz, s ekkor találja telibe egy adag. A másik igyekszik rendet tenni, méltóságra és emelkedettségre inti a felbőszült társakat, mire tetőtől talpig beborítják a felé zúdított lepények. Ártatlan és buta dolog ez, így eshet jól. Különben nevethetünk a hetedik krajcáron.

Vagy ne kacagjunk, miközben és látszólag ezt elkerülhetetlennek állítjuk be? Mondjunk elsőprően nevetséges dolgokat úgy, hogy mi magunk el sem mosolyodunk? Mert nem tudunk. Ez az üzenet. Hogy nem megy. Jöjjön a poénekes, az anekdótánár, a kabarégész, a vigyorsíró, a bruhahalottkém, a mosolymász, a vicceházmester, a tréfaragó. S végül, és a valódi tehetségnek kijáró utolsó sorban a humoralista. Akinél a humor végtelen keserűségét a morál végtelen derűje oldja.

Én azt a bohócot szeretem, aki ha elbotlik, vagy elvágódik a porondon, önkéntelenül a lábamra nézek, hogy nem abban bukott-e fel a jóember. Mintha lehetne még szó lelkiismeretről. Rólunk szóló, kellemetlen tudásról. Az orrunkhoz csomózott mulasztásokról. Ez a röhögés előtti, utolsó józan pillanat.

Attila és Dezső

A zseniben – ez az általános vélekedés – valamely túltengő emberi képesség torzítja el a személyiséget. Azt az egyébként szolid, együttműködő lélekállapotot, amely segítségnyí és elemi része a társadalomnak. A zseni el- és leválik életköréről, és a maga számára is elviselhetetlen lényét, mint valami nyakába kötött sziklatömböt cipeli. Félelmet keltő, titkos erők közvetítője, s egyszersmind a falu bolondja. Túlfeszült,

megszállott vagy épp' befelé vezető végtelen utak lárva arcú vándora. Tudása jórészt közölhetetlen, mert sem időnek, sem módszernek nem veti alá magát, kénytelen megformálni saját külön világát.

A zseni suta meghajlással vagy szikrázó göggel ajánlja fel műveit, leginkább maga helyett, akit mások kíváncsi borzadállyal lesnek. Sok magyar zseni volt és van. Ez csak látszólag dicsekvés, inkább az ő elviselésük népszerűsítésére irányuló jámbor szándék. Gondoljunk Pöcze Borbála és Iósifu Áron szerencsétlen fiára, szegény József Attila esetére, akit lehetett volna szeretni, ha ő is tudott volna, úgy egyszerűen, bensőséges, tiszta együgyűséggel, mint a gyermek, akivé már nem tehetette magát. Mit írtak József Attiláról a barátok? Hogy be nem állt a szája, és büdös és sokszor elhanyagolt volt. Egyszer a népi írókhoz keveredett, míg Haraszti Sándor le nem fasisztázta, később kommunista lett; aztán belekóstolt a kis Ignotus szabadelvűségébe, de addigra már ott fűtötték a háttérben a halál-mozdonyt a szárszói randevúra.

Sokat szenvedett, és sokan szenvedtették őt is. Vajon ma a (síron túli pertuban) Attilázók elviselték volna a versnélküli, ideges-konok József Attilát? Az ő szenvedéstörténetéből egy kis bármi- vagy akármi-ellenességet kölcsönzők elfogadták volna munkatársnak, szobatársnak, férjnek vagy apának? A népi, kommunista, fasiszta, liberális büdös magyar zsenit. A kérdés, tudom, igen éles, nem is illik a hálás utókorhoz. Még szerencse, hogy van másik isteni torzónk, szent szörnyetegünk, a vékony orrú, kicsit fittyedt szájú, indián tarkójú és rikoltású Szabó Dezső. Míg Proletár Attilából értelmiségi tétel laposodott, és talán azt is tudni kellett róla, hogy hol és milyen körülmények között vitatkozott át egy éjszakát Rákosi Mátyással, addig Dezső (hadd szólítsam csak a keresztnévén, bár valószínűleg Babitsot nem Mihályoznám, Füstöt nem Milánoznám, és a gyermek Jókait sem emelgetném Mórickenak), szóval addig Szabó Dezső tiltott gyümölcsé érett.

Ahogy József Attila kereste a maga politikai hitét, s tett próbát egylelke nyugtalanságától hajtva a jobbkiállásúnak vélt ideológiákkal, úgy Szabó Dezső politikai kalandjai fordítottak voltak: makacsul vallott elveivel egyik ideológia hatalmasai sem rokonszenveztek. Ezért bántotta Kun Béla, Horthy, Rákosi, Kádár kultúrpolitikai aszisztenciája. Dezső sírja itt a Kárpát-medencében a feledés homokviharában tűnt el, csak néhány teve szívósságú kutató, dromedár teherbírású tanár állt össze kegyeleti karavánná. Persze ki tudná eldönteni, hogy megszoborult, pózoló proletárköltőnek jobb lenni vagy busa kísértetnek...

Attila és Dezső, akik gondosan kitértek egymás túlzásai és irodalmi nyilai elől, biztosan egyetérteneének abban, hogy egy kitömött sasnak nincs értelme, s tán abban is, hogy az aranyat nem a szeméttelenen kell elásni. Szabó Dezső nagy magyar zseni volt, elátkozott fajta, a megromlott meséből elcsapott Fehérlófia az utálatra és haszonlesésre programozott hüvelykmatyik, újdonság Babszem Jankók, és utóbb tévéorozatokon porhanyósra hülyített szegényemberek Hetedhétországában. Harminc évig járt kelt, dübörgött, támolygott, fúrta előre magát a tömegesülő tömegben, és sohasem siklott,

lebbent vagy szteppelt, mert olyan erős volt a talpa alatt összegyűlt magyar gravitáció, amelyet csak nagy lelki épület tud viszonzni, elviselni és vállalni.

Talán más népnek is van szomorú-higanyember József Attilája, káromkodó próféta, vad szentembere, mint Szabó Dezső, vannak másutt is eltemethetetlen, minden koporsót kinőtt zsenik, mégis a mieink a legfurcsábbak, mert akár érthetnénk is őket. Közülünk valók, a nyelvünket beszélik, kitalálják a gondolatainkat, egy nem-hivatalos másik Magyarországot. Furcsa, vergődő nagyságuk karnyújtásnyira van tőlünk, s mi nézzük a produkciót, a könyvekbe zárult szolgálattételt, s örökös összeomlásukat rendre megtapsolhatjuk. Lehet, hogy színház a világ, de sosem a nézőtéren tolongunk, hanem a büfében.

Nyilvános ajánlat

Nagyapám, aki inkább volt méregzsák, mint jó öreg, vagyis hát egészen sajátosan viselte hajlott korát, életének egy színem előtt is zajló részét taxisofőrként szolgálta végig. Csak éjszaka dolgozott. Emlékszem a gyerekszoba és a félálom falán átszűrődő készülődésre indulás előtt. Nagyanő (másoknak Nusi néni) kávént öntött egy termoszba, s hatalmas karéj kenyereket borított össze; zsírral ragasztotta, paprikával pirosította a „deszkákat”. Másnap délelőtt csendben kellett lenni, mert nagyapó akkor aludta ki a műszakot. Mi, megszeppent gyerekek azért tovább öltük egymást az azóta lebontott pesti ház (XIX. kerület, Bem utca 33.) birsalmafája alatt, s időnként álmodoztunk az ő komoly és erős automobiljáról.

Ez volt a család első autója, amiben soha nem ültem, amit soha nem láttam. Tudom, az államé volt, de mégiscsak Horváth József egykori lakatosmester vezette, viselte gondját, borotválkozott meg és vett tiszta inget a kedvéért.

Nagyapó indulathullámzásaitól féltünk, a felfortyanásaiba beleadott apait-anyait, ám az autóhoz még ő is alkalmazkodott, mert egyszerre volt kenyérkereset, kicsi, biztos pénz és a fantáziáját foglalkoztató masina. Otthon, a műhelyében gúlákban álltak a számunkra ismeretlen alkatrészek, amikből azt hiszem, kitelt volna másfél motorbicikli meg két és egynegyed kerékpár. Szerette a gépeket, lakatosként fölfele kapaszkodott, a zárok vaskos világából a robbanékony, gördülő technikáig, ahová soha nem érkezett meg. Ha boldognak akarom látni, akkor hófehér sofőregyenruhában képzelem el egy hatalmas fekete taxi kormányülésén, ahogy angyalokat és ördögöket fuvaroz szigorú díjszabás és békebeli galantéria mellett. Valamiért nem lehetett saját autója, az túl sok lett volna szegénynek. Még beleőrült volna, magával rántva a családot is, hogy folyton félig szétszerelt állapotban heverteti a garázsban.

Aztán nagyapó meghalt, s szinte nem maradt más utána, mint egy öreg kerékpár, amit ő rakott össze lomokból és kilóra vásárolt méhtelevi roncsokból. Olcsó, fekete festékkel kente le a vázat, a piszkosszürke kormányt kályhaezüsttel futtatta be, fé-

nyes olajjal és bordó zsírral ecsetelt minden forgórészt; ez volt a fohász az autóhoz, az engesztelő- és áldozati bicikli. A pesti kispolgár álmának földi másán tekerek ma is, az ő ügyetlen és ihletett munkájának hasznát élvezem. Rozzant, széteső félben lévő, de mintha tudná a kötelességét: csak nem bír végleg ronccsá rokkanni. Ellenkezőleg!

Egyszer el is lopták, egy próbaidős segédmunkás a Szántó Kovács János utcai házunk zártudvaráról. Temérdek benzin árán körbeautóztuk a várost, s lám, ott állt letámasztva az egyik kocsmá előtt. Bent épp folyt az alku, már az elismervényt is megírták egy kockás cetlire, hamis névvel, szesztől és be nem fejezett iskoláktól kajla betűkkel, hogy így meg úgy, ára ötszáz forint. A szívem facsarodott: a nagypapa biciklijét, aki pesti taxisofőr volt, aki az autó iránti szeretetét és reménytelen vágyakozását csak kerékpár fuserálással élhette ki, az utolsó akaratát ezek a szerencsétlen kis, piszkos tolvajok a szélbe szórják! Jó ismerősöm, Lajos, amatőr közgazdász, vagyis úgy beszél a pénzről, mintha volna neki, megvigasztalt: inkább örülnék, hogy a piac megmérte a biciklimet, most már biztos, hogy ér ötszáz forintot. Ennyi a garantált likviditása. Most aztán el lehetne mélni, hogy mekkorát fordult egyre repedtebb sarkán a vénülő világ!

Nagypapám biztos pisztolyt rántott volna. Tartott is egyet (régi, háborús csencs) a szerszámos fiókban. Mígnem mi, gyerekek megtaláltuk, és fennen lobogtatva rá nem kérdeztünk a valóságára. Erre néhai Horváth József, anyai nagypapám szörnyű dühében, de legfőképp ijedelmében az illegális fegyvert azonmód belevágta az udvari árnyékszék puhán rejtőztető sarába. Hogy őt biztosan börtönbe akarjuk juttatni, hogy imbecillisek és tehetségtelenek vagyunk, és nagyon haragudott, főleg azért, mert első mérgében megtette, amit tett. A helyzetet nagypapám mentette meg, aki rongyba csavart kézzel lenyúlt az anyagba, és előhalászta a nagypapa védencét. Attól fogva a pisztoly eltűnt a szemünk elől, de nem is fordult jóra a világ.

A szüleimnek sincs autója, nagypapa autótlanosága átragadt rájuk. Nem jött össze a pénz, nem használták ki az időnként felbukkanó lehetőséget – ki tudja. Én még vezetni sem tanultam meg, nehogy úgy tűnjön, mintha éppenséggel lehetne autóm, vagy arra készülnék, hogy idővel, az erre megérett helyzetnek engedve veszek egyet. Egyszerűen nem lehet gépkocsim, hát bámulom, hogy rengeteg embernek viszont van: mitől, miből, hogyan? Vajon mi a titkuk? Ülnek a lapos, kétszemélyes sportcsodában, dübörög a zene, árad a dezodor, nálam valamivel fiatalabbak, érzik a ritmust, vágják a kanyart, mint a répát. Pedig nem térítették le a pályájáról a Föld felé rohanó, világkatasztrófával fenyegető üstököst, nem találták fel a rák ellenszerét, az örök élet titkát, és mégis. Titkos ügynökök, szuperképek, földönkívüli civilizáció fejlettebb képviselői? Aztán láttam a volt párttitkárt piros nyugati csodában. Találkoztam a volt üldözöttel, ő még nagyobb fehér nyugati csodában ült.

A jámbor szemlélődés gyalogos marad. Mint nagypapám, aki a lábaival akart célba érni. Mégis bicikliket épített, ezek közül az utolsót én használom. Eszmei értéke felbecsülhetetlen, mit se adjunk a züllött és cinikus, a fél életét egy pofa sörért eladó piac

ötszáz forintos licitjére. Az én biciklim, az én örökségem a nagyapámként tisztelt pesti kispolgár, néhai Horváth József lakatosmester és taxisofőr testet öltött vágyakozása, költeménye, kívánsága, gépileg visszafogott álma, az autóra méltatlan és ügyefogyott pasas szerény válasza a társadalomnak; egy alternatív autó.

Elérkezett az idő, hogy felkínáljam nagyapám (általam teljes egészében tulajdonolt) kerékpárját egyszerű cserére, kb. ötmillió forint értékben. Kérek érte egy nagyon jó minőségű, érvényes műszakival rendelkező gépkocsit metáležüst vagy fehér színben. Teszem ezt azért, mert nagyapám befejezetlen, tehetetlen élete megér ennyit, s bízom abban, hogy e sors- és kordokumentum méltó kezekbe kerül.

Kell egy professzor

Minarik Ede, a derék mosodás állította ugyanezt egy (a!) csapatról, s e mondatával (enyhe, literátus átok) el is sáncolta magát az irodalomban. Ő meg a csapat örökre ott ragadt, lásd foci vébé. Tanulság: micsoda mondataink valának közös vágyaink ébrentartására, s minő hülyeségekben gázolunk amúgy.

Kell egy professzor, állítom némi oldalirányú veszélyérzettel, hogy ezt a nyelvi nyomot is behavazza az irodalom, amit halványuló jelek híján bottal szoktak ütni. De mégis: van megoldás, ugyanis egy irodalomprofesszor szükségeltetik, általában, aki úgy beszél odaátról ide, mintha meghasogatott függöny volna a nyelv. Jó volna egy öreg tanár, de nem afféle egyetemi kecske vagy kiszállásodott húsú szertartásmester, sem szolid szavú, álmatag zsoldos, á, dehogy. Kell(ett) Grezsa Ferenc, legelsősorban is. Olvasom őt, régi tanulmányait: erő és unalom. Csak a klasszikusoknál fonódik össze így, ennyire szétválaszthatatlanul a pontosság és a mennyiség. Szép, boltozatos bekezdések, aztán még húsz és száz. Kibírhatatlan. Nélkülözhetetlen.

*

Még Szegeden tanítottam a főiskolán, fél-tudományos miliőben, gazdag emberi te-nyészetben gyökerezve. Egy nap kisbuszra szállt a tanszék, hogy részese legyen Grezsa tanár úr beavatásának, hogy miként és milyen okból fogja őt a pesti professzorok vékonyan vajazott karéja diszciplinárisan megvendégelni. Abban bizonyosak voltunk, hogy a tudományok doktoraként tér meg Vásárhelyre, no, de milyen áron?... Ízekre szedik a mi drága professzorunkat, szétbabrálják laboratóriumi mérlegének huzalozását, kanállal eszik a dinnyét, végighúzzák az ujjukat a szekrény rejtett élein.

Leparkoltunk az Akadémia tövében, úti célunknak megfelelően. A csapat ketté vált: az oktatók behömpölyögtek a pestszürke szentélybe, a sofőr az ellenkező irányba indult. Bent épp tatarozás folyt. Bányafák bordázták a folyosókat, sitt-halmok domborodtak háromméterenként, a nagyterem pedig levedlette minden aranyozását. Ebbe a szent lómosóba úgy lógott bele a finom porszemeket táncoltató csönd, mint egy borzas, keserű bajusz.

Jöttek a tudósok és a művészek csudát látni, hogyan győz Feri bátyánk e kései tornán. Czine áradó, sírós hangon pálcázta-kente, pálcázta-kente a hőst. Tamás Attila Németh László József Attila-vakságáról bontogatta a kötést, s igyekezett engesztelhetetlen, széplelkű könyvvizsgáló lenni. A botrány (az Akadémia élő halottait csiklandozó közjáték) sem maradhatott el: jó Vekerdi László mondta vala, hogy nyilván e véde (kvázi-politikai) jelentőségét tekintve szó sincs arról, hogy itt bárki azt óhajtana, hogy Mécs Imre puszilja meg Csurka István fenekét, és így tovább. A tudományos és magánéleti megrökönyödés könnyű túllje úszott alá a légből, terített sátrat a bent ülőkre, akik alig mozdultak a pillanat terhe alatt, ó, meddig tart még, Istenem! Vekerdi meg táncolt, egy másik pillanat belsőleg kitágított végtelen terében, felszabadultan, kamasz karlóbálással.

Greza válaszolt az opponenseknek, aztán ebédelni mentünk. Ott fogadta a gratulációkat, fáradtan, homlokába hullott hajjal. Amikor én következtem protokoll és illem szerint, és sután átöleltem, egy mondatot súgott, amit azóta is a bőröm alatt hordok. (Egyszer talán elárulom...) A desszert után felkerekedett a tanszék, és a sofőrrel kiegészülve Szegednek vette az irányt. A hazaúton annyit beszéltem, mint egy mániás depressziós, be nem állt a szám. Vörös László elborzadva méregetett, Kovács Andris szégyellte magát, a sofőr nyomta a gázt.

Szegedtől a családi Skodával utaztunk Hódmezővásárhelyre, Márta vezetett. A híd után felforr a hűtővizünk. Este kilenc óra múlt. Reménytelennek tetszett minden, míg egy bordó Dacia le nem fékezett rokkant gépjárművünk mellett. Az utasai, a körülményeket mérlegelve úgy döntöttek, hogy elvontatnak minket Vásárhelyig. (A Daciában egyébként a Greza család ült. Greza Pista vezetett, édesapja, a professzor az anyósülésen, Eszter néniék hátul. Ekkor még sejtelmem sem volt, hogy Feri bácsi halálos beteg. Őt is csak úgy vitte a gép, mint a mi tehetetlen, kiszáradt kocsinkat. Ez a történet vége.)

*

A Vásárhelyi Televízió megbízott egy Grezáról szóló portréfilm elkészítésével. A munkát elvégeztem, volt benne stúdióbeszélgetés, szülői ház, régi bizonyítványok, átvonuló orosz csapatok megidézése, tanári és egyetemi pályakezdés. A végén egy totálkép: Greza áll a Hóvirág utcai társasház előtt, miközben szól Mozart Requiemje. Az apró alak (a felvétel körülbelül húsz méterről készülhetett), azt hiszem, egyszer sem volt annyira közel a nézőhöz, mint így, utólag kikeresve őt a kert játékos árnyai közül.

Nehezen, tanáros merevséggel nyilatkozott. Élvezetese csak az előmunkálatok voltak, amikor a portréfilmet közösen tervezgetve sétálgattunk a Tóalj utca környékén. Meghívott egy fröccsre, a Pirosba; éreztem, bizalmas dolgot akar mondani. Erre arra terelte a témákat, mire rászánta magát (ez a fröccs után volt, a járda néptelen, napsütötte katedráján), hogy közölje: Németh László nem volt szocialista. Két dolgot szeretett volna: védőrendet (a kiválóak védelmét) és új nemességet (a nemcsak

munkakörük szerint értelmiségiek társadalmát). Nem hökkentem meg igazán, nem is nagyon értettem mondandójának jelentőségét. Ma dereng valami: egyrészt figyelmeztetett tanulmányainak helyes értelmezési módjára, s csak épp annyit „vont vissza” belőlük, amennyi nem az erkölcsi érzékenységen, hanem a gondos olvasáson és a széles értelemben vett szövegkörnyezeten múlik, másrészt kivonta Némethből az ideológiát, megcsillantva ezzel a közönség ideológiamentes szolgálatának lehetőségét. (Az elkötelezett pártsemlegesség magányossága!)

Még sétafikáltunk vagy fél órát, majd hazakísértem, mert arra volt dolgom (legalábbis ezt hazudtam). A tévé bemutatta a portréfilmet, kétszer, mert első alkalommal valami műszaki hiba miatt kimaradt az adás. Én csak egyszer néztem meg, a vágószo-bában, kétnapi montírozás után. Máig sem tudom, hogy sikerült.

*

Greza professzor úr a vásárhelyi ellenzék spiritusz rektorának számított. Az alakuló MDF maroknyi csapatát kísérgette klubokból emeleti előadótermekbe, Fejér Csabá-ék városszéli kúriájából nagygyűlésekre. Nem-politizálva merült a fősodorba; gyúrta, taposta, csendesítette a hullámokat. Mégis megbélyegezték (talán a politikusnak ki-szemelt nagyfia, Feri izgágasága miatt). Egy tévévitában komisszárnak nevezte egykori tanártársa, Farkas Ferenc. Farkas (a népszerű Plömi) nem érzekelte, hogy ami az or-szágos színpadon csípős retorika, az a kisvárosban, ahol mindenki ismer mindenkit, mély igazságtalanság és méltánytalanság lehet. Plömi, akit Greza hívott a gimnázium-ba tanárnak, elveszítette a történelem fonalát, s még jó, ha csak azt.

Utóbb – Greza professzor halála után – más kellemetlenség is történt. A ró-la mintázott mellszobrot a gimnázium előtti sétányon állították fel (avatásán együtt koszorúztam Madácsy Piroskával), s ezt ismeretlen alakok többször megrongálták. Lefújták festékkel, szemüvegét letörték. Simon Feriék éjszakai ügyeletet tartottak a sétányra néző tanteremben, hogy rajtakapják a tettéseket, de eredménytelenül. A szob-rot visszamenekítették a „közharag” elől az alma máterbe. A volt egyetemi tanár, a város díszpolgára békességre lelt.

*

Az egyik biztos időpont, amikor Vásárhelyre utazom (s ebben ne restelljünk jelképi-séget keresni!), halottak napja. Dadi, Aran, Emmi néni, Elza néni, a Mama, Nagy-anyó, továbbá Láng tanár úr és Greza professzor. Sovány csokrocška, rövid ima mindannyiuknál. Összel legszebb a temető. (Hiányoztok...)

Példakép(p)

A nemzedéki optimizmusunk a hetvenes években tetőzött: mégiscsak lehet itt ezt-azt csinálni, míg a felnőttek az olajárrobbanás pusztán világnézeti közömbösítésén fáradoznak. Valami szerény ellenkultúrát, a farmerből és a hosszú hajból kiinduló, de töprengő legjobbainkat is magával ragadó, meg nem hirdetett avantgárdot eszeltünk ki. A pártállamilag kínálgatott-döngölt szovjet kultúra senkit nem kötött le, kizárólag elméleti okokból érdekelt bennünket, miután a világ egyetlen olyan művészi programját hirdette meg, amely túl akart lőni a célon, vagyis saját korán.

A legtudatosabb szovjet festők, zeneszerzők és írók már a nagy ugrás művészileg megelőlegezett túloldaláról beszéltek át hozzánk. De ez a jövőlátó, pártosan önkívületi állapot nem egyszer hősi darabosságot, primitív józanságot és szűkre szabott rögeszmésséget szült. Mintha a szovjet alkotók kezén és lábán ott vonszolódott volna egy aranygömb, a tudományosan garantált holnap, amely önfeledt szokelléseiknél buzogányként visszaütött. A szovjet író, miközben elnyerte (puszta státusánál fogva) a halhatatlanságot, s rászakadt a marxista végérvényesség, elveszítette a költészet szent zavarodottságát és korlátlanságát.

Nem tudtuk mi ezt ilyen szépen elmondani, meggyőzni magunkat már a stílus helyességével is, csak gyanakodtunk az új történelem sietős bemutatkozása láttán. Saját kultúránk, a népi kultúra feloldódott a díszítőművészetben, szétindázott a műfokosok nyelén, a múzeumi szűrők esett vállán, tetszhalott volt, akár a hőerőmű miniszterialis avatásához pántlikázott népi tánc. A balladák, mesék és dalok belénk döbrentek időnként, de nem lehetett ízlelgetni őket, nem volt türelem, sem bennünk, sem a tervteljesítésre felesküdt jövőcsinálókban. A népi kultúra ártatlan szertartásokba szorult vissza. Az az erkölcs és világlátás, amit sugallt, nem volt elég modern a számunkra. Annyira felpörgött körülöttünk a világ, s annyira sóvárogtuk az összes előzőtől elütő önmeghatározást, hogy nem értünk rá gyökeret eresztetni. Faltunk, rágás nélkül nyeltünk, s közben, így, tele szájjal hadartuk a magunkét.

Ugyanakkor a nyugati fiatalsággal sem azonosultunk teljesen. A rockzenében éreztük a lázadást, a hangerőben, a fémhangban, a csörömpölésben és a veszett ritmusban összefoglalható ultimátumot az atyák illedelmes és hazug világa ellen. Borzasztó hangos kifejezése volt ez a nemzedéki tehetetlenségnek. De nem értettük, hogy mit énekelnek, csak a dob vitustáncát, a basszus vulkánkitörését, az orgona kitárulkozását és a gitár jajgató énekének összjátékát élveztük. A zenekarok, a magyar jejeje-fiúk többsége angol nevet választott, csak azért is, hadd forrjon a szamovár. Hol volt ez még a shopok, centerek és pubok világától?

Nem láttunk igazi hipplit, legfeljebb huligánt, aki szépreményű ifjú maradhatott volna, ha nem nyel le egy korty bűzös kólát. Hát elképzeltük a hipplit, aki megundorodik a monoton polgári szorgalomtól, és Vietnámban beleizzad a feje a páncélsisakba,

és nem szereti a háborút, ahol a halálra esküsznek a szex helyett, és nincs marihuána, egy szál virág a fül mögé tűzve, sem egy lazán pöcögtetett, rosszul hangolt gitár. Pont ez a semmi nincs sehol, nem kell a háború, mert bunkó az őrmester és végleges a halál. A lány, foltokból összevarrt, virággal elborított Lear-jelmez a csömört takarta, miközben mi hangzavarra szomjajztunk. Lélekfelszabadító kakofóniára a pontosan kottázott jövő helyett.

Akkoriban nagy Hendrix-rajongó voltam. Az ő elektromos gitárjátéka felásott bennem valami régi sírt. Szerettem Beethovent, Bartókot, Mozartot és Kodályt, Bachot és Pendereczkyt, és értettem Hendrixet, az ő kortárs zenéjét, barbár húrnyekergetését, erőszakos, virtuóz játékát. Mindenből dalt csinált: az amerikai himnuszból és egy magyar népdalból, gitározott a fogával, a feje mögé emelt hangszerrel, s a végén fölgújtotta a legendás fehér Fendert. Amikor már minden hang kijött a meggyötört fából, csak így fokozhatta a zenéért vállalt szenvedést. Hendrix is elégett a mennyei szerektől. Elszállt indiántarka ingében, hajsisasok fejjel, üres kézzel.

Gimnazista voltam, amikor festettem róla egy képet. Egy rossz, bazárban kapható színes képecskéről másoltam az alakot, egyébként beleadtam minden kelet-közép-európai rajongásomat. Az ábrázolat elég jól sikerült, és osztálydíszítés címén elhelyeztem a termünk ablakokkal szemközti falán. Éljen Hendrix, és szerényen, másodsorban én, aki nem hétköznapi kézügyességgel (lányok, figyelem!) megidéztem a hőst. A felejtethetetlen Láng Pista bácsi, aki országos képességeit rajtunk edzette, észre vévén a kicsi portrét, rákérdezett, hogy ugyan ki ez a férfiú. Mire válaszoltunk, hogy ez maga Hendrix, a gitárfejedelem. Pista bácsi akkor nem szólt semmit, csak a következő órán feddett meg bennünket, hogy egy kábítószerrel elhalálozott rock zenész nem alkalmas példaképnek. Kérte, hogy vegyük le a falról. Fontoljuk meg az eltávolítását. Erre azért nem kerülhetett sor, mert még a következő magyar óra előtt ellopták. Csak egy éve tudtam meg, hogy később kinek a házibuliján fedezte fel valaki a festményt.

Hendrix eltűnt a III. b faláról, Pista bácsi meghalt, az osztály szétszóródott a magyar világban. Az országból kivonultak a szovjet csapatok, megszűnt a Fáklya és a Szovjetunió című színes-fényes újság, feloszlottak a szovjet-magyar baráti társaságok, de kiöregedtek a karcos-harcos gitármágusok és rocklázadók, kiszorította őket a gépzene. Ma már nem festenek Hendrixről képet, bár a zenéjét néha hallgatom.

Pista bácsi sírjához el-ellátogatunk Mártával, otthagytunk egy emlékeztető csokrot, tiszteletből, hálából. S ha ők ketten, az ötvenhatos magyarságú Láng István és a mérgektől szétégett világzenész, roncs muzsikás, Jimi Hendrix nem is ülnek (bocsánat a léha képért) egy felhőre, nem is érhetnek egyet még odaát sem, azért bennem összekapcsolja őket az emlékezés. Mintha akartak volna tőlem valamit, vagy rajtuk keresztül egy még távolibb szándék. Átköltöztek a múlt rekeszek és bugyrok nélküli mélységébe, ahová engem az őket is együtt őrző írás köt. Mert sem torzéletű világsztár, sem régimódi, egyetemi-méltóságú tanár nem lehetek. Egyedül maradtam. Írok.

Éhség

Azt javasoltam Gyurinak, hogy hozzunk össze együtt egy kötetet. Vendégszövegként bebelátogatunk a másik irományába, s viszont. Poétikailag up to date a dolog, textusainkat majd körbelengi a posztmodern odőr. A témát szántam csalinak: szabaduljunk meg fölösleges kilóinktól! Tényleg, miért ne lehetne irodalmi igénnyel fogyókúra könyvet írni? Árasszon el bennünket a receptjeivel az operaénekes, az olimpiai bajnok vagy (horribile dictu) Manyi néni, mi bebizonyítjuk, hogy a kulináris örömök okozta elhízás nagy emberi drámájára válasz (és megoldás) az irodalom. Testileg is, ha komolyan vesszük.

Elkészült a vázlat, mire Gyuri azt mondta, hogy én csak híres akarok lenni. Elszégyelltem magam (síkváltás!), hogy ilyen banális módon kötöttem volna össze az irodalmi halhatatlanságot a súlyfölség elleni élethosszabbító küzdelemmel (meg az ő közismertségével). No, de mégis, nem jó kövér írónak lenni, mégsem így értendő a „szép” irodalom! A nyájas olvasó nyitogassa csak a hűtőszekrény ajtaját, lapozza föl ezt a gyönyör ötleteit polcokra osztó hideg könyvet, olvasson a sörök közt – szabad országban élünk. Az irodalomnak épp ezért kell a koplalás pártjára állni, mert hízni önállóan is tudunk. Átzebáljuk magunkat a kaja-Himalája egyik oldaláról a másikra, s mint egy rosszul támfázott alagútban, folyton beomlanak a járatok; húsok, piték, nehéz saftok hullanak mögénk, eltüntetve a nyomokat. Nincs idő és emlékezet – van hájas vakond-lét, gombóc testünkből nyélként előreugró, izgatott orr, ízlelőbimbókkal benőtt szem.

Az irodalom, kérném szépen, sovány, mint a bibliofil papír, és mesél, mint a kétszáz éves realista műben az anya, alvásba menekítendő éhes gyermekeinek. A hűtőszekrény ezzel szemben a bűn oltára, feltárlásakor diadalmas fény önti el, jó volna hozzá halk zene, a lelkiismeretet elszibbasztó, ezredfordulós esztrád. Istenem, ha szólna hozzánk, bátorítana, vagy föloldozna!... A szépírást mindazonáltal nem akarhatja (ó, dehogy!) leszakítani a hűtők ajtaját. De megtölteni sem tudja hús kubusát, hisz nincs egy vacsorafillére sem. Az emelkedett aszkéta lét a koplalás kényszerében gyökerezik.

Hát igen, Gyuri el tudott találni valami finom, köztes megoldást. Ahogy beszélt mindenféléről, egyszer csak aszongyahogy: kelkáposzta. S már másra is terelte a szót, mintha mi sem történt volna. Ott ül az ő kelkáposztája a sorok közt, dúsan, soklevelűen, mint egy nagyregény, és hallgatagon, mint egy megzömökölt kisnyugdíjas. Minek fogyókúra elméleteket gyártani, ha elég annyit mondani: kelkáposzta. Meg kellene szeretnünk a kelkáposztát, libazöld glóbuszát a Hold vagy a Nap helyére gurítani, főzelék simaságú mosollyal.

*

Aran halála után meglátogattak bennünket fehérvári barátaink, Kovács János és Kópán Zsolt. Ültünk Aran üresen maradt kis-nagyszobájában, és leendő alapítványunk részleteiről álmodoztunk, illő korrektséggel. Én – az önerő hiányát mentegetve –

megélhetésünk napi gondjait ecseteltem. Roskadtan ültem, ráadásul egy testhezálló póló volt rajtam, így hát a derekam és a hasam fölöslege zsákszerűen összegyűlt az ölemben. Erős, kövér embernek nézhettem ki, János tett is valami ironikus megjegyzést a mondandóm és a fizikai valóm közti mulatságos eltérésről.

Habogtam néhány mondatot a rengeteg krumpli hatásáról, a felfúvódásról, és a többi. János, a szikár úr csak a szemével nevetett, a többiek, akik tanúi voltak a halálos döfésnek, szurkoltak, hogy legalább méltóságteljes pózban haljak meg. Kora délután autóval utaztak el, Székesfehérvár kétszáz kilométerrel is messzebb van Vársárhelytől.

Márta mosogatott, én a földig érő tükörben vizsgálgattam magamat elől- és oldalnézetben. Milyen egy alapítványi has? Le kellene fogynom, a vak is látja (Domine, ut videam!). A soványság erősíti az intellektust, mintha a gondolati fegyelem szálkásítaná ki az ember húsát. A szellem tüzeiben leég a zsír, vagy a becsületes polgári robot dolgozza karcsúvá a testet. Kovács János barátomat nem tudtam átverni, annyira csúnya voltam. Lélektanilag ekkor indulhatott el bennem az a folyamat, amely egy fogyókúra könyv megírásának az ötletéig vezetett. És lám, ravasz is vagyok, mivel a fogyásnak a leginkább hatásos formáját választottam: pofátlan módon zsaroltam magam. Írói hitelem a tét; ha ugyanis a kötet megírásával párhuzamosan nem fogyok le, akkor egy bűdös szó sem igaz az egészből.

Az igazi recept tehát az, hogy írni kell, nagyon őszintén, az önbecsülésünket kockára téve, vallomásosan, soha eddig be nem vallott kísértéseinket kifecsegetve. Annak, aki nem tud szöveget barkácsolni, ott lesz az én kézikönyvem, amely bebizonyítja, hogy bár élettanilag ugyanolyan zsír szaporodik fel bennünk, kövérekben, mégis mindenki más ok miatt hájas. Sokunk elégedetlensége közös a felesleget illetőleg, de a „baj” minden esetben személyes gyökerű. Eddig két megoldás létezett: tornázni kell, amikor mindenki tornázik és/vagy nem szabad enni, amikor mindenki eszik. A test-sanyargatás kultusza nem gyógyítja a kövérséget, amely végső soron egy régi trauma eltúlzott testi becsomagolása. Ezt a régi sérülést kell kipiszkálni, mint a koponyacsontok közé szorult öngyilkos pisztolygolyót. Hosszan, módszeresen...

Erre most Gyuri azt mondaná: kelkáposzta. És hogy nem sovány, hanem híres ember akarok lenni. Pedig jó lett volna, ha kötélnek áll, mert rákenhettem volna a kudarcomat. De ha tényleg lefogyok, és ő hízik meg közben? Minden megoldás érdekelt – volna. A test újraépítéséhez először is a lelket kell szétszedni. Nem azért vagyunk kövérek, mert eszünk, hanem mert éhesek vagyunk. Körbezabáljuk a mi személyre szabott nagy, metafizikai éhségünket, hogy elrejtjük, mint egy hibás kérdést. Csúnyák vagyunk, de titokzatosak. Íme, a poh-modern ember. Még az is lehet, hogy egyszer tető alá hozom az én irodalmi erejű és hitelességű munkám, addig viszont vállalom kövér embertársaim sovánnyá stilizálását, az ajánlatok komolyságának sorrendjében. (Íróknak jelentős árendedmény!)

Egy buszpályaudvar vendégkönyvébe

A váli erdő (Vajda élet-halál rengetege) nekem már semmit nem sugott. Igaz, azon a régi nyáron inkább az Ürményiek mauzóleumában kisinaskodtam. Nem értem rá a környező erdőben tévedezni. Napközben szobrot öntöttünk, este Peck bácsival és Mária nénivel (aki a parókia szakácsnője és tragikája volt) vacsoráztunk Aran és Kálmán atya asztali évődésének fanyar bora mellett. Lefekvés előtt Chauchert és Lao-ce-t olvastam, és egy filozófiatörténeti kézikönyvet, ami úgy száguldott végig a tudás gyümölcsétől mérgezett emberész zaklatott pályáján, mint egy rágcsáló a kísérleti labirintusban.

Ha akartam, nézhettem a foci világbajnokságot egy özönvíz előtti, szellemképes készüléken. Tehát gólok, szobrok és okos korok póznái közt siklottam az idővel. Jó volt ez a nyár (minden régi nyár jó). A lapátolt betonkása és a vödörszám csumiszott gipsz elvárta a barátokat, s azok jöttek is pár napra művészetet asszisztálni, irodalmat inhalálni. Ők is, mint én, ráakadtak a falu szépére, aki a szódát osztotta a népnek, naponta többször, a szikvízüzem lovaskocsi-fordulásnyi udvarán. Vál vendége lett Győző, a szóke dramaturg, aki bájosan és reménytelenül próbált erőszakot tenni a munkán, s akinek finom lényje irtózott az olyan agressziótól, mint hogy egy nehéz tárgy határozott testi ráhatásra odébb vonszolódik. Abszolút orpheuszi beállítottságú lévén az ügyeket kizárólag lant- és énekszóval próbálta helyreütni, az izommunka, a vasak, csavarok, szegek és csövek barbár ridegsége végtelenül elkésértette, taszította. Lassú és ügyetlen ténykedése így vált hőstetté, igazi áldozattá.

Láss csudát, befutott egy rövid hétre Reisinger Jancsi is. Egyetemista volt, okos és megszállott, még a reggeli közben is a francia szótárt lapozta, jegyzetelt, böngészett. Addig unszoltam, míg megtanított egy francia táncdalra, ami a champagne-i szőlősgazdákat éllette. Meg beszélgettünk, egy ízben szinte hajnalig. Tele voltam a friss olvasmányélmények gőzével, azt sivítottam ki büszkén, kissé fejhangon; főleg a filozófiatörténeti fesz és pőf uralta bölcsködéseimet. Teát vagy bort ittunk, nem emlékszem, csak a konyhára, a kései órára és a Reisinger Jancsi játékos vitastílusára.

Egyhónapos őslakóként én kísértem ki az autóbusz állomásra, amikor mennie kellett. A jármű már bent állt, fel is szállt gyorsan, nem ismervén a vidéki szokásokat. Beszélgethettünk volna még valami szavakkal kifényesített értelmiségi lim-lomról, elpáholhattuk volna a butaság szalmabábuját, ehelyett zavartan bámultuk a körmünket, a kockaköveket, a házak fölött az egészséges felhőket. Nemsokára büffent egyet a busz rozoga motorja, s megpróbált útra kelni. Hát most vegyem elő a gyűrött zsebkendőmet, és rázzam a Reisinger után? Hirtelen ötlettől indítatva, látván szenvedő, az álszentimentális búcsúzkodástól émelygő tekintetét, jobb és bal hüvelykujjamat a halántékomnak szegeztem, s nyitott tenyeremet kétfelől lengetni kezdtem. Az alig félreérthető mutogatást tovább fokoztam azzal, hogy (állítólag van ilyen jóga gyakor-

lat) tövig kinyújtottam a nyelvem. Beee, számárfül neked! Ezt kapd ki, Jánosom, ott a vízköves és légyettyes ablakú, szárnyaszegett Ikarus műbőr üléses gyomrában! A Reisinger pedig (mit tesz az egyetemi reflex) rádöbbenvén, hogy mindjárt kicsúszik alóla a váli placc, s ő örökre egy komoly nyári Mikulás maradhat a helyi kalendárium-ban, szintén kiöltötte rám a nyelvét, vagyis hát magára, cinkosságból, az értelmetlen integetés helyett.

Azóta sem találkoztam (húsz éve?) Reisinger Jancsival, aki szintén irodalmár, előadásokat tart és könyvet ír, s hiába nem botolhatunk egymásba a természetvár furatosságú, langy kulturális hepehupában, nyugodt vagyok felőle. Érti a lényegét. Vagy mégis megváltozott, és örökre elutazott Válról, savanyú, precíz és fontos lett, és már nem táncol a champagne-i szőlősgazdák között? Az is meglehet.

Mindnyájan változunk. Elindul az autóbusz, kigördül egy istenhátamögötti vakációs édenből. Rádurrant egy kevés, édeskés kormot Peck bácsira, a halott Ürményiek-re, Lao-ce-ra, Müller gólgáros úrra, s irány a város, ahová szabály szerint tartozunk. Én Hódmezővásárhelyre. Negyven éve élek itt, s tanúja vagyok a változásnak. Nem a bontás és építés érdekel, a lila és citromsárga belváros (urbanista kifestőkönyv kezdőknek és haladóknak), a szétszertt pártházak, utak, csövek és kapcsolótáblák – hanem az arcok. Igen, a baráti és haveri ábrázatok, amik ugyanúgy gyurmálódtak, mint a történelmi- és a holt anyag.

*

Kezembe került egy könyv, amely arról szól, hogy hogyan árulkodik az arc a jellemről, miben segítheti emberismeretünket, ha elsajátítjuk az orca egyes jellemzőinek a lelki-ségre utaló jelentését. Ennél tanulságosabb csak az lehetne, ha ugyanannak az arcnak az emberi sorsból és élethelyzetekből kiinduló átalakulását tanulmányozhatnánk. Hogy hányféleképpen gyűrheti össze a vonásokat a nélkülözéssel versenyt futó ügyeskedés, a kezdeti vágyakat megtagadó vagy elfecsérlő mohóság, a valakivé kapaszkodás silány gőgje, az éberség, a ragadozó készenlét és a gyanakvás. Nyílnak és csukódnak a szemek, virágoznak és hervadnak a mosolyok az arcok kertjében, pici ráncok és vésett árkok indáznak, szemöldök-hernyók araszolnak, orrgombák tüsszentik szét a spóráikat, és szájszigetek nyálaznak maguk után hosszú, ezüst mondatokat.

Ó, mivé lettek a gyerekkori arcok! Mondom a legijesztőbb példát, sosemvolt-barátom esetét, akit hetenként közlőről láttunk, s tekintete olyan egyértelmű volt, mint két, a serpenyőből szemező tükörtojás. Ismertük minden trükkjét, velünk nevetett az előre és helyette bmondott poénokon, de azért játszott a nagyot, s mi is játszottuk, hogy ő nagy, ami persze kész röhej volt, de ilyen ez a színház: vannak szerepek és vannak rendezői utasítások.

Minden a helyén volt (a látszatokat is beleértve), míg föl nem kapta a történelem forgószele, s föl nem reptette a rendszerváltozás kolbászokat alácsünető, deli május-fájára. Attól kezdve onnan kukkerolt le ránk. De hát ez nem ritka vagy csudálatos, ennek így kellett történni, mert megesett. A baj az arcába ütött, magam sem tudom,

hogyan. Megkeményedett, és egy féligáteresztő lemezzé maszkosult, amire belülről országos titkok feszülnek, s csak a szemén csordul ki egy kis huncut önelégültség. A mi fiunkból egy takarékosan hajladozó, fontoskodó lélek lett. S tényleg, az arca volt a legijesztőbb, mert (irgalom anyja, ne hagyj el!) pont olyanná vált, mint a tegnap megbukott eszme-zsoldosoké. Ilyen volt nemrég a KISZ KB fél-hivatalos káderábrázata, a megyei pártosztályvezetők gyűléseken kikalapált profilja. S most ő, a mi háztáji forradalmunk zsengéje hamis szemeket nyit, és üres fintorokat virágzik! Hát akkor mi végre volt az egész?

Emlékszem, fél év után, hogy országolni ment, huppant vissza egy gyertyafényes éttermi estére, a kicsit pállott hangulatú haveri körbe. Körüllengte a politikai istállóság, atyásan korholt és helyeselt, és az arca – iszonyú, rettenetes – tele volt láthatatlan forradásokkal és hegekkel. Mintha a beavatási szertartás részeként egy örök apparatcsik klisébe préselték, valami izzó formába nyomták volna, s azon egyensúlyozná, égre emelt göggel a fájdalmat hűtő, képzelt jégkockákat. Valami csúnya ügy van emögött, hogy már hátba sem lehet vágni, hogy te marha. Olyan érinthetetlenül jelentőségteljessé fúvódott, hogy féltünk megszűrni, nehogy szétrobbanjon a titkok Vásárhelyig csörlőzött bűvárharangjában.

Ha lenne pénzem, hat siratóasszonyt fogadnék a közülünk útra vált arc búcsúztatására. Vagy hat bohócot sárga frakkban, akik számárfületek záporozva öltögetnék a nyelvüket, valószínűleg mindhiába. Nagyon messzire indulhat a busz, aminek imbolygó kipufogójára kötve még zörögnek pár kilométert az emlékezés, a hála, a jóindulat üres konzervdobozai. S ha velem is egyszer elindul? Miért hiszem azt, hogy védett vagyok, hogy bármikor kiölthetném a nyelvem egy másik, sután búcsúzkodó, rokonszenves szerencsétlenre? Vál az oka mindennek, ami megtanított erre. Aran megcsinálta a szobrait, Győző öreg színházakat látogat Japániában, Reisinger Jancsi századjára olvassa újra a Bibliát. Minden halad a maga útján, változni csak az arc szokott. Ha szerettek, még időben szóljatok rám!

Lágyabb ének kell nekünk!

Nap mint nap láttam, néztem egy emberöltőig átmenetivé vált lakásom falán két ceruzarajzot. Az egyikben Beethoven áll, a másikon Bartók szeme. Természetesen teljes portrék voltak, mégis ezen arcrészleteknél domborult fel a papír, s ütötte át a hideg üveget. A bécsi mester gödrökből, letakart görcsökből épített állkapcsának a kővé vált száj volt a dísz: a szigor, a gőg, a világutálat faragta kapu. Nagy, erőszakos áll a fölött kissé délibábosra sikeredett szeme, végül a felviharzó haj, a dús és bonyolult égbolt, amely a Föld szívéig görbülő dühös fintort keretezte. Bartóknak viszont a tekintete elől nem lehet kitérni; légbe merevült szemsugarára, mint egy kicsi fakard ikszelődött oda a magamé.

Beethovent sokat hallgattam. Szimfonikus zenéje teljesen magával ragadott, mert nem valami külső, idegen monumentalitás tövébe sodor, és hegyhajigálásában sincs fenyegetés, hanem mindent belőlem, saját bensőmből értet meg. Felemel, nagyvá tesz, miután összhangzatosságot teremt az ember örök dolgok utáni sóvárgása és a muzsika nyelven túli konkrétsága között. Bartókot hosszú ideig nem kedveltem, és nem azért, amiért a gyöngyös-prémes, szmokingos páholybérlok egynémelyike affektálni szokott, hogy úgymond „igazán abba hagyhatná a zenekar a hangolást”, pedig jól tudja, hogy elkezdődött a koncert, de majd ez a jópofa bárdolatlanság megvédi őt (őket) Bartók komolyan vételétől. Attól, hogy megpróbálja érteni, élvezni a csiszolt disszonanciát, Bartók „ész nélküli” intellektualitással megalkotott hangzásvilágát.

Nem az illyési hangzavart sokalltam. Fáztam ettől a zenétől, hűvösség csapott ki a vacogó hangközök résein, ezüst és kék volt minden, majdnem tökéletes, mégis holdbéli. Túl egyetemes, az egyetemességnek abban az értelmében, amely az embert is részletnek, mozaik kövecskének tartja a nagy egészben. Egyetemes és gőgös, amely nem magát gondolja nagynak, hanem mindenki mást kicsinyít a neki kijáró helyére. Beethoven sokkal személyesebbnek hatott, hatalmas vállalkozásában csendestártnak érezhettem magam. Nagy sokára jöttem rá, hogy a világzenét komponáló, román, arab, szlovák motívumokat használó magyar zseni nem rosszabb bécsi kollégájánál, s ahogy fokozatosan megértem saját századomra, s rátaláltam a korszerű magyarságot képviselő mintákra, úgy vált nemzetivé, vagyis sajátommá Bartók egyedülálló műve.

Levelezését olvasva érdekes vagy megrendítő részleteket találtam; a román népzene kincset méltató sorokat, másutt a magyar ruha viseletét, dacos megmutatását kívánó megjegyzést; anyját arra inti, hogy a barátnőjével ne németül társalogjanak, hanem magyarul; Geyer Stefinek egész filozófiai értekezést ír. Aztán mellőztetéséről, a kiadókkal vívott csatákról szólnak a levelek. Bartók szikár és fegyelmezett gesztusai, taktusra kimért darabjai egy nyugtalan, riadt, de elszánt lelket kerítettek el a nyirkos kézzel tapogató kíváncsiság elől. Igen, kiment (kitántorgott?) Amerikába, mert itthon megsüketült az ország. Zenebohócok és dallamgyárosok, udvari zenészek csinnadrattázták tele a szobányira szűkült koncerttermet, amit megszokásból még fenntartott az új, de egyre rokkantabb erkölcsű hatalom.

Bartók elborong, hogy micsoda különbség van „megélni” és „élni” között. Ő élni szeretett volna, tenni a dolgát, mondjuk idehaza, ha már gyökeres ember. A szép Bartók-fa törzse megrázkódott, karvastagságú gyökereit ropogva kihúzta a földből, s nagy levélhullatva távozott. Leereszkedtek a fogatlan fűrészek és csorba fejszék. Elment, hadd menjen. Meg hát megmaradt a Bartók–Kodály híd, ami közt a magyar zene majdcsak elpendlik, Kompország komponistái segédelmével.

Járkálunk kitárt, színes esernyők árnyékában, nehogy ránk essen Bartók fekete-fehér fogú vas zongorája a bosszús egekből. Korzózunk. Emlékezünk.

Aran

Az utolsó évben töpörödött, szívós öregasszony lett belőle. Ügyetlenebb keze már nem hajlott az ízületeknél, egy gyapjúsapkába dugva melegítette naphosszat. A térdei fájtak, tiszta disznózsírral kengettük, mert a Mama is úgy csinálta, amikor ő még kislány volt. A járókeret négy botja közt araszolva tett-vett, rendezgette az aggkor könnyű tárgyait, és szálazta át huszadjára is az iratokat, számlákat és leveleket. Tervei voltak. Újabb és újabb ügyeket talált, színezett. Keverte és párosította egy képzeletbeli cél elemeit. Közben szólt a zene; csak a Bartók Rádiót hallgatta az olykor műsorra tűzött Beethoven művekért. Meg tévézett, de nem a nagyadók távoli, ideges ritmusban patogó, külvilági képei érdekelték. Nem értette, és nem szerette a csörtetés látványát és szavait. A mesefilmek voltak a kedvencei, s azok közt is első helyen a Micimackó.

Egyre soványodó teste a Nagy Kék Fotel pokróccal bélelt üregéből figyelt. A teljes alak szegeződött a képernyőre, mert a sok szemüveg közül már egyik sem volt tökéletes. Keskenyülő koponyájára, amin még mindig a sötét hajszálak voltak többségben, mind könnyebben illeszthettem a keretet. Nem feszültek a száraz, s az orra nyergén is csúszkált már a száraz műanyag. Észrevettem az elvékonyodó bőr alatt a csont szögletességét, a halálfej anatómiáját.

A szeméből költözött el először a lélek. A belőle áradó keménység és akarat addig a pillantásában sűrűsödött össze, s ez a pillantás veszítette el tápláló forrását, s kezdett feltöltődni szomorúsággal és félelemmel. Azt hiszem, félt a haláltól. Felkészült rá, átgondolt mindent, és mégis elborította az irtózat, ha felfedezte a hanyatlás újabb jeleit. Az utolsó hónapokban nem aludta végig az éjszakát, állandóan égni kellett a villany-nak. Nappal lecsüggedt fejfel szunyókált, vagy várta a telefonokat és a leveleket. És a csodát, egy élet küzdelméért cserébe.

Az utolsó otthon töltött napja a szokásos ceremóniákkal indult, s mikor megregelizve, betakarva utánam intett, látszólag minden rendben volt. Sietve küldtem neki egy mosolyt az örök rohanók bocsánatkérő félszegségével. Igyekeztem a buszra, pedig mintha mondani akart volna valamit, hogy most az egyszer nincs rendben minden, rossz érzése van, hidegebbek az árnyékok, zsugorodik a világ. Aztán elengedett, hisz' munkába mentem. Feladatért, pénzért – családért...

Délután lett rosszul, úgy rohantam haza Szegedről, egy találkozót félbeszakítva. Az egész teste görcsbe rándult, dadogva, nyöszörögve, kiabálva kért segítséget, orvost vagy bármit, csak ebből a szorításból kibontakozhasson. Mentő vitte el. Elvékonyodott, ijedt és fájdalmas alakja utoljára tette meg az utat a nagykapuig, a fehér, kerekesebb utasaként. A kert harsogó zöldjében az ő fehér-sárga szép feje nappali Holdként világított. Kórház, EKG, kórterem, infúzió. Teljesen elfogyott. Egyszer kitakartam, de a széttorzult váz látványa nagyon felkavart. Nyitott szemmel aludt. Volt, hogy mosolygott és mondta a gyerekek nevét. Az értelem helyett az emlékek végső, zavaros

kavargása töltötte el. Csütörtökön hajnalban halt meg. Valahogy mindenki tudta, hogy ez fog történni, csak az esztelen remény kísértett szüntelen. Én is tudtam.

Pár éve történt, hogy tanítóm és professzorom halálos beteg lett, de úgy döntöttem, hogy én erről nem veszek tudomást. A szellemet nem rombolhatja le a végzet. Továbbra is elüldögéltem apró dolgozósobájában, előadván újabb munkáimat. Ő korrigált és sürgetett. Valamiért azt hittem, hogy ha húzom az időt, akkor életben marad. Nem távozhat el addig, amíg nem végeztünk.

Egy délutáni konzultáció után kikísért, rendesen az ajtóig, s megvárta, míg eltűnök a lépcsőfordulóban. Visszanéztem. Állt a lakásajtóban, és a világítás miatt vagy másért, de hirtelen és rémületesen megláttam a halált a homlokán. Azóta felismerem a jelet; sajnos Aranon is ez a szürke, szinte láthatatlan csomó csapódott ki.

Most üres a szoba, pontosabban a tárgyak kirajzolják az ő hiányzó alakját, és egyre valóságosabb emlékét. Míg élt, kevés érdeklődés, egy-két barát maradt mellette. Időnként kíváncsiskodók keresték fel. A régi társak elhallgattak, félre néztek, átmentek a túloldalra, cipőzsinórjukat kezdték kötözni. Aran segélykérésekkel ijesztette el őket, mert azt hitte, hogy a művészetnek joga van a minimális feltételekhez, a hétköznapi élet biztonságához. Műtermet akart. Fel fogom építeni az ő új házát, a műhöz járó műtermet, hogy élni kezdhessen. Szeretetben, békességben.

A játékos

A törtszárú szemüveg, a húsz éve elcsórt táblakréta és egy szocialista-realista sárvári útikalauz között, valamelyik kacatos dobozom alján, ahol savanyú érzéseket eregetve komposztálódik a múltam, titokzatos, girbegurba, matricáért cserélt fémbizgentyű, derékban összecsípett, kiszáradt festéktubus és régi táncdalfesztivál-kották közé keveredve ott van, tudom, hogy ott van egy érem. Megyei harmadik helyezett, kosárlabda csapatérem. Színes textilháromszög végén bronzírozott alumínium plecsni, amin az örök erő és ügyesség liliputi figurái belefagytak egy előzmény nélküli és ábrázolástechnikailag felfüggesztett mozdulatsorba. Ez az érem az enyém.

Ott jártam egy szegedi sportcsarnok zokni- és gatyaszagú, versenyzőknek kijáró hátsó-alsó öltözőjében, és voltam a pályán, pár percre, kipontozásra szánt cserejátékosként. A rémület és a gyönyör másodpercei. Nagyon is jól tudtam, hogy valami csodaváró vagy magát szórakoztató csapatkapitányi szeszély állított engem az igaziak közé, a szabvány tornaórákon unatkozó, de a játéokban rögtön kinyújtózó vagányok iskolaválogatottjába. Elég volt végignéznem magamon, hogy megértssem: Szalkai Sanyi és Bíró Rudi különbözik tőlem; a kosárlabda szempontjából végleg és pontokban mérhetően.

A rémület gyorsan elért a pályán, pedig lőtottam-futottam, menekültem előle, s az ellenfél meg is hökkent az én kispadról rájuk uszított, tapadós elszántságomon. Ha

valamelyik lakli tanulmányozta volna a taktikámat, rájött volna, hogy a labda elől menekülök. Nehogy hozzám kerüljön. Mert pattog. Tehát pattogtatni kell. Amikor már semmiképp nem tudtam elkerülni, hogy hozzáérjek, gyorsan belevágtam a mi mezeinket leggyakrabban felvillantó embersűrűbe, s már loholtam is tovább embert fogni, amihez volt tömegem és fegyelmezettségem.

Féltem a labdától, mert mindenki azt nézte. Az, ha a megfelelő helyre került, a győzelem felé vivő pontot ért. A labda a játék középpontja. Ott volt a hatalmas, fényes, linóleumos sportcsarnok, Szeged egyik büszkesége, amit a férfias játékok megrendezésére emelt betonból, vasból, fából a mérnöki és építőipari szorgalom, ott voltak a megyéből győzni érkezett csapatok, a sportra rászabadult farkaskölykök, ott voltak a hatalmas, tréningruhas, brutális arcú edzők, a felnőttek feszült koszorújának harsány virágai, ott voltak a semmiről sem tudó, mégis mindenütt jelenlévő rendezők, égtek a lámpák, skandált az alkalmi nézősereg, s akkor ez az egész teljesítmény- és emberhegy csúcsával lefelé a labdára nehezedett. Ami – egy gyors passz után – nálam volt.

Bármit megtehettem volna vele. Mondjuk, kiszúrom. Egy jó előre a tornanadrágomba rejtett mokány kis bicskával lelappasztom a büszke hólyagot. Vagy hónom alá csapva kiszaladok a pályáról, a stadionból, a Naprendszerből. Tenyeremre téve, mint egy koponyának kezdem szavalni a Hamlet-monológot. A bíróhoz vágom. Kidobom a közönség felé. Belerúgok. Rajzolk rá valamit. Nálam a labda, mindenki reménykedve, türelmetlenül néz rám, na, mi lesz már, és egyáltalán ki ez a molett úttörő; jól van öcsi, nem bántunk, csak add tovább szépen a labdát a nagyoknak, hé, nem hallod?

Én csak állok az ordításszagú arénában, valami véletlen folytán a kezemben a labda, a helyi mindenség éppen érvényes középpontja; most fogok lelepleződni, hogy nincs sportorvosi igazolásom, nem tüntették fel a nevemet a nevezési íven, hogy már rég kipontozódtam, nem is lehetnék játékos, hogy nem vagyok tisztában a szabályokkal, nem adtam le belépéskor az úttörőigazolványomat, és más borzasztó dolgok, a stadion igazgatói irodájában már összehívtak egy gyűlést, vetített képes, előre kiosztott, nyomtatott háttéranyagosszerű értekezletet, hogy ki ez a kölk, akinél most a labda van, és csak vár, kibírhatatlan határozatlansággal. Én és a labda. Most összetartozunk.

Ha nem dübörögne odakint a játék, eldédeltetném, dekáznék vele, megpróbálnék eltalálni egy üres ananászkonzerves dobozt. Nem volna ennyire feszült a viszonyunk. És ekkor Bíró Rudi vagy Szalkai Sanyi tapsolt, összeütötte a labdára váró tenyerét, – Funcus! – kiáltják, mire széttört a végtelen pillanat, a gyönyör és a rémület foglalata, előresóztam a lasztit, és fujtatva, izzadságmázasan kajtatni kezdtem a legponterősebb játékos után. Annyit ütköztem és olyan szögletesen, mindent sodorva hadonásztam, hogy pár perc múlva le kellett vonulnom. A tanár bácsi megveregette a vállam, olykor valóban nagyobb ugróttam, mint a támadójátékos (magam számára is meglepetésszerűen), s amatőr, tehát kiszámíthatatlan buzgólkodással széttörtem pár előre begyakorolt figurát. Harmadikok lettünk.

Én is kaptam bronzérmet, amiről később kiderült, hogy húszegynéhány forintért kapható az írószertboltban, szóval nem az a kimondott ritkaság. Mégis eltettem, máig megvan valahol az életfontosságú lomjaim között, az emlékek és kacatok utánam kigyózó, élő uszályában. Azóta értem a sportot, s csodálom azokat a férfiakat és nőket, akik habozás nélkül eldobják az álluk alá nyomott vasgolyót, a pisztolylövésre azonnal az üvegtiszta vízbe ugranak, csónakjukkal végig a kijelölt pályán eveznek, átugranak a gáton, ha vágójuk közben eléri, és kötelességszerűen átadják a stafétabotot, amikor a rájuk szabott távot teljesítették. Mert nem játék ez, vagy ha játék, akkor nem választható. S a győzelem: cigarettaszünet.

Például Esterházy

Az írók is öregszenek. Szép, esett fejük meggyűrődik, aszályos vonásaik, mint repedt füstüge. Merengenek a kéziratpapírok tükre fölött, képzeletben hosszú, cirkalmas sétákat tesznek. Eközben folyton utazóbööröndöt hordanak magukkal, benne papucs, székletlágító draszté, furcsa közetek, egy-két reménytelen kézirat satöbbi.

Az írók is öregszenek, bár másként, mint a tortadísz méretű tornászbajnoknők, a beházasodó diákvezérek, a csodagyerekek és egyéb csudálatos fiókkacatok. Lázadásuk stílromantikája bölcs tereferévé vagy közbeszéddé szürkül, ami itt nem a hegedős-lét megrendelői háttérét festi, hanem és főleg: egy elegáns tón. Az öreg író áll az árnyék és a fény határán, sem jónak, sem rossznak nem akar már csőze lenni, saját határait a világ tengelyébe (középpont híján marad a szimmetria, vagyis az ismétlődés) tolja, s figyel. Szétálló szemekkel. (E szétálláshoz elég csak annyi, hogy szemekkel; „mely nyelv merne versenyezni...”)

Nem (túl) feszülten, de nem is normálisan.

Az öreg írónak legalább két dilemmáját sejtem: az egyik a megtett út értelmességét, a másik ennek az értelmességnek az eldönthetetlenségét illeti. Konkrétan (s ezzel még nem adjuk fel a fikciót, csak elkezdünk szigorúan nézni) úgy áll a dolog, hogy a pálya élettani alkonyán bontakozik ki az a vállalható igazság, ami miatt újra kellene kezdeni az egészet. Az íróságot, s ami azzal jár: a szépírási kiáradásokat, s olykor vonzolódságot. Egy élet veszködése árán bukik meg az öreg író, mondhatni önmagából. Az örökség az az önundor, ami homályban marad, az a tévedés, aminek egy életmű az ára. Az ifjak átlépik a holtestet, de az ő megtisztult lelke születik bennük újjá.

Az öregedéssel teljeseedik ki az egzisztencia: a javak hadrendbe állnak, kialakul a barátok és ellenségek passzionátus, emberkerti sakktáblája, a világ úgy-ahogy belakva. Csak hát a világvégére érett véglegesség! A hamleti. De halottak nélkül!... Lenni és nem lenni. Ha az írás már nem hiúsági kérdés, akkor elveszíti értelmét, mert az okosságra, ha következetes, rátelepszik a csend.

Nemcsak az egzisztencia, de a tapasztalati jóllakottság is kiolthatja az írói gőgöt, a mindenség legszerényebb felfuvalkodottságát. Az öregedő író nem mer számár lenni,

nehogy elfelejtse, mivel tartozik a tehetségének. Olyan intelligens, mint a tibeti bölcs, mielőtt még végleg elhagyta volna bámulóit. Igen, persze... Elkelne nála a bornírtságnak valamely neme, egy kis belletrisztikai huliganizmus, pályakezdő-szagú ámokfutás, több élet és kevesebb irodalom. Csak nem lehet, mert irodalomtörténetileg van komolyan véve.

Mély hangú, széles látókörű és kockászakójú esztéták, meg a legeslegsoványabb kritikusok hordozzák előtte a hatalom jelvényeit. Halad a menet, az öregedő író egyre nő, alakja hatalmas, ledőlt torony. Borsszem lovacskák húzzák az irdatlan pallót, amire a testét kötözték. Viszik a királyné színe elé, s lesz jámbor óriás, értelmetlenül nagy, torz és csodálatos Gulliver. Gulliver, aki nem ír. Öreg. Azt írja, hogy nem ír, hiszen ő hajótörött. Egyébként is minden egész törött, ám szerencsére itt van Liliput, ahol észlelhetetlen a csonkaság, mert minden résznek születik. A kicsi halhatatlan, az óriás nevetséges, és nem fordítva. Egy történetbe foglalva e kettőt talán elgondolhatjuk a meg nem írt, öreg regényeket.

Az elvénülés cseppet se ártatlan dolog. Az a múlt kezd felülkerekedni az akaraton, amely egyszer élettapasztalatnak, másszor erkölcsi színezetű, szűkös szabályrendszernek mutatja magát, s a végén rendszerint egybeforr. Az elhagyott évekből homályos, édes emlék lesz, továbbállt ligeti Csimbum cirkusz. De legalább megadja az elégtételt: hisz én is voltam fiatal, megszereztem valamit, örökjogon. Bizony, az öreg öregedés csupa pazarlás, az összehordott, nagyképűsködött, fantáziált vágyak hideg szívű, ravasz, túlélő, realista szélnek eresztése. Folytonos engedmény abból, amit már egyszer elért, és állandó kapaszkodás oda, ahová fel nem érhet.

Az író, mint időérzék nélküli lény, nem érti a múltat, mert írásművészetileg minden elbeszélés. A minden pedig nem szorul magyarázatra, tehát érteni sem kell. Jelen nincs, csak az írás jelenvalósága, a jövő pedig egy negatív tartomány, tele pozitív illúziókkal. Az író kizárólag kultúrhistoriailag öregszik, vagyis korhoz kötöten, véle összeláncolódva. Mondhatná, semmi köze hozzá, csak hát a láncok, azok csörögnek. Csúfondárosan, drámaian, olajozottan, ritmusra vagy kaján csikordulásokkal.

Aki magában áll, és rászáll a harmat, azon is kirajzolódnak a vékony pókfonalak. Úgy hajnal felé. Nincs mit tenni, ez az irodalomtörténet ára, amit ugyan el lehet sorvasztani, undok szeretettel, de ettől még az írók öregednének (noha kevesebb méltósággal). Magukkal sem vitázva.

A jókedvű magyar

Ha egy szemérmetlenül régi és mégis jól ismert problémát történetileg akarunk bemutatni, akkor a görögökkel nyitjuk a sort, ám ha valami velőtrázóan modern, agyafűrt és képtelen dolgot rántunk elő a fülénél fogva az unatkozó emberiség világnagy cilinderéből, akkor a japán tudósokra hivatkozunk. Akik rájöttek a dinnyebor ké-

szítési módjára, feltalálták a fogtömés nagyságú televíziót, bebizonyították, hogy az amerikai típusú gyorsétkeztetés rákkeltő, a tapír szerelmi életére jó hatással vannak a bécsi klasszikusok, valamint hogy jobb félni, mint megijedni, ki korán kel, aranyat lel, és kicsi a bors, de minek. Azonkívül megszámozták, hogy a komor, gondterhelt arckifejezésben több mint 70 mimikai izom vesz részt, míg a derűs, sőt vigyori ábrázat előállításához húszegynéhány is elegendő.

A vidám orca nem olyan fárasztó. Nem igényel összpontosítást, ezért hisszük a viselőiről, hogy csak egyszerűen így felejtették az arcukat, de mindjárt visszatérnek közénk, és jól összegyűrik a vonásaikat, mint kamionkerék a dobozos sört. A derű nemhogy nyugtatná a körülállókat, hanem inkább megzavarja. Gondolják: akinek elég tapasztalata van az életről, átélt ezt-azt, átverték, kigúnyolták, megalázták, szóval ismeri az erkölcsi féregirtó porok hatását a maffiózus rinocéroszok kihúlt nyomaira, az mi a csodának vigyorg, hacsak nem mentek el otthonról.

A mosoly az örület jele; neki már jó – súgnak össze a háta mögött, ez már tejbe áztatott kenyéren is élél. Az eszelősség nagy, térdig érő érdemrendje harangozik láthatatlanul a nyakában, hogy az egészséges depressziósok, a citromlelkű, keserűséggel felhúrozott homlokú életkárosultak idejében kitérhessenek előle. És nem éri meg vidám képet vágni azért sem, mert azt hihetik, hogy tudok valamit, aminek örülni lehet, csak juszta sem mondom meg. Elég, ha én tudom, a többiek csak zörgések az üres diókat.

Udvarias népeknél azt nevezik pozitív gondolkodásnak, ha az ember úgy csinál, mintha különös tudás költözött volna belé, üdvözlésként jár-ke, fél lába elvesztését kihívásnak, a földrengést szokatlan, de kezelhető élethelyzetnek, a záporozó nyomorúságot tortadobáló burleszknek látja. Sárkányvadász golyóálló mellényben. Bedagadt szemű bokszoló, akinek a felettes énje folyton azt üvölti az edzői sarokból, hogy te vagy a legjobb. Néha használ. Persze jobb, ha az oroszlánszelídítő nem elégszik meg azzal a tudattal, hogy elvégre ő intelligens lény, kultúrtörténetileg és mindeféle-ilag csúcsmodell ezekhez a primitív gyilkológépekhez képest. Ezért jó lesz, ha meghúzzák magukat az emberi felsőbbrendűség bájkörében. Tanácsos, ha mégis visz magával ostort, és egyszerű, artikulátlan rikkantásokat is pattogat hozzá.

A pozitív gondolkodást mintha nekünk találták volna ki heveny honfibu ellen. Mert mindenféle kimutatások szerint pesszimista, tépelődő nép volnánk. Nem tudunk vastagon, mélyről indítva röhögni. Állandóan aggódunk, és a régi dicsőségünk után kajtatva biztos felrúgjuk a bilit a jól kivilágított éji homályban. Bár szerintem a mi búvalbéleltségünket állítók nem elég érzékenyek (fogékonyak?) a derű azon nemére, amely a melankóliánkban bujkál. Olyan igazi, fülig repedt vigyort szeretnének, makulátlan, gyermeki jókedvet, szeretetreméltó, bárgyú rajongást, nem hamiskás vagy agyafúrt somolygást, keserédes fintort. A minket vicc-burgeren hizlalók nem tudják, hogy ez csak átszalad a magyar gyomron, nem árt, és nem használ. Az ősi kedély nevetésszerű émellyéssel könnyít magán.

Milyen a közmagyar? Ízes komolyság jellemző rá. Kikezdhetetlen, türelmes derű, amely körbeveszi a munkáját. A kevés számú, megdönthetetlen életelv egy erős marokban kezdődik, és egy távolba szűrt pillantáson szánkázik a végtelenbe.

*

A magyar nyelv pajtáskodik a világgal. Ráadásul oly rejtélyes és váratlan, mint az emeletről kilökött kincsesláda. És abszolút lefordíthatatlan. Mint bármely anyanyelv... Nem is azért érdemes beszélni, amiért annyira gazdag. Csak annyit közöl, amennyit a szó- és sorközök sugalmazásaiból, a nem-nyelvi területek elsajátított kultúrájából kiindulva értelmezni tudunk. Nagy lukak vannak a nyelvben, mint egy érett ementáliban. De hát nem része-e a luk a sajtnak? A sajt lukas, bólint a polgár, szigorúan rögzítve az áru jellemzőit. Lukas a nyelv – derül a magyar –, ami nincs benne, az is benne van.

Az újonnan épülő világ herderi nyelvvesztesei lehetünk. Fölénk guggol egy égboltnagy ülep, amelynek központi nyílásából ránk hurkázzák az ömlesztett nyelv-sajtot. Miről fogunk akkor jókat hallgatni? Kosztolányi szépen meg is írta ezt, noha a téma szempontjából találóbb lett volna, ha hallgat. Nem állhatta meg az író úr – bocssáunk meg érte –, hogy írásba ne rejtse a titkainkat. Ahelyett, hogy az egyértelmű némaságot választotta volna. Mert vidám ember volt. Mint minden nyelvét tudó magyar, akit folyton ciklandoz a gondolat, hogy a nyelv látszólag tömör fala mögött, a széles, átharapó mondatok segedelmével egy lovagteremnyi méltóságos úr nyílik, vagy egy kiborított nő retikül tartalmát épp hogy befogadó fészek, egy pici istálló az elcsatangolt hintalónak, esetleg egy öreg, végleg kinyithatatlan esernyőnek való sírkamara.

Valóban jobban értene bennünket a tankönyvek kasztrált nyelvleckéinek komolyságát viselő Európa, ha az ő grammatikáját fújnánk, ha zárójelekkel előre szabályozott és programozott nevetésre állna a szánk, ha Szása valóban pionyér, Jean inas és Joe fejevadász volna? Ezen a héten találkoztam egy jókedvű magyarral, a Berecz Andris nevű mozgó vállalattal. Mesél és énekel, tarkaeszű népfiként, hogy szem nem marad szárazon. Igaz ember, tiszta tekintetű. S valami bogár is futkározhat a bőre alatt, vagy tollseprű van a gyomrában, hogy a sok belső ciklandását mind a beszédjére ültetve küldi ki a száján. De szépen, helyesen, csendekkel jól felszerelve. Ahogy az öregektől megtanulható. Csak azt tudnám, hogy a Berecz Andris szítává luggatott vidám magyarsága, könnyes nevetésű szava és dala hogy nem utaltatik az országos jókedvet elvárók színe elé? Miért nem doboltatik ki héthatárra, miért marad a bajusz előadóteremnyi sátorában?

Vidámságra semmi ok, de a jókedv, a ránk mért, nem enyhül.

A pofon

– Hallottad, hogy a Bubik verekedett? – lötytenty ki a kérdés a kagylóból (telefon-kagylóból), és én máris úgy éreztem, hogy barna pöttyekkel lettem telehintve, amiket alázatosan szét kellene kennem magamon. Mindenféle fantáziaképek kezdtek lökdösődni bennem: bűdös, ragadós kocsmá, ahol a tévedésből alámerült színész szék- és üvegtörő csatába fortlyant a lassúnézésű trógerokkal. Éjszakai bár a körúton, aranykarkötős, parfümös férfiak, szén- és hidrogénhajú gumibabák, és a szétázott tekintetű művész úr, aki egy pimasz kis szűrésre válaszol a mandzsettagomb-asztalkák közé dőzerolt néhány emberroncsot. Alkonyi Duna-part, három ok- és hajléktalan körbeállja az ödöngő Bubikot, hogy adna már pénzt egy kis tejre, de az üvegbetét árát is számítsa bele, mire ő szemelvényeket mutatott be a Jackie Chan Magyarországon című karate filmből, és harc- és arcképtelenné tette a rosszlehetű gajdzsinokat.

Szóval igen romantikus, gőzzel kezdődő, és gézzel végződő jelenteket vizionáltam, mire pik-pak kiderült, hogy a szalagcím öles, vörös kókuszszőnyegén végigsétáltatott admirális tulajdonképpen szállodaportás. Mert Bubik nem trógerokat, aranyifjakat vagy késsel lejmolókat fenýtett meg, amúgy istenigazából, hanem két, erre igen alkalmas hivatalnokot legytintett nyakon, szelíd rosszallással. Ők készítették elő a Thália Színház társulatát feloszlató döntést a Fővárosnál. Amiről lassan bebizonyosodik, hogy sem szakmailag, sem jogilag, sem erkölcsileg nem volt kifogástalan.

Egy utólag és sebtében összefércelt, Budapest színházi életének új ruhájaként felvonultatott, kifordítom-befordítom koncepció palástja alá akarták besöpörni a perselymalacként szétzúzott Herendit. Mi ez? Fenyegetés a többi színháznak? Tisztáldozat? A szakma nem szolidáris: Jordán Tamás álmatag bölcsességgel húzódik arrébb a szfinx leesni készülő álla alól. – Sok a színész... – töpreng a mások sorsán. A vidéki színházigazgató a Thália káderlapját lobogtatja: filmgyári sztárok kft-je és a Katona József Színház szakmai fegyelme ellen fellázadt disszidensek – ebből állt a szélnek eresztett társulat. De most, hogy ők már nincsenek, végig kellene gondolni az egészet. S vajúdik is, csaknem fél órát, a Tháliát temető tévéműsor legfőbb szakértőjeként. Egy aranyos, vidéki direktor, akinek (a riporter szerint) semmi külön érdeke nem fűződik a pesti művészeti élet karamboljátékainak kimeneteléhez, belámpázott és fölmikrofonozott kreativitással harsogja, hogy előre kell nézni, jó előadások és jó színházak kellenek. Na ja, tudjuk, hogy a haladásért áldozatot kell hozni, és ahol gyalulnak, ott hullik a forgács...

Érdekes arca volt a porondmester úrnak: kicsi, kemény, ravasz szem egy keret üvegfala mögött, és egy nagy, organikus bajusz, barátságos lobogóként. A bajszos száj ékesen álmodozott, sétált erre, röpült arra, de az egész fölött a szondavékonyra köszörült tekintet felügyelt. Hát ez az: lehet itt már mindent mondani a színház és az irodalom nyelvén, előadható az örülési jelenet, gurigázhatunk a méregpohárral, kardunkba

dőlhetünk, lehetünk bunkó lázadók és csiszolt elméjű kollaboránsok, egy vízerőmű megépítéséhez szükséges sóderhegyet is összedumálhatunk, hiába, mert a hivatal és a derék tanácsadók rendületlenül teszik a dolgukat.

Szó se róla, abszurd dolog, ha Bubik Pista, akit nagy színésznek tartok, nyakon ver két mamelukot. Mégis, eme nem-demokratikus közjátékban nem a tettlegességet kellene felnagyítani, hogy ezt azért mégsem kellett volna, semmilyen formában és mértékben, már minden hangot meg lehet ütni, de ütni tilos... Inkább a demokráciával keretezett hivatalnoki- és frakció-fegyelem színpadiasságáról érdemes beszélni, az eltéríthetetlen kimenetelű, klasszikus, kosztümös dráma közéleti megfelelőjéről, amely a modern konfliktusrendszer miatt vált anakronisztikussá, komikussá, sőt abszurdá.

Színházban volt a színész. Bubik a fővárosi közgyűlés egyik előadásán jelent meg, s miután a színpadra nem szólhatott fel, a művészbemutatóban zárta rövidre az elmaradt a dialógust. A felismert és megélt abszurditás eszköztárával.

Bubik ösztönösen megérezte a helyzet nyomorult vidámságához illő gesztusnyelv alkalmazhatóságát. Ha én szemrehányást teszek neki, az azért van, mert egy nyakleves idejére drámai színésztársává emelt két botcsinálta szakértelmiségit. Bevonta őket az igazi darabba, s ők kénytelenek voltak sivár önmagukként játszani. Rossz előadás, noha értjük. Folyamatos vég és két csattanó.

Duduka Japánban

Nem, nincs történet, és szemtanú sincs, tehát minden adott a csodához. Bizonyára már meg tetszettek figyelni, hogy egy kerek, jól formált anekdota, melynek néven nevezhető, hiteles mesélője van, mennyire múlandó. Nem válik belőle fejezet a közlemélekedetben, mert újabb és újabb, még hitelesebb mesemondók szuggesztíói feledtetik. A csodában csak egyetlen tény számít: hogy megtörtént. Törvényszerű, hogy mindenki másképp emlékszik, naná, hogy a nyilatkozók egyike sem volt ott, mégis, a csoda homályba vesző egyszerűsége túléli a valóságos, napi szaporaságú és akár irodalmilag rögzített élettényeket is. (Aki nem hiszi, járjon utána! A finom átmenet érdekében: egy márkás lábbeli segedelmével.)

Miután nincs történet (helyette laza, narratív mozaikosság bontakozik hamarost), kiindulópontként legyen elég, hogy összesen három pár cipőm van. Egy tavaszi-nyári-őszi, egy téli és egy ünneplős. Az ungvári egyetemen világosítottak fel a hallgatóim, hogy egy jövevény tekintélye a cipőjén múlik. Az valahogy rávall addig megtett útjára, ugyanakkor rövid összefoglalása a jövővel kapcsolatos elképzeléseinek. Tanítványaim azonnal megállapították, hogy nem vagyok elég tökeerős, plusz fogalmam sincs erről a cipő-kódról. Igaz, ami igaz, mindig olyan és annyi cipőm volt (lesz?), hogy már messziről lerítt rólam a mezítlábasságom.

Az imént mégsem mondtam el mindent pontosan (bibibá!), ugyanis van egy negyedik pár cipőm is! Fűző nélküli, papírszárazságúra szikkadt bőrből, mulatságos, hegyes orral. Iszonyú vén és alkalmatlan, mégis őrzöm – nemhogy hordanám! – a cipőmatuzsálemet. A Till-hagyaték egyik darabja, egyszer csak nálam landolt az ezredfordulón. Az úgy volt, hogy Till Aran barátságban volt Kohán Györggyel (Kossuth-díj, emlékmúzeum Gyulán stb.), akinek néhány személyes holmiját megőrizte. Például a cipőjét. Ezt hordta Kohán a Magyar Nemzeti Galériában rendezett gyűjteményes kiállításának megnyitóján, amikor ott állt Pogány Ödön Gábor és Erdei Ferenc között. Néha el-elnézegetem a festőóriás megaszalódott csukáját, de semmilyen épkezláb következtetést nem tudok levonni ebből a nyomorú tárgyiasságból.

A cipő témához szorosan simul a zoknikérdés. Aran egyszer a Bajcsy-Zsilinszky utcai új lakásunkba felküldte segíteni a nála vendégeskedő Dúró Győzöt, hogy kisebb szerelési munkákkal siertesse a berendezkedésünket. Győző (a családban Dodó) egy tartalék kulccsal érkezett, hogy nélkülem is, és biztosan bejusson alkalmi munkahelyére. Meglepetésszerűen állított be, alig maradt időnk a kulcscsörgésre szétrebbeni valamely szerelmes pózunkból. Győző (azóta jó nevű pesti dramaturg, Nemzeti Színház, egyebek) rögtön nekilátott felszerelni a zoknitartót az előszobai gardrób ajtajára. Teljesen átfúrta a bútorlapot, majd nézett ránk rendíthetetlen, szőke monumentalitással. Hogy kész. (...) Amikor egy évre kiment Japánba az ottani tradicionális színházművészet tanulmányozása céljából, többször írt levelet Arannak. Mint mondtam: Japánból.

Japán iszonyú messze van, ha gyalog akarnék elindulni, feltehetőleg mindhárom pár cipőm lerohadna a lábamról a szigetországig. Nem beszélve a természetföldrajzi akadályok gyalogos legyőzésének lehetetlenségéről. Ebből is látszik, hogy egy ilyen nagy út megtétele nem rám tartozik. Ugyanakkor Dudukának (középső lányom) semmilyen életrajzi vagy spirituális előjel nem sugalmazta a Japántól való távolmaradás sors-, illetve okszerűségét. Ő csak nyolc éve magolta a hiraganákat, katakanákat és kandzsikat, tudomásul vette, hogy eladtam kétszázezer forintért Jehoda Ferinek a Petrof pianínónkat, majd minden megtakarított és kölcsönpénzünket hozzácsapva a kótyavetyéhez, elengedtem a Hold túloldalára.

Duduka teljesen egyedül tizenhét napig utazgatott Japánban, noha Bodajkon addig még Kaposi Géza bácsi boltjába is csak vonakodva ment el. Nem tudom mi történt vele, én ott sem voltam. Boldogan jött haza. Arra emlékszem, hogy elmesélte, hogy a szent kertbe befújta a szél egy tiszteletreméltó japán hölgy napernyőjét. (Innen már csak visszafelé mondható el minden, még az időrendet sem betartva, különösen nem olyan tematikai és prózaszerkesztési szigorral, ahogyan én azt a cipőket, Kossuth-díjasokat és besurranó dramaturgokat rendszerbe illesztő szövegemmel véghezvittem. Íme, a csoda anatómiája; egyebet erről most nem tudok mondani.)

Az apparátus

Van néhány varázslósüveget viselő sarlatán, aki még mindig azt sutyorogja, hogy milyen labirintusos, térképtelen, az ő fogyatékos kalauzolására szoruló a karkai életmű, amelyben a kelet-európai lélek bűdösbogárrá változott. Ebből a tudásból falatoznak a modern érettségibe belekarcsúsított entellektüelek, ezeket a révült halandzsákat fogyasztják ajzószerként az egyetemi akadálypálya szigorlatozói. Lehet, hogy a tudományban a megértés megkönnyíthető (vagy helyettesíthető) formalizmussal, ám az irodalom esetében az értés – például – a művel való rokonézés (a részleteket is felölölő) türelmes kiterjesztése. A lényeg csak így csalogatható át a befogadói oldalra, bár addig ezer filológiai apróság gondolatipari feldolgozása lankasztja a felfedező virtust.

Kafka vulkánfíber bőrröndjében hordta magával az életörömet, mint egy feldarabolt asszonyt. Különbö sohasem tudta volna, hogy éppen hol keresse. Hiányzott a korból a bizonyosság: a dolgok úgy áradtak szét térben és időben, mint a rossz sejtések – mint a pohár vízbe cseppentett tinta. Kafka elsősorban rossz hivatalnok volt, egy létromantikával fertőzött aktakukac. A hivatali munkája közben és után irodalmat imádkozott, amivel módfelett idegesítette a Munkás Baleset-biztosító Intézet kisisteneit.

Franz Kafka műve a rossz lelkiismeret nemes váladéka; szó sincs róla, hogy általa és benne a világ elidegenedett és abszurd szerkesztetlensége mondatik ki. Ilyen regényeket és novellákat írna, ha bírna, minden pocsék hivatalnok. A tévesztett szerep átjárja a művet, a nyugtalan kettősség átcsap az akták szörszálhasogató és valóságos kisvilágán; a fáraó írnoke, a tízezer év birodalmának mandarinja rosszat álmodik.

Nekünk, magyaroknak is van egy megkafkásodott (szép)írásba kapaszkodó, pályát tévesztett tisztviselőnk, egy megcsömörlött gyámügyesünk, egy országalapításról lecsúszott városalapítónk. Az ő esetében a bizarr zavarodottság irodalmias hangulat-jelentéssé aktásodott, okoskodása megmaradt a hivatali körök által is gond nélkül elérhető szellemi szinten. Bölcs előrelátással csak oly mértékben vadult el, hogy egy eljövendő új apparátusnak is rossz hivatalnoka vagy szürke ágense lehessen; okos háborgása feledtetni tudta szépírói erőtlenségét. Hiába volt rossz hivatalnok, még mindig az apparátusnak ír.

Ezt a majdnem-irodalmat míveli a Darabbér szerzője is. Nem sorsszerűen erre rendeltetett, ám éles szemű munkás, aki alámerült a Vörös Csillag Traktorgyár melósbugyrába, és kötetben kotyogta világgá a szocialista pokol hogyan-valóságát. Gusztál-gatta a szakik gyári rezervátumát, túrt és szenvedett, de nem vált bennszületté; fehér emberként érkezett és távozott. Alulról szagolta az apparátust. Neki még annyi esélye sem volt a karkai starthelyzetbe görnyedni, mint higgadtabb pályatársának.

Azért jó a két vezérszemlő és szociológusi érdeklődésű kortársunk munkanaplója, mert segít megérteni, hogy miként válhat az apparátus vagy az abba beolvadó

értelmiség rossz lelkiismerete (művészileg kitombolható mű híján) szervezett szabadságeszménnyé. Mozgalommá, párttá, új apparátussá. Nem pusztán önerőből. Szüksége van a leginkább karkai intézményre: az írott és elektromos sajtóra. A média a maga megszervezettségével, gazdaságilag birtokolt véleménycentrumaival, tudatipari rutinjával fenn tudja tartani a szabadsággal való kokettálás látszatát, és olykor szerény gyakorlatát is. Az újságíró ül a Munkás Baleset-biztosító Intézet légkondicionált irodájában, és emelkedett világnézetű folyóiratokból készül a Múzsával való titkos találkára.

A mai, a realitásokkal számot vető karkák is egyszerre vannak kívül és belül a társadalom rendjén. Napi szolgálatot végeznek: a kor töredék-aktáit körmölik, hordják, egyre hordják a tények törmelékhegyére a végtelen eseményesség múlttá vált kacatjait. Jelentik és iktatják a tegnapot. Semmi esélyük felütni a fejüket a szépen fejlecezett árkusok közül, mert szolgálatuk a mindmáig ismert legszabadabb hivatalnoklét. Megkapják az alkotáshoz szükséges, anyagilag biztosított lélektani peremhelyzetet, a modern kor követéséhez nélkülözhetetlen kettős meggyőződést, és az ezt szabadjára engedő, végsőkéig feszítő próbálkozás burkolt tilalmát. A rendbe belevadult karkák cikkeznek, s emelik a pótirodalom tekintélyét, szuggerálják elégséges egyedülvalóságát.

Aligha kell ezen sajnálkoznunk. Valószínűleg ez egy ilyen fejezet. Az átmenet emberei örökre képzelik el az átmenetet. Szól a zene, remeg a rúd a kezükben, billegnek a kötélén. A nézők lélegzetviasszafojtva figyelik őket, a porondmester másért ideges, óráját nézi. Már rég az oroszánoknak kellene jönni, de mintha megállt volna az idő. Ugyanaz a taktus ismétlődik szakadatlan, a pattogatott kukoricát belepi a por, a víz kiszárad a papírpoharakból. Nincs taps, nincs fütyty. Csak szájtáti égre nézés, szürrealista türelem. És akkor bejön a bohóc, színes, csámpás, és elkezd össze-vissza fújni a trombitáját. Csupa szárny és zseb a ruhája. Harsog, bukdácsol, mint a legjobbkor érkezett, kiállhatatlan jótevő.

Lehet-e előre látni a múltat?

Babits Mihálynak, a fiatal tanárnak volt egy élénk eszű, jó memóriával megáldott növendéke, a kis Rosenfeld Matyi, akinek a nyelvekhez való feltűnő érzékét Babits fel is jegyezte valamelyik pedáns noteszába. S lám, miből lesz a cserebogár: az osztályelső között menetelő Matyikából osztálya első emberét ugrasztotta elő a történelem, s megengedte, hogy fonográfosan nyávogó, palócos ákkal spékelt orrhangján folyton a szebb jövővel szorongassa a kibérelt országot. Akár gyönyörű, akár rettenetes, valóban Babits oktatta a süldő Rákosi Mátyást. Csíráztatta a fény felé kapaszkodó értelmét, karót szúrt levegőbe markoló hajtásai mellé, gondozta a kert egészébe vetett hittel. Ezt az égisz erő paszulyt.

De ki tudja, melyik emberpalántában szabadul el egy alvó sejtcsoport, s kezd burjánzani? Sőt, levelek helyett fekete szőrt növeszt, tejes tüskéi karmokká horgasulnak, tarkabarka és émelyítő virágaiban cáfafogak mosolyognak. – Tiszteletem, tanár úr! – integet a főutcára ráhernyózott tank lövésztornyából, a dísztribünről, az országosra hangosított vezéri mikrofon bókoló gömbje fölött, az elnöki rezidencia Dunára néző erkélyéről, színésznők és belügyi dolgozók címlapfotóhoz összeállt brigádértekezletéből. – Tiszteletem, tanár úr! – tekeri le a sötét Volga ablakát a tökmagárussal alkudozó kopott alak láttán, s rögtön tovahajt, csak egy kis vér- és izzadságszag lökődik ki a füstbe és bársonyba vont kajútból.

Nem, Babits később már nem találkozott a nagy emberrel, a helytartóval. Németh László viszont igen. Önéletrajzi írásában elmeséli, hogyan hívatta magához Rákosi Mátyás, és mi történt a találkozón. Németh jellemzése szerint Rákosi a mesék törpéjéhez hasonlatos, aki, míg szépeket mondanak neki, és jó hírekkel ciróztatják, addig nyájas és segítőkész, de ha valami szögletes igazságot, villámcsapásszerű hibát, kudarcot vagy ügyetlenséget tárnak elé, akkor acsargóan dühös, kegyetlen és bosszúálló lesz. Tehetséges és gonosz kisgyerek, akinek a képességei a nemzetközi munkásmozgalom világhódító ügyébe olvadtak, s a hatalom napi robotjában embertelenné éleződtek.

Rákosi közelről egy gümő volt, egy intelligens krumpli, egy hisztérikus tojás, egy ravasz céklarépa. Azt hihetnénk, hogy Cézár, Moszkva és a csatolt országok imperátora az igazi gonosz, a rettenetes és ehhez mérten jelentős rém, a fekete herceg és a Sötét Úr. Nekünk, magyaroknak csak egy izgága, tülekedő Matyink akadt, bezzeg a Vörös tér fölött ott lebegett a démon. Szolzszenyicin is megírta a maga Sztálin portréját, azt a veszedelmes közelképet, amelyben a generalisszimusz egy gusztustalan öregember, nyűgös krokodil, rosszkedv-aszú.

Jól van ez így, hogy az egyéniség történelmi szerepét elvető, az öntudatos tömegre építő ideológia boszorkánymesterei ennyire nincsenek is, és milliók megkínzásáért, haláláért tulajdonképpen egy betanított cipőfelsőrész-készítő, egy képesítés nélküli kémiantár, egy pizza-küldönc felel, s nem a költő, a tudós, a pap. A költő viszont mostanában szakdolgozatokat ír sörbe áztatott agyú egyetemisták helyett, pornográf novellákat izzad ki álneven egy színes újságba, kutyát füröszt, és korrepetálja Tibikét nyelvtanból, mert nem találja az ígét. (Már rég nem találja ő sem...) A tudós alapítványokkal levelezik, ösztöndíjak magas falához cipeli ormóttan létráját, mert nem tudja, hol van a hátsó bejárat. Újraszámolja a gázszámla kilozsuljait, a telefonimpulzusokat, tankönyvet ír, s végre talál egy olcsó susztert, aki majd feltámasztja roskatag, harmadik pár konferencia-cipőjét. A pap temet és keresztel, s néha igyekszik közbeszólni, csak egyre több a szegény, s egyre kevesebb a lelki szegény.

Lám, elmúlt fejünk fölül a puha diktatúra, amiben mégiscsak volt mértéktartás, és sajnos öncsonkítás is. Abban a nagy közös hazugságban viselkedni próbáltunk, gondolkodtunk a méltóságunk türelmes visszafoglalásán, eladtunk és elcseréltünk fontos ügyeket, mert hittünk a romlás véglegességében. Ez volt a történelmi korrupció lénye-

ge és utólagos, későn kitalált mentsége. Ma már puha diktatúra sincs; tolatásvezetők ragadják magukhoz a szót, nehézgépkezelők nyitják meg az ülőszakot, távoli országokban éjjeliőrök tárgyalnak a nevünkben. Eljött az igazság pillanata, s már el is múlt, csak egy kis gyomortáji émelygés maradt utána.

Álmomban érzem, hogy jön a zsarnok. Alakja elsötétíti a főbejáratot, végigtapos a hulladék-demokrácián felhízott rágcsálókon, s nyikorogva a trónra ül. Eddig mindenki, akit szárnya alá vett jó sorsa, az emberhez méltó rendet affektálta. Közös felelősséget mennydörgött, szavakra ültette a hazát, s arról dobta át a palánkon. Tehát jól tette nekik (nekünk?) egy zsarnok?... Egy közülük kivált, a mohóságát és erőszakosságát a gátlások láncáról leoldó megszállott.

Kérem szépen, nem szeretjük, nem hisszük, nem értjük a demokráciát, mert mindig ott lógott az orrunk előtt egy botra akasztott répaként, hogy óriás fülünket lengetve utánamakacsuljunk. Teljes megvonás kell, egy vidéki Nero az elfekvő készletből, egy primitív és pofátlan féltehetség, akiben saját magát utálhatná meg a szétagitált erkölcsű, bódult és ingerült magyarság. Egy kapitalista Rákosi, egy újhítű Sztálin. Valahogy így lehetne rémálom-haragudnom, mintha nem értenék semmit a történelem türelemjátékából, hogy kicsi sorsok és egész népek vérvérítéke olajozza a kereket.

Ne kívánjunk se zsarnokot, se bűnbakot, azzal az ésszel éljünk, ami adatott. S ha nagyon muszáj, akkor fanyalodjunk Babits tanár úr utolsó leckéjére, ami a bűnösökről, a cinkosságról és az áporodott bölcsességű némaságról szólt. Egyébiránt: üdvözlét a győzőnek!

Bolond lovag a ködben

Ki látott minket?

Több mint két éve élek falun, s élvezem a vidékiség szembeötlő vagy a napok hordalékaként felgyülemelő előnyeit, s próbálom titkolni (magam elől is) azokat a hátrányokat, amelyekkel a sziget-létet időről időre mégiscsak meg kell vásárolni. Félóra autóútra van a város, egy órányira Budapest. Értük nyúlhatnék, pipiskedve, mint a gyermek a karácsonyfadísz után, amiben soha-nem-látott módon, eltorzítva és csodálatosan látja viszont az arcát. De inkább bumfordi, pirospozsgás, kövérkés kisúr vagyok, már-nem-is-létező Berzsenyi-féle sorsmásolat, aki tudja, hogy a város Parnasszusáról úgysem jönnek le az ifjú, kazinczyáner farkasok. Ezt akarom? Stilizált, önsajnálat-gyanús, ismerős helyzet – jól is esik erről írnom...

Úgy lehet, illőbb volna magyarul-egyetemes feladványokon törnöm a fejemet, melyek megoldhatatlanságukban viselik szépségüket, és lefordíthatatlanok, mint a „tik-kadt szöcskenyáj”. Kihasználván, hogy vigyázó szemem a horizontig vethetem, s még fogalmazhatok „körültekintéssel” (hisz’ egyelőre kint is vagyunk, bent is vagyunk, már ami Európát illeti), kijelentem: minden hungarikum levezethető a közös európai múltból, és minden kontinentális gondolatunk a magyar észjárásban gyökerezett.

Egy jófajta mondat dallamában hordja az igazát. Meg hát arról is szól (nem egészen szándéka ellenére), hogy önmagát faló, körkörös bölcsesség a miénk. Ebben bujdosunk komoly férfiméltósággal. Viszont közfigyelemre méltó izgalmakhoz hétköznapi-közeli dilemmák kellenek. Már hogyan tudnám! Kaptam is egyet (az elmúlt héten) Budáról, emígy: hogyan cselekedjék az övéinek gondoltaktól megcsalatott? Az, aki sosem érezte magát másnak, mint akik most nem kérnek belőle. Hová tűnik az egykori cinkosság jóindulat-kamata? Kit és mire kötelez a nem kötelező közös múlt? Ha jól érzékelem, benne vagyok valami régről ismert értelmiségi mizériában, az oldalak és világok harcában, s ahogy így szóba hozom, már én sem leszek egészen ártatlan, középuitt (vagy magaslati ponton) álló, mert szöveget cselekszem, beleírom magam a diskurzusba.

Nem lehet a gondolkodásmód, mentalitás, ízlés (ön)kiválasztása megalkotta csoportok között tévedezni torz prófétapofa nélkül. S szintúgy nem lehet az idő egyik és másik partján is megvetni a lábat. Kérdezni könnyű... Hogyan képzelhető el a rendszerváltozás történelmi jelentőségének bizonygatása, ha óvatos gyanúnk szerint nem történt semmi? Összeegyeztethető-e az áttűnés alaktalan valósága a korszak-élmény

eseményhatárokhöz ragaszkodó emlékezet-szerkezetével? A világ nem fejlődik vagy alakul, sokkal inkább folyamatosan korrigálja önmagát, néha utólag levonható tanulságokkal kárpótolva a gondolkodót.

Az értelmiség elvileg nem engedhetné meg magának (szilárd értékrend, erkölcsi jóállás, divatoktól való távolságtartás), hogy kénye-kedve szerint módosítsa a rá tartozó ügyeket, legfeljebb új fejezetet kezdhet, ám ezt is magyaráznia illik. A folyamatos tervmódosításoknak köszönhetjük tehát, hogy örök reneszánszban élünk, és az eltérések visszamenőleg értelmesnek tűnnek. No persze, a közérzet, az sem mindegy. (Azt hiszem Magyarországon az utóbbi húsz év legkínosabb élménye a közérzet-válság volt.)

Az értelmiség abba gebed bele, hogy az a történelmi folyamat, amelynek szellemi irányítója lehetett volna, ellenőrizhetetlenné, kaotikussá vált, rég nem tud (a posztromantikus mozgalmazások idejére sem) fáklyavivőként viselkedni; ugyanakkor a társadalomra – mint külső szilárd héj – rádermedt egy politikai rendszer páncélja. (Figyeljünk az attribútumokra: káosz, fáklya, páncél. Új középkor!) A belső megosztottság létrehozta a szókinsz, a képes beszéd sajátos klubjait. Szövegek és ellen-szövegek kóvályognak a társadalmi térben, az összeolvashatóság kínos lehetetlenségét példázva. A sokféleség helyett a stílusbeli töredezettség és az irány gettósodása tapasztalható. Nyilván nem az új évezred klasszikájának az eljövételét áhítozzuk (hiába), és a nyelven-való zakatolástól is felállna a szőr a hátunkon. De mégis... újfajta öncenzúra szomorít. A csökkenő olvasói érdeklődés és érzékenység pusztájában szimatoljuk az erős hímek megjelölte területek határait.

Mindez nincs kellő távolságban a politikától. Az írói szótárak összekeveredtek a politikusi szótárakkal. A közszereplők elirigyelték a másként mondás finom elmeélt vagy nyers hatásvadászatot szolgáló eszközeit, a literátorok viszont a kánon vagy az ellen-kánon esztétikájához igazodva üzengetnek. Nyomorúságos helyzet. Tényleg jobb, ha a nagy Romulust csak az érdekli, hogy tojt-e Odoaker, noha az óvilágot jelentő Róma bukása (mint az abszurdot valóban fenségesen kielező történelmi háttér) egyáltalán nem következett be.

Ezek után feltehető a kérdés, hogy a falkába tartozás kategóriái nyugtassanak-e meg bennünket, vagy a hősiesség zavarodottság elfogadásával találunk lelki békét? Avagy létezik-e kétféle függetlenség, az egyik és a másik oldal külön-külön? Lehagyva, elfelejtve, a sértődéstől átjárt csonttal elcsábuljon-e az egyik oldal független írástudója a másik oldal függetlenjeinek önérték-ápoló hívására, hogy ülj ide, a pad szélén vár egy csücsök? Mert ki magyarázza el végre a fenyegetőző Jónásnak, hogy a döglétes bűn és a másokat leterítő önzés megtorlatlanul maradhat, akár az Úr akaratából is? Hol az igazság, hol az erkölcs, a dolgainkat önkéntelen igazító rokonszenv és együttérzés? Hemzsegünk, panaszkodunk.

Mostanában megnyugtatnak a színek. Még az ősznek az elmúlással birokra kelő, az öreg Toldi erejét mutató szín-tornái is. Reggelenként szemetel kicsit az eső. Behúzott nyakkal loholok a gimnáziumig, órát tartani. Vihetném az ernyőmet, de az egyik fémpálca eltörött a kupolájában, s így szélütötten fityeg a vászna. Inkább sietek. Vagy hordjak sapkát? (Vagy ne hordjak?)

A giccses ész

Harapdáltuk az egyetemi dolgozószoa magaslati levegőjét: a fehér docens, a vívóülésbe nyújtózó adjunktus és én, az emberi szomorúságot hámozó irodalmár. Az ablakon túl a kényszerszertavasodás jelei: agresszív verebek és hideget vedlő, sziszegő szelek. Átellenben a köves folyosó túlja, a szürke csarnok. Szóval itt és ennyien idéztük meg az értelmiségi tehetetlenség kövér démonát, mondván, hogy vele még mindig jobban járunk, mintha hétköznapi csetepaték bajvívóinak szegődnénk egy zsoldoskapitányhoz.

A legfőbb baj – értettünk egyet –, hogy nincs korszellem, egy nagy közös élmény vagy lelki igény, amiről csak le kellene mozgalmazni az ezredvégi zavarodottság törmelékhegyeit, s végre megmutatkozhatna az új, közös szenvedély. Mert minden tilalmat megszegettünk, minden bűnt elkövettünk már, és mégsem jött a kegyelem. Milyen érzelmi vihar, hirtelen, magával ragadó belső megvilágosulás zökkentene ki haszontalan bölcsességünk langy kátyújából?

Jönnek a szekták, és kínálják a monoton, agyalágyult boldogságot. Vonaglik a tanár, a honatya, a menedzser a vaníliaszagú, kihangosított, zenés-táncos szeretetrevűben, és újra hisz Cipollának. Az éles eszű jogász, a keszeg debatter, a nemzeti romantika búsképű inkvizitora alámerül egy érthetetlen és primitív hisztériába. Igen, a nemek eltűnésével... Az érzelmek unalmasak, az okoskodás érdektelen – a hisztéria papjai sodródnak az élre. Öltönyös, mikrofonos ige hirdetők, megváltást nem hozó lélekidomárok, hitet-hetet-havat összehordó, Istent affektáló showmanók.

A történelmi vallások ritmusa túl lassú. A nagyváros emberének egzaltáció kell. Gyanítja, hogy a pénz már nem alkalmas a világ összefogására. A gazdaság csak működteti a világot, ám célt és értelmet nem ad. Az érdekkapcsolatok ugyan szerepet és helyet osztanak az egyénnek, de nem okoznak élményt. Szolidaritásérzést pláne nem.

Mire számíthatunk hát, mit remélhetünk? Elismerem, hogy a XIX. századi romantika filozófiába, politikába és művészetekbe felszívódott, túlélő öröksége teher a jelen századon. Még mindig a romantika bomlástermékei közt bukdácsolunk, sebesültjeinek és haldoklóinak végakarátát hallgatjuk. De a lázbeszéd, a túlfeszült romantikát leváltani akaró, önelvű ész is kifáradt mára, elunta a gyakorlati sikertelenséget, és modellekbe, pontosan kidolgozott fedezékekbe húzódott. A pénzzel és az érzelmekkel, a gazdaság kiterjedésével és a hiszterizálódással felgyorsuló versenyben viszont kény-

telen újból hírt adni magáról, s miután sem a jámbor ismeretterjesztés, sem a kivételezett tudományosság nem elegendő ingerforrás az emberiség számára, saját egykori vállalkásáról elfeledkezve tömeget toboroz.

A huszadik (és a kisiskolás huszonegyedik) század erkölcsi és kulturális válságának okát nemcsak a balhitekben és gigantikus butaságokban szétoldódó romantikus egyéniség túlvállalásában látom. Vádolom az elgiccsesedő észet is. Az értelem kimunkálta tételek nem a szabad vita porondján ütköznek meg, hanem trikókra, söröskorsókra, sportesemények transzparenszre kerülnek. Tízezer forintos kérdés, függőleges tizenhét, parlamenti közhely, kioktató hivatkozás lesz belőlük. Pusztá látszat a gondolati túltermelés.

*

– Jó, jó, de mi a megoldás, hisz’ ez is csak magát ajánló okoskodás, mondatkazar. Gyorsan, ha lehetne, mert nincs elég időnk, aztán mindenki megy a dolgára úgyis. Szóval, a lényeg, távirati stílusban. Tablettában, tubusban. Előnyös csomagolásban. Csak mondjam ki, majd meglátom, hogy lesz rá tömegigény. Csak egyszerűen és vonzóan, valami jó szlogennel. Na, mi lesz már?

Minden hatalmat Salierinek!

Salieri udvari muzsikus volt, gáláns és biztos formaérzéssel bíró. Szerény, de öntudatos mester. Kulturális alkirály, az udvar számára kellemetlen allűrök nélkül. Salieri, az antisztár igen jól tudott valamit: hideg alaposságát körbepárnázni a pompát és a kultúrát eltartójaként tisztelő polgárlelkével. Oly korban élt, amikor a kecs és a báj faragott, aranyozott bútorai méregfíolákat rejtettek, és a palota társasági termeinek befagyott tóként csillogó padlója bármikor beszakadhatott, s a lékben vergődő körül folyt tovább a kellemdús fecsegés, mert fuldokolni is csak az etikett szerint lehetett, begyakorolt szavakkal és mozdulatokkal. Salieri elérte a legtöbbet, amit egy művész kicsikarhat az élettől: elismertette magát, felkerült a protokoll-jegyzékre, a kifizetési listára, részesült a rendből, amely sokkal inkább örök, mint a művészet divatokban újjászülető vagy kegyeletileg ápolat monumentális beképzeltsége. Őt egyszerre tudta szeretni a múzsa és a király, Salieri volt a bizonyosság, hogy a világ egylényegű, a hatalom és a művészet közt lépcsősor vezet, amin oda-vissza lehet sétálni, cél és igény szerint.

Ez így helyes, hiszen nincs boldogság ott, ahol a dolgok a helyükön vannak. A tökéletesség ugyanis nem örvendezik önmagán. Nap mint nap fegyelmezetten újratemeti saját alapjait, biztosítja létjogát. Salieri sem lehetett boldog, és ez jó dolog (a boldogság az imént mondottak miatt gyanús körülmény), de belekóstolt a boldogtalanságba. Tudjuk, Mozart miatt. Az isteni tehetség, a zsenialitás savanyúkat büffenő cefrészordói ott gőzölögtek Salieri faragott erkélye alatt. A tiszta főzet, a lepárolt pálinka poharaiba belekóstolt, s úgy rúgott be tőle, hogy reménytelenül józan maradt.

Képzeliük el, hogy van egy idős, nagytekintélyű mester, akinek tudása cseppkőként épült, udvari helyét hajbókolással és ravaszsággal mozdította előrébb, minden nap egy lényegtelennek tűnő, bölcs centiméterrel, aki szem előtt volt, bemutatkozott és levelezett, dicsérő nyilatkozatokat, hódoló kérelmeket nyújtott át, hogy a neve szüntelenül megelőzze, vagy helyettesítse őt. Tehát van egy ilyen vitathatatlan és emiatt őszintén szerény professzor, akit egy nap – lezongoráznak. Pofátlanul, hatásosan és egyértelműen. Mindenki számára hallhatóan. Szörnyű, nem?!

Az a Mozart nevű csodagyerek, akit jó üzleti érzékkel a család végighurcolt – a csodát azonnal és készpénzzel fizető – Európán. Salieri is hallotta a különbséget az ő szabályos, nagy kultúrájú játéka és a tiszta zene között. Sokszor álmodhatott a mozarti muzsika kézenfekvő tökéletességéről, elképzelt valami hasonlót, s az ihlet kínos óráiban efelé építkezett. Reszelt, kalapált, mintha nyolcszáz éve volna a megoldásra. Arra a brutális fordulatra igazán nem számított, hogy nélküle oldódik meg minden. A száz évre kialakult földbérleti szerződés megkötése után egyszer csak felbukkan egy céhen kívüli esőcsináló. Persze, mit tudhatott erről a parókás majomcsorda? Vörösre tapsolják a tenyerüket, ünneplik a lázadást, a tüneményt, házukba és bizalmukba fogadják a démont, ami ma még tehetség és szertelenség. Holnap már gyúlékony gáz, mérgező szél...

Mozart nem tud semmit, mert nem tehet semmiről. Mozart gyilkos, csak soha nem leplezik le, mert minden áldozata életben maradt. Tudom, hogy Salieri nem volt irigy, hanem mérhetetlenül felháborodott azon az isteni igazságtalanságon, hogy egy alacsony lélek, egy nem udvari ember áll a titok kapujában, s még csak nem is őrzi, csak néz be rajta, s gyerekesen dobálja ki a válla fölé, amit lát. Nem a muzsika számít. Aki nem fedezte fel az új zene erejét, annak úgyis Salieri maradt a márka és a mérték, aki viszont érezte Mozart tündéri fölényét, – annak is. Mozart ellobban, vagy görcsök közt magára rántja önnön tömegét. A túl tömény lelki oldat szétrágja a test edényét, a feje a csillagokba ütődik, a lábát letapossák. Salieri viszont marad, józan és szürke, érzékeny, de kiszámítható. Igen, Mozart ehhez képest egy felségsértés, amit fölösleges megtorolni, mert úgyis elpusztítja önmagát.

Fura mód ide tartozik Ottlik Géza esete, aki kockás zakójában körbe tengte-lengte a világot, s íráságában semmi csudálatosat nem látván odanyilatkozott, hogy az író egy pasas. (Jourdain úr átkiált a klasszikusok rezervátumából: de hisz' én is egy pasas vagyok!) Értem én Ottlikot, hogy övsömörje van a küldetettségtől, a múlt századi írószerep jelmezbálszerű újrahasznosításától, a sok szakállát tépő és saját szakállára dolgozó konzumprofétától. Akkor inkább Jónás-Babits, aki ugyanúgy egy pasas, mert lám, meg kell halni, ami azért nem színtiszta irodalom, és Kosztolányi, Kosztolányi, Kosztolányi.

Van ebben az egészben egy csipet ártatlan irónia. Kis mozarti romlottság, giccsre kacsintó kalandorság. Az író egy pasas, nem bánt a bácsi, nem kell félni tőle, legfőleg tilos ingerelni és pereccel (vagy kiflivéggel) etetni. Az író egy pasas – mondja az

író, akiről egy másik pasas mondja, hogy író, ha egyáltalán megérdemli a megkülönböztetést, ami ellen aztán majd szerényen tiltakozhat. Ottlik gesztusában őseredeti pimaszság lapul; Mozart félrehívja Salierit, jól hátba veri, és azt mondja: tudod, öreg, mi akár barátok is lehetnénk. Az udvari ember megbénul ekkora bunkóság láttán, mert jó, legyen ez az ördögfióka ötször jobb, mint ő, legyen a zene császára, a hangok fejedelme, na de ez semmire nem jogosítja föl, nem válik részévé az életének. Az udvar örök, öntörvényű és tartózkodó.

A drága Ottlik is kacérkodott a pasassággal, talán azt hitte, így majd beveszik az ürgék, a manusok, a krapekok a buliba. Nem tudom, hogy miért feltételezte, hogy a szivarok, az ipsék és a mandrók el lennének ragadtatva, ha Ottlik Géza elvegyülne köztük. Szerintem kiutálnák a gízda pacákat, aki csak pipiskedik, és pasasnak képzelet magát. Géza bácsi, te nem voltál vízvezeték-szerelő, gyepmester és hajószakács, szendvicsember, konzervgyári anyagmozgató, te nem bírtál normális ember lenni, mert a normálisak nem írnak, tudván e tevékenység haszontalan és hiú voltáról. Egy pasas nem ír regényeket és novellákat. És bocsásson meg a világ, miféle szelekótya vizesnyolcas az, aki tőzsdézés helyett a tolla végét rágja? Szabadság, egyenlőség, testvériség, ne haragudjatok rám olyan nagyon, én semmiről nem tehetek, a harmadik szememről, a háromkilós agyamról, a zenei, irodalmi és képzőművészeti kipárolgásomról, viseljétek el szegény nyomorékot, aki hiába esküdözik szabályos, a mérettáblázat szerint még létező pasasságára, Salieri mégiscsak érzi rajta a Mozart-szagot.

Géza bácsi (hátha lehetnék az irodalmi kölyke) nem kért a mítoszból, az íráság sznobok táplálta aurájából. Manufaktúrális szorgalmú, közepesen derék varázslóként rángatta elő az egyre nagyobb nyulakat az egyre kisebb fejkörfogatúra tervezett cilinderekből. Lehet, hogy ez a helyes út, a sztárnak, a zseninek, a prófétának és mindenféle rendű és rangú megváltónak ez az alázatos vagy egykedvű, cinikus vagy sóvárgó önmeghatározása, azért, hogy a szétzavart udvari kultúra után a tömegtársadalom pasasai közé süppedhessen, a másság kitüntetett oltalma alá húzódhasson Mozart kései, földi mása.

A társadalommanipuláció ipari megszervezésének és a kultúra szerepvesztésének korában szóba sem jöhet egy páva, egy zseni, aki még önmaga számára sem kiszámítható. Szerénység – sziszegte Salieri, képviselve az egész, tudatos működő kultúrát a dudvaként termő, szemtelen és alaktalan lángésszel szemben. S igazságtalan lennék, ha nem ismerném el, hogy végül is Salierinek volt igaza. A polgár önerős előrehaladásának, amelybe semmiféle deus ex machina nem lógathatja bele a maga sorstréfának szánt, kevés emberáldozattal lebonyolítható bábjátékát.

Egy Meatloaf (Fasírt) nevű rockénekes menedzserei tanácsára azt nyilatkozta, hogy egy időben nyugtatókat szedett, mert őrzöngő dühkitörésekkel reagált azokra a riporter megjegyzésekre, hogy ő mekkora sztár. Nem vagyok sztár, ordította a tizenhét mikrofonba és nyolc kamerába. Én egy pasas vagyok, mint a magyar Ottlik Géza, a nemzetközi híró pókerjátékos. Bizony, bólogat a húsz méterről egy vödörbe fejest ugró

artista, a nyolcvan főtt tojást másfél óra alatt magába tömő behemót, mi ilyenek vagyunk, amúgy meg átlagos, a tömegben elvegyülni tudó pasasok...

Lehet, hogy így van, de akkor hadd könyörögjek, és követeljem maradék jövőnk érdekében: minden hatalmat Salierinek!

Naplótöredék

Valaha volt igazság. Jóllehet, nem olyan világraszóló, inkább csak helyi érdekű, és nem is rendíthetetlen és vakító, hanem követhető és barátságosan gyalgó. A mi igazságunk volt, a felkent féligazság, az engedélyezett látszat, az egyezményes paródia játékmestereinek szolgálati szabályzata. Volt igazság, kicsit szétálló szemű, tömpe ujjú, zsíros arcú, partizán-szókincsű. Onnan jött a távoli, medveszőr-sötét Moszkvából. Mire ideért, már nem lengte körül vodkaszag, nem zörgött a belső zsebében a Pravda, nem pofozta az utcai limonádé automatákat. Szép szál, nagycsontú magyar féligazsággá rugódott Operaházba, téesz-közgyűlésre, parlamenti fenyőünnepre egyaránt felölthető félkomfortos, bal-kezeslábas, hátulgombolós talárjában. (És mi minden nem volt még ez az összetéveszthetetlen, jávorszarvas pofájú, málnakrém rózsaszín, undormányos, közös és mindenkinek mást jelentő igazságfenomén, hajaj! De szép is volt, hogy volt!)

S akkor – hogy bele ne zavarodjunk a lehetséges magyarázatok bozontos sűrűjébe, és felismerjük a valót és a szükségszerűt – adatott nekünk néhány kommunista.

Hogy miféle ember a kommunista, azt csak a különleges anyaghoz illő különleges nyelven tanácsos elbeszélni. Én csak annyit tudok, hogy az eszme csodálatosan bonyolult fény- és árnyjátékának ő a lélektani prizmája, belőle sugárzik tovább egyenes és merész sugárban. Tehát minden pártos igazság annyit ér, amennyit az épp' a közelben felbukkanó s belébotló kommunista megért belőle. Ő a tudományos jövőcsinálás gyalgó médiuma. Megszállottsága erőt ad, ügybuzgalma lelkesít. Ki más érthetné meg Marxnak, a nők koszorújában töprengő filozófusnak a jövőcsikarását, történelem-hurutját, világ-grippjét, a bölcsészet resignált, mély értelmű gyengélkedését? Hogyne fogná föl a jelen töredékének ezredrésze alatt is – távol a távlatosságtól – a pártvadkanok rőfögő, sörtés vonulását az új kor jeleként szétáradt ködben?

A kommunista maga az eszme embertökéletlenségű helytartója, aki elvtársi sétahajózáson a víznek árjába hugyozván, vadászvacsorákon elvtársnőket a hordóhoz szorítván, önvédelmi fegyverrel zárórát meghosszabbítván mégiscsak utat mutat. S valljuk meg, akik magunk is emberek vagyunk, erősen hatott ránk ennyi fogyatékoság. Elképesztett és megbénított ennyi korlátoltság, s ha nem is hittünk a kommunizmusban, azért értettük a kommunista primitív vagy agyafúrt akaratát, bámultuk eltökéltségét. Ő mégiscsak közülünk való, és magas történelmi kiválasztottságából bármikor visszatérhet hozzánk.

Jártak-keltek köztünk, előzékenyek, hétköznapiak voltak, velünk zsörtölődtek az országos bajokon, s titkon csodálkoztak is, hogy koncentrációs táboraik, az internálások és kínzások sem tették jobbá az emberiséget. Végleges végüket az a pofonegyszerű felismerés siettette, miszerint a kommunizmus nem lehet jobb, mint a kommunisták.

Az ancien régime emberei lepottyantak a hétköznapiakba, mint a delejezett tárgyak a kikapcsolt elektromágnesről. Elmúlt az apró előnyökhöz juttató, türtőztető rend. A dolyfös zászlósúruk már nem parancsoltak a békét szavatoló közös félelmeknek. Felharsantak a szidolozott dudák, és kövéren és pici balettcipőben megjelent a demokrácia az összelejmolt reflektorok fényében. Addigra lebontották a festett ország díszleteit, kikapcsolták az óriásventillátort, eltüntették a széksorokat és a zenekart, és egy karikás szemű, csapzott clown körbemutatott a hirtelen támadt káoszban: szabad vagy!

Ahelyett, hogy végre megtudtuk volna, mi az igazság, azt a kukacos, penészes, plakátlapos kommunista féligazságot is visszavették az új zűr fitogtatói. Országos bált rendeztek: okos tapírok, rafinált süllők, kaján hangyászok, társasági kecsre fanyalodott varacskosak illegtek a fény és a pezsgő felvilágában. Hajszolódottak az egyre hidegebb tálak körül, a zenegép, mint egy tébolyult palacsintasütő váltotta a lemezeket. Több és még több energia kellett. Nagy, fuldokló kábeleken jött az áram a beton falú pincéből, ahol ember nagyságú mókuskerekék táplálták a generátorokat. S a kerekékben ott loholt a hét vezér, Ady, Kodály és József Attila, Vargáné Ispiláng Emília, Éliás, Tóbiás, János vitéz, Szerb Antal és Szentkuthy Miklós.

Nahát, dőlt a büfé pultjára, szomorú söre mellé a közmagyar, öreg, megereszkedett arcú lakótelepi kommunistákkal bratyizva, lám, lám, bámul ki a bepárasodott ablakon, már megint történik valami odafönt. Azt hiszem, oda az igazság, ma mindenkinek igaza lehet, azt pofázik, amit akar, lilára festheti a haját, vadházasságban élhet egy levelibékával. Szabad vagyok, na, és akkor mi van? Mi itt meg is dögölhetünk (mondta átnedvesedett tekintettel a velünk egylélek sörmagyar, és kézfejével elterelt egy hívatlan büffentést), ugye, hát így van? Erre aztán szépen rábólintottak a szürke fejek. Van már mindenünk: torelancia, plularizmus, korpromisszum. De hol van a Szokol rádió, a zónapörkölt kisfröccsel és a Brachfeld Szigfrid?...

Ordíthat a kidagadt nyakerű sültkonzervatív, az igazságai szétfutnak, mint a cirkuszból szökött, felöltöztetett majmok. Fenyegetőzhet, fortyoghat a fosszilis kommunista, akkor pirkad újra az ég alja, ha kinő a Lenin-szobor fején a haj. Elkészült az új házirend, lehet lázadni, csak bátran, és lehetőleg őszintén. Kellenek az aláírások, a nagygyűlések, a méltóságteljes tüntetések, a petíciók, a nyílt levelek, a vitaműsorok, hogy mindenki hallja, hogy majdnem mindenki elégedetlen, van közösség, él magyar, áll Buda...

Ma már – nyolc-tíz év után – csak a reggeli kávé idegesít fel, s akkor le is ülök a Vadász Lacitól megörökölt vastag konyhaasztal mellé. Megbámulom a távoli hegycsúcsokat, a mögöttem kikászálódó napfelkeltét, ezt a pompás, lomha színjátékot. A kisebbik

diófámon időnként megjelenik egy harkály, és szorgosan tágítja a törzs sebeit. A macskák felnesznek a kopácsolásra, s kurrogva hipnotizálják a madaramat. De ő marad. Mögötte a Nap egy olajos mosolyú égi serpenyő.

A király

Egy kicsiny, királyról híres település templomjáró ifjai felkerekedtek, hogy megnézzék Szegeden az Istvánról írt zenés történelmi darabot. Papjuk, aki konok royalista, és az Európára felesküdt Habsburg Ottóban törvényes magyar királyt tisztel, a tűzijátéktól elszíneződött arccal fordult a tanítványok felé, akik akkor és ott Koppány mellett tartottak rokonszenvtüntetést. Talán, mert Vikidált mindig is Koppánynak ismerték, de hogy ki az az ismeretlen szépember, akinek Viktor Máté a koronát, Varga Miklós a hangját adta, az nem igen érdekelte őket. – Koppány, Koppány!... – skandálták a felségsértést, kiérezvén a rendezés lopakodó István-effektusait. Az anyja akaratától vezérelt István széles, melodikus áriákban próbált vívódni, míg Koppány falta a nőket, és látnivalón tudta, mit akar. Az engedelmes fiúval szemben ő a bőrruhás, Nap felé motorozó kamasz lázadás, s bizony, alig múlt koppánykodásaimra emlékezve nagyon is értettem, hogy miről van szó. S értette mindenki, aki a világ égtájai szerint épített komor várakra gondolt, ahol az ő felnégyelt ifjúkori nagyot akarása is ott száradozik örök okulásul.

A lényegét ott vétette el a darab, hogy a feloldhatatlan István–Koppány szembenállást nagyította drámai anyaggá a parabola kedvéért. Pedig a magyar átok nem a választani nem tudásunkban volt/van (Koppány vagy István), hanem a Géza és István képviselte folytonosság fel nem ismert tanulságában. Méltányolnunk kell István művét, de hát az sem utolsó szempont, hogy maga István az apja, Géza műve volt. Gézáról tudjuk, hogy őt is Istvánnak hívták, ezt a nevet kapta a pogány hite fenntartása mellett vállalt kereszténységben, koronát is kapott a bizánci császártól, s gyanítják, hogy a Stephanus Rex feliratú pénzeket is ő verette. Géza hívta be a térítőket, a német és olasz lovagokat. Bontakozó, ígéretes külpolitikájának első sikere éppen Vajk (Szent István) kiházásítása volt a bajor Gizellával. A két meggyőződésű Géza („elég hatalmas vagyok ahhoz, hogy két istent imádjak” – csendesítette le sopánkodó udvari papját) mindent elrendezett, szinte kényszerpályára állította fiát, aki nem tett mást, mint II. Szilveszter pápa által honorált megszállottsággal, ha kellett tűzzel-vassal folytatta és bevégezte Géza épülő, országnagy templomának felépítését.

A félig pogány apa és a szentté avatott fiú történelmi kettőse (a magyar sorson túl, ami kétségtelenül benne foglaltatik az István–Koppány alkati vetélkedésben) fejezi ki leginkább az egyetemeshez tartozó nemzeti teljesítményt. S az már tényleg a képzeleten és a színes fogalmazáson múlik, hogy Gézát harcosnak, Istvánt ideológusnak, az apját stratégának, a fiát pedig egy kizárólagos terv alkalmazójának, beváltójának

láttassuk. Ezeréves államiságunk hozzájuk nyúlik vissza, odáig a képzeletbeli pontig, amely a ravaszul pogány Gézát a rajongó, túlteljesítő szenttel összeköti. S hogy mindez igaz, már-már irodalom, azt Imre herceg árnyékban maradt alakja igazolja. A szüzességet fogadó, éjjel-nappal imádkozó Imre valójában művész, csupa érzékenység és élheteretlenség. Mint a nagy családregényekben: Géza a durva, de alapító akaratú hős, István a terjeszkedő-felélő örökös, Imre herceg pedig a kemény életből kiágazó szép és haszontalan hajtás.

Első szent királyunk emlékéhez sokan törleszkednek, s jól teszik, bár a közönséges gyanúm arról szól, hogy az ő palástjának sátorából előbújni akaró kis Istvánokra ma egyáltalán nincs szüksége a magyarságnak. A helyzet (az ősi-modern kereszténységet szellemileg vállaló) Gézára érett. Kell a nagy terv, aztán jöhetnének a biztos ítélet nyomán iparkodó szentek. De hát ki tudja, hogyan lesz, s tán' igaza lesz Kós Károly István-regényének: „...nagy dolog, ha az Úr akar valamit és még nagyobb, ha a császár akar. Legnagyobb, ha az Úristen akarja. De a végén mégis az lesz, amit karddal és nyíllal és kopjával végeznek el vidáman verekedő, szilaj legények...”

Dugulás

1956. november 2-án Németh László a budapesti rádióban felolvasta az Emelkedő nemzet című írását, s azóta ez a szókapcsolat a belésűritett remény kelendőse miatt fennmaradt. Emelkedő nemzetről szólnak a kormányfők, az elnökök, a vidéki közbátorság szereplői, hátha a forradalom kihűlt csodáját fel lehetne még szikráztatni. Vagy akár elhinni, hogy az emelkedés éppen esedékes, s a gyomrunk nem a politikai hintáslegények vurstlija, hanem a történelem gyorsliftje miatt kavarog.

Szegény Németh László, szerény-estetlen alakja odahősiesült a tankcsorda elé, a magyarság vas-siratófala elé, és merészet, kicsit toppantott. Ugyan ki hallotta? De a zaklatott napok szép reményére költött sora, az emelkedő nemzet valahogy megragadt az emlékezetben. Azok is mondják, akik nem Németh Lászlóra és nem 1956-ra gondolnak, csak elkapja őket saját pátoszuk, s kölcsön-szárnyakon röptetik a szót. Vajon hányadán állunk ezzel az emelkedéssel? Azt hiszem, elég talaj menti a létünk, hogy ezt újból és újból szóba hozhassuk.

A ránk virradt rend, a szocializmusról leszokni próbáló demokrácia úgy képzei, hogy az egyéni sorsok hajszálcsöveiben felszökő életkedv jelzi helyzetünket. De ha így van, akkor mi dugítja el a sok életkedv-kapillárist, miért érezzük, hogy a bizalom útját eltorlaszolták? Lehet, hogy külön is késznek és alkalmasnak kell lennünk a jobb sorsra, mert a nemzet nem egészében, hanem a magát vállaló lelkek összegében jut magasabbra.

A nemzet megfoghatatlan és mégis ismerős teste szétlapult egy átok alatt? Szó sincs róla! Dugulás van bennünk, a saját emelkedésünket elodázó fásultság dugója. S

ezen nem segít sem a megszerezhető utáni mohó loholás, sem a mártíromság vagy a harag. Lesz-e a megromlott kedély fortyogásából forradalom Magyarországon? Erjed a szegénység, feszültsége nőttön-nő, szomorúságunk egyre egyetemesebb. Olykor úgy látszik, mintha nem a nemzet emelkedne, hanem a nemzetben emelkedne valami, a hiába feltett kérdések keserű gombócát lökve maga előtt. Azt mondom, ne legyen forradalom, mert annak senki nem lenne gazdája, ihletett vezetője, előre elfogadott győztese. Marad a kínlódás? A makacs önépítés? Bizonyára. Ha a dugulásból nem lesz fojtás.

A radikalizmus diszkrét bája

Mindnyájunkban van valami belénk nevelt gátlás, amely a megszokott rendet veszélyeztető magatartásformáktól eltántorít. Nem szívveljük az izgága embereket, a nyugtalan csoportocskákat, inkább a komoly férfiúk tempósan érvelő, az egyszerű mondatok baritonjára hangolt szavára hajlunk. Türelmes kíváncsisággal figyeljük, hogy mit hoz a holnap, a postás, a Jézuska. És olykor – a kopasz és megpörköldött karácsonyfa alatt – téglát, szemetet vagy állati szervet tartalmazó csomagot lékelünk meg a remény szolid eszelősségével.

Rendes, lét-takarékos átlagemberek vagyunk. Lehet, hogy vonakodunk elsősegélyt nyújtani az utcai rosszulleteknél, a rendőrségre telefonálni, ha sikoltoznak az ablakunk alatt, menekülő tolvajt fogni a piacon, átadni az ülőhelyet, lehajolni a szeméért, becsukni a nyitva felejtett ajtót – ez mind-mind veszélyeztetheti a bársonyos penésszel bevont harmóniát. Leszegett fejjel hajtjuk, szerencsétlen, szent skarabeusokként görgetjük a nekünk kiporciózott boldogság-galacsint.

De nem vagyunk ostobák. Észrevesszük a lopakodó ártást, lett legyen az oldalazó kajánság vagy ügynök-rafináltság. Látván látjuk a világszínház ki-betologatott díszleteinek durva ácsolatú fonákját. Mindenek ellenére hiszünk abban, hogy fegyelmezett semmit-akarásunk majd közömbösíti a rossz éjjel-nappal tartó működését. Sőt, merészeljük érteni a terelés, a szorítás, a kényszer gazdagon koreografált, pukedlikkal behabozott szándékát. Nem tévesztjük össze a savanyú késre édes vért áldozó, leszorított baromfi szárnyaverdesését a tapssal, hörgő kodácsolását az elragadtatott pihegéssel. Jó a szimatunk.

Időnként becsönget hozzánk az alvilág. Próbálunk kétszáz forintot nyomni a bejárat ajtónkat elsötétítő, a zsebünk felé nyúlkaló, hívatlan csavargó markába, hogy álljon odébb, Isten hírével. De ő jó egészséget kíván, sáros bakancsával átvág a nappalin, zongorázni kezd a könyökével, a padlóra köp, belemarkol az ételbe, s a kanapéra rogyva, lábát a sakkasztalon pihentetve kivárja, hogy a kétségbeesett düh megrázó kódtatásától világra abortáljuk a mocskos és ordító radikalizmust. Hogy végre jelenthesse Heródesnek, hogy megszületett a kisdéd, és jó lesz igyekezni, mert – a hanyag

engedékenységnek a Birodalomtól távoli sarkaiban felnövekedvén – majd ostort fog, és kihajtja a kufárokat a templomból.

Hökkent vagy nagyon is kidolgozott, vigasztaló elméletekkel ápolttetlenségünk bölcsességgé, a patópálságból a türelembe átkultúrfejlődött attitűddé lényegült. Valami bugyuta filmben láttam egy jelenetet: Atlantiszban összehívták a sziget népét, hogy meggyőzzék a katasztrófát jósló hírek képtelenségéről. Még tartott a lelkesítő szónoklat, amikor a vízár betört az épületek közé, elárasztva a teret. Az öles falak és a kecses oszlopok sorra összeomlottak, de a király – a szájáig érő sós lében is – azt bugyborékolta, hogy Atlantisz örökké fennmarad. Míg világ a világ. A polgárok inkább ezekbe a csodás szavakba (és a színes virágkoszorúkba) kapaszkodtak. Megpróbáltak dacolni a felhasadó lépcsősorok, a szétguruló oszlopfők, a zöld sziklafalként rájuk dőlő hullámok valóságos jelen idejével. Mindhalálig.

Vajon miért van az, hogy személyes sérelmeink üvegcserep-szőnyegén mezítláb járva megtaláljuk az odaillő szavakat? Trombita lesz a szánk, dobverő az ujjunk, és mindent megpillantunk a fájdalom villanófényében. Aztán bekötött sebekkel elbicegünk a gyűlésre, ahol újból igazat adunk a szenvedést népszerűsítő aszkétáknak, és lehurrogyuk a panaszkodókat. Bizonyára féltjük a meg sem ígért jutalmat, a bűdösödő csönd fölött lebegő békességet. A fotelt, a krumplis tarhonyát, a kirándulást, a nyikorgó kertkaput, a tévésorozatot. Nem akarjuk megzavarni a Nagy Bebábozódás lepkeváró misztériumát. Azt hisszük, hogy nélkülünk fogunk jól járni. Csak semmi hirtelen mozdulat, s akkor nem bánt a bácsi!

Micsoda elképesztő komédia, hogy Magyarország elszánt átfuserálói, a hatósági és állami erő demonstrátorai, a „fene fenét eszik”-ező végrehajtók őszintén elcsodálkoznak és megbotránkoznak a központosított agressziót megkérdőjelező ellenálláson! A hatalom akarata minden másfajta, ellenirányú szándékot lejárát, bemószerol, hangadóit műveletlen néptribunnak vagy mellőzött entellektüelnek ábrázolja. Így színről színre láthatjuk, hogy az elégedetlenkedőknek szurok folyik az orrából. Mindegyik veri az anyját, viszont egyik sem mos lábat. Alkoholisták, bliccelnek a villamoson, és kivétel nélkül garabonciások.

Miközben szörnyülködve tolongunk e rémek közszemlére tett fantomképe körül, addig másutt, valahol távol, az utcazaj fölött, adókat, tilalmakat és végzéseket vasalnak ránk, ha a fene fenét, vagy magyar magyart eszik is. Mert örülünk, hogy ebben a szélsőséges világban van egy radikalizmus-ellenes, kiegyensúlyozott diktatúra. Nem a mozgalmilag kiválasztott proletároké (mert az kommunizmushoz), és nem a hőbörgő házmestereké (mert az fasizmushoz vezetne). Hanem a történelem apályában magát mindig helyzetbe hozni tudó ádáz és korrupt középszeré. Diktátor nélküli diktatúra, esetleg feszült, rosszkedvű, sántikáló demokrácia? Hát, ezen azért lehetne valamit változtatnunk. Természetesen nem radikálisan.

Csakis gyökeresen.

A kivezető út

Feltételezem, hogy ha valaki (Isten tudja milyen ihlettől sújtva) eldadogná az emberboldogság titkait, nem hinnének neki. Mert nem árusítja ki fejezetenként, fóliába hegesztett albumokban. Azt mondanák, hogy ha valóban olyan baromi jók lennének az ötletei, akkor rég egy 26 emeletes világcég megközelíthetetlen nagymogulja volna, nem pedig Tót Lajos a Rezeda utcából; szóval, linkel az ürge. Vagy őrült, amolyan szolid léleklobogású, elszabadult kőszent.

E gondolatmenet mögött két meggyőződés lapul: az első, hogy aki tud valamit, az boldogul, a másik, hogy aki boldogul, az tud is. Az előbbit a gyermeknek szokták alámennydörögni a szülői féltés erkölcsi katedrájáról (anyád és én nem tanulhattunk, legalább te vidd valamire ebben a keserves életben), az utóbbit baráti társaságban anekdotázzák X-ről, Y-ről, aki nagyon tudhat, mert aranyból van a kerti törpéje, amelyet egy borotvált fejű, öltönyös vastagjankó felügyel.

Nem magam ásta ellentmondás ez: az iskolás tudás és az ádáz élethajszában való helytállás sosem szorult egymásra. Eltérő életkori alakzatok. Más az ötösrre kifaragott virágkaró, és más az átütött motorszámú Mercédész. Ami pedig azt a szerencsétlent illeti, aki valami boldogságfélével traktálja, traktálná az ideges és kis célok felé tülekedő kortársait, az nyugodtan prédikálhat, mert az ő tudása (még ha valódi is) teljességgel korszerűtlen, tehát érdektelen. Ugyanis a világ egy ideje már nem a boldogságra vágyik. Az unalmas, emelkedett és nem-nélküli, mint az angyaloké. Ebben csak szétoldódik a lélek, és nem érzi magát eléggé győztesnek.

A boldogságot ígérők valami gyanús jóérzés-konfekcióval ruházhatnák fel az emberiséget, pedig manapság a nyomorúság méretre szabott, államilag szavatolt és védett. A boldogságról épeszű ember még nem hallott, csak a kokakóláról, a Miki egérről és a Marlboróról, s valahogy elfelejtette a debilre klopfolt Cassius Clay utolsó gyermeki mosolyát. Nem, a világ nem boldogságot akar, hanem élvezetet. Lehetőleg zsigerit, azonnali hatásút és szerényen szólva is bombasztikusát. A boldogság majd jöhet – a csömör után. Amikor már minden érzékszerv belefáradt a dörzsölésbe, és az összes póz lélektelen élvezésbe görcsösült, amikor annyit zabáltunk a test és az alacsony lélek lakomáján, mint egy öreg római, akkor esetleg próbát teszünk a boldogsággal, azt remélve róla, hogy valami szokatlan élvezeti cikk lesz. Különleges gerjedelem, legrosszabb esetben megszentelt szenvedély. Addig meg érezzük jól magunkat.

Legyünk vidámak, mint egy Zánkán továbbképzett őrsvezető, a posztoszocialista kéjgázzal és a posztimperialista vigyorexszel elbódított agyú újmagyar, a subi-dubi dzsogging-shopping tenyészülye. Az a néhány konok, bérből és fizetésből élő, megrögzött nyavalygó tehet egy szívességet!

Lehet, hogy csak nekem tűnt fel, de évek óta párhuzamosan folyik a kárpát-mendencei végkiárusítás és egy országos esztrádműsor. Hogyan érzékeli ezt a közmagyar?

Reggel feles kávé, aztán munka, déli hírek (fegyverszünet, pártnyilatkozatok, válságkezelés), lebbencsleves, spenót, tükörtojás, hazafelé kenyér és parizer, egy üveg sör. A téren játszik a zenekar, nagy fekete hangládából dübörög az egyszeregy, közben tombola. Lehet nyerni. Igen, hát igen, a 49-es, gyere a színpadhoz, tapsoljuk meg, övé a csodaszép strandtáska. És mondd, hogy képzeled el eztán az életed, hogy ébredsz föl másnap, amikor végre elérted ezt a káprázatos strandtáskát? Lazulj el, ma minden megoldódott, tiéd a szütyő, az ország, a kozmosz! A dolgozó hazaér, a tévében épp' keresik a dzsekpót, a rádióban telefonos játék folyik egy kiló pacalért meg egy plüss-majomért. A konyhaasztalon 2-3 számla. Na, hogy is van ez?

Mindenütt szól a zene, árad a vidámság a térre kitett műsorvezetőkől, szerencsét forog a kerék, milyen hosszú a Nílus? Gratulálok, öné a tökös pizza! Utcabál és tűzijátéokra emlékeztető pukkantó, nahát, micsoda élet, tánc, muzsika, játék. Mintha minden rendben volna. Már éppen mondani akartam, hogy a megélhetés... amikor ordítani kezdett a diszkoszoké, majdnem szóba hoztam az adót, amikor hirtelen sorsolni kezdtek egy zsák műanyagkatonát, az energiaárak... A térzene elmosta a hangom, a korrupt politikusok... habogtam, de mindenki tapsolt, mert a világ legnagyobb papírcsákóját hajtogatták a polgárok, a családi pótlék, a kultúra, a jövő... makogtam, s kezdetét vette a fesztivál, a kutyaszépségszerzés, a kispályás bajnokság és a tűzoltó bemutató.

Nem vették még észre, hogy milyen ellenállhatatlanul vidámak, önfeledtek, játékosak vagyunk, hogy rózsaszín galambok röppennek fel, és egész este szól a dixieland, és buli van és strandtáska és a világ legnagyobb sliccgombja. És az a 6-7 számla a konyhaasztalom. Amit ki kell fizetni, 8 napon belül, saját érdekében, különben kénytelenek leszünk eljárást kezdeményezni, aláírás, nyomtatványszám. Magánügy. A közvidám. Csak nem rontom el az örömeiket? Elintézem, befizetem, fellebbezek, okmánybélyeget ragasztok rá, kiváltom, odatelefonálok, lelkére beszélek, expressz ajánlva, törlesztőrészlet, porta, irattár, táblázat, titkárnő, fogadóóra, segély.

Ezek a cetlik és ügyintézők vagyok én. Kinek mi köze hozzá, a nyűglődés intim dolog. A lényeg, hogy mi, akik külön-külön, ezer helyen kopunk, küzdünk és hajszolódunk, egyszer csak ott találjuk magunkat egy dobogó előtt, ahonnan dörögve marsol egy divatos, monoton dal, és szomjas arcunkat, mint a Nap felé, odafordítjuk a műsorvezetőcske ugribugri idétlensége, strandtáskát osztogató boldog sikolya felé. Istenem, kihúzták az én számomat, kapok egy tojásszeletet vagy bicikliküllőre csíptethető díszgombokat vagy fél kiló teknőseledet. Tapsoljuk meg a nyertest!

Zúg a sokaság, előreúszom az ováció hajjain, segítő kezek fellöknek az emelvényre, ahol egy mozgáskényszeres srác elém hadonássza a mikrofont, s a zene digitális ütemére megkérdezi, hogy ugye nagyszerű érzés ez, és most speciel mi játszódik le bennem, bár szerintem csordultig van a szívem, és elég, ha bólintok, mert még beleőrülnék a mérhetetlen elragadtatottságba, hogy szavakba kellene önteni ezt a mindent elsöprő, kivételes... Hát most mit mondjak? Kérjem el tőle öt percre a mikrofont,

kapcsoltassam ki a zenét, és a döngölésre és az olcsó játékokra odagyűlteket kezdjem el győzködni? Nem látjátok ezt az ostoba helyzetet, a művirágokat, a letakart omladékokat, a fülre akasztott operett-vigyort, a vékonyodó s elfogyó szelet kenyeret, miközben egyre hangosabb és színesebb a cirkusz? De látjuk, igen, halljuk. Na, és akkor mi van? Tényleg, mi van...

Botladozva, tántorogva lejövök az emelvényről, mögöttem felcsattan a zene és az önfeledt hadarás, megy tovább a játék. Mint a léket kapott, óriási óceánjárón, ahol az utasokat összeterelik a szalonba, s bohókás vetélkedőkkel szórakoztatják. Kint a matrózok örülten rohangálnak, küzdenek a betóduló vízzel, a tiszték üvöltenek, a kapitány a rádiónál átkozódik. Süllyedünk. A hangulat kitűnő.

1100

Alighanem csak egyféle fiatalság létezik; a küzdésnek és az életmámornak az a szaka-sza, amikor a test önmaga tudata nélkül és önmagát mégis teljesen átélve mérkőzik a világgal. Tehát önfeledtség és feladatot kereső magabiztosság jellemzi, amihez képest az öregedés a romlás virága. Az embersors végére megérő bölcsesség a tönkrement hitelek-ből folyógyógyuló kételyt, tartózkodást és szkepszist jelenti. A fiatal tudása rajongó világközeliségből ered. A faj teljes értékű képviselője, még ha el is marad szellemi érettség dolgában az öreg filozófoktól.

A vének távolodóban vannak: türelmesek, mert minden perc drága, bölcssek, mert testi lemaradásuk a lelket küldi fel a versenypálya magaslati megfigyelőjének. Szolidárisak egymással, az idős az időst nem bántja, összetartanak az életvégi nagy utazás várócsarnokában. Noha tudják, nem egyformák. Némelyüknek az átlagos életkor ötszörösét kellene megérni ahhoz, hogy letisztult, kész távozó lehessen. Sok a pánikba esett, idegesen követelőző, még mindig szálakat szövögető vénység. No, és az öregek harcos fajtája: ismerjük őket az áruházakból. Elévágnak a torkig szökő, visszanyelt türelmetlenséggel küszködőknek, apró, erőszakos mozdulatokkal fúrják előre magukat, és aszalódott imperializmussal veszik birtokukba a teret, ami nekik jár. Ismerjük őket az autóbuszról, villamosról. Kékre festett hajú matrónák (ügyetlen sminkkel és valódi aranyakkal) sodornak félre pankrátorokat és őrző-védő húshegyeket. A jármű érkezéséig elesettnek tűnő és takarékos élet-mécsű szelíd nagymamák másodpercek alatt elsárkányosodnak, botjukkal hadonásznak, szakállukat lobogtatva tülekednek az üres székekért, a kiérdemelt ülőhelyért.

Lehet, hogy felülvizsgálatra utaznak. A kórházak és rendelőintézetek kókadtfejű várakozói közé igyekeznek. Minden fehér és tömeges, a doktor úr fél órát késik, az az áldott jó ember, csak segítene a bajunkon! Két hete láttam egy szép öregembert a televízióban. A beszéde folyton kiszáradt, látható erőlködéssel grimaszolta ki a mondatait. A szeme üresen nézett át valami ránk nem tartozó tartományba, miközben

hozzánk szólt. Arról, hogy van értelmes halál. A természetben, a cserjék, a bokrok és a fák világában. A városból, előző (hiú?) életéből elszökött író mondta ezt a már soha el nem készülő művek helyett. A mikrofon körül fújt a szél, de az ő bőrkabátja meg sem lebbent.

Hát igen, az elszámolás. Az öregek utolsó, nagy csatája, amit még a ki-kihagyó emlékezet sem könnyít meg. Van valami értelmetlenül gyönyörű az életben, az egymást leváltó nemzedékek elszakadásában, a lányok és fiak kiröpülésében, a maradók bezárt leépülésében, amely szenvedésteli, tehát élethez tartozó. Mit végeztem, kapaszkodik ki a magány örvényéből, a testi esettség szürkületi óráiból a kérdés. Semmit, ha a dolgok konok rendjét, megkarcolhatatlan tükörfelületét, az idő megfagyott tengerét vizsgálom. De hiszen becsületes életet éltem, nem aláztam és ártottam. Na és?! – nyögnek vissza az évezredek. Na és?! – törődik bele a vének vénje. Ül térdén pokróccal, csavargatja a világvevő rádió gombját, teát iszik, és gyógyszert szed, három métereket csoszog mutatóvénys szenvedései oda-vissza ketrecében.

Ha az ember ledarálhatja piros-sárga szemű fiatalságát, akkor miért ne tévedhetne el a korszakok végtelen, zörgős kukoricásában a társadalom, az ország, a nép? Előregedhet a közös élet is, úgy, hogy mi magunk még az egyéni időszámítás naptárlapjait pörgetjük, tervezgetünk és szakaszolunk, örök kereket feltételezünk, s hisszük, hogy a belőlünk fakadt utódok mindent változatlanul vagy némileg gyarapítva örökölnek majd. A világ végtelen, csupán Isten öreg, de ő még a világot is túl fogja élni. Csak az ember rokkán és töpörödik.

A remény legsűrűbb halmazállapotában csapódott ki a feltételezés, hogy mindaz, ami körülvesz bennünket, fejlődik. Az idő múlása felemészti az emberöltőket, nálam és nálad bevégezi művét, de a nagy egészre hatástalan, mert ott fordított folyamat játszódik le: az idővel támogatott s vele megérlelt haladás. Eszerint nemcsak a forradalom falja fel gyermekeit, hanem az emberfeletti alakulatok is. A haladás (ha van) vámpírként táplálkozik belőlünk. Idő előtt öregít, vélik egyesek, minden többlettakarásból származó változás kihat a belső tartalékokra. A fejlődés ára maga az élet, miként a kényelemé az életrevalóság.

Megint mások azt szeretnék hinni, hogy a fejlődés nem egy véges erőforrást szilpolyoz, nem az életbe fúrja le mohó csöveit, hanem a szellem látja el energiával. A boldogulás ilyenformán nem az adott feltételek optimális mérnöki kombinációjából ered, inkább metafizikus kapcsolatokra van szüksége.

Tényleg: öreg-e Magyarország, vagy csak régi? Akarunk-e saját erőnket áldozva mellé állni, vérünket és velőnket átpumpálni szikkadt testébe, a vámpírrá vadított haza szomszágát csillapítani? Hiszünk-e a nemzet metafizikájában? Tanácstalanok, kortalanok vagyunk. Magyarország nem tudja, hány éves. Révetegen nézi a születésnap tortá fényeit; el kellene fújni a gyertyákat, biztatják. Alföldnagy homlokát, kisdud hegyeit ráncolva próbál gondolni valamire.

A kelepce

Meghatározó ifjúkori élményem volt, hogy a tényekre (és általában a világra) egyáltalán nem hatnak kényszerítőleg a kedvenc igazságaim. Ez később úgy módosult, hogy azok az összefüggések, amelyek szerint megértettem szűkebb és tágabb környezetemet, nos, ezek a magyarázó elvek gyakorlatilag használhatatlanok. Nem számítanak hivatkozási alapnak, nem ruháznak fel engem a beleszólás jogával. Ha jól tudom, a realitás-érzéknek ezt a kezdeti zavarát szokták mint világmegváltási komplexust, az életkorral bocsánatosan együtt járó kamaszkori naivitást emlegetni. Sajnos a világmegváltástól való megfontolt tartózkodás vagy a kéretlen üdv osztogatása egyre megy, mert többnyire utólag – és jószolgálatunk nélkül – dőlnek el a dolgok.

Az igazi tévedés nem a rajongásom volt, hanem a felnőtté válás eszményítése. Illetve azok a túlzott remények, hogy majd az idő múltával apránként előhozakodhatom régi, gyerekes szempontjaimmal. Beilleszkedek, kedvére teszek a fennálló rendért felelős feljebbvaló korosztálynak, és alkalmas pillanatban felvilágosítom őket, hogy így meg úgy, ezért és azért. Ha kell, felmászom a porond ingatag magasába, de ott (mert nincs mááásik!) muszáj eljátszanom a dalt. Ez lett hát az irodalom (amelynél végül is kikötöttem), nem lévén alkalmasabb terep a nagyotmondásra vagy a szakmaként mentegethető böcsködésre.

De miért pont az irodalom? Lehetnék például tudós, elfogulatlan és bogaras szolgáltatója a bonyolult és távoli törvényeknek. Lehetnék pap, a mennybéli transzcendenciától felhatalmazott igazlító, netán katona, a szolgálati szabályzat Mózesé. S végül, legfőképp bohóc, zenész, garabonciás, aki bármit mondhat, tehet kedve szerint, mert csak játszik. Miért ne tudhatnák ők az igazat? Érvényes és értelmes szerepek kínálnak, mégis olyasfajta csalódottságot érzek, mint amikor az összes lehetőséget és változatot lepergeti maga előtt az ember, minden helyzetet előrevetít a fantáziájával, s így már nem is elég nagy a kihívás, a viszonylatok kiszámíthatóvá, szürkévé válnak. És elbizonytalanodás is van bennem, mert valahogy nem tudunk szót érteni a fantázia uralta jelenidővel. A világ folytonosan önmagává alakul át, tehát hiába jövők a meglátásaimmal, nem adok merészen új jelentést annak, ami van.

Miközben így viaskodtam az életem értelmével (azzal szabad, csak az általában vett élet céljával nem szokás), mások, nemzedéktársaim felülkerekedtek zavarukon, és ezt a szócséplést és önmarcangolást egyetlen mondattal hidalták át: élni akarok. – Ja, hát csak erről van szó! – nyugszik meg a kisbetűs világ, és megjutalmazza, élni hagyja törekvő emberét. Íme, az ifjú, aki az apák egyre mohosabb trónját rázza, visszhangos kincseskamráját kerülgeti, aki telve van győzni tudó ravaszsággal és fél országot akaró céltudatossággal. – Lássuk, mire mész! – s felhúzza a rácsot az arénában. Ezt nevezik nemzedékváltásnak. Pedig itt van a kelepce, itt van megásva a kényelmesre bélelt és összkomfortosra mélyített csapda, amit senki nem állított fel senkinek, mégis működik, mint az egyik legtitkosabb, legősiabb szerkezet.

Magam is megdöbbsentem a dolog egyszerűségén. A titok mindössze annyi, hogy a legtöbb generáció a még helyükhöz nőtt, kiváltságaikhoz ragaszkodó, az utódok közt kényesen válogató apákra támad. Őket akarja leváltani, nyugdíjba küldeni, látványosan felülmúlni, tőlük várja a birodalom átadható vagyonát és titkait. Észre sem veszi az apák mögött álló apákat, akiknek már sem hatalmuk, sem szétesztható vagyonuk nincs. Mi értelme volna háborúzni az aggastyánok ellen? Pedig ez a jelvények és ceremóniák nélküli befolyás, a nagyapák csendes szigora a még pompázó apák felett, ez az igazi erő. Nem kapkod, nem mohó, bölcsen és kíméletlenül engedi és ösztönzi a harcot az utána jövők közt, hogy majd a folytonos párviadalokban kifáradván, vén fejjel ők is visszahúzódjanak, s az ismeretlenség sáncai mögül megvédjék a művet, jobb és veszélyesebb eszközökkel, mint harcias korukban bármikor is.

A nemzedékváltás nagy csatája az apák és fiúk nyíltszíni összeecsapását jelentette mindenkor, pedig a lényeg, a háborúsdit túlélő folytonosság a nagyapák gyenge, sárga ujjainak zsinórrángató hozzáértésén múlik. Figyeljétek az öregeket!

Ne hagyd a politikát, építkezz!

Egy régi ismerősöm amolyan torokig leengedett, öblögető dühvel szidta a teljes magyar politikai választékot, s nem épp' választékosan. Ráloccsantotta keserű lelke minden mérgét arra a tehetetlen bábura, amit a hús-vér vezérek helyett leckéztetni szokott az egyelőre szimbolikus népharag. Csepülte az összes politikust, nemcsak az általa megválasztottakat. Vágott jobbra-balra, kasza-hosszú nyelve a csalódottság görcsös nyelén villogott. Hogy ő többet el nem megy szavazni, hagyják békén, úgyis mindig becsapják a népet. Miközben élő torlaszként álltam a belőle kiáradó utálat-dagály előtt, akaratlanul is eszembe jutott a jó egy évvel ezelőtti önmaga.

Akkor tájt bezzeg lelkesedett, sőt olyan fölényes volt, mint aki pertuban van a jövővel. Hamiskásan kacsingatott bizonyos neveknél, félmondatokban beszélt, nehogy kibőffenjen a pártközpontban rábízott titok. Magabiztosan bazsalygott, hisz' a nyertes szelvény ott lapult a szíve fölött – nem messze a tárcájától. Ha jó hangulatban volt, bárkit beavatott a jövőendő események rejtett vagy kiszámítható összefüggéseibe. Igazi agitátorának bizonyult a róla mintázható eszmének. Most meg itt füstölög az elpárolgott kedélytől megaszalódva. Mérges, ideges ember, akit cserbenhagytak az istenek, s úgy érzi, hogy a megtelt mentőcsónak falát kaparva fuldoklik, s ha fel is nyúl néha a lélekvesztő (!) széléig, rendre leverik az ujját az evezővel. Hiába jelent meg az eljövendő igazság hírnökeként, hiába átkozta az örök Ninivét: megtörtént a csoda, az Úr maga szállt le a cet gyomrába, nem lévén igazság sem földön, sem égen.

Az én régi ismerősöm csak ebből a friss politika-izonyból meríthet erőt, így feledtetheti egykori rajongó énjét, s hátrálhat ki abból a műből, amit a maga szavazatlapocskájával életre keltett, s ránk szabadított. Nahát, nahát, ki hitte volna, micsoda

fordulat, nagyon sajnálatos – hebegne-habogna, ha nem lenne úgy felháborodva, ha nem volna borzasztó mérges most már a nép helyett. Az én régi ismerősöm mindenki helyett hitt, most meg mindenki helyett haragszik. Ő a hiteles Őrjöngő Lóránd, a vezér-háborgó, a majdszétrobbanok-Mester, mindegy mi, csak megint időszerű és élenjáró. Mert igaz is: hogy politizáljon az ember, ha ennek elveszett a tekintélye a benne és körülötte forgolódók riszáló körtáncában?

A rendszerváltásnak nevezett hatalmi áttűnés idején már felbomlófélben volt a közösség. Aztán az élet került rá a titkos élvezeti cikkek listájára. Szóval a közélet szöösszetétel mindkét tagja elhomályosult. Mi a köz, a közösség? Mi az élet? Milyen életre jogosult a közösség? Van-e beleszólása, lehet-e ma a mindent gyűlölő kiábrándultságtól úgy elhatárolódni, hogy ugyanakkor az ügybuzgalom ne kapja meg a „politika” virító pecsétjét? Ha nem haragszom, akkor nem érzek együtt a többséggel, ha belevetem magam a közös dolgainak megvitatásába, rögtön pártemberként számoltatnának el, s odaképzelnének a megfontolt hazudozók, a kenetteljes országvesztők, s a szerencsétlen donkihóték tablójára. Aki nem csalódott és nem politizál, az gyűjtsön sörálátétet, járjon meditációs jógára, kösse le magát, terelje el a gondolatait. Vagy dühöngjön, minél átszellemültebben és riasztóbban, növelje kozmikussá a politika csenevész fantomját, tántorítson el tőle.

Mi ezeknek többé nem politizálunk! Igaz, ők nekünk igen. Méltóságteljes vagy ideges elfordulásunk alatt átrendezik az országot, arrább tolják a bútorokat, beleülnek a nagypapa hintaszékébe. Tyű, de utálom a politikát – morognak azok, akiket az e szavakkal fölerősített ellenérzés foszt meg attól, hogy segítsenek magukon. De legalább a közélet – kérlelném az ingadozó polgár-öntudatot.

Régi ismerősöm csak áll előttem, mérge, mint egy kicsi piros luftballon ugrál a szélben, balra az istenadta nép, jobbra a politikusok, körülöttünk Magyarország. Egy pisztolypárbaj előtt megszokott hosszú pillanat. Ezt eltoltuk – ajánlja fel a barátságos döntetlent. Hagyom elmúlni magamból a felfortyant pillanatot, de azért nem állom meg, hogy búcsúzóul meg ne fenyegezzem: talán...

Helyzetjelentés

Sokat és sokszor panaszkodnak különféle közéleti személyiségek, hogy a derék és kevésbé derék magyarok elhidegültek saját közös ügyüktől. Érdektelenek, politikai ingerküszöbük pedig a jól kormányozható nyájának felel meg. Lehet, hogy ez a gyengeség már megint az utólag igazolható népi bölcsesség választotta magatartás. Hogyan is tudnának egy öntudatos, büszke népet ilyen arcpirító kényszerekbe beledresszírozni?

A diktatúrához nem csupán egy ravasz és egzaltált zsarnok kell; a hivatalnok-titkosügynök hálózat elkötelezettsége sem elegendő, ha nincs egy lelkében elbizonytalanodott, a jogaiért kakaskodó, ám cselekvésképtelen tömeg, amely a demokrácián csak

szociálpolitikát ért, és szívében őszintén vágyakozik egy erős, világos beszédű vezérre. A zsarnoksághoz alattvalók kellene, akik nemcsak azért hajolnak meg, hogy aláztukkal kivívják a hatalom jóindulatát, hanem várják, hogy jól fenékbe rúgják őket, mert szenvedni akarnak, mert ez már majdnem olyan, mintha saját sorsuk volna.

Az elért eredmények, a vívmányok kegyes őrizgetésének, a szociálkapitalista jólét roncsai megtartásának ügye valami őskeresztény elszántságba süppedt. A nosztalgikus kábulat és a napi léttechnika összegabalyodott, míg a titkos tudással bíró pénz-papok úgy vonszolják maguk után az országot, mint a madzagra fűzött üres konzervdobozokat a finom idegrendszerű, kényes macskák. Játsszuk a nyakas rebellist, az úri huncutságokba beletanult népfít, a tépett bajszú, előrefésült hajú diákvezért, szemünk sarkából lesve a hatást, nehogy túllendüljünk a vagányságon valami komolytalan neobarbárságig.

Mi, a nem-kiválasztott értelmiség, aki folytonos és szörnyű alkuban áll a lefátyolozott hatalommal, visszahúzódnak, megriadva az euróéerek pimasz, szép intelligenciájától, gyűlölet elleni izzásától, megrendülve kárvallottjaink leszegett fejű igazmondásától, kamikáze-magyarságától: nagyereőseket mondunk. A zártkörű rendezvényeken. Merészeket bámulunk a sörbe (ebben nincs habozás), és kitért kabát-szárnyakkal, fedetlen kebellet ülünk a ránk meredő üvegnyakak torkolata elé. Vagy józanul, rendszerszervezős, pozitív gondolkodásos féregmozgással előre furakszunk az alma pirosabbik oldalához, amiért igazán nem nagy ár az érzelmi debilitás.

Ifjúkorom óta duzzog a kisvárosi elit, hogy hiába verbuválódik ide színház, hangverseny, irodalmi est: megvakult, huzatos nézőtér és egy-két jámbor fogadja csak a vidékre rándult csodát. Hol van a nagyhírű gimnázium tanári kara és tanuló ifjúsága, hol van a magátéptítő sok pedagógus, hol vannak az orvosok, az ügyvédek, az igazgatók és a képviselők, hol aggódnak elsivárosodásunkért a papok, katonatisztek és vezető hivatalnokok, a vállalkozók, a politikusok és a társzművészetek alkotói, milyen párhuzamos előadásra mennek mind, milyen más rendezvényre tódul folyton ez a szerencsétlen, megnyomorított gyergyói intelligencia? Hol vannak, amikor a part szakad?

A magyar jövő érdeklődés hiányában elmarad. A hitek a pénztárnál visszaválthatók.

Ki parancsol a királynak?

Régről tisztetem a sakkot. Úgy kezdődött, hogy egy iskolatelevíziós matematikaadásból megismertem a gögös király meséjét. A történet szerint egy híres sakkjátékos alkut kötött az uralkodóval, hogy amennyiben legyőzi, a király búzában fizet: a tábla első négyzetére egy szem magot tesz, a szomszédosra kettőt, a harmadikra négyet, majd tizenhatot, tehát négyzetesen (és itt most mindegy, hogy fehéren vagy feketén) növelve a számukat. Ám a hatvannegyedik mezőre érve már az egész birodalom éves termése

sem lett volna elegendő, s a kezdetben előnyösnek hitt egyezséggel – miután a nagyúr annak rendje s módja szerint elveszítette a partit – országát is csődbe vitte.

Kisiskolás koromban még azt gondoltam, hogy a sakkot csak felnőttek játsszák. Apám és anyai nagyapám a vasárnapi ebéd után, a lovagló ülésben görnyedő, micisapkás nyugdíjasok a liget padjain, távoli népek ráncos világbajnokai, esetleg Lenin a folyosó falán, örökbarna, beleltározott keretben. Rendben vagyok én a sakkal – vigasztaltam magam, úgy lesz ez, mint a felnőtté válás, hogy egyszer csak részévé válok a titoknak, nem rájövök, hanem rám zárul, megértem a figurákat és a lépéseket. Mígnem egy nap Laci bácsi, a gödrös arcú, egyszerű lelkű testnevelő el nem újságolta, hogy Grószpéter Attila országosan püföli a sakk-mezőnyt. És két évvel (hárommal? öttel?) fiatalabb nálam. Biztosan valami kalácsképű marslakó, dadog, és rettenetesen kirí közülünk, hogy így tud sakkozni – láttam el gyorsan a lelki sebet egy hazug mondat szorítókötésével.

Végül rászántam magam, és próbát tettem, hátha itt is három nap az esztendő. Sorozatosan kikaptam. Nem tudtam átlátni a táblán ácsorgó összes figura szándékát. Mindig kibomlott ellenem egy csel, ami ha észrevettem, és oda csoportosítottam a bábuimat, persze hogy a figyelmetlenül hagyott táblafélen ritkították meg a tisztjeimet. Nagy néha nyertem, s ennek két oka volt: vagy az ellenfél lelki kifáradása okozta, a rutin-győzelemnek nem lévén valódi öröme, vagy impresszionista játéktílusom.

A stratégia és a taktika teljes elvetésével zavartam össze ellenfeleimet. Rájöttem, hogy a szabályok betartásával is kialakítható egy szokatlan, s alighanem értelmetlen állás. Nem lehet egyszerűen lesöpörni, mert sakk-szerűtlen égbőlkapottságában ott bujkálhat az ismeretlen formula. Már-már költői szisztéma, amely berágja magát a szürke hadállásokba, tiszta és öncélú, s ha nyer, sem érez diadalt. Így lettem a titokzatos dilettáns, az egyéniséggel megzavart pofozógép, a nagy sakkdebil.

Nem akartam már bajnok, sem házi kedvenc lenni, mehet a többivel: a birkózással, a hegedüléssel és a csillagászattal. Szépen elengedtem a sakkot, mint egy pompás, rakoncátlan állatot, ami az én óljaimban boldogtalan. Az érdeklődésem azért nem lohadt, mert máig sem értem, hogy miközben nem tartom magam haszontalan koponyának, a sakk valahogy lelkődött rólam. Ha tényleg olyan jó vagyok, s éppen nem jobb, akkor hol veszett el belőlem a bölcsék pepita alapú figurázata? Sakk és matt és patt?

Kezdtem magam kínosan érezni, s egy számmal kisebb sapkában mutatkoztam. A dilemma egészen váratlanul lehelte ki ciánzöld lelkét, midőn felismertem, hogy a sakk egyáltalán nem fejti meg a világot, nem tanít meg a hadviselésre, és a bölcsességnek azon válfaját képviseli, amely örök, tehát időszerűtlen. A sakk egy óriási átverés, mert amint komolyan veszed, rögtön igényt tart az észjárásodra, reflexeidre. Játékos-sá, tehát játéktól függővé tesz. A többség azt hiszi, hogy a jó sakkozók kiigazodnak az életben, észreveszik a rafinált megnyitásokat, a félrecsúszott álarcokat, felismerik a király totyorgásában az erőt, a ló ugráندozásában a fordulékony-ságot, a huszárkampót,

szóval a sakkosok játékuik segítségével többet értenek a társadalomból, politikából, az emberi játszmákból.

A sakk egyáltalán nem modellje az ember-világnak. A bástya nem Bástyá elvtárs, a gyalog nem paraszt, a királynő nem nő. A sakkban csak az a vonzó, hogy rövid időre feledteti a kavargó élet koncepciótlanságát, szabályokra nevel, és azt a látszatot kelti, hogy minden figura, ami számít, ott van a táblán. Hogy a játékban csak azok a bábuk vesznek részt, amelyeket én kedvemre tologathatok a konyhakő mintájú küzdőtéren. Igen, a sakk semmit sem tud az életről, ahol láthatatlan vagy észrevétlen figurák lépkednek előre nem közölt szempontok szerint. A sakkban mindenki látható, a velünk játszó hétköznapiak viszont elrejtik a fontos szereplőket.

A csontból, fából faragott, esetleg nemesfémből öntött szimbólumok elközlekednek a játszma síkjában, beteljesítve a millió variáció egyikét, de az élettől párologó térben mindez sokkal szenvedéstelibb és sorsszerűbb. Nem fekete és fehér. A sakk valóban sport, s nem művészet vagy tudomány. Sport, mert befejezhető. Kijelölhető végű játszmákból áll, pontokból ragasztja össze a győzelmét, szabályok szerint él és érvényesül. Két játékos kell hozzá, két gondolati birkózóbajnok, aki a sakk mesterséges nyelvén vitatkozva, a szabályok imaginárius hálójában bujkálva cselekvésképtelenségbe hajszolja a másikat. Tus, ippon, knock out, matt.

Verseny és küzdelem. Két felvilágosult zsarnok között. Vagyis kisisten között, hiszen ők a királyoknak is parancsolnak, a fehér király és a fekete király belátásuk és játéktudásuk szerint araszol. Hogy mégse veszítsék el az arányérzéküket, a király sérthetetlen a játékban. Minden figura üthető, kivéve a koronás fő, aki állva hal meg. A tábla mellett könyöklő hatalmasságok tisztelik a királyt, védettsége miatt, a nép pedig szurkol a gyalog szerencsés átalakulásáért, mert azt hiszi, hogy minden parasztból lett királynő emlékszik majd megtett útjára.

A sakk?... Az egyetlen vita, aminek a végén egyértelműen kiderül, hogy kinek volt igaza. A döntetlen elfecsérelt idő. (De akar-e győzni a bölcs?)

Falvédő

Birka nép – düledezik az önkritikus mondat a házfalon. Nem kell azt úgy felfűjni, vagy nem úgy kell felfűjni, inteném a festékes spricniben végződő szent jobbot. A falfirkáló és a nép nagy találkozásától én már nem várok semmit. A gyáva üzenőember nagyon messze esik a saját népét átkozó prófétától. Az a szegényes ruházatú, eszelős tekintetű, kócos és szakállát tépő úriember a piactér kofái, pénztelenül lódörgő bámészai, sírva-káromkodva alkudozó vigécei, sótlan és finnyás bevásárlói között fenyegette a fajtájabelieket. On-line. Nem sütötte a véleményét fánkba, nem lőtte bele Keszler kapujába, nem tette egy szellős mózeskosárban a megdöngetett kapu történelem-hideg küszöbére.

Birka nép – eztet akárki mondhasza. Ezért kell felírni a buszmegállóval átellenben, hogy a tömegközlekedés bádog- és benzinszagú üres óráiban a tömeg egy kerek, három szótagra szerelt iromba mondaton furikáztassa az eszét. Járossa a kurta agyát, rendüljön meg, háborodjon fel, hisz’ írva vagyon a jövő siratófalára. S ki lehet ő, az éjféli próféta? Meddig válogatott a túlnyomásos festékes palackok között, a belső ösztönére hallgatva, mint a parfümvásárló, harminc fölötti asszonyok? S azon a bizonyos éjen vaskos, hosszú és jól felrázott kis kedvencéből a közönyös falra spriccelte a meddő mementót. Siethetett, alig ügyelt a betűtípusra. Az elkapkodott ákombákomokban a hajsztolt rutin küzdött az egyensúlyért.

Másnap többször elsetálhatott a műve előtt, lesve a hatást, mintha a birkák tudnának olvasni, vagy megkergülhetnének a szemrehányástól. Egyébként sem rossz birkának lenni. Azt etetni kell, hogy nyírható gyapja legyen. A birkának kijár a gyérfüvű legelő, egy bölcs, kevészsavú, rideg erkölcsű pásztor, néhány túlbugzó, nyáj körül pörgő-morgó, bokacsipkedő pulikutya, s a hegyekből alásettenkedő, sárgaszemű farkasok ellen két, éjjeli szolgálatra rendelt bundás borzadály.

A birkának helye van a szabad ég alatt. Terelik, de őrzik is. Szerény, róla szóló rend ez, tudja ezt az öreg kos meg az áldozati bárány. Tegyük fel, hogy ebben a birkaságban a nép sokat emlegetett természetes történelmi ösztöne, az időben kibomló bölcsessége nyilvánul meg. Vagyis nem állati igénytelenségről, hanem öntudatlan, ám helyesen alkalmazott túlélési technikáról van szó. Tudtunk mi forradalmat csinálni, ha nem voltak elég jó Habsburgjaink vagy kommunistáink. Csak most bégetni kell.

A világnak a birkalegelőtől igencsak távoli, jelképes fővárosában átállítják a központi óraművet. Másképp feszülnek a rugók, más módon harapnak egymásba az áttétek, megváltozik a fogaskerekcsipkézettsége, a toronyba kitett figurákat átöltöztetik, kicserélik a zenét, átszabják az időszámítást. Fönt, a palotában arcnélküli vének hajolnak a papírjaik fölé, kékes fény villószik a toronyszobában, emberi és félállati ordítás szűrődik ki az alagsorból – hát nem jobb és boldogabb ilyenkor tücskök közt szimatoló, puha szájjal torzsák közt válogató, tiszta lelkiismeretű baromnak lenni?

Nyakunkon az új világrend. Az egyesülő Európát támogató és tagolttá tévő szövetségek. Melyikük fogadná be szétprivatizált gazdaságunkat, megzavart agyú közéletünket, tetszhalott politikai kultúránkat? Pusztán számokban kifejezhető teljesítményünk alapján melyik rész-szövetségbe illeszkedhetnénk? Saját jogunkon hol kapnánk helyet? Itt valami évezredes ösztön azt súgja nekünk, hogy csendben kell lenni. Beee! Különbem nem leszünk a kelet-európai régió adminisztratív és információs centruma, a Nagy Csapóajtó. Lehet itt nyakaskodni, Ugocsát játszani, majd meglátjuk, hogy fog kinézni a végén a mi önerős XXI. századunk.

Na, jó, legyünk birka nép. Akkor hol az akolmeleg? A bambaságot mentő összetartás? Ahhoz, hogy birka nép lehessünk, nyájösztön is kéne. Nem így, hogy messziről figyeljük a mérges fűtől felfúvódottak haláltusáját, a puliba szerelmesek alázatos dörgölődését, a sánták bográcsba hanyatlását, a kopasz birkák hetenkénti újirányítását.

A kolompok versengő iránymutatásának útvesztőjében. Ahány, annyféle: agyagból, rézből, fából. Mind más rezgésszámmal reszketteti a pusztát. Volt ugyan aranycsengőnk, de annak csak a nyelve maradt meg, az kerepel a puszta légben. Egy út tűnik biztosnak: fűcsomótól fűcsomóig. A kutyák sűrögnek, és tudják a dolguk. Birka nép – olvasható a vád a közfalon. A betűk idegesen táncolnak a málló felületen. Ismeretlen országok körvonalát rajzolja ki a hulló vakolat véletlen térképe.

D-503

A fenti betű-szám kombináció Zamjatyin regényhősének kódja. Név, amely a történet kiteljesedésével (kaján paradoxitás) üresedik ki. D-503 mérnök a 26. században, rajongó, szereleméhes, ám jelentéktelen figura. Belekeveredik a Jótevő elleni forradalomba, lebukik, majd „meggyógyítják”. Egy röntgensugárral kiégetik az agyából a fantáziáért felelős idegközpontot. Orwell nagyra becsülte Zamjatyin művét, s a méltán világhírűvé vált 1984 megírása előtt két évvel kritikát szentelt a Mi-nek. Ebben Huxley Szép, új világánál is jobbnak ítéli a regényt. A Mi szerkezeti fogytékosságai fölött gyorsan napirendre térve a mű politikai többletjelentését méltatja. Huxley antiutópiájából – véli – még hiányzik a társadalmat irányítók alapszenvedélye, a hataloméhség. Így a rendszer bár tökéletes, de értelmetlen. A gépszerű és keresztülkasul konspirált államrend racionalitásáért csak egy ösztöneiben elkötelezett élcsapat lelkesedhet. Az ideológiák változó ege alatt a lelki alvilág köves talaján járunk...

Fent a gondolkodás embertelen tisztaságának érvei és az irracionális rajongás reflexei ütköznek, a mélyben kiirthatatlan szenvedélyek kavarognak, középtűt egy pszichológiai abszurd vonaglik, a szellemtelenség hiánybetegségétől gyötörten. Az antiutópiák mégsem az ember bukásának torz örömét kínálják; a reménytelenség súlykolásával az olvasói tiltakozást, a rossz lelkiismeretet élesztik.

Orwell dicsérte Zamjatyin politikai ízlését, az 1984 is e téren jeleskedik. Winston, a hivatalnok (fordító? író?) szembe találja magát a nyelven túli valósággal, amely nem a realitás, s ugyanúgy indokolhatatlan, mint a nyelv referencialitása iránti igény. Winston a nyelven túl a psziché poklába hull, beszippanjtja a hagyománytalanság nihilje. Az emlékezés lehetetlensége szolgáltatja ki a regény szereplőit a hierarchia és a mesterséges értékrend viszonyrendszerének, amelyet egy sátáni intelligencia ellenőriz, és egy állati vágy tart mozgásban. A személyes boldogság feltétele a kollektívumban való feloldódás, amely nem a kollektívum szabad választásán alapul, mert ez a mozzanat kizárná a feltétlen beolvadásra való alkalmasságunkat.

A Nagy Testvér a társadalmi felettés én, nem tulajdonsága a megtestesülés. O'Brien egyedüli gyengéje, hogy még neki is szüksége van a Nagy Testvér kreatúrájára. Valószínűleg ő alkotta meg, akárcsak Goldstein eszméit. O'Brien féktelen hatalomvágya, s mindaz, amit tesz (mások megalázása, kínzása) valami közelebből meg

nem határozható beteljesülés utáni kapkodás (minden mozdulat odébb tolja a célt). Az ördögien vonzó inkvizítor nem a jelképi tisztaságú hatalom, ő is csak szolgál. A hatalomváagnak kiszolgáltatott véglény. A döbbenetes a dologban, hogy Orwell eltorzult társadalmát végső soron a különböző rendű és rangú szolgálknak a hatalomról alkotott felfogása irányítja. Nincs is szükség tényleges hatalomra, tehát a tökéletes uralom az anarchia bábállapota.

*

Televíziós műsor készült néhány kiválasztott önként jelentkezőről, akik vállalták, hogy egy luxusbarakkba összezárva, heteken át közvetíthetik a kamerák ott folyó életük minden pillanatát. A nézők kukkoltak, és időnként kiszavaztak valakit az üveg házból. Voltak megfigyelők és megfigyelték. Ugye, hogy izgalmas? Mindenki gyűjtethetett adatokat a dobozba zárt célszemélyekről, szelektálhatott a látottak alapján. Mindnyájan kémeik lettünk, lám, nem olyan borzasztó dolog az, inkább kifejezetten izgi. Mi voltunk a Nagy Testvér, a média nagy testvériségébe karolódva.

A szavazatokat értékelték, összesítették, s nini, a következő műsorban már eggyel kevesebb szereplője maradt a shownak. De csak nem gondoljátok, hogy miattam? A televízió esetében nyilván nem a megtapasztalt, a személyes múltat, a fizikai valóságot és az érvényesítésre váró eszmények közvetítette (kis)világot értjük életen, hanem a média által létrehozott (szerkesztett) valóságot. Az irodalom fikcionalitása és a média illúzió ipara, íme, áthatja egymást. Miközben szórakozunk, jóízűen derülünk. S ha nevetünk, ugyan mi baj lehet? Orwell még szomorú volt. Jobban ismerte a variációkat. A kikapcsolt lámpák és kamerák utáni jelentőségteljes, figyelmes csöndet. (Eric Blair – aki később Orwell néven világhírű lett – 1922 és 1927 között szolgált a brit birodalmi rendőrségnél.)

A lapulás gyönyöre

Valaha az emberi elme korszakos és egyben végleges felismerése volt, hogy a Föld, az élet bárkája olyan, mint egy a képzeletet kinőtt, baromi golyó, amely az űrbe lógatva bolyong örök pályáján. Tökéletes test, az égi óramű x-billiomodik műtyürkéje, és nem az ég-föld-alvilág – éhes lélekkel kitalált – hamburgerének húsos közepe. A Föld tehát gömbölyű, tudtuk eddig, ma is így tanítják, pedig az ezredfordulóra megérett az újabb nagy változás, hogy a Föld lényegileg megint csak laposnak mondható.

Ennek legalább két oka van: az első a közlekedési, hírközlési és információs hálózatok kiterjedése, amelyek kiteríthetően, kétdimenziós összefüggésben értelmezik és tervezik közös dolgainkat. Az információs világszisztéma síkban, hálózatban gondolkodik, mint a szabómester, aki az ember hengeres testét a szabásmintára vezeti vissza. A másik ok az a lelki telítettség (ha tetszik: fáradt unalom), amely a korlátlan lehetőségeibe befáradt, az anyagi csodák és a szellemi pitiánerség zsibvásárán a tömegembert áthatja.

A Föld lapos, mint a rajzasztalok modelljei, az elektronikus panelek, és lapos, mint az az unalom, amelynek háborgása fenntartja a mai kultúrát. Ennek az új helyzetnek sajátos művészeti ága, az ellaposodott Föld önszemléletének sűrített kifejezője a reklám. A reklám elsősorban világkép-pótlék. A balhitekre, szektákra és érdekcsoportokra forgácsolódott loholó, csimpaszkodó világcirkuszban egy üde sziget, egy huszonöt másodperces, képernyőre szabott pozitív jövőkép. Az elmerített Evangélium helyett egy profán jó hír.

A reklám az egész életet átfogni képes hit meggyengülése után a napi és heti hitek képes kínálatával operál. Visszaállítja a hármasszertant: alul a hagyományos termékeket használó szerencsétlenek, akik összekénik magukat cipőpasztával, korpás a hajuk, szürke az ingük, nem tudnak megpucolni egy ablakot; fent a dús frizurájú, öltönyös-kosztümös, dezodoros-mentolos harmincasok, s vagyunk mi, akiknek végre el kellene döntenünk, hogy hová akarunk tartozni. Ezt a szintkülönbséget valójában nem a pénz hidalja át, hanem az az elhatározás, hogy része leszek a hálózatnak. Vagyis a reklám nem emel ki a síkból, csak fenyeget a hierarchiával, mert az mégsem hierarchikus rend, hogy törölnek egy listáról, kikapcsolják az áramot, nem fizetnek a betegségem idejére és más hasonlóknak.

Az egydimenziós embernek a kétdimenziós reklám maga a Paradicsom – ez hatásának és sikerének valódi magyarázata. No, meg az, hogy az ellaposodó Föld pontosan önmagát pillantja meg benne: elszélesült teste betölti az óriási reklám-tükröt. A kiklopolt, debilis, nikkelseggű papagájt, amely lemezlovas hangon hízeleg neki. A pénz csak annyiban játszik szerepet, hogy minden színes sugalmazás mélyén ott rejtőzik a hipnotikus üzenet: költs magadra, ennyit megérdemelsz! A szeretet átalakul a hálózathoz tartozás gépesített élményévé, amelyben mi egy hatalmas tévéstudió tapsikoló, boldog közönsége vagyunk.

Nagyon figyelem a reklámokat, mert belőlük tudom meg, hogy a hálózat mit gondol rólam. Mennyire taksálja az értelmi színvonalamat, mit vél hatásosnak, hogyan cserkészi be makacs nem-vásárlói eltökéltségemet, s próbál engem is a király katonájává toborozni. Szeretem a reklámot, mert foglalkozik velem, néha levelet ír, autót és házat ígér, meg nagyobb mosóerőt. Örkény István találta ki az egypercesnek nevezett rövid prózát, a magyar groteszk egyik alapesetét. Ha ezt harmadoljuk, együgyű rajzocskákkal díszítjük, és átvágjuk benne az összes fontos idegpályát, akkor megkapjuk a jobbnak mondható reklám sémáját.

Sokszor ottfelejttem magam a reklám-klipet villogó-döngető tévéképernyő előtt. Várom a hatást, figyelem magam. Ennek a békés várakozásnak a nyugodt síkján simulok a nagy egészbe. Szárguldo velem a fotel, mint a szellemvasút kabinja, aztán vége, letörlöm szám sarkából a boldogság nyálcsöppjeit.

(És mégis gömbölyű!)

Gravitáció

Kelet-európainak lenni egy kicsit olyan, mintha valaminek az élén egyensúlyozna az ember. Például egy változó szélirányoktól ostromolt keskeny fal tetején vagy egy irdatlan edény körbefutó kávéján. A kelet-európai egyed élen-járó, sokkal inkább, mint peckesen közlekedő nyugati testvére. Ha láttak már a mélység láthatatlan katedrálisának hegyébe állított kötéláncost, akiből kecsességet facsar a halálfélelem, és a vaksorsnak illegeti magát, akkor tudják, mire gondolok.

A kelet-európai ember ugyanakkor nem produkálja magát, vagy engedi, hogy megbámulják egy ki-élezett pillanatban, hanem ott és úgy él, miként a látszat mutatja. Bal kezében tarka napernyő, fején cilinder, jobb karján suhogva pörgő karikák, ül egy monociklin, és ringatózik előre-hátra, lehetőleg ütemre, aztán meghajol, lezuhanyozik, és pihenni tér, mindezt még mindig odafönn, a kötélén.

Mi, magyarok azt hittük, hogy a kötél a homokba karcolt vonal (a padlóra festett csík, egy a látszat kedvéért a földön kiterített spárga stb.), amin elég műijedelemmel végigbalanszírozni. Nem történhet baj, mert legföljebb megbotlunk, de nem zuhanunk meglótt madárként a felejtés nádasába. „Mebűnhötte már e nép a múltat s jövődőt” – énekelünk, fohászkodunk a kivételes sorsért, a méltányos elbánásért. De nem bűnhödtünk még meg semmit, eljövendő dolgaink előzetes megváltás híján, szenvedéstörténeti szünet nélkül várnak ránk. Hogyan is gondoljuk, hogy a világban feltorlódott bajok visszahőkölnek durcás és sértődött tekintetüinktől, hogy a titkos praktikák és egyezkedések láthatatlan hivatalnokai mindent elrendeznek, hogy egyszer úgyis visszatér a Trabant, a főzőkolbász, a szakszervezeti üdülés – de emelt szinten.

Lehet bárkié a hatalom, csak ne a mélység fölé feszítse ki a kötelet. Ígérjen, és varázsoljon el, hogy ne fájjon, hogy ne féljünk. Ma már senki nem finanszírozza a magyar zsibbadást. A nép idegesen kapkod a hirtelen fájni kezdő csípések és horzsolások helyéhez, hallja a berozsdásodott csörlők újraindulását, és érzi, hogy emelkedik a kötél, tárul a mélység, itt még tán le is lehet esni, jaj, Istenem, nem így volt megbeszélve...

– Légy szabad – súgja a szél –, bontsd ki a szárnyad, repülj! De sehol egy levegő-akrobata, aki erre megtaníthatna. Ellégiesedünk, izzadtan pipiskedünk, megingunk, mulatságosan kapálózunk. Több a tér, kevesebb a levegő, nem is hallatszik, hogy elszorult torokkal suttogjuk, bizonygatjuk, hogy „megbűnhötte már e nép”. Szegények leszünk vagy nyomorultak is? Könyörögni-e mai és leendő gazdagjainkhoz? Milyen köntösök sarkát kell megcsókolnunk?

A magyarok előbb-utóbb kiesnek a kisebbségi létből, és a kelet-európai többségi lét viharos szirtfokára állíttatnak. Most, ha már efelé tartunk, nem kellene egy kicsit összefognunk? Vagy az összekapaszkodás csak zuhantunkban lehetséges, mint az ejtőernyősök csoportgyakorlatában? Elhagytuk a felhőket, a legmagasabb toronyházakat, a faóriásokat. Zúdul felénk a Föld.

Nem (a) fog fájni!

Félek a fogorvostól. Legyen bár sápkóros zsokéjelölt vagy égbekiáltó melák. Az is mindegy, hogy időhúzó nyájassággal, lábujjhegyen csörgeti a fogóit, vagy zord szakemberként a mellemre könyököl, és azonnal vésni kezd. A fogorvos semmilyen alakváltozatban sem a barátom, legfeljebb a megmentőm, aki még a sorozóorvosnál is bizalmasabb dolgokról értesül (tolja le a nadrágját, hajoljon előre, húzza szét a fenekét).

Ismeri a 32, 31, 30 stb. külön egyéniségű, állkapcsomba ágyazott fájdalmas csontomat, időnként kicibál egyet-egyét, a maradékot csiszolja, fúrja, gyötri, vagyis jót akar, ha belegebdek is. Úrhajós székéből a fényes fájdalom szférájáig repít, míg zuhanyrózsa alakú kicsiny napjának hideg fényébe bámulok ordításra terpesztett arccal, markolom a karfát, s várom, hogy mindent kitakaró, sötét alakja mikor tűnik el a horizontról. Zümmög és sziszeg a fúró, terminátor-karját ő vezeti a szájúregembe, ebbe a feltáruult sebbe, ahol parányi szilánkokat tördel a gép. Orromig csap az égett csont és a fertőtlenítő szaga, zibbadt szám a fülemig feszül. Csak nem kiáltani, csak semmi érzelmi kitörés, már csak néhány perc, és vége.

Nem, nem török meg, nem árulom el, hogy hová bújtak a partizánok a hegyekben, ki készítette a röpcédulákat, nem ismerem el, hogy varázslómester vagyok és szerződést kötöttem az ördöggel, nem tudom, hogy hová rejtették a mikrofilmet, ki a főnök, mikor érkezik a szállítmány, mi az összekötőm neve. Aztán valahogy mégis megnyikkanok, felnyögök, kieresztek egy fájdalmas áá-t, hadd érezze a keze alatt az élő anyag vergődését, a romló fogak emberi eredőjét, és tudja, hogy felelős értem. Legyen valami visszajelzés, a méltóságról lemondó méltatlankodás. Fáj, bizony fáj, egészen a talpamig ágazó, onnan visszafutó idegremegéssel.

– Te állat – gondolom én, – te állat – gondolja ő. Viaskodunk. Én a fájdalom hullámaival, ő a doktor uras fehér szakszerűség és a férges fog közé bújt emberi tényezővel, hogy nekem ez nem jó, de hát ő nem pszichológus, tehát ne zavarjam a nyafogásommal, máskor egyek almát, mossak fogat, most pedig mondjam a néma áá-t, mert kint már ül egy másik beinjekciózott szerencsétlenség. Viaskodunk – és viselkedünk.

Aztán váratlanul kész, öblíthetek. Túlbugzósággal teszek mindent. Szép a világ, szinte mámoros vagyok. A doki tovább csörgeti a hegyes vasakat, pakolászik, hallgatja buta-boldog fecsegésemet, majd az ajtóig kísér, de nem szól, hogy érzéketlen szám sarkából le kellene törölni a nyálat. Jól van az ott, pont ilyennek képzelt. Nézünk egymásra nyájas utálkozással. A pénzt szálánként olvasom le a markába, egy bonyolult foghúzás lassúságával. Néhány idős ember, aki a váróteremben ül, egyetértően bólogat. – Ez aztán a bátorság! – lengetik felém foghíjas mosolyukat. No, igen, szédülök ki a szabad ég alá, nem félek.

Pedig valahol mélyen ott motoz bennem a rémület, hogy ha már nem lesz fogam, mert mindet kinyűtte a doktor, s én mégis odakerülök fájdalmas műhelyébe, vajon mit kezd velem, mivel kárpótolja magát az üres és fonnyadó ínyért? Hogyan folytatódik a kezelés, ha egykor rám csukódik a párnázott ajtó?

A posztmodern forradalom

A forradalom, legyen bár a történelem nemesi kutyabőrökkel fűtött mozdonya, azért rebellió. Tehát zajos és durva támadás a mindenkori hatalom ellen. Amely jót akar, pontosabban ígéri a jót és akarja önmagát, ami teljesen normális dolog, mert ugyan miféle felsőbbség az, amelyik tépelődik saját alkalmasságán?

A forradalom azon túl, hogy a rossz modor jele, az előjárók megkérdése nélkül kierőszakolt új játékszabály is. Képviselője hol csupasz keblű, zászlót tartó nőalak, hol inas-csontos plakátproletár. Szeszélyesen sokféle és leírhatatlanul változékony. A történelmi vakmerés járványos elharapózása. Azért kétfajta forradalom jól megkülönböztethető: a viszonyokba belehízott politikát kupán csapó boldog bűn, és a jelen vívmányait vastag ujjakkal babráló, a vezér képét felgyújtó hőbörgés. Forradalom és ellenforradalom, sőt ellen-ellenforradalom, amelyek mögött mindig ott volt és van a berezelt hivatalnok, a bőrendjével a vasútállomásra iparkodó bankár, a maradni és dönteni képtelen katona, a tegnapi rendet elhagyó tegnapelőtti rendőr, az udvaroncai éjjeli ajtaján hiába kopogtató, űzött politikus és sokan mások, az egész működtetésre felkent szak-sokadalom, amely rendszerint nem érti (és ellenzi) a nélküle meglódult eseményeket.

Az elmúlt kétszáz évben három saját forradalmunk volt. Az első a pesti esernyők alól indult, Széchenyi rémlátásaival mit sem törődve szárnyalt fel Kossuth pátoszáig, majd vergődve hullott le az osztrák-orosz trapplovások elé. Ez volt a romantikus forradalom, a felkelt nemzet függetlenségi harca, a világba ágyazottság szabadon választott módjáért meghirdetett szent küzdelem. A második 1956 újkori modern forradalma volt, a nagyhatalmi politika elől népmozgalomba menekülő próbálkozás. A szovjet-amerikai világrend behorpadt Magyarországon, mégis, a hátsó ajtón kisompolygott a nevenséges és rettenetes Rákosi, az inkvizíciós módszereket tökéletesítő Farkas Mihály, a földalatti cellák ingujjra vetkőzött botozói. De hát mit számított mindez a mára agyondicsért és magára hagyott kis országnak? Mi magunk sem akarjuk tudni az igazat.

– Szép volt fiúk! – skandáljuk rekedt torokkal, itt, a külvárosi grundon, mintha a labda mindenütt kerek volna, s nem dróton rángatnák. Mintha lenne egyáltalán labda. Igazán tudhatnánk, hogy a nagy villanyfényes pályákon már a bőr nélkül játszanak, futnak és vetődnek. Futbalettet játszanak, kiküszöbölve az egyetlen bizonytalansági tényezőt, a túl gömbölyű, ide-oda pattogó labdát. Nem szúrták ki, csak eldugták a szertár mélyére, talán az egerek iránti szeretetből.

A mi harmadik forradalmunk a nyolcvanas évek végén zajlott le, és az idő fiókjai szerint sem romantikus, sem újkori modern nem lehetett. Leginkább posztmodernnek nevezném. Abban volt újszerű, hogy míg az összes korábbi revolúció határozott követeléseket tűzött zászlájára, addig a posztmodern forradalom mindenkit és mindent jogaiba akart iktatni, és mindenféle elvért harcot indított. Szelíd, barátságos eszelősséggel akart szónokolni, és elfogultság nélkül az elfogultakra neheznedi.

A mi posztmodern forradalmunk ráadásul önellátó volt, nem agyaras-páncélos külszoldosok tépték ki a huzaljait, hanem a hon képviselői buktatták meg. Mert egy forradalomnak azért mégiscsak akarnia kell valamit, amit két szemmel, két füllel követni tud a polgár. Nem követelhet egyszerre bal- és jobbkéz-szabályt, a halálbüntetés mellőzését és abortuszt, kárpótlást és végkielégítést.

A '90-es évek elejére végigzuhan az országon a haldokló posztmodern forradalom felhőteste, s már csírázott is a kicsi és ideges hatalom, az elomló óriástól megtermékenyített régi-új vetés, amely a lágy, pasztellszín lehetőségek felszívódása után kicsomagolta szirmai közül a kényszert. Vége a posztmodern forradalomnak, győzött az ellenforradalom. S hogy velünk mi lesz, félúton az egytálétel és svédasztal között, ingünk alatt zászlóval, míg fejünkön keménykalapot illegetünk, azt nem igen tudom.

Egy közepesen örök mű elé

Vidéki vagyok, nincs bennem nagyvárosi izgékonyosság, sem vadászrepülő-reflex. Nem értem a szürke és feszült sokaság élet-lüktetését, a honnan-hová szép, egyenes, gyöpös útjának aszfalt variánsait, a kör- és sugárutak hideg ember-láváját, a kirakatlábú, üvegcipős házhegyek piszkos monumentalitását. Nem értem a fények és zajok száz emeletébe merített nagynyomású életet, mert vidéki vagyok, kecske a mozgólépcsőn, pacal a McDonald's-ben.

De Ábel sem vagyok, a nyers és tiszta természet neveltje, aki a végtelen égbolt alól kiszökve már semmilyen méreten nem bír hanyatt lökődni, még Amerika King Kong nagyságú, fénytövis koszorús szabadságszobrának az alulnézeti képétől sem. Olyan vidéki volnék hát, aki sem fejni, sem tőzsdézni nem tud. Ki tudja, hogyan is kell lovat befogni, puliszkát főzni, disznót herélni, rásöndörödni az Internetre, pollen-és ionizációs adatokhoz simítani a napot, keverni a SIM-kártyát?

Az én vidékiségem elsősorban időarányos. Arányos az idővel, amely se nem kozmikus, se nem naptárszálazó. Megfigyeltem már, hogy a nagy térbeli méretek javítják az időérzetet. A természeti embernek a Nap és a Hold, az aratás és az ellés kongat óra helyett, és hajnal háromtól este kilencig tempósan végére is ér a napnak. A nagyváros polgár ügyeket, kölcsönöket, aktákat, bérleteket, szerződéseket kettyegtet. Kis és nagy határidők pörögnek a forintosított számlapon, szerepek, fokozatok, beosztások mentén kattan előre a rendszerben. Helyzete idő, ideje helyzet.

A kisváros végzete az örök jelentéktelenség. Pedig, aj de közel került ez a hely, s épp most, valami talányos lényeghez, amikor a természet látványos romlása csak lassan térít jó útra, a világvárosi küldetéses idegbaj meg képtelen kúrálni magát. Mi történt, mi történik hát? Először is kezdjük a csillagászok értelmetlen, ám tudományosan bizonyítható megállapításával. Tágul a Világegyetem. Mint egy kisámfázott cipő. A bolygók, a napok, a ködök távolodnak egymástól, ritkább lesz a csillagközi tér, hígul a mindenség, széttolják az egyetemes díszleteket. Lazábbá válik kicsit a szerkezet, de hogy ez jó-e vagy sem, a Petőfi Sándor utcából nem látszik elég világosan. Mindenesetre igen nagy disznóság, hogy (a vízállásjelentéshez hasonlóan) nem tájékoztatják a lakosságot a fényévek szokatlan rugalmasságáról. Hadd érezze megélhetési sirámainak, papucsállatka-perspektívájának gyászos jelentéktelenségét!

Tágul a Világegyetem, s akkor egy kisliba toppant, egy béka ráront egy légyre, a szarvasbogár elhatárolódik a kolorádóbogártól. Megtelik új térrel a Galaxis. Megkettőzi végtelenjét az Univerzum, s akkor haragra gerjed egy harangvirág, hangosan felkacag egy nádi poszáta, a moha feljelenti a vargányát. Vége lesz az eddig ismert világnak, más berendezkedésre áll át az úr, miközben beázik a hangyaboly. Ugyan kérem, kedves polgártársak, térjenek már észre! És mit szól ehhez a természet? Tágul a nagy egész, tehát ő is. Hiába alkotnak élő láncot a természetvédők, a zöldre festett, ülösztájkoló fenekük alól odébb tolódik a kis kedvenc. Valami nagyfőnök kergeti bele ebbe a tágulásos históriába? Még jó, hogy a Földön csak orkánok, lavinák és tűzhányókitörések vannak.

A természet (a dicső) szépen megy a többiek után, mert irdatlan távol, egy meszszeséggel le nem írható helyen folyamatosan nyomják a csengőt. Bambán böccörög előre, úgy kell neki! A világváros sem konyít ehhez a szétzavart térhez, neki majd csak akkor szóljanak, ha egy stadion méretű meteor fenyegeti az űrből. A sűrűsödő időre pedig fölösleges bökdösni, abban szokásosan térdig jár. Egyedül a kisváros az, amely lelki alkata szerint szembe tud nézni a Világegyetem tágulásának tényével, sőt egyedül és kizárólagosan alkalmas erre. Úgy felel a hírre, hogy „na, és akkor mi van?”. A nagy egész megy, amerre muszáj.

A nagyvárost elborítja saját műve. Nem ér rá egy pillanatig sem komolyan venni az újságot, mérlegelni, mintha emberésszel bármi érthető lenne a dologból, egy pár másodpercre összeszedni fantáziájának roncsait, kigyömöszölni képi látásának csücskéből egy irdatlan matraccumpát, aminek a csutorája a Tejútrendszerben szöröcsög, hogy aztán rávág hassa: baromság. A nagyváros nem engedheti meg magának ezt a léhaságot, mert fordított az útja. Befelé halad, egy belülről kijelölt lényeg felé horpad. A nagyváros fokozhatatlan tömörségű, üti-veri magát, szaporítja a préseket, semmit sem tud a tágulásról, az odakinti buliról. Mintha a hálnak magyaráznád, hogy merről fúj a szél.

De a kisváros, oh, igen, az hajlik arra, hogy elképzeljen valami elképzelhetetlent, beleringassa az érzékeit egy tisztán szellemi probléma megoldásához szükséges lélek-

állapotba. A kisváros enged a csábításnak, látja és tudja, hogy tágul a Világegyetem – na, és akkor mi van? Szerencsétlen Világegyetem, egy valaki érti őt, s az is bohém nagyvonalúsággal elfricskázza a csodát, át a haszontalanságokat őrző kerítésen. Miért ne, majd terem másik. És terem, mert a világ így van felszerelve és alakítva, és ezt a legbölcsebb kisváros sejti is. Magánál nem ismer örökebbet, ezért a lusta magabiztosságért, megingathatatlan önelégültségért harcol egyedül. Amúgy módjával, hogy meg ne ártson.

Skolasztika

Mi a kapitalizmus?

Világnézeti eszmélésem a Kádár-kor '60-as éveire esett. Könnyű volt eligazodnom ezen időszak nagy kérdései között, mert a csapatzászló mögötti falra kifüggesztették a kisdobosok hat, és az úttörők tizenkét pontját. Végül rájöttem, hogy nem a parancsok és jelképek működtetik a 2071-es számú Szendrei (!) Júlia úttörőcsapatot, hanem igazgató bácsi, mert tőle mindenki fél. Én is féltem. Kicsi gyerekszívem nagyokat dobbant már a puszta látásától is, és disznóságaim forrónyomán az ő fagyos árnyéka kísértett.

Igazgató bácsi kórosan szigorú volt. Nem értett sem a rábízott gyerekek pedagógiájához, sem a családiás jövőkép elhítetéséhez. Nagy, rozsdás szögek-formán állt ki belőle a ritka nevetés. Bezzeg, ha történelemórán a kapitalizmusról esett szó! Én olyan dörgedelmesen, pokolba taszító szenvedéllyel még nem hallottam embert szónokolni. Ijedt nyulakként lapultunk a padban, csak Sárosi Misi törölgette folyton a szemét, akit – miután egy kissé nedvesen adott elő – bekezdésenként leköpött. A feje piros lett, mint a legfontosabb golyó a biliárdban, nyaki erei kékes barázdaként fordultak ki fehér nyakhúsából, szeme előrebukott. Az ordítás minden emberi vonást kikergetett az arcából. Így süvöltött 15-20 percen át. Gyönyörű és hátborzongató volt.

Hát persze, nyilallt belém a felismerés, a mi undok igazgató bácsink semmi egyébtől nem fél, csak a kapitalizmustól. Azért kell neki olyan rettenetesnek lennie, és rajtunk begyakorolnia a kígyónézést és a farkasüvöltést, mert majd jön a sárkánybőrbe töltött, hernyótalpas kapitalizmus, s egyedül ő van kijelölve a fertelmes vad belének kiontására. Akkor aztán Laci bácsi, az arany pecsétgyűrűs testnevelő fölásatja az udvar tornahomokját, a nyolcadikosok kordonokat állítanak fel, Zsuzsa néni, az osztályfőnökünk bambit árul, Marika néni, a fizikatanár színes műsorújságot osztogat. Tőf-tőf, Zombori Gyuszi beletrotyog a tubájába, és a nyálkás, kokakólát levedző kapitalizmus meg a mi Oleg Kosevoj-felsőtestű igazgató bácsink összecsapnak.

Így fantáziáltam erről a szeretetlenségben és közutálatban élő Anti-Makarenkóról. (Makarenko legalább a csibészben is látta a gyereket, de igazgató bácsi csak a bűnözőpalántát. Nála a gyanakvás volt a megelőzés, az általános tananyag pedig a móres. Kizárólag a móresra tanított.) Metsző gögjét, embergyűlölő megszállottságát azért tűrhették el még a nálánál is hatalmasabb, már-már égi erők, mert ő volt a kapitalizmus-elhárító tanügyi csodafegyver. Legalábbis Kelet-Közép-Európában, Hód-

mezővásárhelyen, és személyes nézőpontból: koragyermekkorom gazdag díszletezésű színpadán.

Hiába fordult a színpad, a darab intrikusa, a sárga fogú, zsíros bőrű kapitalizmus megint csak a nyakunkba szuszogott. A gimnáziumban már nem bízták az ügyet igazgató bácsira, a rém leleplezése és féken tartása a pártösszekötő tanár és a KISZ-es aktivisták dolga volt. Kovács Laci (azóta szegedi filozófus lett) tartotta a vitaköröket. Mikor megkérdezte, hogy mi legyen a téma nálunk, az első B-ben, Línó azt javasolta, hogy legjobb volna azt megtárgyalnunk, hogy melyik jobb, a kapitalizmus vagy a szocializmus? Kovács Laci komoly, szolgálatkész lényé émelyegni kezdett, és faképnél hagyott bennünket. Ott és akkor, 1971-ben.

A szegedi főiskolán lépett elő tananyagga a népmesei kapitalizmus. A Chaplin-karakterű adjunktus, Tapu apó vezette elénk, mint egy óceánjáró horgonyláncával gúzsba kötött King Kongot. A Hámán épületének padlásterében szállt a krétapor, csillogott a lányok szeme, és Tapu apó szépen font mondatainak pattogó igazságára pítizni kezdett a kolosszus. Az adjunktus úr mindent felírt, majd mindent letörölt a tábláról, újabb és újabb egyenletek jöttek, igaz, azóta kilopakodtunk a szűk szeminárium teremből, Tapu apó pedig Pesten vállalt civil állást. Mégis, a régi győzelem íze a szánkban maradt. Bee, hülye kapitalizmus!

Titokban még mindig tartok a pénz és az emberi mohóság világrendet (de)formáló kettőseitől. Hiába ordított félelmében igazgató bácsi, hasztalan kapott hányingert Kovács Laci, és diadalmaskodott tudományos korlátoltsággal Tapu apó. Bizony mondom néktek (úgy is hiába), a magyarok úgy fognak járni a kapitalizmussal, mint a szocializmussal. Emlékezzünk: mennyi életet, újítkésztséget, erkölcsöt, remekművet pumpáltunk a szovjet szisztémába, amit a magyar túlélőképesség és alkotóerő kis híján feljavított, és elviselhetővé tett. Föláldoztuk az értelmiség gerincét, írói életművek felét, önbecsülésünk javát. Dőlt az érték az ismeretlen szocializmus lukas zsákjába. S akkor vége lett. Hátha elkerüljük a történelmi repetát, hogy az amúgy magyarosan zsinórozott, eszesen berendezett, arannyal és lélekkel megpatkolt honi kapitalizmus a nyakunkon marad, mert fordul a világ. Meglátjátok, mire mi is megcsináljuk, a kutyának sem kell.

Beismerő vallomás

Beismerem, hogy főiskolai hallgatóként megszerveztem a magyar felsőoktatás első punk zenekarát, mi több, föl is léptünk a főiskolák és egyetemek első megyei kulturális seregszemléjén. Volt néptánc, szavalat, hangszerszóló, társastánc, és volt Gojko Mitić és a Sómorzsoló, vagyis mi. Én egy bohóctréfának szántam a produkciót, felvettem egy vállig érő, tollal felszerelt indián parókát, és félmeztelen, enyhén leptoszom felsőtesttel alakítottam az NDK Rambót. (Ja, és egy idéetlen, trapézszárú farmerhamisítvány

is volt rajtam!) A többiek úgyszintén tépett felszerelésben lödörögtek a színpadon, bumfordi hangszereiket sanyargatva.

Még el sem kezdhettük a jól kiagyalt happeninget, amikor a zsűri elnöke, Bácskai Miska bácsi fegyelmezetten, de nagyon sápadtan elhagyta a termet. Szegény Lányi Lajosnak, egykori osztályfőnökömnek kellett végignéznie a gyanús kultúrheccet, mert hogy ő zsűrizte a zenei műsorszámokat. Birkóztunk a feladattal, meg a gyomrunkat csiklandozó tollpihével. Én jártam a legjobban, mert éneklés közben (egy diszkóellenes és egy autóstoppos párti szongra emlékszem) kiordíthattam a torkomból a nevetésgörcsöt. A basszer (Vass Lajos, ő azóta a Magyar Állami Operaház főigazgatóságáig vitte) meg az Árgyelán Gyuri csak nézték a földet, nem mertek egymásra sandítani, nehogy elszakadjon a mázsás röhögést tartó cérnaszál.

A körülményekhez képest méltóságteljesen levonultunk a színről, és vártuk az értékelést. Rólunk szó sem esett, csak Lányi Lajos jött be az öltözőnkbe a legvégén, hogy a maga diplomatikus módján megkérdezze: hogyan is kell ezt érteni, mit akartunk kifejezni satöbbi, satöbbi. No, erre aztán előhozakodtam az olvasmányélményeimmel, ugyanis jó előre felkészültem két szocialista-realista rock-szakkönyvből (Tardos, Ungvári), hogy mi itt a füledt Nyugat abszolút élenjáró lázadási attitűdjével operálunk, és mondtam szakszavakat is, meg egzotikus hangszereket. Halandzsáztam, noha megkísértett az érzés, hogy szinte értem magam.

Lányi Lajos, aki a kórusművek télikertjéből, kertészetileg kifaragott sétányairól, zenélő szökőkútjainak és vízköpő halainak kies köréből átpottyant a szerény tiszteltdíjért végzett zsűrizés ordas alagsorába, ekkora tudásra nem volt felkészülve. Csak nézett rám szomorúan. Még rajtam volt a fekete hajgubanc. Senki nem hitt nekem, de akkor valamiért már nem nevtünk. Ott, az öltözőben meg kellett volna tenni, egymást hátba vágva kiröhögni a mókát.

Másnap Domonkos László írt egy cikket a Délmagyarországban, hogy a Sómorzsoló primitív és érthetetlen volt. Moholy Karcsi bácsi, a főiskola főigazgatója ezt a cikket lobogtatva dúlt-fúlt az irodája előtt, hogy már megint én, akit a Januj János belügyi tiszt feljelentett, amiért az értelmiséget tartom a társadalom vezető erejének. (Egyébként a Januj Jancsi nagyon rendes gyerek volt, még a Kónya Andrissal közösen csinált kiállításunk vendégkönyvébe is beírta, hogy sok ilyen tárlatra volna szükség.) Végül is egyáltalán nem nevetett senki, néztek mélyen ülő szemmel, gyanakodva, gyomorhajos arckifejezéssel. Így váltam rock művészé.

Volt egy másik kínos esetem is, ekkor már tanítottam egy városszéli általános iskolában. Kicsi kis tanár voltam egy kicsi kis tantestületben, amiben mégis fölépült a rend, voltak vezetők és vezetettek. Mindenkinek megvolt az iskolasarka, egy kitömött-állat-szagú szertár, egy bádoglakattal védett, szalmaszárga könyvtárszekrény, az irodánál is fontosabb, a vidékiség áldozati helyének számító konyha. Mindenki tartozott valahová, egy naponta újrakezsdhető feladathoz, ami a hétköznapi másoló-papírjain szabályos körvonaláival megnyugtató módon átütött.

Itt élt, az Óperenciás tengeren is túl egy igazgatóhelyettes, akit azon kívül, hogy mindent feláldozott volna ezért a stallumért, semmi nem tett végzetszerűen alkalmassá a posztra. Nagyon szeretett igazgatóhelyettes lenni, s miután a névjegykártya akkoriban még kispolgári csökevénynek számított, a bemutatkozásai mindig hosszabbak voltak egy beosztásnyival. Ha meghozták a szemet, és a két meklenburgi vastag faránál egy fél cigarettát szopogatva várakozott a hollőssza-milőssza fuvaros, rögtön ott termett, hogy ő az igazgatóhelyettes, tehát a tüzelő mostantól fogva hivatalosan megérkezett. Az ebédpénzt befizető szülő, ha véletlenül az irodába nyitott be, mindjárt az ő kedves, hatalmas funkciójába botlott; egyébként ez az olajkályha, ez a világító földgömb, én pedig az igazgatóhelyettes vagyok.

Mindezekkel együtt szeretjük őt, de ő csak a telefont szerette. Ha megcsörrent, képes volt átgázolni babakocsikon, leverte szemüvegét a porban kapirgáló, megvert harmadik osztályosokon, iskolai ünnepeken, napon felejtett, s ájulásba menekült kamaszokon, hogy ő kaparintsa meg a kagylót, és a futástól kifulladt hangját rezzenéstelenre simítva búghassa, hogy ő van a vonalban, az igazgatóhelyettes. – Bocsánat, nem értettem a nevét! – Mondtam már, az igazgatóhelyettes vagyok! Egy kicsit sajnáltuk is, mert olyan aprócska iskolába, mint a miénk, soha nem látogat el akkora közjogi méltóság, aki végre megérthetné, a bemutatkozásánál egy szemcsippentéssel jelezné, hogy bízik benne, tud róla, mint amikor a miniszter elvtárs a gyárlátogatáskor véletlenül megáll az üzemi négyszög által előre kijelölt szövnő előtt, és az országos lap és a brigádnapló utókorára mosolyogva rákérdez: aztán megvan-e az egészség, Erzsike?

Egy nap elhatároztam, hogy meggyógyítom az igazgatóhelyettest. Kizökkentem, ráébredtem életének mély iróniájára, hogy ő tulajdonképpen Potrien őrmester, aki állandóan a köztársasági elnökkel társalog a sivatagban. Ketten voltunk aznap az irodában, én javítottam a dolgozatokat, ő pedig igazgatóhelyettes volt. Vastag, borzasztó és üres oktatásügyi csönd. Ekkor vidám száncsengő hangon kikanyarodott a telefon a felelősségteljes unalom zsákutcájából. Az igazgatóhelyettes föl pattant, és testével fedezve azt a rést, amin én hamarabb érhetnék a készülékhez, előretört a kagylóig. Igen, ő az igazgatóhelyettes, igazgató úr nincs itt, de az élet nem állt meg. Hogy ki akar az illetékessel beszélni? Gál kartárs? Igen, tartom. Ó, szent Kleofás, egy kisebb tektonikus rengés borzongatta végig az iskolában meghosszabbított igazgatóhelyettes száraz testét. Gál kartárs, a művelődési osztály kagylófoteles, Iván-szoborra néző irodájából, fentről és vele és rögtön, meghalok.

Elkezdődött a beszélgetés, amiből én csak az igeneket, a feltétleneket, értettemeket hallottam. Ekkor alkalmaztam a gyógymódot. Kihúztam a tanári szoba tanári asztalának tanári fiókját, és elővettem egy órán elkobzott, helyre kis léggömböt. Úgy csecsemőfej nagyságúra fújtam, majd a csutorájánál kétfelé húzva hagytam, hogy a hólyagból kitörő levegő ezen a saját anyagából formázott sípon préselődjön ki. A hang elég jó minőségű volt, a vásári duda és a szélgörcs kínoztá ember megkönnyebbülésének a tónusa olvadt össze benne. Ezt hallhatta Gál kartárs két szerelmes igen,

föltétlenül mégholnap között, s ennek az elidegenítő „v” effektusnak a létmegvilágító brutalitása kellett volna, hogy meggyógyítsa az igazgatóhelyettest.

A történet itt nem ért véget, de most csak az eredményt mondanám: állapotában nem állt be javulás, sőt előléptették, én pedig azóta másutt és másként.

Üzenet egykori önmagamnak

Egy régi fotó bujkál valamelyik fiókom mélyén, és nem azért, mert őrzöm, hanem mert nem tud elveszni. Kicsi, tenyérynyi, rosszul exponált fénykép, ráadásul a modell háttal áll, mások számára felismerhetetlenül. Csak én tudom, hogy az a felnyírt szőke haj, a kicsit szoknyás iskolaköpeny és a fejes vonalzóval torkon szúrt hátításká az enyém. Én lépek ki a sötét lépcsőház prehistorikus barlangjából, lépcsőnülögetős, csúzlübütykölős, házmesterbácsi-elől-rohanós törzsi mikrokozmoszából az első tanítási nap borzongató fényzuhatagába. Akkor dőlt el minden, vagy inkább azóta sem dőlt el semmi: hogy az a védelmező lépcsőház, az az ecetfás vadon, az a vékony hangunkat felnagyító pincebolt számít, vagy ami odakint történik, a felnőttek labirintusosra épített extra-lépcsőházában.

Nehogy azt higgyék, hogy most azon szorul el a torkom, hogy milyen érintetlen, milyen reményteli voltam egykor, s ha lehetne, minden fejben sakkozó dörzsöltséget odaadnám azért az ártatlan vadóc létért. Nem nosztalgia, nem önsajnáló borongás bujkál bennem, hanem a Kosztolányiéval, Babitséval, Németh Lászlóéval, József Attiláéval rokon keserű tudás: a gyermekkornak a létben külön lényegüként való megélése. A kárhozott életű Ady is kiássa megkérgesedett, sziklás arca mögül a múltat. Vagy nézzük a tiszavirág életű politikus, bankember, főhivatalnok arcát, s képzeljük mögé azét a gyereket, aki egykor volt. Egymásra vetíthetetlen ábrázatok ezek, az időben szétszóródott létállapotok áthidalhatatlan fokozatai.

Mindenki az öregedéstől fél, a szervezet leromlásától, a szervek akadozó működéséből származó kellemetlenségektől, alattomos, majd fájdalmas nyavalyáktól. A lélek után a test vész el, vagy legalábbis inog az egész életen át tartó használat terhe alatt. Nem az öregedés számít, és nem is a halál rettenetes. Azon az antik sztoikusok példája szerint még dilemmázni sem kell, az csak a váz pusztulása. A bennünk volt egykori gyermek elvesztése sokkal észrevétlenebb, mégis tragikusabb. Tragikusabb, mert tovább élünk. Játékboltokat nyitunk, mesefilmeket rendezünk, vidámparkot építünk, gyermeknapot szervezünk. Elhalmozzuk tárgyakkal a halott gyermeket. Jó mélyre ásuk a szeretetünkkel.

A felnőttek világa nyirkos és hideg. Amolyan nekünk való, pontosabban azoknak, akiké lettünk. Néha megnézem azt a régi fényképet, amin háttal állok magamnak. Micsoda udvariatlanság, micsoda magabiztosság! A kicsi ember egy végtelenített pilanatban otthagyja a gyerekkort. Ma is ott állok mögötte, ő örökké háttal nekem. Utolérhetetlenül.

Az én köreim

A Pokol pontos leírása Dante mester nagy művéből ismeretes, ahová összes ellenfelét és haragosát beverselte, példát adván a középkori lélek monumentalitásáról és az emberi sértettség örök találékonyságáról. Azóta is így vesz elégtételt a közönnyel, leereszkedő sajnálkozással vagy hideg gyanakvással felbosszantott írói céh, hogy egyszerűen megörökíti, időtlenné teszi az üres és bárgyú tekintetet, a galacsinhajtó fontoskodók nyomorék személyiségét, a pipiskedő váladékembert, mert sem eszköze, sem érzéke nincs a napi érdekek küzdőterén gladiátorra gorombulni. Inkább felírja egy cédulára, hogy „Ödön hülye”, amit aztán szépen elmélyít. Belehelyezi egy életszerűen indázó történetbe, ahol Ödön hülyesége regénytárggyá deltásodik, s ettől fogva mint irodalmilag klónozott hólyag vicсорog az utókorra a mű gondosan faragott rácsai közül. Rázza a ketrecét, vagy kapdos a perec után.

Persze hirtelen felindulásból nem lehet eposzt, esetleg regényt írni. Ha a kicsinyes bosszú idegizgalmából mégiscsak magát komolyan vevő alkotás születik, akkor az a végén már alig tud bármit is, hogy kinek vagy minek az egyszeri élményéből vétetett. A remegő nyílveesszőként a létbe fúródott Pilinszky írt a pokolról, mint olyanról, ahol lemérik, hogy hány kiló egy hattyú. Az én egyszerűbb, kicsit léha pokolvízióm arról szól, hogy egy hatalmas, repülőgéphangár-szerű épületben kövér, szemüveges és szep-lős gyerekek próbálnak felmászni a távoli mennyezetről alákolbászoló kötelekre. Puffadt testüket elrúgják a földről, de izzadt, erőtlen tenyerük újból és újból lecsúszik a tornaszerről. Millió és millió kövér kisgyerek szuszog, ugrabugrál, próbálkozik, miközben hatalmas hangszórókon egy rekedtes hang hajszolja és szidja őket. A háttérben az éltornászok fojtott kuncogása és titkos szerelmük cérnahangú vihogása hallható.

Minden találgatást megelőzendő: én annak idején fel tudtam mászni a kötélre, egy darabig függeszkedve is. Csak emlékszem Marhás Sanyira, a nagydarab, jámbor fiúra, aki gyötrődéseit lezárando inkább elsírta magát, ott, a lányok előtt, pedig mennyivel egyszerűbb lett volna, ha csak meghal, elsüllyed, vagy láthatatlanná válik. Még lógni sem tudott a szeren, előbuggyanó, nagy hasát bámulva kibotorkált az öltözőbe. Azóta elhalt a röhögés, Sanyi biztos feltornászta magát valami életből kilógó kötélre, s rájöhetett, mint mi mindnyájan, akik már voltunk odafent, hogy valójában semmi különös nem történik a magasban. A kötélhez tapadva vetünk egy pillantást a lenn állongókra, belenézünk éhes szemükbe, hogy ugye jó odafönt, aztán még keservesebben, mint ahogy a gerendáig araszoltunk, visszamarkolásszuk a földig érő métereket.

Ebben a Pokolban futnak is, végtelen, Szaturnusz-gyűrűnyi köröket. Fuldokló tüdejük a gyomrukba száll, kacsázó, csámpás nekirugaszkodással dobják előre elfásult lábaikat, kaszálnának, úsznának, repülnének, lelégeznének fehér és vastag karjaikkal. És a Pokolban van fekvőtámasz, hasizom gyakorlat és indiánszökdelés.

Kíváncsiak az alternatív pokolra is? Itt csupa atléta testű, büszke tekintetű Tarzan-Herkules-Schwarzenegger kezdemény kenegetné magát izomlazítóval, figurázna, parádézna, lejtene, mígnem a terem megnyílt mennyezetéből alázúduló könyvek meg nem akasztanák a szép emberpark magakellettését. És kezdődne a memória, a problémamegoldás, az asszociáció konok kiképzése, a láthatatlan kötélén való felmászás pattogó követelése, a csillagászat, a filozófia, a matematika végig agytornászása. Ó, azt hiszem, hogy nem lenne nevetés. Már a Pokolban sincs igazság.

Az arany fakard

1962-től a Petőfi Sándor Általános Iskolába jártam, amelynek (a kor színvonalán) minden nevében foglalt szava igaz volt. Kisdobosként majd úttörőként a nagy forradalmár költő ükunokáinak (szellemtestvérének, kései elvtársainak stb.) kellett éreznünk magunkat, a viszonyok igencsak általánosak voltak, s minden jel arra mutatott, hogy az intézmény Makarenko elvei alapján áll. Itt nem szerették a nagyon okos gyerekeket, az egész a csibészek átnevelésére volt kitalálva. A munkáltatás és az atyai modor horizontján túl elfogytak az eszközök, ezért – bár elborzadtak a renitenseken – igazából rájuk voltak szorulva, a sikereik is róluk szóltak.

Belényi Gyula igazgató bácsival kezdődően és Sebestyén Pali bácsi hivatalsegéd-del bezárólag a politikai feddhetetlenség döntött el minden vitát, és a fokozatos öntudatosodás garantálta az előmenetelt (amihez tanácsos volt igen mélyről venni a startot). Így hát lírák a vidékiség tengerszint alatti csendjében és a Központtól való távolsággal fordítottan arányos stréberség nyomása alatt kezdte meg félszegűsítő létét. Csipkelődő csasztuskákat költöttem a fiúk bosszantására, no, meg azért, hogy magamra irányítsam a lányok figyelmét. Ez majdnem felért a gitározással (később az is volt), a farmernadrággal vagy a fülre növesztett hajjal.

Szerettem volna vagabundnak látszani. Eljátszottam a titokzatos úttörőt, aki nem voltam, hiszen hogy rám ijesztett Belényi igazgató bácsi! Egyszer magához hívatott, s kiborotvált, hamvasszürke arcából rám borította ordító szemrehányását. Valami partizánmunkát emlegetett, amit én határozottan tagadtam, noha a történelemóráin sokszor dicsérte a lesből támadó ellenállókat. Végre megértettem, hogy béke van, boldog vagyok, és takarodjak a helyemre. Azt hiszem, ekkor kerültem közel a költészet lényegéhez, amikor ennyire pontosan láttam Belényi igazgató bácsi arcát, homloka alatt a sárgás-eres szemfehért, aminek a közepére dehogyis a lángocskákkal kapálózó bogár tüzetett, inkább jómagam, a megtévedt gyermek. Gondoltam, hogy van remény, mert a felesége elfelejtette kicsipegetni a füléből a szőrt, ami, ím rávall, s talán bensőjének (szívtájékának?) gyökerét veszített folytatása. Lebombázott arcából tépetten fordult ki acélkeskeny szája, az álla alatt egy diónyi hasadó anyag: az ádámcsutkája. Száraz lélegzése mintha egy benne megbújó

másik lényt táplált volna, aki ugyancsak ő, ám arányosan kisebb, egy törpe Belényi (igazgató bácsi).

Nagyon megszomjaztam a szabadságot. Végül is nem tudtam, hogy mi baja velem, pontosabban, hogy mi derülhetett ki. Számos csibésztséget tulajdonítottam magamnak, s attól tartottam, hogy színről-színre ismeri őket. A cipőm orrát kellett volna néznem, vértanú pózba fagynom, mégsem ment. Belebámultam a képébe, aztán felkalandoztam gyér hajáig, vissza dinnyehéj sima homlokára, belefúrtam a tekintetemet szemöldöke kopott ívébe, meglobogtattam az álla alatti renyhe bőrt, csicsíja-babája, szegény igazgató bácsi. Engesztelhetetlen – jutott eszembe, tart a beléírt elvek elárulásától, mert nem tudja pontosan, hogy mi számít eretnekségnek. Na, jó, bűnös vagyok, döntöttem el a végtelen pillanat hatása alatt hirtelen. Az „apa” – mondhatni zseniálisan – megérezte a meghátrálásomat, hogy a falnál is hátrább lépek, az alázatnak abba a metafizikai mezejébe, ahol már neki sincs hatalma, tehát mint kötelező dramaturgiai elem következhetnék a megbocsátás – de nem. Annak ugyanis már semmi értelme, a játék véget ért. Nem dráma ez, hogy katarzist követelhessünk, inkább ágas-bogas líra, ének csatája, körkörös hülyítés, amelyben az nyer, aki előbb találja meg a megfelelő szavakat.

– Kovács! Milyen partizánmunkát akar itt csinálni? – nézett rám merőn, s párolgott belőle az ünnepélyes düh. Kérdésében ott volt az ítélet. Most végre elővett. De – minő mámoros érzés! – ezek nem a megfelelő szavak. Dörömbölt bennem a rémület alá cementezett, még mélyebb, poétikai feneketlenségű tárnákból a felismerés: Belényi igazgató bácsi eltévesztette a mondatot! A nehéz szenvedély egy ágba fonta a nyelvi korbácsot. A nevem közönségessége pedig megtörte a varázst, a „Kovács” bosszút állt.

Kis pulykakakas lett a komor bölényből. A költészetem valószínűleg ekkor vált egzisztenciális színezetűvé, abban a pillanatban, hogy egyszerre élhettem át a másik hatalmi helyzetét és a vele szemben meglévő nyelvi fölényemet. Gyönyörű, reménytelen ügy: a bírakat nem lehet megdumálni, de költészetileg ki lehet nyitni lelkük szomorú, sivár termeit, meg lehet szólaltatni a fal felé fordított, hamis zongorát, meg ilyenek. Gyerekes elégtétel, krampusz-esztétika, kinőtt versenyház. Mégis látom önt, Belényi igazgató bácsi, benne van a versemben, itt szorít ugyan, ott bővebb egy kicsit, de hisz tudja, az angyalok nem hordanak ruhát.

Tíz perc szünet

Végigsétálok az iskola sima falú, kockaköves folyosóin, újabb és még újabb ajtók következnek, amelyek mögül a tanár emelt hangja hallatszik, egy kevés neszezés a felszereléssel, olykor egy tudálékos gyerekhang. Mint a karácsonyi dobozokon: mindegyik csukott osztályajtón átsejlik a tárgy, s ahogy elhaladok előttük, erősödnek és

távolodnak a jellegzetes háttérzörejek. Az egyik teremben épp most robbantja ki a francia forradalmat az egyébként riadt és alázatos tanár bácsi, aki a lecke ürügyén végre csúnyán beszélhet, rebelliót és vérpadot süvölthet szolid magyar nyomora tanárilag védett rejtekéből. Az alkalmazkodás Atlasz-golyóját ledobva pöröl az istenekkel, vastag Babeuf-hangon színészkedik a copfos és pattanásos publikumnak.

Ahogy megyek tovább, halkul a lelkes magyarázat, s közelít felém a matematika pattogó, rövid szótagos grammatikája. A tanár néni kihirdeti a számok asznapi örök állását. Az élet szöveges feladat, a megoldást kétszer alá kell húzni. Aztán szálkás csönd, mocorgás, vonalzósuhogás. Tovább. Jönnek a Pireneusok a mutatópálca hegyére tűzve, síkban kitapogatva. A sósavba mártott cink, a váltóáram, a becőke és a nyújtott ritmus. Mind egy-egy tanügyi gyöngyszem a folyosó fonalára fűzve. Balszerencsés csibészként, amikor már harmadszor rúgtak belém a pad alatt, s végre gyűjtöttem annyi bátorságot, hogy félfordulatból hátra legyintsek, s kiküldessem magam az osztályból, pont így róttam a méterekeket.

Hangváriumok – jut eszembe hirtelen. Az osztályok zárt ládáiban zajok úszkálnak, és tanári aranyhalak, bukott teknősök, stréber ráják és lassú rákok. Locsognak, csobannak, eveznek. Aztán még pontosabbnak találok a rádiós hasonlatot: mint amikor az állomáskeresőt tekergetjük, s hol ez, hol az az adó dugja ki a fejét az éterben birkózó médiagubancból. Tárlatszerűen váltják egymást a hangok és a képek. Dicsőségtábla: Timur-tekintetű tanulógépek, kötélmászásból kegyelemötösre zárt matekzszenik, a tanácselnök unokája, szavalókórus (Bús düledékeiden Husztnak romvára megállék...), tanulmányi oklevelek, fényképek egy fontos ünnepegről, fiam, ezerszer megmondtam már, faliújság, röhögés, plakát a fák és a madarak napjáról. Csorba kockakő, fal, rézkilincs.

S akkor zárul egy áramkör, az automata egymáshoz préseli az érintkezőket. A falakra telepített csengősor végigrobbantja az órák üvegfalát. A tanár levegő után kapkod, végakarataként föladja a házi feladatot, de már alig figyelnek rá, csapkodva csomagolnak, szalvétába rejtett szendviccsel van tele a kezük vagy hideg húszforintosokkal, s nyomulnak a kijárat felé, fel-tar-tóz-tat-ha-tat-la-nul. Ez ám a farsang! A folyosó KRESZ-nélküli autópálya, az iskolai büfé szeszmentes kocsma, a hetedikesek verik az ötödikeseket, a negyedikesek csúfolják a nyolcadikosokat, az egész ismert világ ordít, tolakszik, gáncsol. Arányosan kicsinyített ámokfutók, verőlegények és pankrátorok öntik el az iskolát, és visító lánykák tapadnak az ügyeletes tanár köré. Tíz perc szünet.

A felnőttek visszahúzódnak a nevelői szobába. Ez az ő bunkerük (bunkerjuk!) a támadás idejére. Kint vad bandák kínozzák a cölöphöz kötözött házirendet, a civilizáció végóráit parodizálják, míg a kormány cigarettafüstben és kávégőzben tárgyal. Oroszlán-tanár bácsi visszabújjik az egérbőrbe, szögletes reál-tanárnéni a Kiskegyedet böngészi. A nevelőtestület túlnyomó része a tanári szoba védelmet adó falai közé vonul vissza, míg néhány képviselője próbál egyezségre jutni a lázadókkal. Fenyegetőzik,

rikácsol, vagy elbújik három jó tanulóval egy téglarakás mögé, s átbarátkozza a vész perceit. Tíz perc szünet.

A lapuló, bumfordi bukácsolóból bandavezér lesz, a nyafka habogóból bombanő, gazdagék láthatatlan közepeséből aranyifjú-másolat. Az eminensek riadtan kószálnak, vagy gaszulálnak a harcias törzsfőnököknek. Igazgató bácsi időnként félrehúzza az irodaablak függönyét, aztán iszonyodó arccal félrefordul. Átfut rajta valami kellemetlen borzongás, hogy néhány kollégája most kint ügyel, a viharban, kint harcol a fronton, a maradék tekintély lövészárkában. Vánszorog a percmutató, a zsvij egyre nagyobb, befolyik a tanári szoba küszöbe alatt. Az ajtó elé kellene tolni a zongorát, a fénymásolót, az írásvetítőt. Dübörög a folyosó és az udvar, időnként felsír valaki, az ügyeletes megpróbál veszekedni, félrecsúszott, ügyetlen nyakleveleseket osztogat, harcol eltévedt bogárként a hangyabolyban. Senki sem sajnálja, mert másnap ő következik. Igazgató bácsi megint félrehúzza a függönyt, szenvedő pillantást vet a számkivetettre, elborong kezdő tanárságának sziszifuszi igyekezetén, s látja, hogy a világ egyre kaotikusabb, egyre inkább az ösztönök vezérlik. Igazgató bácsi nem megy ki, feleslegesnek és megalázónak tartja, elrejtőzik, mint egy szakrális fejedelem, s hagyja, hogy vele fenyegetőzzenek a gyerekvésznek kitett, prófétai hatékonysággal őrzöngő pedagógusok. Tíz perc szünet.

Sűritett világvége. Majd csudák csudája, a teljes reménytelenség keserű fészkeből, a sötéten kavargó árból felszállnak a delfinek. Ez a rekedt, szilánkos hang a becsöngetés. Ó, te drága, lábatlan pókként a falakon lapuló csengő! Te hülye operista, énekelj, még és még! A forradalom elbukott, az ügyeletesek összegyűjtik a sebesülteket, és zilált sorokban az újabb tanórák karámja felé terelik a bandát. Felnyílik a tanári szoba, a kastély pincéiből előszivárognak az arisztokraták, hónuk alatt az osztálynapló, arcukon a negyvenöt perc tantárgyi konszolidáltsága. A jó tanulók magabiztossá válnak, már nem engedik előre a büfé Kishercegeit és a grund gladiátorait. Átszellemülnek, álluk megemelkedik, ajkuk elvékonyodik. Bumm – bezárulnak a kapuk, vége a tíz percnak.

Megint sétálhatnak, végig a hosszú folyosón, lökdösődés, taszigálás nélkül. Figyelhetném a megszeppent duruzsolást, a tanári előéneklést, a tanok és zsugorított tudományok darálómalmának langyos zsongását. Én inkább igazgató bácsira gondolok, aki most nem húzza félre a függönyt az ablakon, lerogy fekete műbőr foteljába, két ujjá hegyével finoman masszírozza a halántékát, és vár.

– Kér kávét, igazgató kartárs? – nyitja rá az ajtót Erzsike, aki mögött megpillantja a majdnem üres tanárit. – Nem, már kettőt ittam – hárítja el az ötvenéves angyalt, s kimerészkedik, először a bunkerba, utána a folyosóra, egészen az udvarig. Kiles, hogy nem maradt-e ott véletlenül egy gyerek. Óvatosan a tér közepére merészkedik, ellazít, és teleszívja a tüdejét híg, tavaszi levegővel. Szabadnak és illetékesnek érzi magát. – Telefon! – süvölt ki Erzsike az udvar közepén napfürdőző igazgatójának, akit ez a távoli hívás rögtön egy másik, közelgő csengetésre emlékeztet. Bemenekül. A fordulóban csúszkál a kockakövön, az ajtófélfába kapaszkodva ér a célegyenesbe, végül a

rűen köszön, hanem köszönti a felnőttet. Tekintete fátyolos lesz, hangja elcsuklik, homloka a térdét veri.

Mára átlagos felnőtt lettem. Ezt abból gondolom, hogy mohón lesem a szemem sarkából (miközben teljesen másban látszom elmerülni), hogy köszön-e a gyerek. Nem köszön. Ekkor jöhetne egy nagy, pezsdítő, léleköblítő felháborodás, ehelyett átcikkan rajtam a fentebb leírt jelenetsorok valamelyike, s így a purifikáló dühöngés tépelődéssé lanyhul. Bogozhatom a kamasz lélek szálait. Ez a fajta empátia sokat ront a normális reakcióimon, bár hozzásegített a felismeréshez, miszerint a köszönés nem pusztán illemtani kérdés. Az elmúlt néhány esztendő e témába vágó tapasztalatai erről meggyőztek.

Szalontai József elvtárs, akit posztja mások életébe is belekevert, s ha kellett, ott a hivatal páncéljában tört-zúzott, következetesen csak egy kurta „...Kívánok”-kal fanyalgott vissza az én konok köszönéseimre. Hogy valójában mit is kívánt, sose mondta meg, bár a mi magánháborunk (mely látszólag elvi síkon folyt, holott két egyéniség tűz-víz játékát leplezte) nem hagyott kétséget a mozgalmi ember e téren nagyon is színes fantáziája felől. A nagy ember csak a másik nagy emberrel szemben tud igazán felengedni. A másokon megspórolt kedélyeskedés ekkor pazarlási lázba fordul. A forgatókönyv szinte mindig ugyanaz: az áldozatot csak néhány lépésről szabad felismerni, de akkor viharos örömmel (– Ááá, szerrvuusz!), majd parolára nyújtott kézzel lecsapni rá (közben szűnni nem akaró mindenalegnagyobbrendben keep smiling). Különös, de ugyanez az eljárás a frissen megbukott, leépített káderrel is, a korábbi ováció hirtelen visszavonása esetén kilógna a lóláb. A bukott ember kötelessége végrehajtani a szociális harakirit. Emberkerülővé, sértődötté, modortalanná kell válnia, mert a szokásos rituálé neki már nem jár.

Egyetlen egyszer vettem részt igazi állófogadáson. Városi, megyei, országos emberek – tizenvalahányféle hús és huszonvalahányféle saláta fölött szuszogva – bemutatták a Nagy Misztériumot, hogy a látszólag fesztelen együttlét zsvajos korzója alatt a bonyolult közmű csatornái mit s hova szállítanak. Táltól tálig szédelegve, naiv nagyevőként fényképeztem ezt a boschi tablót, s most, hogy újra előhívom a hajdani negatívokat, főleg a köszönésekben látom rejtjeleződni az elvtársias légkör titkos értékrendjét. A következő fokozatokat találtam. 1. Rövid, már-már fagyosnak mondható biccentés (látlak, észrevettelek). 2. Biccentés, a tekintet lágy, nyugtató (ne izgulj, kis butám, még mindig szeretünk). 3. Fejbiccentés udvarias mosollyal, a törzs alig láthatóan részt vesz a köszönésben (szevasz, öregfiú). 4. A törzs erőteljesebb meghajlása, egyidejűleg a kézben tartott pohár könnyed megemelése (mély tiszteletem „kormányfőtanácsos úr”). 5. Komoly, bizakodó arc, teljes testtel való köszönés (nincs az a hátsó [gondolat], amit én...). 6. A legnagyobb embert önkéntes testőrség fonja körül, akik szakadatlanul tájékoztatják a megyei/városi munka áldásos eredményeiről. A legnagyobb ember riadtan figyel, fél szemmel a sofőrjét keresi, illetve zavartan köszönget az őrzők szűrőjén átjutott, arra érdemes kádereknek (ki a fene ez már megint?).

A helyi történelem felbukkanó-alámerülő idoljai helyett nézzünk most már nagyobbakra is! A köszönés (lásd az iménti példaanyagot) nem egyetlen kurta mondatocska vagy gesztus, hanem az emberi kapcsolatok sűrített kifejezője. A köszönés társadalmi érvényű cselekvés, Arisztotelész alapján klasszifikálható dráma (hely, idő, cselekmény egysége). Nyelv és rítus, személyiség és kultúra sűrűsödik a legsimplább jó napot-ba is. Egyetlen köszönés, ha valaki negyed óráig feltartja a másikat az időjárási esélyek latolgatásával, netán a családi viszonyok harmadunokahúgnyi mélységű kitergetésével. Egyetlen köszönés – udvariatlanul elnyújtva.

A dráma lehet rövid és hosszabb lefolyású, olykor kínos is. Nyár, divatos presszó, a járdára telepített ernyős asztalok. Az egyik körül csivitelő hölgyek szórakoztatnak egy őszülő halántékot. Aranylánc, fehér cipő, illatos cigaretta. Ekkor megérkezik a terasz elé a rosszul öltözött. Kicsit kacsázik, az a sok sör abban a melegben... Megáll, néz, csupa tarka folt, a nők, és az a fickó ott, szakasztott Zoli... Mint egy rövidlátó, akinek leverték a szemüvegét, bizonytalanul a társaság felé fordul (nem tudni: öklendezni vagy szólni akar): – Z... Zolííí..., öreg f(...). Zoltánt tényleg Zolinak hívják. Pech. A társaság tovább viháncol, no de mégis!...

A következő dramolett velem történt meg – összetévesztettek. Egyik lakótelepi tanár kollegám (az eset után ismerkedtünk meg személyesen) jött velem szemben a néptelen, vasárnap délutáni placcon. Vagy harminclépésnyire lehettünk egymástól (közel s távol sehol senki, a Karinthy-féle „nem nekem köszöntek” elterelés kizárt), amikor jó harsányan odarikkantotta: – Szervusz, Pistám! Ugyanebben a pillanatban hasított belé, hogy én mégsem a Pista vagyok. Két választása volt: vagy elfut a tévedése elől, vagy marad huszonöt kínos lépése. A teljesítménye máig lenyűgöz. Húsz lépés alatt eljátszotta a belső vívódást, mely a találkozás örömétől a keserű felismerésig hatol, majd öt lépésről odavetette, félig önmagának: – Nem baj.

Úgy kezdtem a töprengésemet, hogy nem szeretek köszönni. Azért szoktam. Ilyenkor a szemfenekemen ücsörgő fotóriporterek fényképezni kezdik a körülöttem nyüzsgő arcokat. Az elkészült képeket összehasonlítottam a memóriámban tárolt viaszfigurákkal (ismerőseim viaszmásával). Nagyfokú hasonlóság esetén – egy sóhajszerű kilégzés közben – olyan akadályokat képzek a beszélőszerveimből, hogy inkább köszönök, mintsem megfulladjak. (Rendezte Woody Allen.)

Apokrif tanévnnyitó

A pedagógiának és az iskolának csak icurka-picurka köze van egymáshoz, mert a tudomány eredményeit nem lehet rögtön intézményesíteni, illetve a tudósok rendszerint öreg emberek. A neveléstudományi valóság ott illegeti magát az elmélet beszélő tükre előtt („szép vagy, szép vagy, szép királynő...”), a másik, a valóság(osabb)nak tetsző, nem győz érdekeket szerezni és szakadatlan pályázni a Nagy Egész támogató jóindulatára.

Még szembetűnőbb a különbség, ha összehasonlítjuk az űbertudományos és a nemzetközileg szabadalmaztatott pedagógiai beszélyt az üzenőfüzet beírásával, hogyaszongya „gyermeke a napközis faliújságról leette az ott dekorációként kitett patogatott kukoricát”. Na, ugye! Persze ezzel a naugyéval sem mi jártunk jól.

Az iskolaügyet sem az OKM, sem az Akadémia nem képes megoldani. Egy olvadó torta marcipán csúcsfiguráiként pislognak a násznépre, a felelősségvállalás hősi pózában. Mások úgy vannak az oskolával, mint a költéssel: folyton sírbeszédeket fogalmaznak. Folyvást egy házilagosan eszkábált ravatalra tessékelik a rosszkedvű, összeaszalódott barátot – hátha a karjaik közt múlna ki. Mi meg modellt ülünk a haladokló gladiátor szobrához. Mert nem tudunk pozitívan gondolkodni. (Ahogy a tanár néni: „Gyerekek! Van egy rossz és egy jó hírem. Kis osztálytársatok, a Pisti meghalt az éjszaka, de aki ma a legjobban viselkedik, az megeheti az uzsonnáját.”) Nehéz eldönteni, hogy az édesbús önsajnálát lelki csúszdáját válasszuk (hadd lobogjon a hajunk!), vagy az életgyakorlat abszurd és mégis önigazoló kegyetlenségét. Vagy valami harmadik, kevésbé tudatbeszűküléses megoldást.

Hát hagyjuk is a pedagógia folyton tatarozott, rettentő húsvét-szigeti kőfejét! Az iskolát (a jelen idejű, oktatáspolitikai nyavalyáktól eltekintve, hisz úriemberek vagyunk) három fő baj mētelyezi: az első, hogy nőkkkel van teletömve. Jó, emlékszem a biológia tanárnőnk kamaszhergelő domborulataira, hogy lobogott a nyári pulóvere alatt a két ikerhold, és a matektanárnő pasztellszínű, rövidecske szoknyájára, amiből földig ágazott a lábnak nevezett szem-csúszka... De túlnyomórészt a vénasszonyosodás és a gyerekzsivaj közé szorult, bedauerolt példaképek koksiztak és cirógattak bennünket. A sok nő törékeny tekintélyű, csivitelő, festett serege, mint elvilágiasodott, léha nővérek vették birtokukba az iskolát. Az igazgató és a testnevelő volt bácsi, olyan igazi, gyerek szív reszketető, apa-korlátoltságú hatalmasság. Ez nem bír változni, a tanügyi nőuralom, a nősténytest(ület)ű, hisztériás, édes-mérges erjesztőkád. Nincs magát komolyan vevő butaság, markos ész, nyers erő, vastag, vadállati ordítás, nincs darabos arcú főnök, csak az ő bájos helytartói. Piros szájú, öregecske misszionáriusok vagy hamvas, pályára szédült-szorult megvadult őzek.

A második nagyon baj, hogy könyv nélkül nem megy. Az iskolában nem az életet (ugyan kérem!), nem a keserű, kanalas tudományt, a valamilyen szempontból hasznos ismeretkőficokat adagolják, ó nem. Az iskola a tankönyvet tanítja. A tantárgyakhoz rendelt színes-rajzos brosúrákat. Az ütemezett, lecke-lüktetésű írást. Nálunk tankönyvkultusz van: őszi árusításuk körül országos a zihálás. Kiadói konferenciák, pályázatok és szakmai viták dagályán táncolnak és tündökölnek a tankönyvek. Ünnepi csillogásuk után válnak a tudás papírkazettáivá, megtanulandó dolgok tokjává. Egy picivel az órarend felett és egy hajszállal a fejkvóta alatt. A tankönyv lett nekünk az új palatábla.

A harmadik mélygond, hogy az éjjel-nappali esővarázslás, a világbanki hitelek és a metszően tudományos képzés és fejtermelés ellenére sincsenek elegendő nagy pedagóg-

gusok, csak olyanok, akiknek papírja van róla, hogy taníthatnak. Tudom, hogy van ezer-ötezer minőségi őrült, árral szemben evező, széllal szemben fűtőrésző lázadó, aki panaszkodik (csöndben) és dolgozik (jó sokat), de mindez annyi változást hoz, mint az, amikor a majom megrázza a rácsot. A nagy pedagógus (Comenius?) először is istenáldotta reformer, aki rájön arra, hogy az iskolának 50-100 év előretartással kell terveznie. Szépen felforgatja hát a buta nézésű, becsületes polgárok gyerekeinek szánt tanintézetet, hogy így szerezzen előnyt a mterialis világgal szemben. A nagy pedagógus nagy jövővel van megverve, és nagy feladatához a kor és a társadalom odahordja – még szűkös időben is – a javait. A férfiak és az asszonyok csak boldogulnak valahogy, de a gyerekeket kalauzolni kell a keskeny ösvényen. Át kell vezetni a rozoga függőhídon.

A nagy pedagógus körül ott van a segítők csapata, a bámészkodók egyetértése, az anyagi erők szolgálatkész, fölös halma, mert ő vékony kezével lenyúl az élő anyagba, és fényre segíti az alkonyi tespedésben alámerülteket. A nagy pedagógus megfiatalítja az ifjakat, gyermekké teszi a gyermeket. A nagy pedagógus, aki nincs. Vagy van, vagy lehet, ki tudja.

Dolgozat a hősről

Az elmúlt napokat a kötelező homéroszi mű, az Odüsszeia pompásan galoppozó hexamereivel töltöttem. Olvasgattam a vak dalnok méltósággal terjengős eposzát, s eközben egyre gyanúsabbá vált a főhős, egy bizonyos Odüsszeusz nevű ithakai király. Láng István tanár úr egykori tudós óráiról megmaradt ugyan a tutajépítő nyughatatlan hős, a leleményes férfiú képe, aki Pallasz Athéné és Hermész segítségével úrrá lett a bajokon. De a gimnáziumi évek óta is velünk hajózó Odüsszeusz most partra szállt, és nem mer a szemembe nézni. Mert nincs mit mondanía, nézetei korszerűtlenek. Odüsszeusz, drága barátom, tudd meg, te sültkonzervatív lettél!

Lássuk a bizonyítékokat! Legmélyebbre az a rögeszme ásta magát a fejébe, hogy haza akar menni, mint egy akháj E. T. Folyton csak haza, mintha nem ott volna az otthon, ahol kosztot, lakást és társadalmi megbecsülést kap az ember. (Ovis változat: oda megyünk lakni, ahol tejet kapni.) Nem kellett neki a két prima nő, Kalüpszó, aztán Kirké, de Nauszikaá sem, a phaiák trónnal tetézve, csak fonnyadó felesége után sóhajtozott, és hajszolta tovább a társakat.

Apropó: a társak. Kibírhatatlan megpróbáltatásaik közepette elvetődtek a ló-tuszevők földjére. A ló-tusz édes ízű virág, kellemes bódulatot okoz, amolyan lágy drog. De a vegyítő edényekből merített bor is kábítószer, s ezt áldozatkor vagy lakomák alkalmával még gyakrabban fogyasztják! (Ártalmas hatását lásd Polüphémosznál.) Szóval Odüsszeusz a ló-tusz nevű lágy drog rágásába belefeledkezett társait megkötöztette, és erővel a hajóra vitette. Mert a ló-tuszevő társak elfelejtik az ott-

hont. Na, és? Mindenki azt csinál, amit akar, ha Odüsszeusznak nem kell a lótus, evezzen egyedül.

A történet vége kifejezetten botrányos, sőt véres. A házat szemtelenül ellepő, vagyónát dézsmáló, szolgálólányait megejtő kérőket lemészárolta. Nem bocsátott meg a pimasz élősködőknek, akik „más vagyónát bosszulatlan emésztenek”, nem szerette őket, hanem örökre orcájukra forrasztotta a mohó vigyort. A durva lelkű Odüsszeusz azonban vette, hogy házában vendégei, az érdemes idegenek és a királyi trónra áhítózó ithakaiak Télemakhosz életére, asszonya becsületére, vagyona szétszórására törnek, és hagyta lelkében elhatalmasodni az állati dühöt, pedig életüket meghagyva hálára és hódolásra kényszeríthette volna az ifjakat. Ez esetben nagy király, igazi uralkodó válhatott volna belőle.

Egyik szegedi ismerősöm állapította meg igen találóan, hogy Magyarországon a polgárosodást mindenki szeretné, de senki sem akarja. Valahogy így vagyunk Odüsszeusszal is: ácsoljon tutajt, de azzal ne akarjon folyton hazamenni, elég, ha szabadon csatangol a tengeren; de ha mégis úgy határoz, ne hurcolja erőszakkal tovább a lótuszevéstől elbódult társakat; s ha végül partot ér Ithakában, ne forraljon bosszút a házába települt ingyenélők ellen.

Osztály, vigyázz!

Szeptembertől tanítani fogok, magyar irodalmat, egynémely küllhoni szerzőt, grammatikáskát. Csupa izgalom a július, mélyítem a hangom, új brosúrákat tanulmányozok, elképzelem Kovács tanárt a tanügyi családi fotón, vakutól piros pupillával, a kerettanterv aranyozott faragványai közepette. S ha már belecsöppentem, bele is kellene élnem magamat a szerepbe, amely így nemcsak az illetékességem tanújele, de valami szerény boldogságféle is leend.

Áldozatértelmiségiből konkrét munkával megterhelt, ám a szellemi múlt és örökség vonzó kísérteteivel mégiscsak beszélő viszonyba maradt szakalkalmazott leszek. A kard aláhullt, s nem a nyakamat akarta, csak a vállamat érte, lapjával: szőr Kovács, a pedagógia ethosza jegyezzen el téged! Odahagytam a Fejér Megyei Pedagógiai Szakmai és Szolgáltató Intézet füledt fülkáját, egyszemélyes irodámat, a frontvonalban „mottollálók” mögötti csendes zugolyt. Két rendesen anakronisztikus, tehát menthetetlen embert láttam addig ott: Mencikét, a csalán idegrendszerű nyomdászt, és Gábort, a donkihótizmusát fájdalmas-nemes auraként vonszoló igazgatót.

Mencike a feje búbjáig a munka világába merült. Ábrándozott az öreg vágógép megélezéséről, számolta a színes papírlapokat, dugdosta a könyvkötő ragasztót. Harásány, vagdalkozó, munkás öntudatú néember volt, akit tiszteltem a szakmaszeretetért, s figyeltem gömbvillám stílusa természeti csodája okán. Oly közelségben maradt a durván anyagszerű tevékenységhez, hogy annak sematikája és mechanikája nem za-

varta össze az egyéniségét. Foglalkozását függetleníteni tudta az emberi kapcsolatok algebrájától, a látszatok burjánzó haladványaitól és a helyi érdekű karrierrek ballisztikájától. Mencike goromba, egészséges, típusát tekintve ósdi (romantikus) munkaerőként állt előttem, s áll, míg ábrázolatilag marad rajta ép hely.

Az ő műhelyének globális túloldalán (világokat összekötő és elválasztó folyosók!) irányította Gábor az intézetet. Munkáját két körülmény nehezítette: az elmélet és a gyakorlat közé szorultsága, no meg a pénztelenség. Az állam szolgálhat, de rossz szolgáltató, mert nem sarkallja vállalkozói mohóság. Az oktatásügy egyébként is olyan köpeny, amelyen a lukakat az aljából levágott csíkokkal foldozzák. Gábor (e működésbeli ellentmondáson túl, amelyet a jogszabály-szerűség sűrű szövésű kárpitja mögé rejt a rendszer) sokkal nehezebben palástolta személyes dilemmáját. A szakmaiság csökönys, tiszta viszonyokat követelő ismételtetése és a vezetés napi, taktikai színezettű húzásai hogyan alkothatnának cselekvés-egységet? Miként borzadhat el valaki a pártokat váltogató csapodár karrieristákon, ha hivatásában folyton és egy időben van jelen a nyers hatalmi szempont, a bürokratikus versus szókratikus értelmiségi értékrend, a hagyományozó és ideológiateremtő készítés?

Gábor donkihótizmusa nem tökéletes, mert szenved, tehát nem veszi komolyan az „őrület” lehetőségét. Számára nincs kiút, modern értelmiségi, ezért gondolom tiszteletreméltón idejémtúlnak. (Mint tudjuk, a modernitás túlélő formáival együtt beleleragadt egy távlatok nélküli köztes létbe. Hm?!...) A nyomdász munkás öntudata és az igazgató közhely iszonya idegen a Fejér Megyei Pedagógiai Szakmai és Szolgáltató Intézet hivatali ethosától, de a rendszeren kívülről sem kapnak már segítséget. A belefeledkezés és a nemes zavarodottság közös abban, hogy egyik sem korszerűtlenségként éli át saját problémáját. A dolgozóban fel sem merül a tisztázás igénye, a vezető meg eltévedt Micimackó köröket ró a látótávolságra pányvázott kisvilágban.

Ők az én igazi, eszméltető embereim. Őket hagytam el leginkább, s értük volna érdemes a vállam fölött vagy egész valómmal a múltba fordulva sóbálvánnyá válnom. De lám, tanár leszek, ahogy az utolsó munkanap Gábornak mondtam („megszólításom eztán tanár úr”), aki nézett rám zavartan, hogy kinek pöffeszkedem, mi ez a civil trucc stb. Jó viccnek szántam, ami azonban végigrángott az intézet idegrendszerén. Továbbá magyaráztam, hogy leendő tanárkodásom csak látszólag folytatása paszománton kacskaringós pályámnak. Legnagyobb hozadéka valószínűleg a beilleszkedés lesz. Végre egy határérték, egy érintőkkel megszabható kiterjedés! Társadalmilag ismert, kataszterbe vett foglalatosság. Elég a gyáva várakozásból, az ázsiai ráérősségből!

Székesfehérvár technokrata értelmisége számára három céhbe koncentrálnak a haszontalan alkotómunka: vannak a művészek (festők, szobrászok, grafikusok), léteznek a közösségi látványosságok létrehozói (színészek, táncosok, kórusok, zenekarok), és akadnak tanárok (levéltárosok, könyvtárosok), akik írogatnak olykor. Mint a terézianus testőrök, szívességből vagy szolid megszállottságból. A többiek szimpatikus vagabundok, szélhámosok, vándorkomédiások. Na, kérném szépen, hát ez az! Ebbe

fogok én elrejtezni. A valóság mögé lapulok. Kinevezett tanár, az égiek földi mása. (Paródiája?...)

Tovább fogok írni, távol a szereptől (a tanári kedvéért), új gondokba süppedten. A hatalmi harcok közemberének lenni, vagy nevetségessé válni? Sértődötten tábort váltani, vagy sértődötten kiszállni a játékból? Megbízás és biztatás nélkül is hinni a mű fölötté szükséges voltában, vagy sem? Ha vége a történelemnek, akkor vajon ki győzött? Ha nincs győztes, mi lesz a továbbiakban a hatalom forrása, s nem tán ezért jelenik meg a hatalom nélküli erőszak (terrorizmus)? Miben reménykedhet a szellem?

Nem sok ez egy tanárkának? Ami leszek, szeptember táján. Bocs, de nem viselem el a fizikai munka monotonitását, s nem tudok a hülyeség és a zsenialitás között kifeszített kötélén biciklizni, mint egy vezérigazgató. Isten veled Mencike és Gábor, hadd legyek én is olykor időszerűtlenül titokzatos, vagy szebb pillanataimban igaz és utópikus.

Szó, mi szó

Három hétig Anna énekóráit kellett helyettesítenem a (kis)városszéli iskolában. Mi lesz, ha lelepleződöm – örlődtem –, és megöl az osztályelső udvarias vigyorgása? Páran biztos rájönnek, hogy kerülöm a szolmizációt, és hálni jár belém a szolfézs. Elhatároztam tehát, hogy forradalmasítom a zenei képzést, s e revolúció külsőségeire bízom magam.

Az újításom annyiból állt, hogy minden alkalommal bevittem a hegedűmet a tanügyileg előírt dal bemutatásához, majd (padsoronkénti szólambontással) zenekart alakítottam. A csúcsponton, amikor a tikfázó, cintányérozó, csörgődobozó, triangulumot csépelő, tapsoló, dobogó és a dalt elragadtatottan gajdoló gyerekmassza már-már akusztikus létformát öltött volna, újra hegedülni kezdtem, hogy a pillanat vad és barbár gyönyörűségén át fegyelmezőleg és mementóként szólaljon meg egy tradicionális hangszer. De (lám, a valóság mennyire bonyolult!) ezt a lapos igazságot keresztülfúrta egy függélyes irányú gyanú: én, aki egyébként magyartanárnak adom ki magam, mi a csudának hegedálok itt, milyen titkos és elnyomott képesség vesz elégtételt az államilag védett tanóra ürügyén, s nincs-e valami boszorkányság (szélhámosság) abban, hogy a szolfézs szárazkosztján abrakoltatott ifjúság önfeledten trallalázik, bőg és rappel?

A sík igazság és a meredő kétely meghatározta térben megerősödött a közmegegyezés, hogy közös és mély illetéktelenségben vagyunk vétkesek, tanár és diák, a tekintélyét féltő lázadó és a diszciplinát az ösztönöket örömmre cserélő gyülekezet. A szerint hegedültem hát a Dózsa György Általános Iskola 5. b osztályában, amiként Kafka menekült szépírásszerűen a hivataltól a prágai Munkás-Baleset Biztosító Intézetben, vagy ahogyan Wittgenstein tanító úr burjánozta szét hideg logikáját a gyermekkert trattenbachi hátsó

udvarában. Ezzel szemben a nagyon is szuggesztív látszat az volt, hogy tűrhetetlen zajt csapunk, a tanteremből olyan hangzavar árad, hogy képtelenség a szomszédos osztálytermekben matematika, környezetismeret vagy nyelvtanórát tartani.

A kollégák fojtott ellenérzéssel fogadták a nevelői szoba ajtaján idejekorán kopogtató „szertárosaimat”, akik csillogó szemmel kunyerálták a borzasztó hangszereket, a kereplőt, a durrogó rezet, a tütülő fát, a tantervileg egyáltalán nem kötelező kakofónia kellékeit. Az olajkályha mellé támasztott, óriás babapiskóta alakú hegedűtokom meg egyenesen botránykővé vált, gonosz istenszoborrá, a fülledt szaturnáliák szimbolikus szörnyetegévé. Az óravázlataikból felé pillogó kartársak visszavárták Annát, csendesen reménykedtek, akárcsak én. Mert a mi boldogságunkból nem vezetett tovább út. Megismételhető, de fokozhatatlan volt az énekórák hangulata, az a zsigeri végpont, az a meddő és utópikus boldogság. Hiába magyaráztam meg a magam számára az órák értelmét (kerestem a helyemet), nem váltam részévé az iskola valóságának. Nem volt átjárás a csendháborítás és a freischwebende Intelligenz önigazoló spekulációi között.

Húsz évvel később olvastam, hogy bármely társadalomban az embereknek csak egy korlátozott köre hivatott az elméleti tevékenységre, az eszmékkal való üzletelésre, világnézetek gyártására. Azonban így vagy úgy, a társadalomban mindenki részesül a „tudás”-ból. Másként fogalmazva kevesen foglalkoznak a világ elméleti értelmezésével, de mindnyájan valamilyen világban élünk. Az elméleti szakemberek érthető hibája, hogy túlértékelik az elméleti gondolkodás jelentőségét a társadalomban és a történelemben. Annál fontosabb, hogy kiigazítsuk ezt az intellektualista tévképzetet. A valóság elméleti definíciói nem merítik ki mindazt, ami a köznapi ember számára „valóságos”. A köznapi „tudás” az, ami a jelentés- és értelmi struktúrákat megadja, amelyek nélkül emberi társadalom nem létezhet. (Így játszik a maga hegedűjén L. Berger és T. Luckmann.)

Anna három hét után visszajött, megszabadított önemésztő kétségeimtől, s folytatódhatott a kottaírás az 5. bében. Szakszerűség, rend, fegyelem. S hiába fáj: jól van ez így.

Kiss me

Elhúzódo fiatalságom a Kommunista Ifjúsági Szövetség városi, megyei és országos, de legfőképpen vigyázó szemének a felügyelete alá tartozott. Úgy dolgoztak a generációnkon, mint egy varrókereten. A kifeszített selymen (azt már korábban megszöjték) szépen virágozott a KISZ-kert, s az a néhány tű a fejébe fűzött vörös fonállal oda-vissza szaladgált az anyag (mintakönyvből előrajzolt) felszíne és a ráma alá bújó kéz között.

A Párt, az egyetlen és mégis mindenütt jelenlévő, szocialistának nevezte magát, de ifjúsági szervezete kommunista volt. Ez utóbbi jelentette az ígéretet, a gyakorlat viszont a nagygyerekek ösztönös és önös vadságának pártipari hasznosítású projektje-

ként működött. A nemzedékváltásról álmodozó, igényeiért nyersen és mozgékonyan küzdő fiatalság tényleg közelebb volt a kommunizmus próbajátékához, mint a felnőtt rendben kilúgozott bölcs, bunkó vagy cinikus mozgalmárok élcsapata. Végül az az ifjúkommunista, aki lépésről lépésre leküzdötte magában az ideológiai orrtúrás, a politikai fülpiszkálás és közéleti káromkodás korosztályi ingerét, szocialistává válhatott. A KISZ-esek rendre érett szocialisták lettek, akik újabb, zsvajgó, az üdvössége árán is nagyot akaró gyerekhadssereget szerveztek.

Oh, azok a felejthetetlen KISZ-táborok, ahol a hideg és kockákra vágott elmélet egynyeletre való keserves elfogyasztása árán megnyíltak a zömök, szesztől feszes büfék, a focipályák és az estére megszépülő, reménybeli elvtársnők szemináriumi zártságú combjai! A mozgalom a mindentudó Hold lámpása alatt gyúródott szövetséggé, s bizony voltak, akik a Kommunista Kiáltványban finoman kilátásba helyezett nőközösségig gerjedtek. A KISZ-táborok ringatózó-nyögő éjszakáiban elkészült az a gyönyör, amit az öreg szocialisták érezhettek volna a marxí utópia teljesülése láttán. Eddig tartott a kommunizmus, másnap össze kellett szedni az üres üvegeket, beágyazni az átizzadt takarót, kiszellőztetni a sóhajok után, mert Akárki elvtárs előadást tart az ebédlőben az imperialista nagyhatalmak világbékét fenyegető politikájáról.

A KISZ a nemzedéki alkalmazkodás nagy iskolája volt. A kész jövő elsajátításának népi egyeteme. S ez az egész virtusra és belátásra alapozott rend mégsem a fiatalság lelkesülségéből, inkább a félelemből táplálkozott. Nem a központi igazsággal kényszerházasságban élő igazgató bácsitól féltünk, nem a ravaszul adagolt emberséggel és édes szigorral manipuláló KISZ-összekötő tanároktól meg a belőlünk elvadított, ügyes kémecskéktől, vagy apáink sótlan és örökétig kinevezett főnökeitől. Ők, ezek, ha számítottak is, mit sem tudtak a lényegről. Arról, hogy itt valami tényleg az ifjúságra tartozna, s nem a címerállat a fontos, ami alá odaterelhető a kíváncsi, léha, szent fiatalság. Az alkotáskényszer, a magamutogatás, az értelmes helycsinálás, a feltalálás, a botrányos mást-mondás viszont úgy pottyant le a történelmi időről, mint egy szibériai hosszú menetelésben elkéült katona füle. Itt mindenki látott már valami borzalmat, föltorlódott körülötte a történelem, világháborúk és emberbarmok hasogatták Európa váznait, megpillanthatta a bomló világban forgolódó hatalmi kártevést, érezhette a ráharuló újjáépítés felelősségét, nagy idők alámerítettje és evickélő túlélője lehetett, s mindez elillant, átépült, megszűnt, már csak a közös terv napja dereng a helyi kisvilág fölött szellőző, kövér felhők mögött. De mitől is féltünk?...

A fiatalságnak nincs jövője, mert kapott egyet készen. Az összes tartozékokkal, kiégésítőkkal, csak az a dolga, hogy működésbe hozza, hogy higgyen benne, mivel más nincs, válassza a készet, a reálisat, a napi érvényességűt. Hát hogyan féltünk volna, hogy nélkülünk lesz itt következő Magyarország! A szisztéma bekebelezi a történelmileg nekünk kijáró rögtönzést, elüt a tévedés lehetőségétől.

A KISZ-ben azért sokat lehetett nevetni. Például a gondosan kiválasztott előjárókon, a megyei és városi buzgómócsingokon, akik tettetett idiotizmussal nyalták

az eszmehordozók függetlenített és gondolkodásra is felkent ülepét, míg kapartak és gyarapodtak a civil vergődők kárára. Sosem felejttem el a mi városi KISZ-fűrerünket, akit alkalmi kukkolóként s nem szándékosan rajtakaptam egy világnézetileg intim pillanatban. Valami összvásárhelyi, szovjet himnusszal bemelegített, a különteremben konyakkal bevezetett nagygyűlés volt, s a műsor előtt félórával már készülődött a mozgalom legtapasztaltabb, a rendezés gyakorlati, technikai részére kiképzett apparátusa. Ő, a mi központilag kirendelt jövőbelátónk, addig egyedül szortírozta gondolatait egy pogácsával, szalámis szendviccsel, enyhe-sárga borocskával és mahagóni színű konyakkal betemetett terülj asztalkám távoli sarkánál. Egyedül volt, nem mint a központba küldött jelentésekben, és ekkor és igen őszintén és énjéből fakadó gesztussal behajlított karja öltönyös végét a mellére plakátozott kitüntetéshez dörzsölte. Hogy fényesebb legyen. Állt a kaja- és piaszagú elvtársi szeparében, és subickolta a medáliáját. Rettentő, kibírhatatlan magányának szorongó fenekén, mint egy kommunista Aladdin. Megdörzsölte a sasoktól alapottyantott, szerencsét hozó plecsnit, talán kívánt is valamit, csendben, magában, többet a pogácsánál, a szendvicsnél, a szovjet himnusz végső akkordjai után kiüríthető inter- és szupranacionalista célzóvizeknél, talán nagyhatalmú cárnő szeretett volna lenni, esetleg mindjárt a tenger királynője. Két másodpercre láttam a glasznoszty vidéki ajtórésén a szegény, szerencsétlen érem-pucolót.

Azóta minden megváltozott, a KISZ szétszóródott a kalandor utódlás lökdösődő végjátékában, ránk köszöntöttek az ifjúsági történelemcsinálás újsütetű alakzatai. Hogy valamibe belehergeljék a vihogó, sodródó, bűdös klubokban agyverő zenékbe szédült, a múlttól és magyarságról hallani sem akaró, lenge és híg, fizetőképes magyar ifjúságot, esetleg megkaparintsák a komoly tétovákat, az okos karrieristákat és hülye széplelkeket. A KISZ kimúlt, utolsó mérges lehelete még ott lebeg a búcsúkongresszus langyos hidegtálai fölött, s ami utána maradt, széthordják a dolgos, menedzser hétköznapok.

A kis utazás

Kezdetben voltak a teadélutánok. Nejlonharisnya, NDK farmer, Tesla lemezjátszó, széttolt padok, igazgató bácsi véletlen felbukkanása a rendezvény utolsó félórájában, folyosóvégi puszik, apáktól csórt cigaretták a klotyóban, megtáncoltatott osztályfőnökök, öt percre kikönyörgött elsötétítés, egy szendvicstről leejtett tojáskarika a padlón, a pohár aljával végigpecsételt, málnaszörpkarikás tanári asztal, és love, love, love a párás ablakon, a mocskos szélvédőn, a bádog ablakpárkányokon.

Aztán jöttek a zenekarok, a Veronából és Cremonából szógyurmányosított Vermona erősítőikkel, a Jolánról elnevezett, Gibson utánzatú KGST nyenyerejükkel. A közönség kiváltságos tagjai cipelhették a hangfalakat, a lányok pedig végre láthattak

egy igazi, sokat szidott, nyugatimádó huligánt. És a huligán három dolgot tudott: az inge végét nem gyűrte a nadrágjába, kócos volt, és időnként kiabált, ha a színpadra engedték.

A bulik a kérdéses napig a levegőbe lógtak. Hatféle színű és alakú pecsét szükségeltett az engedélyre. A cuccot úgy kellett összekoldulni: a Csongrád Megyei Mozi-üzemi Vállalattól egy végfokot, az úttörőháztól fára akasztható dudahangszórót, az Ifjúgárda fúvószenekarától egy abszolút leltárba vett, állati bőrből és furnérból kitalált dobot, vasalózsínort otthonról, és legfőképp a gyakorlati szertárban kifényesítve és lezsírozva tartott mikrofonállványt. Természetesen a hozzá tartozó mikrofonnal, amelybe a művelődési osztály ráérő kishivatalnoka szokta belepöszíteni a tanérváró életbe kilépési halandzsáját. És amikor minden összejött, akkor kétórás áramszünet lesz, bemondja a rádió, hogy a Szovjetunióban meghalt a pártfőtítká, tehát mindenféle zenés rendezvény tilos, és az a kövér kisgyerek, akit ezen a héten direkt azért nem vertek meg a begyakorolt módon, mert két színes égőt ígért estére, tehát ez az áruló egyszerűen himlős lett, és odahaza döglik; a Sanyi apukája nem tud segíteni az utánfutóval, mert kommunista műszakot szerveztek valamelyik fejlődő ország megsegítésére, és nem érkezett meg a pedellus sem, hogy kinyissa a termet, úgyis csak rendetlenséget és ricsajt csinálnak azok a bűdös kölkök.

Olykor azért mégiscsak történt valami, háromtól hétig, négytől nyolcig, valami méltatlanul rövid, szívből jövő tombolás, dobszólóval és dacos, kipirult cipekedéssel a végén. No, de a fejlődésnek nem lehet útját állni, és egyébként is mi dolog ez a vidéki, autodidakta csörömpölés, kész az állami-szocialista koncertszervező apparátus, aki majd küldi a pesti zenekarokat. És lőn! Megelevenedtek az ifjúsági lapok utolsó oldalas fotói. Megjelentek a művészbejáróban a sztárok, kértek egy pár virslit és egy üveg bort, aláírtak egy sűrűn gépelt lapot, s még aznap este visszafurikáztak a távoli, idegen lüktetésű Fővárosba. Működött a világítás és a hangtechnika, jól szólt a cucc, volt zene, büfé, ruhatár. Tódult a közönség, tódítottak a szervezők, biztos volt a siker.

A pesti művészek játszották a magukét, miközben szerte a világban a legújabb örületek dübörögtek. Hallhatta azt bárki, aki éjfél körül a sztaniolból és szénrúdból buherált világvevőjére fülhangolódott. Bizony, tele volt az éter halálos zenékkal, amit rögtön „levenni” és vidékre turnéztatni még a legmenőbb haknisták sem tudtak. A csoda másutt és máshogy majdnem világra jött, például a Moszkvában olajmérnöknek tanuló Urbán Gyurka jóvoltából, aki a kinti kollégiumi zenekarával el akarta játszani a Black night-ot. A jövő társadalmának keleti szívében. A diákszálló képzett vezetői reflexszerűen tiltották ezt az esztrádnak álcázott, noha kóla áztatta ötletet. Nem kell a black night, különösen nem a black night (blek nájt?), ami az egyik néger mérnökjelölt szerint fekete éjszakát jelent, naná, van is ott szuroksötét, ahol nem tudnak a GOERLRO-ról. Idehaza azért ezt eljátszották (Sújtó Sanyi bácsi engedelmevel), ismerve bennünket, a gerinc- és emlékezet-sérült, kis kedvezményekkel sakkbán tartható léha ifjúságot.

Futott a slágerlista, de nem ám rögtön, amúgy ízibe'. Lassan szaporodtak el a klubok, ahol lemezről vagy magnószalagról szóltak az eredeti számok. A diszkó kezdetben szintén forradalmi műfajnak számított. A vad és vérlázító dalok megszólaltatása a televízió és a rádió műsorpolitikáját kritizálta. Minden elérhető volt ezeken a gyanús estéken, ami a Kossuth Rádióból és az Egymillió fontos hangjegyből kimaradt. Lehalkították a világítást, villogó- és futófényeket szereltek föl. Majd egyszer csak megjelent a monitor, a videó-diszkó. A sztereóhatást már természetesnek tartották, újabb lépésként a lézereffektusok dzsedikardjai kezdtek el hadonászni a VBK-agyú, befesült sérójú magyar ifjúság feje fölött.

De ez még mindig túl kevés volt. A hely kitermelte a maga zenéjét, a tam-tam és a számítógép kereszteződéséből alulkomponált ipari zajmixet, amire egy életre kelt, megőrült babaház dolljai kedvükre visíthattak. És kiért kellene lemondanunk a sztárok, a mi sztárjaink tényleges jelenlétéről, akik majd rátátognak a videó-kvadrofonlézer puff-puffra? Nem baj, ha szőrös a hónaljuk és a szőke táncosnőnek kiesik a kontaktlencséje.

A teljes leépülést a kábítószerek megjelenése hozta. Sem a hangzavar, sem a társaság, sem a híg, ismert ízű piák nem bizonyultak elegendőnek, kellett a pokolmélyi dübörgő hang, a megsokszorozott villámfényű stroboszkóp, és az anyag, a fokozás eszköze. Rángások, összefolyó színek, tébolyult mozgáskényszer. Ebben az önkívületben a személyiség egyetlen ponttá zsugorodik, s ez a pont száguldani kezd a térben, elfordul körülötte az ismert világ, repül, utazik, mint a gyermekláncfű ernyős magja, egyre távolabb, egyre szomorúbb semmik felé, az állatok sorfal között, már csak egy túlfeszült, ingerületbe jutott sejt tömeg.

De szép is volna, ha a sötét boksok egyikéből, egy titkos tér-idő résen át előlépne a dauerolt fejű, szemüveges földrajztanárnő, kikapcsolná a zenegépet, meggyújtaná az elviselhetetlenül egyenletes és szolid mennyezeti világítást, s a hurrogók gyűrűjében odalépne a hunyorgó, bambán hadonászó roncsához, és lekenne neki egy több évtizedes pofont, amitől aztán végleg befagyna az ellenséges csend. Szép nagyot csattanna az a pofon, s az a szerencsétlen, kis hátizsákjával ugrabugráló, belőtt srác nem értene semmit, hogy itt valami élet, meg felelősség, meg méltóság és lényeg... Miért hallgatott el a zene, miért üres a terem, oltás már el végre a villanyt, és ki ez a vén csaj, és tolja odébb a ráncos képét! Megütött, húzik valami tudatalatti göb az agyában, nekilödulna, de nem tud parancsolni a kezének és a lábának. Le kéne csapni, keseredik meg a torka, de nem megy; váratlanul sírva fakad, hisz bántották. Haza akarok menni!... Apa, anya! A hülye nővérem a kutyájával. Nem kaptam karácsonyra motorkerékpárt! Nekem is kell egy kis szórakozás. Világos, nem?! Szegény, szegény kis ember! S ekkor sarkon fordul a földrajztanárnő, elnyeli a múlt portölcseire, ebbe hullnak bele a régi bulik, a gitárok és a szendvicsek, a pedellusok és az igazgató bácsik, a trapézna drágos, garbós, aranyláncos koncertszervezők, a love és a blak nigti, sötét lesz, iszonyú, üres sötét. Amiben ő a fény, megnyílt és kifordított agyával, csak ő van, mert holnap a hi-

deg hétfők vonatán már nem számít, utolsó utáni lesz a sorban, nagy nulla. Nem kell a boldogság, abban mindig van valami sunyi, külön záradék. Nem kell az élet, mert az csak másokról szól, nem kell a halál, mert süket, mint a fáskamara, és hideg, mint az udvari vécé. Semmi sem kell, semmi.

Miért hagytuk, hogy így legyen?

Érettségizők hava

Nézem az utódokat – dünnyögte, csuklotta versbe a magát repedt lencsésű ókulával fényképeztető Ladányi, amolyan bezzegeléstől mentes, türelmetlen figyelemmel. Az elrontott életű öregek irigysége pattogott ki a szája szélén? A héttornyú nosztalgia egy felső szobájából lengeti a pártában maradt életöröm színes kendőjét? Nem feszül eléggé a bőre, nem varázsolja el a vágy, okos és hideg és öreg? Vagy térdre kaszálta a kötelező szomorúság?

Ladányi nézi az utódokat, a majom-lassúságú hippiket, a pénzcsörgésre kiképzett ifjú harci kutyákat, a megújult élet uralkodó osztályát. Miért rózsaszín a trón, meztenek az udvarhölgyek, hová hömpölyög a fedelmi jelvényekkel díszített Csimbium cirkusz, ez az érthetetlen, friss történelmi happening? Ladányi nem látott mindent, ő még élhetett volna gyönyörűen. Akkoriban én is az utódok gyanús, harsány táborában tanyáztam. Skandáltam a korosztály pimasz jelszavait, és élveztem a magyar kommunizmus mocsárszagú felháborodását. Lázadó voltam, és Gessler zsoldosainak reménybeli legjobb íjásza. Csak még nem tudtam erről a rám váró döntésről. Sajnos később sem, így elmulasztottam kihátrálni az egyre inkább ódivatúnak számító lelkiismeretből.

Igen, a rendszernek tervei voltak velünk! A friss vérnek kellett volna a szikkadt eszme-Drakulát felgerjeszteni, amolyan csöcsös-faros parasztlányként kibélelni a kéjvágó gróf semmit érő éjszakáját. S most hol tartunk, hol tartok? Már-már nézem az utódokat. Mintha futásomat elvégeztem volna. Pedig a legkínosabb helyzet kényszer-munkásává tett a kor: a folytonos átmenet építőjévé. Kényelmes volna belenyugodnom a kiszámítható önkénybe, vagy egy fogaskerekű, rugóra járó, esetleg digitalizált magyar falanszter zsákruhás, kopaszra borotvált hülye racionalitásába. Időt nyernék, de az idő, mint a legfinomabb sivatagi por, elpereg akaratos markomból.

Naponta változik az égbolt. Sokféleség ez, vagy az ördög kaleidoszkópja? Talán azért nézem az utódokat, mert már nem néznek rám mint utódra. Hiszen akkor át kellene adniuk az örökséget, a titkot, az üzenetet, a kódot, a titkos térképet, a jelszót, a világ mélyebb szerkezetét feltáró képletet, az ősi írást, amely szemétté hullana a napfényben. A nagy azért, a bölcsék végső határozatát, a lélek örök éhségét csillapító törvényt, mert a lánc nem szakadhat meg. De szégyenszemre nincs mit rám bízniuk. Elfelejtették a küldetést. Az elszegényedett, nagy befolyású dzsentrí társaság egy léha

szövetségest keres, aki nem hánytorgatja fel a semmit. Aki nem kérdez rá az örökségre. Mert üres a kincstár. Az életet még felügyelő öregek felszegett fejjel, és magukba temetett büntudattal intéznek ezt-azt, és halál utáni reflexekkel a megoldást keresik.

*

Tegnap a tóalatti kerékpárúton szegénybicikliztem, föl, a jelzőlámpás útkereszteződésig. Piros tilosat mutatott a jel, lelassítottam. Ekkor zúgott el mellettem a két bézbólsapkás, kosszarvú szitakötőjén reppenő, villámküllős, abszolút happy srác. Mint a jövő felé kilőtt nyilak, sok kéz–sok láb reménységek. Csak azt nem értették, hogy én mit keresek ott előttük. Egy pillanatra elbizonytalanodtak, kénytelenek voltak szétválni, fékezni, megtörni a belső ritmust, lejjebb csavarni a száguldás lángját, mert egy szemüveges teknősbéka aggódik a nagy KRESZ kicsiny ügyéért.

Gépuket megbillentve cikkantak tovább, de az egyik, aki inkább a szavak embere volt, az elzúgó pillanat vonatablakából még kikiabálta, nemrég még anyamellet szopó, tejes szájából utánam ordította, hogy „kurva anyádat”. Hirtelen nem értettem, mit akar. Valószínűleg megbántani, és ettől meg is könnyebbülni. Kiüríteni magából a gyomormélyi indulatot, kihányani magából a düh forró gombócát. Miszerint én nem szimplán hülye vagyok, hanem korcs is, gyáva és alapvetően versenykerékpárképtelen.

Utólag hadd bocsássak meg nekik. Nem tudták, mit cselekszenek. Ketten voltak, karcsúak, bátrak, kíméletlenek. A bosszú még abban a vékonyka időszakban elkészült bennem, és táguló orrlikkal, lesunyt fejjel, frissen gyalázva én is átkarikáztam a piroson.

Jó lesz velem vigyázni!

Csocsó

Közismert nevén asztali- vagy pöcifoci. Katonakoromban tanultam meg kezelni. Egy példánya ott állt az alegység klub közepén, durva vaslábakra szerelve. A hozzávaló falabdát a kantinostól kellett elkérni, s ő tudta jól, hogy mikor és kinek adhatja át. Kulcsra zárva őrizte a kávéfőző pótalkatrészei és a számlák között.

Ó, a kantinos, kiváltságos és mégis dróton rángatott bábuja a Rendnek! Őt a leszerelő, öreg kantinos szemelte ki közülünk, a tisztek jóváhagyásával. Jelöltje – aki nagyon is tisztában volt a rá váró feladattal – addig sürgölődött, és mérte titokban a pálinkát az öreg szárcsáknak, míg beengedték a pult mögé mosogatni és takarítani. Később megkapta a kulcsokat, s lefőzhette az első igazi kávé a hajnalban beérkező parancsnoknak. Sűrűt és savasat, hagyomány szerint.

A kantinos soha nem kapott rendfokozatot. A tisztek ugráltatták, de a szabályzat-hoz képest szabadabban mozgott. Ha rendes volt, nem lopta úgy a kávé, és a kiképzés alatt, foglalkozási szünetekben is kinyitott. Felelősségét növelte, hogy anyaggal és pénzzel bánt. Alig vett részt a lótás-futásban, de gondoskodott a csapatról. Olcsó és

vacak dolgai a civil élet üzenetét hozták, cserében visszaszivattyúzták a zsoldunkat. A beszerzései (milyen üdítő, milyen csoki) kibogozhatatlanul összefonódtak a hadtáp egyes, anyagilag érintett tisztjeinek üzletkörével. Valószínűleg időről időre jelentette az állomány hangulatát. Hű megfigyelője lehetett szabadidős nagyotmondásainknak. Közismert téglá, akit lenéztünk, és akinek rászorultunk a jóindulatára.

Például nála volt a labda. Ez a nélkülözhetetlennek tűnő kellék ott lapult a kantine rácán túl. Hivatalosan, mert ahogy mindenki hordott magánál bicskát, úgy tartozott a mindenkori felszerelésünkhöz egy vagy két csocsógolyó. Fából vagy műanyagból esztergálva. A Babilon nevű építőjáték elemeivel is kísérleteztünk, meg női hajdíszek méretes gyöngyeivel, de ezek többnyire irányíthatatlanok voltak.

Télidőben mindenki asztalifocizott, takarodón innen s tova. Háromféle stílus létezett. Az első a daráló-projekt, amikor a fém pálcára fűzött gumijátékosokkal csak motollálni kell. Bárgyú szívóssággal, hogy fennakadjon bennük, s a szappantartónyi kapu közelébe vágódjon a bogyó. Hátránya, hogy az örült pörgetéstől még átláthatók maradnak a közök. A második, hogy lábról lábra tologatjuk a fabőrt. Mezőnyjátékot erőltetünk, ami eredményes lehetne, ha a pálya sík, az alkatrészek olajozottak, és az idegrendszerünk ép volna. A harmadik, győztes módozat neve: Sziksz honvéd. Semmi különös nincs benne, azon kívül, hogy a jobb és a bal kéz ugyanolyan ügyes, a labda fejről fejre halad (a gumibáb fejével szorítja le a golyót), és a lövést két ujj villámgyors, pattintó mozdulata hajtja végre. Az elrúgás pillanatában egyúttal helyezzük a labdát. Miután a toló és pörgető mozdulat egyszerre készül el, ezért a labda útja kapusreflexekkel szinte követhetetlen.

Sziksz honvéd egy hónap alatt beleunt a csocsózásba. Mindenkit laposra vert, és már hányingere volt a nyertesnek járó üdítőtől és kávétól. Úgy segített magán, hogy játékonysági páros meccseket vállalt. Gyenge képességű és vékonypénzű partnereket vett maga mellé. Örült, hogy a partnere ügyetlenségével megterhelve is győzni tud, s neki adhatja a nyereményt. Sziksz emberbarát volt és őszintén szerény. Rövidesen tanítványok vették körül, akik megpróbálták elsajátítani a technikáját. Mint jómagam. Sikerült annyira megközelítenem a játéktudását, hogy rájöjjenek: Sziksz született tehetség. Néha megvertem, talán észrevette, milyen feszülten játszom, hogy eltorzítja arcomat az igyekezet, és milyen gyerekes ujjongással hirdetem ki az előnyömet. Többnyire otthon járt az esze, oda sem figyelt.

Engem ügyesnek tartott, páros játékba ritkán vont be. Meg ha kiderült, hogy Sziksz–Kovács a felállás, csak másik ütegbeli balekok fogadták el a kihívást. Ma is emlékszem arra a harmadik emeleti srácra, aki egyszer letévedt a kantinekba, s meglátván a csocsó körül ögyelegni, játékot ajánlott. Legyen hát! Az a kurbliózós típus volt, de azt boszorkányosan csinálta. Egy-két ponttal, ha megverhettem. Néhány nap múlva újra jött, gondolom a saját körletében aratott pár győzelmet, s felbátorodott. Megint vesztett. Aztán megint. Végül már naponta járt, szinte én lettem a rögeszméje, mert halálosan bosszantotta, hogy mindig csak egy-két ponttal kap ki. Leállt ő

Sziksszel is csocsózni, aki aztán akkurátusan, mívesen agyonverte, végigment az önérzetén a tehetsége úthengerével, s abból a lapos valamiből, ami a meccs után maradt, barátságos papírcsákót hajtogatott.

Sziksz nem is izgatta, mert ugyebár ő nem normális, így született, majd szépen visszamegy a falujába, de én, aki csak elcsentem valamit, kölcsön-virtuóz vagyok, csupán ügyesen alkalmazom a Sziksztól látottakat, nekem lakolnom kell. Mindig kikapott. Csökönyösen rúgtam neki a gólokat, kicsivel többet az övéinél. Azt hiszem, egyszerre csömlöttünk meg. Bennem nem volt elég erő, hogy győzni hagyjam (ahhoz nem voltam elég fölényben), de a szenvedését sem bírtam már nézni, ő pedig felismerte a lényemben az engesztelhetetlen, ugyanúgy győzni akarásba görcsösült lelket. Többé nem jött.

Sajnáltam is, meg nem is. Az én makacs ellenfelem ugyanúgy őstehetség volt, mint Sziksz. Úgy darálni, kurblizni az ezredben biztosan nem tudott más. Nagyon értett valamihez, eredendően és természetes módon. Csak a Sziksz kegyelemből nyert tudása többet ért. Azt hiszem, azt tartotta volna igazságosnak, ha az ő Szikszéhez mérhető tehetsége legyőzi amannak a tanítványait. Hát nem többet ér a másolatoknál? És nem, és nem, és nem. Ez volt a jóvátehetetlen pimaszság, egyben az élet egyik fő törvénye, hogy nem a tehetségek oltják ki egymást, nem ők mérkőznek. Köztük nincs vérre menő küzdelem és tét, csak jellegbeli eltérés. A csatát a tanítványok döntik el. Eltanulják, és győzelemre váltják az életképesebb tudást. A hetvenhatodik Sziksz-tanítvány elpüföli a kurblizás Michelangelóját. Éppen csak egy picit, de mindig és előre kiszámítható módon. A tehetséggel nem lehet csatát nyerni, csak vérszomjas tanítványokkal.

Hogyan lettem pokémon mester?

Olyan a késő őszi reggel a Salgó-üvegen át, mint a hideg sárgaborsó főzelék. Lisztes-kocsonyásan rákenődik a buszablakra. Bent hajnali maszkok lógnak a kapaszkodórudakról, és embercsomagok dűledeznek a székeken. Utazunk Bodajkról Székesfehérvárra. Én meg Virág (kicsilány harmadik gyerököm) alvó tekintettel bámulunk a tájra a forgóból, a busz kellős közepén. Ennyi a történet, meg a Hold (oh, az ismert kép!), aki csillan egy utolsót, mint a medencében elmerülő pénzdarab.

Virágnak hatkilós hátitáskája van, fél számmal kisebb kucsmája, két számmal nagyobb kabátja és cipője. Véletlen (kényszerű?) ruhadarabok aggatódtak pálcika testére, majdnem idéetlenül. Szerencsére anyjától örökölt hatalmas szeme magára vonja a figyelmet, feledteti a részleteket. Hülye csórók vagyunk – állapítom meg, ahogy így összejött minden, a hétfő, a hajnali ácsorgás, kicsilány gyerököm bohóccipője, a zöldessárga szél, a Bodajkról Székesfehérvárra.

Beolvadni, beolvadni, ringat a busz. Na, ja, szűkebb környezetünk, az ötven utas, ugyanígy benne van a főzelékben. Ekkor a lány puhán, de egyértelműen megbökdösi

a karomat, hogy mondandója volna, ezért borostás apa-fejemet lógassam alább. Baj van, sutyorogja, mire én megnyugszom, mert pszilicsaré dolgokat rendszerint fontoskodva ad elő. Szóval, mára vinni kell a suliba kilenc zsírkrétát. Különben egyest kap. Megy a busz, akár a gravitációval megvert, kerekekre szerelt, ósdi úrállomás a végtelen pürében. Kavar előre, az egyes felé, bele abba a vacak kis szálkába. Zsírkrétátlanul.

Virág már nem néz rám, ormótlan cipőjét (nyuszijelmez?) vizsgálgatja. Végtere is én vagyok az apa, nem?! Vagy Csilicsala bácsi, aki most bizonyára felvidítja a busz utasait, és mindenholnan zsírkrétákat húz elő: egy lilát a kalapos néni bádogszigora mögül, egy sárgát a nagyon laza csávó húsz szóra felnyírt szókinséből, egy kéket a toka alól, egy pirosat a fázós ástásból, egészen kilencig. Mégis: honnan a túróból kerítsek zsírkrétát? Valószínűleg fel kell áldozni egy óriáspikacssut Virág matricagyűjteményéből. Szépen kiveszi majd az albumból a legféltettebb darabot, és elcseréli (még a technikaóra előtt) kilenc zsírkrétára. Elmondom javaslatomat, ő hallgat. Na, nem bánom – szakad ki belőle, mert utálja a rossz jegyeket. Nem kell mindig matricát matricára cserélni. Szinte bármire beváltható.

Virágocska például (a harmadik é-ben) izékre szokta. Mi megvesszük a csillagos, pokémonos sorozatot, amiért ő banánvédjegyet, ragasztós hátú zabpelyh emblémát, konfekcióról levakart logókat kap. Ragadós, rajzos papírszemetet. Ezeket gyűjti abba a tenyérsi, fáradtpiros, nyüzött albumba, amin a nővérei mint a borzalmak tárán lapoznak végig („Hogy lehetnél ennyire hülye?”).

A flitteres sztárocskákért enyves fecniket adnak. Csak neki, mert Virág hajlandó a cserére. Hogy szóba álljanak vele, hogy körülolongják, hogy beinduljon a bolt. Virágocska halmozza a rossz üzleteket, eltökélt, kiszámítható balek. És közben tele lesz az albumocskája az átverések tárgyi bizonyítékaival, a bontakozó emberi gyöngeség (vagy rafináltság) dokumentumaival, azzal, hogy őt kinek nézik, és végül is hol a helye a harmadik é-ben.

Nem lehet megállítani, kijózanítani, minden drága bolti sorozatot felél. Aztán este ül az ágyban, lapozgat. Tényleg tetszik neki, amit lát. Hogy mennyi mindent elcserélt. Hogy lám, nincs egyedül. Virág még reggel megkapta a kilenc (vacak és puha) zsírkrétát az óriáspikacsuért, viszont később nem kapott egyest. Nagy pokémon mester lesz belőle, és mit sem számít, hogy pokémonok valójában nincsenek is. Mind elcseréltük őket, hogy ne legyünk egyedül.

Szavak ópiuma

Húsevő céllövölde

Mindent utólag tudok meg. Majd azt is, hogy miről szólt az életem. Azért emlékezem és színezem ki ezt a nem túl érdekes, egyetlen táncos-komikusra épített rövidít, hogy segítsek a sorsnak. Előrajzoló a múltat. (Lányomnak mondom, a menyem is értse! – szolid, stílustörténeti engedmény...) Aztán a végén, a kávéház legeldugottabb szeparéjában, a dekadensre cirkalmazott fajansz fölött messzire fújom a füstöt. Késérű szele meglobogtatja a falilámpa zsinórját, a cukor olvad, a történet lelassul. Szindbád hátát látom, és rájövök (még nem jön a fizetőpincér), hogy amit utólag ért meg az ember, az talán már nem is rá tartozik.

Hogyan képzelem a halált? Egy görög vagy spanyol falu, aprócska vendéglő utcára kitett asztalkája mellett ülök, minden hófehér, darabos, meszelt, krumplicukor házak, délután három óra, előttem egy vízkőtől opálos pohár, vörösbort, és nincs vége, világ-nagy mediterrán mozdulatlanság, csak egy gyerek visong a távolból, valami képtelenül színes karikát hajt és püföl az árkádok alatt. Elvonul mellettem a festő, képeit rongyokba csavartan viteti a szamarával, tudja rólam, hogy úgysem veszek semmit. Már mindent láttam, ami szavakba foglalható, a többi nem érdek: a dinnyék és halak karéjozta csendéletek. Jaj, ez gyönyörű lenne! Talán...

Most rengeteg dolgom van, egymást kiszorító elfoglaltságok sora. Az idegrendszerezet, írói érzékenységet rabul ejtő metaforák legvéresebbike (az élet nyírka, epéje, bő vérárama duzzasztja): egy húsevő céllövölde. Rálőnék a barátaimra, ezüst és szürkészöld pingponglabdákkal, s ők Krisztus szögeivel lőnének vissza, hogy érezzem a szeretetüket. A barátaim lőnek rám, sokkal hatékonyabban, mint sebtében összeszedett, kerülő úton felkért ellenségeim (büszke vagyok mindre!), igen, már megfigyeltem, hogy a barátok rengeteg terhet vállalnak értem, de egyedül kell vinnem a célkeresztet. Üldözött vagyok, mert ezt képzelem, és ez nem afféle vasárnapi paranoia. Szimpla nagyképűség. (Á, dehogy!...)

A húsevő céllövölde egy még nagyobb bódében áll. A mulatságosan kifestett figurákra, sztaniol- és nejlon bukétákra durrogtató tömeg mögött ott állnak az istenek, a vurstliban felhevült céllövőkre vadászó hideg lények, de az ő még nagyobb bódéjuknál is van nagyobb, a főistenek mutatványos háza, faragott timpanonnal, márványkönyöklővel, és így tovább. Ez az a világ (?), ahol minden lehetséges, a fokozatok úgy következnek egymásra, mint egy összehajtható távcső tubusai vagy egy turistapohár

rekeszei. Minden ajtó mögött van egy másik, minden függöny újabb függönyt takar. Ha idáig sikerült eljutni az olvasásban (a személyemre érdemtelenül irányuló figyelem okán, esetleg lappangó, magunknak sem bevallott indítékoknak engedve, sőt megszokásból, lassú betűéhségből), akkor benne vagyunk az irodalmiságnak egy általam bedíszletezett jelenvalóságában, amitől kezdve minden másképpen van.

Polányi Mihálytól tudom, hogy a lényeg, az egyetlen, a mozdulatlan csak akkor emelkedik ki a környezetéből, ha a háttér szüntelenül alakul. Akkor válik egyértelművé, hogy mire kell figyelni, ha a környezet vitustáncot jár, netán olvadékony könynyűséggel összevissza alakul, mint a nyári égbolt felhői. A variációk feltétele a laza kötés. A változatosság a legjobb háttér. (Maholnap, vagyis szeptember 24-én megyek a Rézmann-tóhoz, e percben épp hagymát és krumplit kínálnak utcai árusok, fázik a lábam, kinyúlt a pulóverem, reped a fal, és Éva megtudta, hogy mitől szaporodnak a kefirgombák.)

Elvileg – és hűséges olvasóim tanúsíthatják – benne vagyunk az irodalomban. Most már minden kijelentés saját halmazállapottal és ontikus pozícióval rendelkezik, noha a nyelvnek van egy bizonyos rosszul-koordináltsága a hagyományos keretek között, bármi jöhet, nincs rögzített hely, csak a kitöltetlen, amit ha akarok... (Ej, dicsekvés!) Az első nagy nő az életemben Osváth óvónéni volt, égett-olajos bőrrű, vastag aranygyűrű abroncsozta az ujját, mindig a szemembe lógott a kézfeje. Nem volt neme és kora, nem is sejtettem, hogy mi a különbség a nadrág és a harisnya között, gyűrött-leomlott arca messze fénylett, mint a Hold. Aztán Marika néni, vékony, ideges preparátum a serdülő tekintetek boncasztalán. Biosz tanárnő, ó, micsoda mellesleg, pálcika testén két iker-batyu. Mindnyájan szerettük és kínoztuk őt, az összes óra csapda volt: mi, a nehézlégzésű vadak, ő a távoli isteneket tukmáló civilizátor. Férfivá tett, nem combjai ölelésével, hanem vergődésének és hatalmának szorításával, a csűrhe elől szökve, és minden álmomat meglovagolva (nyelvemhez kondultak mellének harangjai, hideg keze hűtötte ágyékom). Egy nap feleségül vette Alfréd, egy lengyel (?) világfi, elbúsultunk, Marika nénin már nem feszült úgy a blúz, habosra tupírozott fején nem izzott a haj.

Adrienn és Zsuzsa gimnáziumi démonok voltak, napi atomrobbanások a sejtjeimben. Fájt a bőröm, annyira szerettem őket. Vihogtak rajtam, és évek után mertek csak elélem kerülni: egy szépember nyafogó, futkosó gyerekeit terelték maguk előtt, festett szírom-arcukat a hétköznapiok szelébe mártották. Mindent megkaptak, amire vágytak, és nem történt semmi. Fordult egyet a naptár, ez az élet rendje, végül is megérte.

Nagy, démonian nagy szerelmeim szétáztak az örök esőben, mint a tornácon felejtett keksz. Nyújtánám feléjük a kezem, de ők kerengnek a múlt babérzöld óceánjában. Adrienn még ma is szeret, noha elfelejtett, Zsuzsa olyan öreg és csúnya lett, mint a ligeti gázléggömb másnapi szobánk mennyezetén. Ha volna könnyem, most sírnék. Szabadon utazom hát a megnyílt időben: az első emberpár nekem Donászi Magda és Weöres Sándor voltak, aztán jöttek a magányos nagyasszonyok: Ancsel Éva, a költő

(csak később lett lencsibaba-szemű, ijesztően okos, kislányosan vén filozófus). Heller Ágnes, a vészbanya, az SZTK-szemüveges tollseprű, kis, szekánt nőtény-próféta, aki vel szívesen összemarattam volna az egész életem, na, szóval, ők...

A nők legendáriumában ott a világ teremtése. Szöveg-világ, vagy a mögé gondolt, mindegy. Kellett-e a szenvedély? Végül magam is megértem, hogy nem események sokasága, amit átélünk, vagy utólag átlátunk, hanem szenvedély, befelé növvő tágasság. Az idő a nők oldalán áll. (Isteneem!... – énekelhetném, affektálhatnám a mézzel és véres üvegcserepekkel bélelt szerelem-gödörben.) Férfi vagyok – meg fogok halni.

Egy mondat Svájcról

Az utazás értelme és iránya (mindegy, mi volt a célország) utólag testesül meg, mondjuk (valójában írjuk), oly módon, hogy szöveggé válik, ezáltal szembekerül a tapasztalatok látszat-világával, elhasonul a hétköznapi hamis egyidejűségétől, előnyre, távlatra, magasságra (overview) tesz szert, másfelől a közösen átélt kalandok egy színes, epikailag artikulálatlan élményfoltba gyűlnek (Acsai Sanyi szerint a jó-buli-volt feelingbe); s ha még ez sem volna elég, Grell Józsi bácsi fixum-fertig kijelentette (Colombier csillagai a tanúk rá), hogy az irodalom és a valóság igen távol esnek egymástól; nem is sejti mennyire, hümmögött elismerően az Utazó: az épp-ben-létezőben még nincs tekintélyes mesemondó-szerep, ő maga is akkor bátorodik fel, ha már küldetése befejeződött, inai ellazultak, tekintete veszített oknyomozó éberségéből, egyszóval hazatér, végigsimítja Ithaka alacsony egét a diófa alól, és memoárt ír; de még nem tart itt, utazik Svájc felé, a busz tele a móri fúvószenekarral, amely a Lac de Neuchâtel hideg végtelene után a második mély, természeti rejtély az Utazó számára, mert tessék kérem elképzelni egy rezesbandát a hangszerei nélkül, az aranylő fémek, fák, bőrök kirobbanó harsogásától megfosztva, lefegyverezve, leeresztett tüdővel és marokkal, ő igen, a majd húszórás buszozás kazettájába egy egész fúvószenekar energiái lettek tokba dugva, borzalmas, nevetséges és szorongató érzés, higgyék el, még jó, hogy közbejön Vaduz, harminc perc séta, hogy jobban értsék Székesfehérvár fele-királyi, fele-avantgárd köztartait, itt, II. János Ádám herceg létező, magasabb fórum, illőbb bosszantani; az Utazó csodálattal látja kibomlani a Kunstmuseum óriásplakátját (Young Girl with Pole – vicc a polecat-tel?), a múzeum fekete márványtömbje befogadta Malevichet, ismeri egymást a két black square; a szoborsztányt óraboltok, kávézók, butikok szabdalják, örökzöldek, süteményszállító furgon, mindenkit névről ismerő, ritka járókelők, Oberland polgári eleganciája és célszerű hidegsége lengedez minden építészeti tárgy körül; mennek (viszik őket) tovább, egy távoli, gigászi spulniról göngyölödik alájuk az autópálya, félálomban vannak, a percek apró, fekete-sárga hullóként szaladoznak a székeik alatt, az órák busa feje benéz az emeleti ablakon, összekeveredik a napsütés meg a hó, és végre megérkeznek, valami

döglötthal-szerű szendvics fogadja őket, menekülttábori padok, ez itt Svájc, az Utazó próbálja ízelgetni a látványt, keresi a szagokat, az összkép alig észrevehető, mégis jellemző elmozdulásait, a gyűrődéseket és a bájt, mert mondania kell valamit, hogy milyen ez az egész, amúgy íróilag, és akkor eszébe jut a szolnoki vasútállomás, ahol van menetrend, fegyelem, színes tömegesség, vaskos gépek, ezért állandóan takarítani kell, és ez végleg soha nem sikerülhet; Svájc mintha egy vendégváró nagytakarítás kellős közepén tartana, a végső simításoktól néhány órányira – folyamatosan; miként egy finom óraszerkezetet, úgy az országot is valamifajta mechanikus, de társadalmilag magasabb rendű elv működteti, amely nem jelent veszélyt, mert a falanszter ellenálló védelmet nyújt Gundobadig visszanyúló monarchikus nosztalgiája; és most trarararááá, megjön a zenekar, tekervényes, sárga-ezüst hangszereik örületes erővel fújják le a port, segítenek a tisztogatásban, hiába a nyugat-balkáni látszat, a szállás tömeges, a hangulat ezerjő, kezdődhet a fesztivál (kantonok közti had-zeneművészeti csata és fúvós-dzsembori), milyen érdekes: a megnyitón nem működik rendesen a mikrofon, unalmas és öntetszelgő a protokoll, ám Colombier és Mór állja a sarat, felváltva szórakoztatja a nagyjérdeműt, ezalatt az Utazónak van ideje rácsodálkozni egynémely sajtószertűsége (a zenekarok Colombier-ségére és Mór-ságára), szóval a colombieriek olyanok, mint egy fúvószenére szakosodott szintetizátor, amelyen lenyomták a demo gombot; a móriak vad, mámorító bográcsost főznek a svédasztal rezervált törzsközsőségének; más dimenziók, viszont mindkét karmesterből a testalkat robbantja ki a dinamikai fölösleget, medvésebb méretben jobban eloszlan a élan vital, Vincent Baroni (talján tűz és hindu flegma) hipnotizálja neveltjeit, Acsai Sanyi inkább működésben tartja a társulatot, terelgeti a belső jóérzés hullámain, s hagyja, hadd lógassák, táncoltassák az elnyűhetetlen indulók avatárjait a szólamok szálain; minden koncert daliásra sikeredik, a vén svájciak honvédő szíve inkább megdobbán a toborzókra, mint a fél-szimfonikus kompozíciókra, amúgy versenyen kívül; Svájc egyéb titkainak kisablakát két, a móriak mellé rendelt önkéntes, egy magyar házaspár nyitogatja óvatoss félszavakkal: Jenő bácsi faarcú, jóságos emigráns, Boudriban volt kocsmája, míg el nem adta; a felesége, Ilonka néni, a csokigyárban dolgozik, érzékeny, aggodalmas, három fiát imádó anya; hogyan kapaszkodtak meg? nem látni, nem beszélni; ez a beilleszkedés szabálya, no, meg az, hogy ne legyen az embernek adóssága; Svájc erre kényes: a számlákat mindig rendezni kell; a három nap alatt, amíg tartott a fesztivál, az Utazó meggyőződött arról, hogy Szent Gallennél elszúrtak valamit a magyarok, és az együgyű Heribaldnak már nincsenek leszármazottai; a búcsúzkodó fesztivál-igazgató úgy fogalmaz: biztosan hallunk még a móriakról, vagyis nem „halljuk még a móriakat”, ami élénkebb (árulkodóbb) egy diplomáciai árnyalatnál, s épp kevesebb az udvariatlanságnál; a csarnokot ordító ovációba vezénylő, zakópörgető, vonatozó Sanyit felemelte a perc, aztán kihűlt a levegő, minden díjat kiosztottak, néhány móri trombitás még kiállt a sportcsarnokhoz vezető út bejáratába vendéglátózni, nekik Jenő bácsi és Ilonka néni integetett méregzöld Audijából; az Utazó rengeteg csokoládét

vásárolt, s az már Bodajkon jutott eszébe, hogy valamikor rég, az alant járó időkben Györgyike néni bizalmasan közölte vele, hogy a szakszervezeti beutalót elsősorban az idősebb kollegák kapják, ne nagyon tolakodjon (rövid közjáték: meghalt Rostás Pista bácsi – Györgyike néni férje –, aztán a szocializmus, végül maradék illúzióink), és úgy is lett, máig sem volt nyaralni, sorsává vált a babitsi szobafogság, a fotelhűs, az ülve átélhető európai szellemvasút – és most, tessék...; valamint tudomására jutott, hogy a magyar íróválogatot Béciben, május 16-án a svájci írók ellen mérkőzött, s a magyar csapat 6:1-re legyőzte a svájciakat; hacsak úgy nem.

Anyák szigete

A magába gabalyodott ész, a hűvös szirtfokok közt navigáló intellektus, az affektáló egzisztencia elveszítette az anyához vezető/kötődő érzelmi szálát. Elanyátlanodott, pont úgy és annyira, mint az ezredforduló, a felnőtt nagyfiú. Apjával rég összeveszett, unja lassú és kioktató bölcsességét, ahogy nagy művek pálcáját suhogtatja, nem rogy térdre érvei és éveit előtt, hiszen az élet habzó könnyelműség és ádáz anyagcsata. Nem elvek szalon-birkózása. A magam részéről egy nagy-nagy csöndet szeretnék a ránk hajló rokonarcok zsvajgása, az új barbárság szánakozó vigyora közepette, s főleg az apai dörgedelmekek szimfóniája helyett.

Tűnődöm, hogy miért anyák napja, amikor anya csak egy van. És az is bizonyos, hogy az anyaságot mint hivatást nem ünnepelni, hanem támogatni kellene. Harmadrészt gyanítom, hogy ezek a szellemeskedő vagy túlon túl gyakorlatias megjegyzések nem méltók az ünnephez. Nem fejezik ki a lényegét: hogy létünk emberi és érzelmi kapcsolatokra alapozódik, hogy senki nincs egyedül, nincs társ nélkül a világban, akit anya szült.

Az anya a küszöbön áll, utána néz a távozonak, bokájára fonja a szeretet magából szőtt pókfonalát, pontosan megjegyzi a szökés minden részletét, mert erre kell emlékeznie, ránk, az önmagát tékozló fiúra. Élet-anya pityereg, s mi az utánunk gurult könnycseppeket iszogatjuk, s nem tudjuk, hogy mi az a tette kész szomorúság, tervezgető reménytelenség, ami szétárad bennünk. Az anyák napja, mint minden ünnep, nem a felmutatott, aranyfüstben fürdő eseményről szól, hanem gyarló önmagunkról, miközben felemel bennünket a pátosz.

Míg vannak anyák, mindnyájan gyermekek vagyunk; nem Kishercegek, Róbert Gidák, Nemecsek Ernők, hanem érett, sőt ráncos, szakállas ábrázatú vagy becukormázazott csöppségek. De hát olyan jó gyereknek lenni? Jó volt – hangzik a helyes és utólag (mindig utólag!) megtalált válasz. A megbocsátás miatt. Az apai szigor ellenpólusán szelíden derengő, feszültséget oldó anyai tekintet miatt. Az apa nem engesztelődik, csak újabb próbákba hajszol, építteti veled a várat és a sáncot, mert tudja, hogy ha gyönyörködni kezdesz, akkor rászoksz, és rabul ejt a romok szépsége. Vágni,

tapasztani, rakni kell a köveket, ha rosszul is, ha durva-vastagon is, úgymint jön a jel, amire aztán indulni kell, hátrahagyva mindent és mindenkit.

Az anya megbocsát, jóváhagyja a lázadást, a lelkiismeret alá fúrt alagutakban való csatangolást, a kísértés élményként való értelmezését, elfogadja bicsaklott énünk, a nem általa született iker létjogát, mert az anya jó, csendesesen bólint, és nem nyomja arcunkhoz a tükröt, olyan közel, hogy szétlapult, torz képmásunkba olvadjunk. Itt a Földön csak tőle kapunk föloldozást, ez az anyák transzcendens hivatása. Az általuk világra hozott élet iránti esztelen türelem.

Az anyáknak ugyanakkor vezekelniük kell, mert újraszülük a világot, Isten kertjét és a Gonosz fáját. Azt hiszem, az anyák állnak az emberi piramis csúcsán, egész közel az egekhez, s mégis: sem Isten, sem Krisztus mellett nem vonódik vakító fénykörbe Mária, aki éppen anya szerepében, anyagi teremtként (szülőként) viseli magán a tiszta szellemiségtől megkülönböztető jegyeit. Sem a pokolban, sem a mennyben nincsenek anyák, nincsenek fiak és lányok, nincs leszármazás, csak összhang, párhuzamosság és harmónia.

A magyarországi Mária-kultusz csodálatosan egyesíti a pogány anya-kultuszt az Isten-fia első gyámolítójának szent szeretetével. És benne van a magyarságnak a történelmi tapasztalata, hogy a legfőbb Úr (bárki legyen is) nem a mi patronálásunkra hivatott. Ez a kicsiny nép inkább megbocsátásra és türelemre áhítozik; egy nagy terv öntudatos és ellenállhatatlan csapata nemigen tud lenni. És hadd sejtsem, hogy a megbocsátásnak két útja van: az emberésszel beláthatatlan igazságtételhez tartozó, és a személyes szenvedéssel arányos, nem mindennapi, s mégis hétköznapi figyelmű. A magyar érzékenység és lelkiismeret ez utóbbiban keres megnyugvást. Az anyaság ilyenkor való felfogása összekapcsolódik a hiány-mítosszal, a bűntudat-mítosszal, a mulasztás-mítosszal. Igaz ez népmű méretben, és egyénileg is.

*

Országghosszan vonulnak a főorvosok, menedzserek, divatos sztárok, éjjel-nappal vállalkozók, seftelők, csak az anyázásra gerjedő, elszarusodott lelkű trógerék, idegenlégióból, Amerikából, Nagyfáról szökött pity szerencselovagok, kezükben a celofán közé gyűrt, hervatag rózsák, és mennek az anyához, az egyetlen anyához, aki ölébe ejtett kézzel üldögél a konyhában. Várja, hogy felbukkanjon egy borzas fej, körbecsacsogja egy régi, feleselő hang. Megjön a férfi, nagyon távolról, ráragadt idegenséggel. Kicsit marad. Aztán elhal a lépte. Az anyát megint körbefolyja a megtartó köznapiság, lecsillapszik. Kinéz az ablakon, tele a tenger színes hajókkal. Semmi értelme segítségért kiáltani. Hisz nincs egyedül. Él az anyák szigetén.

Mese a hétfejű igazságról

A Nyugati Sárkány az őszösvetségi kígyóból fúvódott, a Keleti Sárkány színes és randa főhivatalnok. Egyikőjük se óriási csontokból visszakövetkeztetett izé-szaurusz. Azok élőlények voltak (ki is haltak), nem holmi teremtmények. Márpedig a sárkány legfőképp elgondolása által kel életre: kicsi félelmek, apró berezelések röppennek föl, őszszegyűlnek, mint egy viharfelhő, a sötét gomolyagnak feje és farka nő, hallani acsargó rőfögését, a körmei csikordulását a kupolán, aztán a legbutább kisgyerek felnéz az égre, és azt mondja: – Juj, idősanyám, ahun a sárkány! Erre megmozdul az asztráltest, szétcsapja a szárnyát, hogy eltakarja vele a Napot, és közben rettentő bűdös.

*

Volt egy város, ahol több száz éve egy sárkány lakott. Nem mutatkozhatott teljes mivoltában, mert úgy behízott a főtér legelőkelőbb villájába, hogy csak a tetőt áttörve tudott volna távozni – kénkö- és hónaljszagú légörvények röptető segedelmével. Folyton éhes, s főleg borzasztó gazdag lévén megengedhette magának, hogy hetenként elfogyasszon egy ifjú lánykát. Csak ezt bírta megemészteni az a kényes gyomra. Próbálkozott idős matematika tanárnővel, nyugdíjas feministával, ötvenéves popdívával, de mindegyik csikarta feneséges bendőjét.

Kosztolgatta hát a város szüzeit, amiben elsőül az volt a hibás, aki sárkánynak szülte őkelmét. Közbevetőleg mondom, ezek a dogok már csak ilyenek: ha a sárkányok megjavulnának, már rég kipusztultak volna. Bár egyesek szerint nem az állatin egyszerű és kegyetlen reflexek tartják meg őket az örökkévalóságnak, hanem az, hogy nem is léteznek. Ami nincs, az ugyebár halhatatlan. A sárkányok azért olyan szívósak, mert csak képzeletileg köhögnek lángot, csapkodnak vitorlányi borszárnnyukkal, valójában mese az egész. Szemenszedett kitaláció. Tehát elpusztíthatatlan. Egy komoly ember sem kockáztathatja a tekintélyét, s kezdheti el bizonygatni, hogy nincs sárkány, a többség meg tudja, amit tud, a komoly ember mértéktartó hallgatásától függetlenül.

Ha hinni lehet a népi bestiáriumnak: „Alakjára szárnyas, hosszú kígyótestű, pikkelyes kemény bőrrel, melyen a borotvahíd éles kései sem fognak, hosszúkörmű, rőfnyi fogakkal, ostorként csavargó fark – s lángoló tarajjal; legjellemzőbb a számos fej.” A jámbor Vertot abbé is megfigyelte a rusnya kígyaját: „Pikkelyes teste akkora volt, mint egy ököré, hosszú nyaka kígyófejben végződött, irtózatossá nagy torokkal, fogai mint megannyi dárda. Hegyes füle volt, mint az őszvérnek; négy lába medvekarmokkal; farka, mint a krokodilnak. Két hatalmas denevérszárnnya is volt, vörös és sárga színű, – általában egész teste vörösbe és sárgába játszott.” Mások szerint „a szarva szarvasra emlékeztet, a feje tevére, a szeme ördögére, a nyaka kígyóra, a hasa csigára, pikkelyes bőre halra, a karma sasra, a talpa tigrisre, a füle ökörre”. Szent Ágoston úgy tudja, hogy a sárkány az oroszlán és az ördög keveréke.

Visszakanyarodván abba a városban, ahol a mese kedvéért járunk, nos, ott igen-csak súlyos volt a helyzet. A vének tanácsa (nyugalmazott téeszelnők, szabálysértési csoportvezető, egykori munkásőrparancsnok és önvédelmi fegyverét megtartó gyárigazgató is akadt köztük) tudván tudott a sárkányról, hiszen minden hétfőn és csütörtökön pikkelyes színe elé rendelte őket, főtéri rezidenciájába. A vének régtől fogva gyanították, hogy a sárkány nem gonosz és nem galamblelkű, hanem az, ami. Az esze helyén a fajtája programja működik, s bizony rémes lenne, ha megokosodna, s nemcsak aranyhajú, riadt kis embercsírákat ozsonnázna, hanem beleröfögne a város ügyeibe is. Jól kitalálták a vének (nem ment pocsékba az a sok osztályharcos szeminarium!), hogy még mindig jobb egy mohó bestia, mint egy türelmes és felvilágosult emberevő.

A vének tehát szorgalmasan járogattak az audienciákra, csókolgatták a behemót körmét, és hegyeseket köptek távoztukban. Ezenközben óriási viták zajlottak a városi tanácsban, hogy van-e sárkány vagy nincs. A Sárkány Ellenes Liga bárgyú demagógiának nevezte azt a vértolulások, ripacs hangulatkeltést, hogy mindennek a sárkány az oka, akivel a hatalom lepaktált. A tisztelt polgártársak életteremtensége a bajok forrása, és nem egy képzeletbeli mesefigura. Még hogy sárkány! Miért nem hasmenés vagy hernyótalp? Ez az egész sárkányhistoria csak arra jó, hogy megzavarja az emberek természetes észjárását, kivadítsa őket a dolgos hétköznapiakból, és lovat adjon a hőbörgők alá. Nem egy hígvelejű rémlátás dönti el a jövőnket, hanem mi magunk, az a józan elhatározás, hogy végre felismerjük valós érdekeinket, és vállvetve felépítsük a szebb és boldogabb holnapot!

Erre viszont a sárkányosak megjegyezték, hogy az elmúlt öt évben több száz alig serdült leánygyermek tűnt el, és miért hallatszik sárkányordítás éjszakánként (mag-nóbejátszás!), és igenis az ellenzék birtokában van három, tudományosan elemzett pikkely a rém páncéljából, azon kívül számos nyilatkozat és tanúvallomás, hogy a főtéri villában nem egy hárfaművész vagy marcipán díszeket gyártó kisiparos lakik, hanem egy szuszogó, vasfogú, hétfejű szörny. És az előljáróság addig nem tudja hitelen képviselni a városi érdekeket, míg a sárkány farkát vakargatva, a sárkány árnyékában dirigál, miközben üldözi és elhallgattatja a bátor leleplezőket. Halál a sárkányra és álszent cimboráira! „A leölt sárkány iszonyú ordítással dől le, testéből kén gőzölög, vére hét mérföldnyire patakként árad el, dőghalál támad utána. De a győzelem, leküzdése és megölése által a szörnyetlázlatott lakosok megmentvén, az átok alatt lévő hölgyek a földalatti ércpalotákból megmenekülnek, a leölt tor-kából hull elő az aranykulcs, mellyel az elátkozott paloták- és kincsekhez jut a hős; s általában ez által egy új világ nyílik, a földalatti elsüllyedett az átokból megszabadul, a sárkány által nyomorgatott ország, város, vidék lakói a nyomortól megmentetnek.”

Így zajlott a vita a városi tanácsban, s hol az egyik fél kerekedett felül, hol a másik. Amikor némiképp étvágytalan volt a sárkány, akkor az „építsük fel a holnapot” nagy,

közös akciója volt a népszerűbb, ám ebédidőben, amikor a bőrmadár kitépdeste a város élete virágját, akkor a Szent György lovagoknak állt a zászló. A vének tanácsának két dologról kellett gondoskodnia: hogy mindig kerüljön újabb lányka a ragadozó asztalára, illetve ne lankadjon a vita arról, hogy most tulajdonképpen van-e sárkány, vagy nincs?

Eszerint volt a legbölcsebb az eljárás, mert a sárkány igazán nem tehetett arról, hogy a városba vetődött, s úgy belehízott a viszonyokba, hogy mozdulni sem volt kedve. Tette és ette a dolgát. Meg lehetett volna szuttyongatni egy csöppet, kiugrasztani a fészkeből, csak hát a bestia a maradék erejével több kárt tett volna mindenkinben, mint amúgy, csendesen elmajszolgatva néhány tornából felmentett, szemüveges és pattanásos csitrit. Ráadásul volt közélet, politika, demokrácia, mert a fenevad sötét agya és ösztönei fölött kialakult egy másik, szóbeli valóság, amely már egész jól elvolt a sárkány nélkül is, miközben minden róla szólt.

Vajon mi történt volna, ha cáfolhatatlanul bebizonyosodik a sárkány léte, és valaki a tanács üléstermében egymást leckéztető vezéreket felszólítja a határozott támadásra? Hogy most, akik itt ülnek, kerekedjenek fel, menjenek a főtérre, és aprítsák miszlikbe a sárkányt! Nem a mi erőnknek való feladat ez. Létre kell hozni egy bizottságot, ki kell jelölni egy határidőt, össze kell hangolni, egyeztetni, konzultálni. Na, hát akkor most van sárkány vagy nincs sárkány?

A dolog mai állása szerint erre egyetlen helyes válasz létezik: attól függ. Az élet bonyolult. Égre emelt arccal nézzük a sárkányok lassú vonulását a vérehullató naplementében. Nem bögnek, méltósággal kavarják a ritkuló történelmi levegőt, szállnak az időben, cserepes szájukba bárányokat hajigálnak a bábák. Kivont kardunk előtt házmesterek, kommunikék és kolbásztalan paprikás krumplik reszketnek az életükért. A rémek kivonulása utáni tejszag lesz a bizonyíték, hogy valamit ismét előlről kezdett a történelem.

Az antikvárius

I.

És tényleg: ment-e könyvek által a világ elébb? Öreg, nagycsontú kérdés. Mintha csak a közjó érdekében íródhatnának könyvek, s ezek is minék. Az örök gyarlóság mindet kikacagja. Ni, hogy menetelnek bőrben, kartonban, polchosszat! Faltól falig. Inkább nézzünk alaktalan mulasztásainkra, visszapörölgőhetetlen múltunkra: nem ekképp zárványosodik el valójában a tudás? Vörösmarty zord vitaindítóját úgy is fölfoghatnók persze, hogy ő nem a könyves kultúra kudarctörténetéről, hanem a világ silányulásáról akart bennünket kikérdezni. Derüljön ki szavainkból, hogy milyen abszurd vagy lélekhorpasztó a jelen idő. Valamint az, hogy a szabadjára engedett locsogásnál bármilyen érdemes könyv értékesebb.

II.

Ballagó diákok tarisznájába való ajándék az Arany–Radnóti–József Attila verses breviárium. Ahogy körbe kígyózik az ifjak nótás-virágos hada diákéletük helyi állomása-in, az csupa epika. A tanórai próbákon való túllétele és az érettségi ismeretlen kihívása közti elérzékenyült holtpont: finom (melo)dráma. Ezért kell a lírával átítatott könyv. A ma még érthetetlen, átfoghatatlan teljesség kedvéért. Arany tanár úr vasalt, kissé pedáns sorai, a legegyszerűbb modernség jelmezében. Micsoda öregúr, mennyi méltóság és kétely! S olykor a maga előtt is szégyellt jókedv, mint keserű morzsába forgatott édes-erős hús. Arany közérdekű remeteségével szemben Radnóti társakat kereső lázadó. Avantgárd, mígnem a század történelmi ellenszele tele nem hordta mocsokkal a helyet, ahol élt. Radnóti konzervatív fordulatát a megtisztított haza, az emlékek teljes világa, a romolhatatlan irodalom vágyképe rajzolja ki. Radnóti végtelenül szomorú, de ezt csak mi érezzük, neki már nem volt ideje stilizálni a lét gyökeréig fúródó bánatát. József Attilánál a folyton víz alá nyomott öröm fuldoklik. Kapaszkodna Istenbe vagy a pártba. Semmi sem jó, minden számít. A nagy igazságok helyett törött játékokat rakosgat szétvetett, rövidnadrágos combja között. Tünetényes, kibírhatatlan. Háta mögött felépül a szeretet kései, áttetsző emlékműve. A remete, a vértanú és az örült. Velük ballagnék én is.

III.

Ha egy ismeretlen városban gyorsan otthon szeretném érezni magam, akkor keresek egy antikváriumot. Elbújok a zsúfolt és könyvszagú sarkok valamelyikében, mintha tolvaj lennék, s épp itt akarnám egy szakadt zsákba tölteni a kimerhetetlen időt.

Lassú és alapos munkát végzek. Az antikvárius érzi rajtam a zsákmányszerzés konzolidált izgalmát, miként kultúrjavak esetén illő is. A szeme sarkából lesi, hogy a kiemelt könyvek visszakerülnek-e a helyükre, és egyáltalán: mit akarok? Én meg némán megvádolom, hogy neki talán már semmit sem számítanak ezek az ócska kötetek. Árulja őket, és akinek van elég pénze, elviheti, nem?

Mégis, ahogy pakolgatja a pultra tornyozott árut, a keze rebbenéséből értem meg, hogy irigy: le akarom fölözni a kincseit! Szeptartásosan szálaazom a papírokat, ő szeptartásosan szortíroz. Az állomány kilencven százaléka húsz-harmincéves vacak. Irodalmi laposságok, fél-politikai értekezések, az emlékezettről lefűződött divat-könyvek.

Az antikvárius mögött, üveges szekrényben sorakozik a java. Bordás gerincű, kétszáz éves lexikonok monoton aranyozással, titokzatos tanítások és kabalisztikus jelek katalógusa, rézmetszetekkel illusztrált útikönyv, ükanyáink szakácskönyve, foszladozó, olykor dedikált példányok. Mindig úgy áll, hogyha átvetném magam a pultron, ne tudjam ugyanazzal a lendülettel kiragadni az üveg mögül a kedvenceit. Kínozzom egy kicsit: közel megyek, s jobbra-balra hajlongva, a takarást kicselezve végiggusztálom a vitrint. Meg is dicsérek egynémely ritkaságot. Ellágyul, de nem húzódik félre, pláne nem nyomja a kezembe. Akkor nyugszik meg, amikor megérti, hogy nem vagyok igazi

vevő, csak egy éhenkórász bölcsész, amivé ő is válni szeretett volna, egykor. Veszek tőle egy 280 forintos fecnit, mire végleg a bizalmába fogad. Körülbelül ezt nézte ki belőlem. Egy kereskedő legyen jó emberismerő ugyebár, lásd az iménti esetet.

Végtelen nyugalommal, mint az iszapfürdőből feltápáskodó elefánt, kivonulok. Érték én, kérem, a könyvekhez, csak most és kizárólag erre volt szükségem, a 280 forint. Az antikvárius küld utánam egy bágyadt mosolyt, és tárgyalni kezd egy gerincmerevedéses, kellemetlen modorú bácsival néhány poshadt újság megvételéről. A kiabálást magam mögött hagyva kilépek a friss levegőre. Idekint semmi nem ismerős, a tömeg elsodor. Most hova menjek?

Az irodalom mint közhely

Szép az egyszerűség, a nyírott kert, a tekegolyó, a sörnyitó. Írni is csak ilyen gyanútlanul volna jó, noha igaz, hogy hallgattassék meg a másik fél is, a bonyodalmas, aki szerencsétlen módon szintén mi vagyunk. Legyünk pontosak, mint a szögbelövés, vagy organikusak, az évek óta nem kaszált hátsóudvarok módján? Írjunk (ragasztgassunk) SMS-kopár szövegecskéket az irodalmiság megcsavart, végtelenített szalagjára, vagy verjük könyökkel a zongorát? Már az is lázadásnak számít, hogy hiszünk a szabad választásban, feltételezve a döntésünket befolyásoló motívumok mögött az erősebb indító okot.

Ígyen csóváljuk horgadt csacsifejünket (Buridán számára!), aztán mégiscsak ráharapunk az egyik szénacsomóra, rendszerint a másikra. Hogy éhen ne haljunk („éhe a szépnek”). Meg a közhelyek! Gyönyörű művirágok a céllövöldés bódé felső sorában. Hurkapálcára fűzött fodros krepp-papír kelyhek, arany-ezüst bibével, három lövés kétszáz forint. Örökké virágoznak, míg vurstli lesz. Mindig illet szerettem volna, de gyáva voltam. A Mazsolára fizettem be, mert az tuti volt. A kis disznó házán el kellett találni egy palacsintasütőnyi céllemez, mire felpattant a szentély, s kigördült a nyeregmény: gipszcsirke, úttörősip, zsebtivoli, műanyag ólomkatona.

Egyszer Ferikét (szabadon kőszáló, negyvenéves értelmi fogyatékos a hatvanas évekből) a vásott kölkök odatuszkolták a mutatványos pavilonhoz, hogy lőne már magának zizit vagy játék karórát a Mazsolából. Ferike ráfogta a kotyogó csővű légpuskát a tarka bádogokból szegecselt álmra (harsogott a zenegép, a szél kolbászszagú volt, táncolt a sárga a pirossal). Zimm! – köpött a fegyver. Mazsola az óljában maradt, viszont a legfelső sorban derékba tört egy kétszáz forintos művirág. Ferike boldog vigyorral elimbolygott vele (neki adták, hiába, ilyen nap volt ez), én meg rájöttem, hogy van igazság, például a bolondoké. A művirágként pompázó közhelyeké, a gyermekkoromé.

Megteltünk felvilágosult érzékenységgel (ó, mennyi horizont és intertextualitás), miközben sóvárogjuk a közhelyeket, karmester a pacalt, államtitkár a képregényt, Babits a detektívhistóriákat, s ábrándozunk az irodalomról mint köz-helyről. Köz-hely: egymás szavába vágunk, de hát sokan vagyunk...

Ló, szárnyak nélkül

Nekibúsult az asztaltársaság, és fejlődő összehajolással, borzibbasztotta nyelvvel szépen elparentálta a magyar kultúrát. Bár, a mi veretesen panaszkodó Nyelvmagyarországunk tele van ugrásra kész halottakkal, síron túlról szervezkedő vértanúkkal, vagyis legveszendőbbnek kikiáltott ügyeinkre is titkos reménység vigyáz, mégis mindenki érzi tartalékaink és erőnk szavakkal elodázhatatlan, gyors romlását. Nincs pénz – mondják a maradék forintok szétosztására szerződöttetett főhivatalnokok. Örülnek, hogy csak ezt kérik tőlük, nem valami megváltó ötletet a sótlan élet jóvátételére. Mert ez a baj: a szó, a mozdulat, a hang, a szín semmilyen rafinált művészi kiképzéssel sem akad bele az evezőpadhoz láncoltak sóvárgásaiba.

Nem a pénz hiányzik. Ha volna, akkor még több kellene. Az sem jó hír, hogy a rendszerváltásba befásult nyelvközösség új életminőség híján (ráadásul a régi szugesztiójától áthatottan) tompa vagy gyermekien zavarodott. Főlöleges az önostorozás. A szakadék szélével ijesztjük magunkat, ám ahogy mondják: ennél előrébb tartunk. A dolgok furcsa kavargása egy alsó örvény sötét gyűrűihez vezet. Van-e még szellemi kilátópont?

Például a tiszta művészet... Elszabadult léghajója, a selymekből varrt, nemesgázzal hajtott ballon ott kóvályog a kor szemhatárán, a ledobott homokzsákok már egy párttitkárt sem találnak fejen, a Nap pedig hűgysárga tejüveg mögül dereng. A morcos művészet berregő-durrogó sárkányrepülői nem győzik kerülgetni a magasfeszültségű vezetékeket, öklendező íveléssel le-lecsapnak egy buszmegálló, egy sétatér, egy kerthelyiség elárvult figyelmű bábészaira. A gyalogos művészet házról házra jár, öreg, fekete cipőjét gyakorlattan tolja a hajcsavaros-pongylás ajtórésbe, s ha megszállott tolakodása a nappali szobáig ér, kicsomagolja nadrágszíjjal átkötött bőröndjéből a vak gumimajmot, a lendkerekes borotvát, a Valentin napi fa-szívet, és közben meséli térdig lejár, százszor újrapatkolt életét. A kávéházi művészet egész nap mosolyog egy savanyú krémesre, hajszálat talál a kávéban, elbúsul a pincérnő megereszkedett fenekén, és igyekszik mindig másra gondolni, miközben szemben ül a tükörrel. A szegény művészet egy kocsmá előtt harmonikázik, gyűlik az apró egy füles sapkában, s amikor megtelik, belép a boldog bűdösbe, a rettentő korhelyek közé, szomjas szemmel int a néma, másfél mázsás csaposnak, aki elé tesz féldeci élesztősárga mámort, s ő csuklások között, enyves nyelvvel eldadogja a lét értelmét, az ezeréves titkokat, a csak rábízott üzeneteket egy betévedt, trottyos nadrágú, csipás szemű senkinek, a barátjának, aki szüntelen a húsz éve nem látogatott anyjához sóhajtozik. A kartársi művészet táviratozik, felhív, bemutat, ajánl, asztalt és páholyt foglal, közöl és közöltet, megnyit, dedikál, javasol, és csak úgy, kötelességszerűen továbbírja az életművét egy befejezhetetlen regényhez illő lassúsággal, mélyszürke megbízhatósággal, de ájtatos maszkja szemrészén át látszik, hogyan lépdél aranytálcaikon a kolozsvári bíró.

Nincs pénz, nincs új élet, nincsenek egymásba kapaszkodó művészetek, nincs érzékeny és önzetlen mecenatúra, nincs szolidaritás, viszont van csámcsogó mohóság, kis összetartások elirigylése, aprólékosan megszerkesztett életuntság. És van az a régvolt (tán sosem volt), kiváltságos állapot, hogy a szellem munkásai végre szabadon végezhetik a dolgukat. A vergődés jelen évtizedeiben elválik, ki mire alkalmas. Jöjjön az udvari költők, a szent örültek és dilettánsok évszázada! (Ahová ma is átkukucskálhatunk a kultúra végleg kifordult rút lukán.)

Hol süllyedünk, hol zuhanunk. A felénk rohanó, átszabott táj egyelőre a mi földünk. De ha csontroppantóan elvágódunk, vagy összetörünk az egyértelmű és szabályos köveken, lesz-e, aki fölénk hajol, szigorúan, botját markolva ránk förmed, hogy: – Kelj fel, és járj?

Három napszak

Első

Az én játékaim az éjbe borult gyermekszoba fél-lényei. Fűrészfogú, üvegszemű gnómok. Mérget köpő, ostoros farkú ördögfiókák. Gonosz kis robotok, akik csikorogva, zümmögve szaladoznak szét a szőnyegen. A mackó hasában halottak haja van, Burattino orra rücskös mandragóra gyökér. Piros karmok kaparásznak, és kések szisszennek a baba-polc elátkozott emeletein. A Királykisasszony épp a hetedik arcát tépi le, s mögötte még mindig nem az igazit, a krokodil ábrázatot látjuk, és a Vitéz is ott van, parádés, finom elmebeteg, felbukik saját denevérszárnyában, meg az alvóbaba, homloka közepén Medúza-szem parázslík. Ó, mennyire beteg és borzalmas volt az elmúlt század, amelyik ránk hagyta rosszul lelakatolt poklát! Ó, milyen gyanútlan és fehér volt az a gyermek, aki a remény varázskörében kucorgott a padlón!

Második

A tárgyak, azt hiszem, egy köztes létben tanyáznak. Nem érvényes rájuk az élet-halál ember alkotta megosztottsága, és értelmük is csak az általunk fabrikált, elképzelt és komolyan vett valóságban van. Ám a dolgok itt sincsenek a helyükön, mert a hely folyton ellebeg a rend éppen érvényes képletétől. Ezért nem tudjuk közös nevezőre hozni a transzcendenciát és a lakberendezést, a szimbólumokat és a csomagolástechnikát. Kizárólag a nagy tervekben bízhatunk, amikben természeti erő feszül, földmélyi, történelem előtti szenvedély. Ha felszínre törnek a história Vezúv-kürtőjén, pompeji véglegességet borítanak ránk. Pompeji feltárói például „...rájöttek arra, hogy sok tetemet a köré rakódott vulkáni anyagok megszilárdulása következtében olyan üregként lehet megtalálni, amelyben folyékony gipszet öntve, a halott testének eredeti alakját nyerheti vissza...” – írja Castiglione László. De erről itt most nincs elég időm gondolkodni.

Három

Elfogytak fejünk fölül az igazságos királyok, akik ha tudni akarták, hogy miként vélekedik uralmukról a nép, kiszöktek palotájuk gazzal benőtt hátsó bejáratán. Marha-kereskedőnek, vándor mutatványosnak vagy kocsmatölteléknek öltöztek, s nyakukba vették az atyailag sanyargatott országot. Szóba elegyedtek mindenkivel. Csakhogy a nép sejtette, hogy álruhás királyokkal áll szemben, akikről – íme – lerí, hogy fogalmuk sincs az alattvalói módiról. A királyok elszégyellték magukat, s eztán ki sem mozdultak a palotájukból. Néha parókás parasztokat vagy udvaronc jelmezbe bújtatott sajtárusokat vendégeltek meg. Őket jól kikérdezték. Így ment mindaddig, amíg az egyik kalandvágyó király ökörhajcsár gúnyát nem öltött, s kimerészkedett a burjánnal benőtt kiskapun. Rögtön belébotlott egy hercegi álruhát viselő pékbe. Azóta döbben-ten nézik egymást. Azóta nincs igazság. Azóta csak szép szeretnék lenni.

Hány éves vagyok?

Nem szabad rögtön a tárgyra térni! Szavak dobpergése helyett mondatok vég nélküli, vonós legátói. Úgy írni, ahogy borozunk: hosszan talpán hagyni a poharat, a felé indított kézmozdulatot megtörni, visszavonni, mintha nem lenne fontos a rohadtvirág illatú, aransárga szesz, aztán mégis, férfikomolyságú kortyokkal. A legszebb ivászatok olyanok, mint amikor látszólag tudomást sem veszünk a borról, mellesleg van jelen, de folyton felette körözzünk, titkos szenvedéllyel. Akarjuk, de beosztjuk. A szép borozás ilyenén parázslík.

Utálom a gallér mögé gurított kocsmai cikkeket. Mámornak megjátszott íráskényszer. Nem bor, inkább utóíz, vagy még annyi sem; tegnapi, gyomorsavanyú fogadalmak. És most jöjjön valami pozitív virtuozitás, szigorúan a tárgy természetes delejének engedve (csak a tárggyal szemben vagyok szigorú, az alany magam volnék). Itt van, mondjuk az időjárás, a hullott, őszi kert, tarka kandúrunk éjszakai vadászatának eredménye, a tornácra kiterített két egér (apa és fia?), az öregség hideg nyirkát idéző reggeli lég, a titokzatos köd, amely annyira sűrű, szétporladni is fáradt, hogy nincs is, és ha lenne száradni kiakasztott dohánylevelem, most barna lé csöpögne keserű, szív alakú lemezéről.

Ez gyönyörű; a diófa egyetlen, az ágon maradt és mumifikálódott levele, amely tavaszig vár, mert azt hiszi, hogy újra kezdheti, a kerek kút félbemaradt kerítés-zöldje, a sziklakert idejét kivárt kopársága, mennyi-mennyi jó hír ahhoz képest, hogy a halott szemei letakart tükrök. Mégis, ki mondta néktek, hogy a komédiába hajló az egyben vidám is? Kellene a combcsapkodó, zsíros bruhaha? A frivol pezsgőcske a bícsen? A csendeskén elétek lopott derű? Egy magabiztos E dūr akkord a gitáron? (Most átkötés, a szöveg rugózása alig észrevehető kitérést jelez.) Az utolsó (?) spanyolgitáromat (a modell száma: CK391) Bubik István színjátékostól kaptam, hogy azon írjak zenét. És ne legyek túl hangos, mert eltömődnek bennem a belső hallásra rendelt csatornák. Ő

így értette. A disznó fátumtól (azóta) véresre gyűrt bogárhátujából vette elő, a hangolókulcsokon lógott a hangszerbizományi cetlije, rajta a goromba, filccel rótt szám: 5 000. Nagyjából ennyit ihatott el egy este, fénykorában, de most nekem hozta, ennyiért, az áldozati hangszert. Rossz a hangja, matt, érdektelen, kórista morálú. Pocsék eszköz, szent emlék.

Az őszi kert ablakomig ereszkedett, lónézésű mélabúja pont erre a gitárra lát most. Az ágyamon fekszik, még inkább az ágyamban. Ő is nő, mint eddig minden gitárom. A hatodik bundnál fehérre kopott a fogólapja, de csak akkor beszél, ha szólok hozzá. Bubik levetett nője. A combomra fektetem, ujjbegyemmel próbálgatom a húrok feszülését, elindítok egy arpeggiot a hangnyílás fölött, meg akarom tudni, hogy mit akar. Hány éves vagyok? Nos, hát ez az.

Amikor pályaválasztás előtt álltam, a szüleim igyekeztek felhasználni a családi kapcsolataikat. Erre legalkalmasabbnak apám Margit nővére látszott, aki Miklósvári Sándor felesége volt. Nevezett M. Sándor falusi tanítóból az Oktatási Minisztérium osztályvezetőjévé masírozta föl magát. Azon a családi megbeszélésen, amikor Margit néném kifejtette, hogy miért nem fogják egyengetni a karrieremet, én is jelen voltam. Az ok egy másik rokon fiú, akit már kiválasztott a családi istállóból, szóval kettő nem lehet, az én személyiségem nem alkalmas, Sándor nem szeret kockáztatni. A vetélytárs (most szabadjára engedem mellőzöttségem kicsinyes dühét, oh, Swift, oh Rousseau) egy nagy mafla volt; az arcán nem tükröződött semmiféle belső történet, a szemén keresztül egy tál krumplisztészta láthatott látni. Nyirkos bőré, halkező langaléta, egy közepesen érett sajt. Így láttam dühömben.

Most jön az összeesküvés elmélet! Ennek a Miklósvári Sándornak az árnyéka végig ott volt, ahol én jártam. Rapcsák akadémiával, a KLTE rektorával közösen avattak fel egy tanszéket, s íme, a professzor úr fia lett később Vásárhely első polgármestere; az osztályvezető elvtárs tartotta a 100 éves JGYTF ünnepi szónoklatát, s nocsak, ez volt 10 éves oktatói működésem színhelye; nyugdíjasként a Magyar Írószövetségben dolgozott, voilá: onnan kaptam tagkönyvet. Végül a finálé a Nógrád Megyei Hírlapból (2006 novembere): „Nemes ajándékkal lepte meg a tolmácsi könyvtárat Miklósvári Sándor budapesti születésű, magyar-történelem szakos középiskolai tanár. Nem kevesebb, mint 5 800 szépirodalmi művet, enciklopédiát, földrajzi témájú könyvet, térképet, sőt még hanglemezgyűjteményt is felajánlott a számára oly kedves, mintegy 800 lakosú település számára. A 84. életévében járó, a fővárosban élő férfi nem egyszer fordul meg Nógrád megyében. Felesége unokaöccse költözött Tolmácsra, ezért is esett választása a Rétság közeli településre, ahol a faluházban található a községi könyvtár, melyet magánkönyvtárával fejleszteni és gyarapítani szeretett volna a tanár úr.” Még mindig és mindhalálig az unokaöcs. Istenem, milyen szerencsés vagyok!

Ha valaminek a mélyére szeretnénk látni, és valójában (?) megérteni a sorsomban szerepet játszó döntéseket vagy véletleneket, azt hiszem, kellenek az ilyen összeesküvés elméletek. Mármost az, hogy belássam ezek megtévesztő, felszíni, beteges voltát

(József Attila esete a három gyufaszállal...). Miklósvári Sándor személyét úgy látom az életemben, mint aki eldöntötte az időhöz fűződő viszonyomat. Arra a kérdésre, hogy hány éves vagyok, örökre nála maradt a válasz.

És Papp Lajosnál, Juszka néném és Lajos bátyám nagyfiánál, aki az egyetemisták vers-csegevarája, a Napjaink főszerkesztője, az apámat megalázó híres ember volt, és az összes barátomnál: a rákkal örök pörben maradt Grezsa Ferencnél, a politika terében vég nélküli önmeghatározásra kárhoztatott Bíró Zoltánnál, az önpusztító, ész nélküli, paszomántos magyar-szívű, ide-oda csapódó Bubik Istvánnál, a röhejes életbe tele szájjal belekeseredett Sándor Gyurinál.

Ó, hány éves is lennék, ha hagyaték volna felnőni, odakomolyodni a ti játékaikhoz, részesülni a ti belátásaitokban? Nem tudom, hány évesnek csináltatok engem. S tán ti vagytok az idő őrei és számtartói? Temettetek volna el egy hétköznapi mesébe, a boldogság eszmélés-alatti langy varázslatosságába, világnagy kérdések gyufaszállból épített modelljei közé, rejtettetek volna el a boldogulás helyi érdekű akácósába, mit tudom én... Nem bírok magamtól, egyedül megöregedni.

Húszéves vagyok, nálatok van zálogban pár évtizedem. Akkor miért néztek rám csodálkozva? Előttünk pohár, vékony fényű bor. Nyúlunk érte, aztán hessegető mozdulattal a szemüvegünkön igazítunk inkább. Figyeljük egymást, nem számolunk. Kinél van a számadás? Isten éltesse, Sándor bátyám!

Szép beszéd

Egy alternatív író-olvasó találkozón, Bodajkon, Bobory Zoli négybe vágta, és a jó ízlés bástyájának négy kapujára szögezte a csúnya beszédet. A rézfán fityüülő rézangyalát – döbrent belém –, eztán csak titkos összejöveteleken nyelv-feketemisézhethünk a trágár kifejezések disznófői fölött, gurigázhatunk a káromkodások koponyáival! Azon a délutánon nagyon is teljesíthetőnek tűnt a követelés, hogy ne ragadjon el bennünket a megnevezés mámora. Kerüljük a szögletes, szemtelen, bűdös, alattomos, árnyékszéki, fogvicsorgató, nadráglobogtató, mellszorító, enyves, halottas, liftaknából visszahuhogó szavakat, a baromi, hüllőmerevségű, boszorkánybálozó, dögletes, lázas mondatokat. Amelyek azért vannak, mint a parlagfű, hiába tüsszög a Zoli.

A ránk kíváncsi tízegynéhány Olvasó természetesnek vélte, hogy a szavak ápolásáról, mondataink gyomtalanításáról elsősorban az író nyilatkozik. Övé a szavak buja tenyészete, szigorú kertészként metszi és tizedeli az őskert (Radnótival szólva) rotyogva növe plántáit. Majd az író rendet tesz, komoly mesterségével nyírott kertet fazonírozza a csalitost.

Az író fején újságpapírból hajtogatott csákó billeg, liszttel van bekenve a képe, és sörért táncol egy kocsmá színpadán. De azért végezze a dolgát, tartson nyelvleccét egy felbőszült, stadionnyi törzsszurkolónak, mondjuk. És tegye ezt hétről hétre a

futó-fuldokló tanár, a szinkron stúdióból reklámfilm forgatásra taxizó színész, az aznapi erőviszonyokat az ujjain kiszámoló, a befolyás elvesztésének rémületétől dadogó közszereplő is. A jutalomfalatokért pitiző, nyelvelni kényszerített értelmiség milyen őrző-terelő pásztor lehet a nyájnak?

Hallgattam a nagyon szép beszédért protestáló kollégákat, és semmi érdekes nem történt. Majdnem mindenki unta, és megpróbálta elfogadni, hogy az emelkedett nyelvre felcsavarozott irodalom haszontalan. Löttyög egy kicsit, és kilógnak a kábeleik. Aki komoly, netán méltó akar maradni a közelebbiről meg nem nevezett nyelvi eszményhez, annak kötelessége belealélni a kis magyar semmitmondás óarany markolatú, tompa kardjába? Arról beszélek én itten, hogy a szép és igaz beszéd nem lehet fertelmesen és lassúdad gonoszúsággal érdektelen, időrabló és galádul unalmas. Olofsson Placid atya jutott eszembe, az egykori száműzött, aki bohóckodva mesélt a kínjairól, szinte viccet csinált a szenvedésből. Az isteni segítség anekdoták hepehupáin göcögött a történelemben. Már bocsánat, így talán mégsem... – súghatnánk a saját történeteiket bohókásan színező papi személynek. Ugyanakkor: miért ne? Olofsson Placid elfelejtett megrendülni magán, csúfolódott és „káromkodott”. S ehhez egy picit kacsintott az ég is.

Szépen kell beszélni, mert úgy illik. Megnyilvánul abban a lélek higiéniéje, a gondolkodás belső fegyelme, minden, ami kitüntet bennünket a kérdés és a válasz jogával, mandátumot ad az agórán és tisztességet a hétköznapiakban. Ezt nagyon gyönyörűen írtam, mi? Aztán jön egy szónok, aki úgy nyelvsározza be a mondandóját, olyan dühös izéket és kisípolandó szószörnyeket ugraszt ki a száján, hogy aztán azt hiszi el mindenki, a hazugságról szóló káromkodós igazmondást.

Nem úgy van-e mégis, hogy már csak a kutyateremtetés, roncsolt, paralitikus nyelv hordozza az őszinte szándékot? Nem gyanítjuk-e a választékos beszéd mögött a nyelvi hamisságot, a félrevezetés szónoki csodaműszereit, hogy itt a fülünket zsongítják, de valójában az orrunknál fogva vezetnek? Nincs bizalom az ünnepi nyelv iránt. Ki hiszi már az igazság dolmányának, a becsület patyolat ingmellének?

Volt egy-két lelkes olvasóm, akit érdekelt az a képességem, hogy összefüggő, suggesztív ritmikájú mondatokat tudok szöveggé bűvölni, de azért ők sem hittek igazán Vejnemöjnen hatalmában, abban, hogy a dolgok az irodalmi kántálás révén javulnak meg. Vagy egyáltalán: a míves szó hatna, vagy elhatna az igazság szívéig. Ó, megtanultunk mi már búbájosan szólni, attól még lehet a lélek kígyótanya, és káromkodni is, egyetlen indulati lendülettel átgázolni a nyelvtörmelékek buckáin, miközben semmi-re, de semmire nem gondoltunk, még véletlenül sem.

A szavak csodálatos életéről való tapasztalat a mindentudás kiváltsága lett. Nem a mocskos beszéd a legnagyobb baj, hanem a nyelvi káosznak minden rést kitöltő jelenvalósága. Az ebben való eligazodás igénye hívogatja az írástudókat, hogy ugyan lobbantanák már föl a népet vezető fáklyát. (Sajnos vagy nem: nincs nyelvi Kánaán.)

Elismerő vallomás

Az apa dolgozik, az anya teszi a dolgát. Az apa megverekszik az irigyekkel, a versenytársakkal, az ostoba előljárókkal, az anya megsimogatja az apát. Az apa elsőkik a házi ricsajból, a gyerekvisítások kései elől, az anya vacsorával várja. Az apa aláírja a gyerek ellenőrző könyvét, az anya leül vele megtanulni a leckét. Az apa felépíti a házat, az anya berendezi. Az apa megjegyzéseket fűz a hírekhez, utálja a kormányt, izzadó tenyérrel gondol a munkanélküliségre, szidja a mindig jól járó keveseket, az anya leszedi a tányérokat, elmosogat, és valami süteményen töri a fejét. Az apa szerel, barkácsol, javítja a kicsi élet százszor összedrótzott kacatjait, az anya örül a megtakarításnak, de azért előbb-utóbb kihívja a szerelőt. Az apa nagyon elfoglalt, erős és tévedhetetlen, ám egyszer megfázik, fájni kezd a dereka, levágja az ujját a fűrész, daganatot talál a testében az orvos, s ekkor az anya kigyúl, megnő és feltorlódik benne az élet.

Az apa nyúl a gyereke felé, az anya fogja a kezét; az apa a nyakába veszi, az anya az ölébe. Éjjel sír a gyerek: az apa vízért megy, az anya mellé fekszik. Az apa elcsodálkozik, hogy mekkorák már a gyerekek, az anya cipőre spórol. Az apa úgy csinál, mintha nem öregedne, az anya szereti az apát. Az anya is öregszik, egyszer meg fog halni. De nem nagyon, mert gyerekeket szült, és életét adta az apának.

Az anya aktája igen vékonyka: néhány vágy, lánykori remény, régi udvarlók homályos képei, egy-két kalandos nyár. Nincs nagy múltja, dolga van. Bár nem menti meg a világot, de nem is hagyja elpusztulni. Az anya szolga, az anyák királynők. Jöjjen el a ti országotok!

Feszty korkép

Megy a busz a délföldi estében. A fedélzeten franciák, egy belga és egy román, és persze mi, magyarok: szegediek, vásárhelyiek, kolozsváriak. Még tart a konferencia, amely főleg a komparatistikáról szól, vagyis, hogy hasonlít-e az irodalom az irodalomhoz, ha már a népek lelke, nyelve és kultúrája annyi felé ágazott.

A busz tele van az aznapi munka könnyű fáradtságával, szabatos fecsegéssel, amely a tudósi összpontosítás savójaként kicsapódik a társasági csöndekben. Gurul a kerekre szerelt kajüt, zúg a motor, mintha a macskaszőr sötét dorombolna kintről, s utazunk, el a tudományos fel- és ráolvasásoktól a szabadidős program távoli mécsvilága felé.

Egy debreceni tanárnő ül mellettem, szép, szabályos kártyavárat építünk szavakból; én vagyok a riporter, ő nyilatkozik, kicsit elhárító körmondatossággal, értelmes, udvarias távolságtartással, aztán megérti, hogy eltökéltem magam, s hiába nem vagyok francia, szeretnie kell. Ma meg fogjuk tekinteni a Feszty korképet, amiről – ő úgy tudja – egy ifjú művészettörténész számos tanulmányt írt, főleg dühös kritikát, ám

megfogadta, hogy a felállított művet soha nem nézi meg. A reprodukciókon felhízalt gyűlöletét otthon gondoza, mint valami ritka, kételtű ragadozót, s hiába nem látta, látja a dolgot magát, a vele szemben érzett zöldesfekete borzadály kidoboltatik a médiában.

Megérkezünk Ópusztaszerre, őszi hideg fogad. Irány a körkép; örök, ruhatár. Egy csigavonalban emelkedő út van az épületben, azon baktatunk a képig. Akkor aztán megtörténik a dimenzió- és idősíkváltás, amely átkomponálja a látvány és a hangok tanult szerkezetét, s nem győzzük hajtogatni, hogy illúzió, illúzió, illúzió, s kapaszkodunk a szóba, a tömzsi vaskorlátba, hogy bele ne szédüljünk az idő mélységes kútjába.

A körképhez vezető csavaros út örvénnyé gyorsul, 360 fokig tárul az idő-rés. Mindenki araszol a korlát mellett, örül a társának, a dátum szerinti szomszédjának; de jó, hogy többen vagyunk, ma mégis csak ma van. A franciák hökkent ésszel gusztálják ezt a nemzeti Jurassic Parkot. Az eredetileg közelebbi nézőpontra tervezett alkotás alakjai elvesztették arányaikat, kivetkőztek ember-léptékükből, recsege-ropogva ötméteres óriásokká távlatosultak.

A magyarok illő szerénységgel bámulják az ősmagyar Planetáriumot, ezt a szittyá kozmoszt. Keresik a lelkük lomkamrájába támasztott vagy bezsákolt érzést, a honfoglaló pogány keserves, kutya-fáját-virtusát, aztán megnyugszanak, mert tömegtársadalomba csiszolódott lényük szolid és praktikus vágyai fölött ott magasodik a népét felügyelő Árpád. Netán könnyedén odavetnek valami hülyeséget, valami cinikus, fanyar mentséget erre a tömény magyarságra, nehogy bárki is azt higgye, elérzékenyültek, hogy egyetértenek saját megrendülésükkel.

Csak az előcsarnokban értettem meg, hogy miről szól a Feszty körkép. Ott ugyanis látható néhány más országban kiállított körkép reprodukciója. Ami leginkább szembe-tűnő rajtuk: a zsúfoltság. Nincsenek mellékalakok, mindenki látszani, szerepelni akar. A festett figurák úgy hemzsegetnek ki az ecset alól, mint megannyi vidéki bonviván. Nincs szabad hely, a legkisebb felületet is teletolongják a borzasztó fontos részletek. Mi, ehhez képest nagyon bátrak vagyunk: megmutatjuk a semmit is. A hegyeinket, az eget, a pusztát földet. A távoli lovasok rohama egy irányba zúdul. Elöl a sámán, a darvadozó vitézek és a vezéri kar. Hát, ennyi. Ópusztaszeren pedig hadd forogjon az idegen.

Viaszbabák

Majdnem zavarba jöttem, amikor Szigeti Csaba atyailag közölte, hogy betöltötte a negyvenedik életévét, és mostantól egészen másképp fogja szemlélni a világ dolgait, ő komoly (inkább óvatos – gondoltam magamban), meg egyébként is öregszik, vagyis megérett arra, hogy bölcs intelmeivel egyben-másban eligazítson.

Csak néztem rá, lázasan fürkészve negyvenéves arcvonásait, hogy mit is vár tőlem. Szerencsére az utolsó pillanatban elcsíptem a szeme sarkában azt a fájdalmas

fényt, ami visszatartott attól, hogy a képébe röhögjek. Amolyan bunkó módon, hogy lehetőleg a kellő vadalan benyomását keltsem célját kereső bölcsessége előtt. De megtorpant bennem a pátosz ellen ágaskodó játék, s inkább elnéztem a válla fölött, a levegőbe, egy megrendítő felismerés számomra fölfoghatatlan körvonalait kutatva. Azt hiszem, ezzel elégedett volt, bár beszélgetésünk után úgy vonszolta el negyven éve sötét uszályát, mint az élet özvegye.

Nahát, nahát – töprengtem, maholnap én is megöregszem, pár esztendő, s kezdhetem komolyan venni magam. Sőt (a példa szerint), másokat is erre kellene sarkallnom. Egyébként nem vagyok fogékony a születésnapok számmisztikai átszellemítésére. A múlt időt a nőkn mértem le. Általános- és középiskolás korom nagy szerelmeim, az egykor volt diáklány-démonokon. Akikre valaha sóvárogtam, s képzeletben százszor lepofoztam az idéten fiújukat, azt a kifent majmot, aki sokkal szebb, mint én, de hát nem veszi észre a drága nő, hogy nem méltó hozzá ez az üresfejű hólyag, csak én, csak én, csak én?

Gyermek- és ifjúkorom nagy női valami hipnotikus ostobaságtól fertőzötten suhantak el mellettem, s részeltették kegyeikben – a másikat. Talán nem voltam elég szerény: elég lett volna figyelmesen a tükörbe nézmem, hogy tudjam, jár-e nekem, ezekkel az adottságokkal egy bombázó, egy tankerületi szépségkirálynő. Nyilván nem, s csak felajzott testem és lelkem lovalt bele a kínos megmérettetésekbe. És teltek, múltak az évek.

A régi, ki sem nyílt szerelmek bálványozott nőalakjaival gyakran találkozom az utcán. Elformátlanodtak, mint a napon felejtett viaszfigurák, az arcuk szétfolyt vagy közönségesse töredezett, egy vagy két, utálatosan nyávogó kölköt ráncigálnak, akik tiszta az apjuk, aki a huszonvalahányadik szépemberként elvette őket, s most iszik, vagy csalja mindnyájukat, vagy mint a strandmatracot a vízen, finoman ellökdösi magától, hogy szabadon úszhasson.

Egy jóságos Kékszakállú hercegeként járkálok a várban, és lesem a halott asszonyokat. Némelyik nem tudja, mi történt vele, azt hiszi, hogy mint egy különleges szépségű bogár, beleforrt az idő borostyánkővébe. Lompos őzek, sáros madarak, eső kiszálgásított macskák... Én is megcsúnyultam, halál helyetti elfoglaltságként. Természetes inkognitóból bámulom ifjúkorom szerelmeinek lerombolt szobrai, ezt az élő szoborparkot, s jelen helyzetemtől elvonatkoztatva mormogom: másképp is történhetett volna. De nem vagyok annyira vén, hogy rávágjam: minek?

Rémületeim

I.

Van egy székesfehérvári ismerősöm, amolyan művészféle, alacsonyabb beosztású mágus. Valaha komolyan gondolhatta az alkotás teljes étellel való szolgálatát, ma már viszont egy jópofa, enyhén cinikus társasági embert alakít, s gesztusain árcédulák lógnak. Neki van igaza. Ki tudja ebben a nagy felfordulásban, mi mennyit ér? A

megveszekedett művészek nehézkesek, rögeszmések, bőven megteszi helyettük egy kis bizarrság, kikacsintás a páholyok felé, intrikus éleselméjűség, közös, baráti hazugságok szövevénye, mert mindez korszerűbb idegizgalmakkal jár amannál.

Szóval, jön ez a székesfehérvári ismerősöm az utcán, sietősen, mindig csak előre. Oldalról futok be az ő lendületi sávjába, majdnem elkerülhetetlen a találkozásunk. Tesz egy végső erőfeszítést, s eljártssza, hogy a körülötte hemzsegő világból kizárólag az úti célja számít. Nem ad bele mindent a szerepbe, csak annyit akar üzeni, hogy hagyjam békén. Ha megszólítom, nem ő hazug, hanem én vagyok surmó. Csak azért is ráköszönök, olyan hangerővel és lelkesedéssel, mintha bedőltem volna a látszatnak, tehát nem bunkó vagyok, hanem csak hülye. Aranyszívű idióta, aki útját állja az üres rohanásnak (egyértelmű jelentése: hagyjál békén!), és akar valamit. Fecsegni, barátkozni. Keverni a művészetet a hétköznapiakkal, közhelyekkel dominózni, nyersen röhögni.

Ismerősöm megáll, rám néz, végtelen szomorúsággal, irányát tekintve szétszórtan és tétován visszaörvendezik. Ezt a marhát! – gondolja magában, – gondolom magamban. Hirtelen megszólal a mobiltelefonja, mohón a füléhez szorítja, szinte issza a másik szavait. Türelmesen várok. Kikapcsol, és most már tényleg rohannom kell, életbe vágóan fontos, majd máskor, integet távolodóban, és megállja, hogy nem nevet. Csak vigyorg. S ez sokáig lógva is marad a Zichy liget sarkán, mint a fakutyáé, Alice Csodaországában.

Nem akart velem találkozni. El akarta sikkasztani a pillanatot. Nohát, én ezt toltam meg kajánul. Kárörvendő szívem mélyén nagyon is értettem őt, de megcsúfoltam a kifinomult jelrendszert. Átláttam rajta, magamon, a kora délelőttön; üvegszerűen tiszta volt minden. Ezer előszobája van a szeretetnek.

II.

Kisúri becsületérzetből úgy határoztam, hogy mielőtt Irmáéknak átadom a házat (mivel megvették), tartok egy erős lomtaninitást. Átböngésztem a Benkő Laci-féle hirdetőújságot, s kiválasztottam egy szerény nyelvi környezetben ajánlkozó fuvarost. Mondta, hogy majd jön a kocsival. No, összehordtam az udvar végébe a beszáradt vegyszereket, a döglött agyagot, rongyot és rezet, kályhát és betonkarót.

Hajnalban érkezett. Lóval. Pakolta akkurátusan, szinte ingyenc módjára a romlott holmikat, s curikkoltatta ki, a diófa alól a fölmázsált kocsival elbúsított lovát. – Hő, az anyád! Curikk, te! Curikk! – paskolta a nyakát, és tolt a zablát a ló füléig. Fordult négyet-ötöt a szeméttelep és a házunk közt, s csak-csak láttam, hogy valami baja lehet. Mogorva volt, alig szólt, azt is jobbára a lóhoz. Értettem ám őkelmét, hogy a szeméttelep bérlője (vagy a bérlőnél bérben guberálók) soványnak tarthatják a portékát. Kevés a színes fém és a még használható lom. Csupa szemét a szemetem. Az én emberem nem tudott jó üzletet kötni a hátam mögött, így a szemembe duzzogott. Úgy ellensúlyoztam elsündisznósodott kedélyét, hogy egyre készségesebb voltam, raktam a kocsit, s a kapuban vártam a visszaérkezését.

A hatodik fordulóból tért meg éppen, láttam, baj van. Szürke maszkot hord, feketét tekint. Ráfordult a szárazbejáróra. Jött volna be, de a ló félretaszította a vízóra akna deszka fedelét, s beleszakadt tomporig. Ordított a fuvaros, a ló kínlódott, de végül kirúgta magát a gödörből. Az akna rozsdás pereme felhasította a combját, vérzett rendesen. A fuvaros akkor szentségelte el, hogy hasas a kanca. S most azonnal adjak ötezer forintot az állatorvosra, és nagyon megbánta ezt az egészet, s csúnyán tettevette a beszédit.

Később lenyugodott, a gáztűzhelyt is elvihette. A ló már nem vérzett, nem sántított. Jöhetnek Irmáék, szerencsére nem lóhalálában.

Sor(s)

Robinsont végül is megmentették. Állítólag többször rálőtt a kikötni készülő mentőcsónakra, majd dulakodott a személyzettel, ezért fejbe verték az evező nyelével, hogy a tengerjáróra szállíthassák. Itt megborotválták, s ellátták személyes iratokkal. A hajóorvos erősítő injekciókkal kezelte az úton, s eközben barátság szövődött kettejük közt. Robinson Crusoe friss bizalmasának mondta el azt a megdöbbentő felismerést, amelyet a szigeten eltöltött évek érleltek meg elméjében. Szerencsére az orvos naplót vezetett, így fennmaradt az a furcsa idea, melyet Robinson később soha nem említett, s le sem írt.

*

A társadalom (mondjuk úgy: a fokozódó jólétre való szövetkezés) azzal kezdődik, hogy a szabad emberi lények egymás mögé állnak. De mi készlet indulattal és érzéssel bíró egyedeket, hogy alig korlátozott mozgásterüket feladva sorba álljanak? S ne szaladjanak dolgukra; ugatva, makogva, négykézláb? Mert van egy belátható cél a sor végén, és ez a rend vezet el a célhoz. A sor működés és megoldás.

A síkságon minden szétfut. Mint a kórházi kőpadlón az eltört lázmérő higanygömböcskéi. A hegyvidék a maga függőhídjaival, hasadékaival rászoktat a tiszta geometriára. De nem csupán felszíni- és civilizációs formákon múlik a láncolatos (egyenes vonalú) elrendeződés, sőt nemcsak emberi (ön)fegyelem hozhatja létre. Noé pallóján (végén a Bárga) szabályosnak tetsző külsőségek közepette plattogott, csusszant, szökkent, dübörgött az a fene sok állat; busa bivaly, hajszálhúron síró szúnyog, ugató majom és piros szemű elefánt. Ellenpélda: a halott kisfiún átgázoló csőcselék – poszt-historikus állatok, Obi-Oba, s persze nem-lé-te-zik-sem-mi-fé-le-bár-ka.

Vagy ott a világ vége (a Világvége), Michelangelo nyomán újraálmodva, ahogy hullámszik, préselődik a sok meztelen hús. A didik és fenekek megrendült tőzsdéjén. Az ördögfarok-korbácnál is jobban kiegyenesíti tolongásukat a Mérleg. A kárhozat rémülete egyetlen szállá, lélek-üveggé húzza a tömeget.

Meztelen talpam csattog a kövön, előttem egy ismeretlen hát, tarkómban egy türelmetlen lehelet. Aztán óriási fény, szemem elé kapom a kezem, markomból kihullik

az eddig szorongatott néhány jócselekedet. Hadarva emlékezem: kóbor kutyáknak adtam az uzsonna kiflim, a zsúfolt villamoson átadtam az ülőhelyem... Széthullnak a morzsák, ácsorgok a Nagy Átvilágításban, testolvasásban, s úgy izgulok (rettegek) az eredmény miatt, mintha már nem dőlt volna el a születésem pillanatában. Az egésznek csak annyi értelme van, hogy vég-érvényes lesz a halál.

Szegény Lenin... A mauzóleum üvegkoporsójában. Lebeg az élt, él, élni fog fanatikus szemvillanású jelmondata és az orosz föld nagy, beszívó, visszafogadó szeretete között. Európa múmiája, testét mégis ázsiai fásli tartja össze. A téren kígyózik a sor, hogy láthassák a viaszsárga ember-kapszlit. A tárgyi bizonyítékot. Az ál-Hófehérkét. Egy egész nép harapott bele a felkínált alma pirosabbik felébe, de a méreggel átitatott akadt meg a torkán. Végül is maga Lenin fekszik a testőr-törpék karéjozta ravatalon, kikukucska a sok százezer fölé hajló Iván Ivanovicsra, hogy: kto iz nyih phinc? Kint a végtelen sor, a meghalni-nem-engedett ember látványáért, aki nem tud biblikus komorsággal távozni, s éjszaka gyantát sír az orvosprofesszorok féltett üvegcséibe.

Egyszer (régén) mutatóványosok jártak a városban, hoztak rúdon táncoló majmot, bolhacirkuszt, és egy tízméteres preparált bálnát. Eltátott száját szétporladó szila-lemezek torlaszolták el, óriás légycsapóként meredő farkát vasrúd tartotta, csészealj nagyságú szeme színes üveg. Lakkozott bőre hamisan csillogott. Elszomorodtam, a nagy hal kedvelte mélységig. A többiek csodálkoztak és vihogtak, mert nem tudták, hogy micsoda is egy bálna. Eközben vicces zenét ordítottak a hangszórók, piros, sárga, zöld volt a nyár, a barátaim vattacukrot meg pattogatott kukoricát zabáltak a ravatal fölött. Ami ettől lett attrakció. Szimpla vásári hecc.

A Vidámparkban meg van kitömött ember. Rendszerint hosszú sor kígyózik a Szélemvasút előtt, mert a sötétbe rántó páros ülésű csillék lassan kanalazzák be a tömeget. Mi történik a bádog ajtón túl? A sínek szeszélyesen kanyarognak, a fluoreszkáló fényben primitív diorámák bukkannak fel, előbújik néhány sikoly. És kész. A kocsi fékez, hunyorgó kiszállás, és elnéző mosoly a kasszánál türelmetlenkedőkre: ohó, barátocskáim, ti még nem tudjátok, milyen baljós mindaz, ami odabent fogad. Tudják, s épp azért várnak sorukra. Látni akarják a fonalat az ál-hindu furulyája és a gumikígyó között. Szemfülesek és bátrak szeretnének lenni, hisz ez az igazi szolgáltatás! Ugyan ki fizetne be a valódi rettenetre? Sorban állnának-e a szívroppantó borzalomért? A félelmet csak ilyen csámpás kísértetekkel lehet gyógykezelné. Minden olcsó és unalmas, csak tessék, tessék!

Először az oviban kellett sorban állnom, hogy megszámloljanak. Attól kezdve mindennap (uzsonnaosztás, kézmosás stb.) szerét ejtették elemi megszervezésünknek. Később jött a névsor (a naplóban számot kaptam), meg a testnevelésórák kartávolságra nyitódó, élő sokszögei (feltakar!), egyhelyben totyogó, izzadt tornárokkal. (Télen ki-röhögték az öltözőben, akin jégeralsó volt.) Középiskolában a menza vad várakozói alkottak alakatlan alakzatot; nyomultunk a kondér felé, hogy eltelve szidhassuk a menüt. A tanárok nem soroltak be, mindig élénk álltak; rögtön a leves- és pörköltosztó ablakhoz léptek. Ó, hogy gyűlöltük őket!

Részt vettem a sorozáson, s kellő időben behívtak katonának. Fürdés kedden és pénteken, illetve 24 órás szolgálat előtt. Hetenként tisztcsere (trikó, alsónadrág, ing). Ott topogtunk szappan csípte szemmel (a fürdőben nem szabad becsukni a szemet, és könnyelműség hátat fordítani a levetett ruhának), hatvanöt mintájú ágyékkötőben, a tenyérnyi ablakra feszülten, és vártuk, hogy az elébünk csapódó öreg halak után nagy tisztelettel bemondhassuk a nyakbőségünket, és a háromféle méretben raktározott gatyá számát. A gőzben nyirkossá vált törölközővel nem tudtuk szárazra dörögni magunkat, a sampont általában ellopták. Ha nem volt tisztcsere, akkor a koszosba öltöztünk vissza, de előbb-utóbb szabadultunk ki, az éles levegőre, ahol a legrekedtebb hangú tisztas alakzatba rimázkodott bennünket, s irány a körlet, egy-kettő, bal-jobb.

Nem tudom, hogy a bakaszimmetria (zöld előttem, zöld utánam) nyomasztóbb-e, vagy a civil társadalom ide-oda görbülő tere. Várunk a buszra. Mindenki tudja, hogy a járdaszívet melyik pontján lesz a felszállás, de nem húzódik oda, szórakozottan nézelődik két-három méterrel odébb, mintha nem volna sürgős, valójában nem is akar utazni, csak épp idetévedt. Szépen (kartávolságra!) álldigálunk, figyeljük a galambokat, a felhők vonulását, zsebünkbe túrunk, óránkra sandítunk. Türelmes csönd. Látszólag semmi mozgás, csak a várakozók tudják, hogy a finom elmozdulások, féltalnyi odébb csúszások bizonyos pozíciókra bejelentett igénnyel egyenértékűek. A lassú, ringatózó, az értelmezhetetlenségig visszafogott tánc a jármű érkezésekor dinamikussá, sőt erőszakossá válik. A busz ajtaja még nem nyílik ki (a vezető élvezi a felélénkülést), de mindenki sodródni kezd a felszállás irányába. Lágý lökések, pardonbocsánat-taszítások; a kíméletlen végjátékban könyöklés és méltatlankodás. Vastagon sminkelt úriasszonyok aranycsörgéstől kísért nyomulása, mesebeli nagyanyók taszigáló élni akarása, engedjenkéremfelszállni sürgetés és fogcsikorgató udvariasság. Utána béke, a motor felroffen, ajtó bezár. Utazunk, Obi-Oba. Alattunk a tenger, a buszsofőr Noé-szakállába tép a sós szél, méregetjük egymást: ki kinek a párja. S hogyan lesz itt sor, amelybe csak úgy beállhatnánk, mert valamit biztosan osztanak. Banánt, esetleg olcsó harisnyanadrágot. A sor – nagy óralánc, egyik végén egy kopott mellény, a másikon a megállt idő, üres számlappal, mutatók nélkül: a Nap.

Elromlott a kutya

A természettudomány arra tanít, hogy semmi sem történik ok nélkül. Minden változásnak logikus előzményei vannak, s ezek lépésről lépésre visszakövethetők addig a pontig, amíg a probléma tisztán lételméleti természetűvé nem válik, vagyis tovább már nem elemezhető. Eszerint az orvoslás a legabszurdabb tudomány, mert a betegség, s annak szomorú folyománya, a halál ellen küzd. Tehát a nemlét misztériumáig kellene tudós szívóssággal előre(vissza)fúrnia magát, míg az élet ok-okozatilag szintén elemezhetetlen lényegiségéig jut.

Az orvos valójában sem az életet, sem a halált nem értheti. Az élet helyett egészséget, a halál helyett betegséget mond, gyógyító tudása az élettani zavarok szűk körére korlátozódik. Viszont a legszimpatikusabb hamis pap, mert tagadja azon istenek létét, amelyekhez a bajba jutottak reménye szerint mégiscsak bejáratos. Egyébként sem a lét és nemlét bölcseleti régióiba kalauzolja pácienseit, hanem próbálja enyhíteni fájdalmaikat. Megszünteti a gyulladást, fékezi a sejtburjánzást.

A doktor bácsi szigorú ember, tiszta és puha kézfejét ökölbe gyűrve hordja a köpenyében. Kiállhatatlan, gőgös, agyonhajszolt, nagy fehér orrszarvú, nővérek madárhada csipkedi ki homlokráncaiból a gondokat. Mindent szabad róla gondolni, csak azt nem, hogy ő is halandó. Hogy jön egy nehéz, fekete kámzsába bújt rémalak, és torkon ragadja, vagy hideg szellemujjával megérinti a szívét. Doktor bácsi a semleges zónában dolgozik: az egészségesek kinti világa és a zöld műtő padlója alatt feltáruló kút mezsgyéjén. Nagyon okos, a hozzátartozóknak mindent megmagyaráz, legfőképp azt, hogy semmi sem történik ok nélkül. Ez az észjárás jellemez bennünket, amikor a gondjainkra bízott jószágocskákat gyógyítanánk. Csak amúgy házilagosan. Meghibásodott a papagáj, szalajt a teknős, elromlott a kutya? Jó volna tudni, hol a pótalkatrész, az alkalmas vegyanyag, hogy a termék ismét hibátlan lehessen. Hiszen oly nehéz a papagájlét tiszta ethoszára hangolódni, vagy a teknős-túlvilág alagútjából lámpást himbálva napvilágra jutni...

A tudományos színezetű és az abból kiinduló köznap példája itt arról szólt, hogy a szabálytalannal (beteggel) szemben mindig valami szabályszerűt akarunk állítani. A baj szerteágazó és baljós világát az egyszerű, mechanikus rend által orvosolnánk. Egy adag tiszta szívű bárdolatlansággal vagy racionális megszállottsággal zavarnánk szét a metafizika mumusait. Az orvostudomány esete is elég bonyolult volt: magyarázó okfejtéssel kénytelen összekötni a születés és a halál közti élettani eseménysort, miközben számára ennek se füle, se farka. De mondok cifrábbat. Az irodalomtudomány csak önmagára nézve tartja kötelezőnek a belső fegyelmet. Tárgya, az irodalom szabadon kószálhat.

A világ azonban nem hajlandó sem az ész, sem a művészet receptúráját követni. Az okosság steril és kompromisszumképtelen, a művészet ellenőrizhetetlen, és egyre kevésbé szórakoztató. Az irodalom válságban van, ugyanis sem a világhoz (= olvasók), sem a tudományhoz nem fordulhat segítségért. A végső kérdések megválaszolhatatlansága lefokozta, az egyszerű formulák népszerűsége pedig fölébe emelte az iskolás tudást. A világirodalom recseg-ropog, nagy tömbök lazulnak le róla, miközben halad és iparkodik minden, ami lokális és rólam szól. Az irodalom megindult a népművészetté válás felé, s megérzéseim szerint a XXI. század utolsó népművészeti ága marad majd. Tele bájjal, dilettantizmussal, betegséggel. Ennyiben van jövője, mert ilyen módon kiaknázható. Túléli sajt korát, mint a primitív afrikai istenszobrok a civilizációt. Az irodalom tanulmányozása meg közelíteni fog az etnográfiahoz, az összehasonlító folklórhoz vagy a mítoszkutatáshoz.

Kiinduló példával meghosszabbítva kisded ukróniámat: a jövő embere nem a menedzser, nem a szakértő, hanem az orvos. A doktor bácsi, akinek nem kötelessége belátni a lét és nemlét szellemi éghőreibe, fölőseges misztikus, ezoterikus tudással rendelkeznie, elég, ha kellő eréllyel és világos szempontok szerint orvosol. Purgálja a bajt, biztosítja és garantálja az életet. Szigorú ember, tiszta, puha kézfejét ökölbe gyűrve hordja a köpenyében. Csak pár száz év, s a vicc majd úgy kezdődik, hogy „megy az orvos és az író a sivatagban...” (Ma Németh László.)

Hét

A leghosszabb története a reggeleknek van. És ez a történet is csak mítosz, titokzatos kárpótlás a kivilágosodás levezethetlenségéért. Nem lehet megragadni azt az időpillanatot, amikor leszakad az ég aljának éjszakai súlya, és a búcsúzó feketén átszivárognak a színek. Ez a fokozatosság olyan, mint a teremtés fordítottja; a végtelen erő pontszerű megnyilatkozása végtelen hosszúra nyúlik, és hogy emberi szemmel mégiscsak látható, azért a kövek és szelek idejét villanásként végigfutó, jelen idejű emberlét a felelős.

Elválnak ég és föld, sötétség és világosság, nappal és éjszak. A fény hevése csak pillanatra vakít, a földdel keveredő ragyogás, a porba fúródó sugár szürkét és ezüstöt szül, a dolgok fehér-fekete őállapota alámerül egy kivételezett emlékezetbe. Éjjeli ijedelmek rongyai lógnak a fákon, egy széttépett napló lapjai forognak a betonon, egymást kergető játéukban saját törvénye szerint újraegyesül a múlt. Íme, a leírhatatlan leírásának megírása, egy csöndes pillanat kivirágzása, a titok átengedése az elmén.

Igen, az ébredés rázkódó hidege, a papírrá fagyott ruha idegen érintése, a kiontott ég vörös és sápadt roncsa, ahogy nappallá gyógyul – nagyon is érthető. Csak az álmok letrájától fuldokló alvilág hörgése émelyít, a testtelen ösfekete, amelyre a bölcs építőmester fények és reggelek irdatlan hegyét hányta, vagy faragott ezerszobás, gyémánt tengelyű várat.

Morzsolódunk és végbemegyünk. Mindenhez nem lehet közünk, még ha széttárt karokkal álljuk is a sodródást, érintkezéseink szépek és alkalmiak. A megtalált szál, a gyanúsan puha fonal a rabul ejtő háló darabja, a nekünk szánt gúzs. Tépjük és bogyozzuk, görcsből görcsbe hanyatlunk, és százszor ellökjük arcunkba csapódó zsibbadt kezünket. A halott én vagyok. Magamon túl, csontmosolygású mindentudással. Nappá lobbant gyertyák sorfala között, viaszsárga talpam lábujj-lobogása fölött, a gyanutaszagú lepel omlatag redői alatt, várva saját feltámadásomat. Mert nem lesz zsvaj, sem ünnep, csak egyszerűen reggel, ahogy lemászom a ravatalról, s visszahámozom éledő testemre a székre készített ruhát. Az ablakból látom a kertet: autórongsok és feneketlen vödrök happeningjét, a mindent összemászó, szimatoló virágokat, a rozsdás fatörzseken szárítkozó férgek, ázott lepkék, kiszáradt csigaházak firkáit, a nyávogó

csikorgást, ahogy végigfolyik a lánchinta szárain. Nagy, szomjas napelem a kerti asztal, körülötte lapos fejű törpék földbe gyökerezett lábbal, vigyorgó katicabogárral a gomblyukukban. Most kellene egy hangrobbanás, egy őrjöngő repülőgép motor, hogy brutális ecsetjével áthúzza ezt a fonnyadást. Megreggeledhetnékje van a világnak. (Este lett és reggel: az első nap.)

Az idős nő nem öregasszony, hadonászó orral, vadhús arccal. Nem torzul el benne a nőiség, nem válik kacagtató démonná, gyökerkezű, totyogó vajákossá, hanem úgy viseli a kort, és úgy is öregszik, mint a világ. Az idős nő a tízmillió éves emberiség. Finom, pergamen bőre alatt karcsú csontok, kék gombolyagú erek bokra, szürke ruhája puha tok. A szeme nem nézésre való, már mindent látott: kéjtől halálig. Ahogy belép hozzánk, ráhangolódnak a dolgok, a távolságból vonzás, a színből árnyalat, a mozdulatból elmozdulás lesz. Apró tárgyak veszik körül, pontosak és hűségesek. Ez tehát a história legvége. A tökéletesség erőszakmentes, és nem próbálja átélni önmagát, mert nem viselné el, mint tükör a tükröt.

Csodásnak festették a jövőt: a burjánzó technika égi városokat, háromtőgyű teheneket és új érzékszerveket sarjaszt. Csövek, vezetékek és impulzusok hálózta térben szuper agyak dolgoznak, s a fémes zizegés, a kék vibrálás fészkében ott lesz a védett sziget, minden képlet és funkció célja, lakójával, egy kopasz, paralitikus fél-lénnyel. Szuszogva zongorázik három gombon, ha aludni, enni vagy élvezni akar. És lesz egy törzs a hegyek között, amelyik ismeri az esőt és a szót.

Szólhat erről is a tízmillió év. Aggódunk magunkért, miféle átalakuláson megyünk át, milyen présformába szorít a halmozódó idő. Szőrtelenek leszünk, koponyánk meg-nagyobbodik, végtagjaink elsatnyulnak, emésztésünk felgyorsul, beszédünk leegyszerűsödik? Vagy állati jegyek ütköznek ki rajtunk: szájból kilógó fogazat, görnyedt testtartás, megnövekedő farok, élesedő szaglás és látás? Netán a gének zagyva kedvéből korcsok öntik el a Földet?

A kristálygömb pattogva gurul le a lépcsőn, ki a nyitva felejtett ajtón és kertkapun, végig a főutcán, majd a kertek alatt és a mezőn, egészen a folyóig, ott a vízbe csobban, s lenyeli a nagy hal. A halat kifogja egy ember, a hasában megleli a gömböt, odaadja unokájának, aki szemet és orrot fest rá, játszik vele, míg meg nem unja, és millió szilánkra nem töri: hátha rejtőzik benne valami. Legalább egy kicsi, hányingert keltő béka.

Bízom a szép bejezésben, az álmok lassú kifakulásában, hogy az utolsó ember felpolcolt ágyában frappáns végső üzenetet mond, és önként múlik el, mert túlélte önmagát. Addig is: tarkónkon egy távoli fegyver szálkeresztje. (Este lett és reggel: a második nap.)

A posztmodern kor arról szól, hogy hányféleképp próbáljuk meg elfojtani a végtelen szeretet belénk oltott vágját, úgy, hogy közben önbecsülésünket is megtarthassuk. Talán vissza kellene térnünk a szelíd szemlélődéshez. Mielőtt megsüketülünk a pénzcsörgéstől. Nem hiszem, hogy a gazdaság (túltervezve vagy az öntökéletesítés tükörszobájában felejtve) árnyékot vethetne a puszta gondolatra. A végítélet harso-

nája nem az aranyborjú farka alól szólal majd meg. Az önismeret versenysúlyára fog a történelmi kaptatón, s jó, ha a bebocsátást jelentő kérdésre (kik vagytok?) igaz lesz a felelet. Mi vagyunk, Uram, a magyarok. (Este lett és reggel: a harmadik nap.)

Nincs titokzatosabb egy erdőnél, a vad növények városánál. A szétkígyózó ágak horzsolják az eget, kusza csillagszakállként lógnak az esti fényben. Árnyékok és állatok cikáznak a törzsek fugái közt, Medve király baljós vonulását gőzölgő őzek szegélyezik, farkas hercegek üvöltő tanácskozását jégszemű hollók vigyázzák. Az erdőben él a sárkány, a száműzött uralkodó, meg durva haramiák hordája és számtalan csúf szerzet.

A tisztás közepén, kicsi kalyibában lakik a varázsló. Számításokat végez, teleraajzol minden lapulevelet, képleteket ró öreg fák hóna alá. Karcolt ábráiból gyanta serken. Esténként tűz lobban szemében, párnája alatt gyengéden megsimogatja az első fogaskereket. Nekidől az agyonvert sünök bőréből varrt hátvakarónak, s lustán ringatózva elképzelet, hogy egy nap, ó igen, micsoda nap lesz, felbőg kezében a motoros fűrészt. (Este lett és reggel: a negyedik nap.)

Freud gyerekkorában gyakran látogatta a múzeumokat a lenge Évák és csupasz Vénuszok kedvéért, majd megpróbált otthon meztelen nőt gyúrni kenyérbélből. Felserdülve habos szoknyák után kapdosott, labda- és karikajátékokban incselkedett, s névtelen szerelmes levelek százait dugdosta lányos házak perselyébe. Szőre serkedtén bálozott, csetelve-botolva bár. Évek múltak a nagy alkalomig. Ettől kezdve a tudománynak élt, de az ellenőrző észhez és a tájékozódó szívhez végleg odaragadt az ágyék. (Este lett és reggel: az ötödik nap.)

A tojás szimbóluma lehetne a tökéletességnek, ha eredendően gömb formáját nem torzíttaná el a szülés kínja. Belsejében egyetlen sejt, egy marék életanyag. Ez a világmindenség keletkezésének és végtelenségének titka: a kifordított tojás. (Este lett és reggel: a hatodik nap.)

Búcsú a szövegtől

Valaha az irodalom alázatos szolgájaként tanítottam Szegeden. Leendő tanárokat, ügynököket, piár-menedzsereket, aszerint, hogy szelíd és humánus kiképzésük után mivé vadítja őket a megélhetési számháború. Egyelőre együtt izzadtak az edzőteremben, rángatták a korszakok gumikötélet, csimpaszkodtak a regények bordásfalán, és egymáshoz vagdosták a Tolsztoj-, Móricz-, Dante-arcú medicinlabdákat, a zsenialitás mélybordó, kerek zsákjait, amiben ott a súly, a kicsomagolhatatlan.

Egy irodalomtanszéken dolgoztam, ami afféle pogány ligetnek számított, s a kisebb istenek tartózkodási helye volt. A tanügyi személyzet (aminek bíborszegély nélküli tógáját hordtam) naponta mutatott be áldozatot: vasdorongjával a szomorú ökör füle közé horpasztott, madarak meleg beleibe turkált, lefűrészelte a bárány lábát, kitépte a ló nyelvét. Hívta az elhaltak szélátjárta lelkét a valóság repedéseiből, egy csipet szárí-

tott tigrisherét szórt a pislákoló, csészényi (Széchenyi?) tűzbe, esküvel vallotta, hogy hallja az aranyporként szitáló szárnyzuhogást, és látja a fehér elefántokat, hártvás fülük a nyitott könyv, matató ormányuk a könyvjelző.

S mindez mégis tudomány, gór és göreb, köb és ód fehér arisztokratizmusának bennszülött testvére. Eszerint voltam hát irodalmár, a palást végét a porból felmarkoló kisinás, és a morajló szellemvilágot noszogató szertartásmester egy személyben. Államilag elismert médium, szerény varázsló és szakszervezeti tag. Örökké tudtam volna élni, az örökké-tortát sosem fölszelve, csak magam előtt gurítva. Vagy templomszolgaként. Így ábrándoztam: kongatom a harangot, legyezem az édes füstöt, portalanítom a lényegre mutató, fából faragott ujjat. Időzők és idézek, szólok és szállok, fűzőgetem és morzsolgatom a szavak gyöngysorát. A csarnok tágas volt, és mint a gyermekmedencében: csak derékig ért a méltóság olaja, a szaladgálást lassító sűrűség, azon felül hidegvíz, bádog, üveggyapot. Nagy, majomkenyérfa oszlopok tartották az eget, és némelyik csillagon árcédula lógott. Tehát fel kellett volna másznom a létrán. Mintha befőttert indultam volna.

Örökké tudtam volna így élni, az irodalomtanszéken. Ahol akkoriban azt hallottam a hideg korszerűséggel kikalapált fejű tanítványoktól, a karót verő szekta-okosság hipnotizáltjaitól, hogy: szöveg. Nem regény, elbeszélés, szonett, ballada, népszínmű, eposz, jajkiáltás, látomás, elragadtatás, iszonyat, szenvedély, hanem szöveg, grammatikai, kulturális és lélektani szövedék, kóreset, akta, tényállás, ételminta, a satupofák közé szorított munkadarab, tessék sóhajtani és nagyra tátani a száját.

Bizonyára jól tudták, hisz' az aktfestészet nem függ össze a népszaporulattal. Ami mégis karcolt ebben a szövegsimogatásban, az a tudománytól távol eső sejtés, a szakból levezethetetlen ízlés, hogy szerintük az írónak nem igaza van, hanem ügyesen fogalmaz. Nem akar semmit megváltoztatni, rádöbbenteni, felszólítani, meggyőzni. Az író csak szövegeket hoz létre, terem, mint a vadkörtefa, petézik, mint a béka, érdekes alakú felhőket gyúr, mint a szél. Szegény, szegény író, borzasztó torlódású vagy sima gördületű mondataival végigmángorolja az élet utálatosságát, kidobolja a gazokat, a történet szárítókötelére csipeszeli a letépett, vértől csöpögő álarcokat, mindent és mindent elkiált, és a sötétreszketésű csönd beálltával várja a hatást, a bocsánatkérést, a bűnbánatot, a megvilágosulást. Ehelyett a cafatokra tépett, csontig meztelen alakok összefornak, feltámadnak, átlépnek a való életbe, s göthös vállát veregetve mondják: öregem, hogy te hogy tudsz írni!

Szó sincs róla, hogy elborzadjunk magunkon, elszomorodjunk üres és torz életünkön, levakarjuk magunkról a kicsinyesség folyton viszkető tetveit, másként és máshogyan viseljük a sorsunk, nem, nem mondták meg nekünk, ez csak szöveg, a hóba hugyozva, jobb esetben a vonat ablakán lefutó esőcsepp úti beszámolója. És milyen ügyes, milyen szellemes, milyen unalmas, milyen művészi, s mennyire nem számít, bravó, bravó! Egy kis fűszer, pici lelkiismeret-furdalás, heveny tépelődés, egy korty ital, egy slukk dohány, rövid szöveg.

Ha jól sejtem, ez az örök az irodalomban. A szövegnek tetsző végtelen próbálkozás és megszentelt reménytelenség. Az irodalmároknak csak annyi a feladatuk, hogy ne tévesszék össze a jelet, miszerint bólint az író, vagy tagadólag csóválja a fejét. A csörögősipka, amit a szerző önként visel, egyformán csilingel igenre és nemre. Cseng-bong a szöveg. Igen – igen. Nem – nem.

A magány nyilvánossága

Féllárbocra eresztett redőnyök mögött pihegjük át a napot. Este kiterítve várjuk a tévé morbid híreit. Nem, a világ nem bolondult meg, mert akkor magunkhoz ölelhetnénk, és dudorászhatnánk neki valami gyógyító, együgyű dalt, csak hát túl vagyunk a kollektív rítusokon, és a világ sem jelképes egész már. Osztályrészünk a dögletes kánikula, amely eltompította az idegeinket, s így bágyadtan, mondhatni rutinszerűen szörnyülködünk a képes-alámondásos őrületek esztrádján.

Jól jön a hideg szóda (ha van kedvünk kimászni a hűtőig), de egy kis veszekedés is felpeszdit, lehetőleg félintellektuális színezettel, hogy mellre font karral, hevertünkben játszassuk végig. A téma ott magasodik körülöttünk: háromezer kötet. A meny-nyezetig növesztett polcokon, színes karéjban. Hogyasongya: ez ma már mind nem számít! A papír korszerűtlen, a kultúra rögeszme, a múlt hangzavar. Rövid mondatok kellenek, kapcsolatrendszer, kíméletlenség.

Egy ideje persze nekem is gyanús a könyvtáram. Mostanában nem is kölcsönöztem magamtól semmit, mert félttem megbontani a hézagmentesre épített könyvfalat. Késznek tűnik, a mögötte lévő meszelést teljesen eltakarja, miután méret szerint illeszkednek egymáshoz a kötetek. Büszkén kijelenthetem, hogy az elmúlt két évben a leggazdaságosabb szisztéma szerint osztódott szét az állomány, szinte magától.

Mégis, riasztó, hogy egyre tárgy-szerűbben viszonyulok kedves könyveimhez. Butulás, vagy mi a szös? Jobb esetben néma beismerése annak, ami ellen kézzel-lábbal tiltakozom? Lehet, hogy a hatalom évezredes fája alá ásták a kincset, ott és azt kell vájnunk, boldogan csilingelő izzadság cseppekkel az orrunk hegyén. Na, jó, ne legyen az agresszív, a humánus eszményeket megcsúfoló türannisz, ám valós befolyás min-denképp! Cserébe a ránk váró gusztustalanságokért.

A hatalomban azért gyanítok valamiféle metafizikai cselt (lehet, léhán fogom fel, tekintettel a felüdülés jelenvaló igényére), ugyanis a megszerzéséért és megtartásáért folytatott hajsza közben mindaz elintéződik, amiért a Jóisten egyáltalán megengedi, hogy szolgálai és megszállottjai legyenek. Rendszerint előáll a borzalmas tanulság vagy maga a közjő. Íme, az esztétikai nüánsz, mert a hatalom eszközjellege, legalább is hosszabb távon, elhomályosul. Nem is magyarázza kellőképp a históriát!

Szóval, minek törném magam, pokoli a hőség, s ha volna pálmaág, csak legyezné elomló testemet. Beleunva az uralkodásba (Ádám már az első történelmi színben

megtette ezt Madáchnál!) beszélhetnék a pénzről. Azt mohón lehetne olvasni! Arról mindenki úgy tudja, hogy számít: elrendezi a sorsunkat, segít a gondolkodásban, javítja az emésztést, és mindenféle más áldásos hatással is jár. Ám a hatalommal és a pénzzel az a gond, hogy sok kell belőle, különben alig lehet észrevenni (minket). Ha nem ülünk a piramis csúcsán, és nem rendelkezünk milliárdok felett, akkor marad a másik megoldás. A kiemelkedés (ami azért valljuk meg, szerencse dolga) képességével szemközt fellelhetni a sokkal biztonságosabb hasonulás eszköztárát.

Például a divat. Folyton változik, folyton mozgásban, és a felszínen tart, mégis ő teszi létezővé és kedvessé a tömeget, amely mi vagyunk. Majdnem azt mondtam, hogy én. Hasznos dolog az információ is. Lehetőleg a legfrissebb. Internet, hírműsorok, bulvár sajtó, kivonatolt történetek és összefüggések. Akinek nincs hatalma, elég pénze, ezzel még mindig beszállhat a játék rejtőztető, de nem épp jelentéktelen középmezőnyébe.

Ebből a szempontból a könyvtáram – különösen az írásbeliségre alapozott kultúra leáldozásával – nem üti meg a mértéket. Abszolúte érdektelen, bájosan ásatag és lomszerű. Ha ragaszkodom hozzá, ezt csak ironikus formában tehetem. Keserédes fölénnnyel. Mindazonáltal van könyvtáram (másoknak meg hullője vagy oroszlánja), de ehhez bizonyos makacsság, sőt megátalkodottság kell. „Fütyülök a világra!” póz. Mintha nem is a kultúrát siratnám el az eszelős felhalmozással, az emlékművi könyvgyűjtéssel, hanem önmagamat. Kisded illúzióimat, mítoszaimat, sárga fényképekről rám bámuló dédszüleimet.

Gyűjthetnék söralátétet, kisüveget, rézlámpát, halcsontot, legyezőt. (Ez utóbbi például kifejezetten jól jönne ebben a forróságban.) Lám, újfent bebizonyosodott, hogy nem vagyok praktikus lény... Az egész könyv-mizéria csak menekülés valami kényelmes, éteri élheteretlenségbe. Míves szabadkozás és egyre érdektelenebb bocsánatkérés a századtól. Na, de mégis! Elalvás előtt, mintegy búcsúzóul, pár fejezet Thomas Mann: Egy apolitikus ember elmélkedései című könyvéből. Háát, barátaim!...

Újévi koncert

Az újév első napján habos kávé volt. Szürcsölgettük a családi szétszórattatás csendes reggelén. Lányaink buliba mentek (még tavaly), mi meg – a barátainkkal átkártyázott éjszaka után – csak úgy elücsörögtünk Mártával a nagy, disznóölő asztal al- és felvégén. Békességesen, kicsit öregesen. Néztük az abroszmintás linóoleumot, a megdézsmált karácsonyfa ágai közt felénk reflektorozó pirkadatot, a tál pattogatott kukoricát és egymást.

Itt volna hát az újév. Észrevétlen közénk telepedett, mint egy ködsisakos harmadik. Töltsünk neki is egy csészével? Kapjon inkább zenét, lágyat, ám dicsőségeset, víz-esés végtelenségű Bachot, rumos-gesztenyés Mozartot! Ráhasaltam a konyhapultra, és finoman ingerelni kezdtem rádiónk állomáskeresőjét, milliméteres elmozdulások-

kal, olykor merészebb belehajtásokkal. S lett szláv popzene, bálnák nászéneke, orgonasíp hangú úrhajó kilövés, ide s tova, Morsétól Bartókig. A kávé gőzölgött, a nappali pedig átalakult egy szolid, zenés szegletté; nem is tudom, hogy Márta miért kezdte összeszedgetni a poharakat és a villákat, miért kellett ennyire háziasnak lennie ebben a szinte tökéletes pillanatban, amikor a klasszikus holtponthoz még fölötté állhatott az ismeretlennek.

Szilveszter éjszakáján minden mozgásban volt. Az idő csak reggel állt meg, s erre belemosogatott, mintha egy salátástálba készült volna fészket rakni a jövő arany madara. A muzsika viszont jó; absztrakt, mégis érzékekre ható. Régen jobban vártam az újévi koncertet, a bécsi zenés parádét, a pezsgő könnyűségű és rafináltságú szimfonikus cirkuszt. Volt bennem fogékonyság a zenekultúra monarchikus skálájára, s arra, hogy egyetlen akkordban élvezzem a galantériát, a kópéságot és a dolgok mélyén lappangó száraz szubtilitást.

Az is meglehet, hogy nem a világ lett más, hanem én költöztem Bodajkra. Ezáltal teljesen összekeveredtek a kis és a nagy dolgok: a habos kávé, az épphogy megcsörrent európai pénz, a kinti kutyaugatás, az új évezred, a falusi tüdőszűrés, az Elnök köszöntője és Józsi kántorunk visszafordíthatatlan betegsége. Egymásra halmozódó ügyeim, a változó halmazállapotú történések, a Csanádi Csillagforgójából kipotyogó vállalatok elférnek új muzikalitásom ütemvonalakkal szabdalta pályáján, de a harmóniát (gyanítom) semmiféle újévi koncert nem adhatja nekem kölcsönbe.

Sült malac, lencsefőzelék, habzó bor – ami benned van, csak az számít. Nehéz így keresni a dallamot, akár Muzsikusz Péter legyen az ember, akár Karinthy Frigyes. Petike jó kiképzést kapott Zeneország alkotmányából, s az elmélet metafizikus létráján kapaszkodhatott az Örömodáig. Karinthy bácsi meg eleve tudta, mit akar, kabátja alatt hordta kicsiny hegedűjét, a régi dal ott zengett és zokogott a szívében, amit végül is eljátszhatott, a kupola légritka egén, porondmesteri engedéllyel. Szolfézs vagy manézs, (még mindig) ez itt a kérdés.

Nekem is van egy személyes, emlékekből összeverbuvált újévi koncertem, szerény és gyanútlan szereplőkkel. Mert a műsor nem számít, csak ők, a hangszereikkel és karmesteri pálcájukkal viaskodó barátaim. Jön az ezüsthajú hegedűs, alföldi tanszékvezető, nemzedéki zenefelelős. Álla alá szorítja hangszerét, a fejét álomra hajtja, és belevág a Vivaldi mester tervrajza szerint megépítendő, szántornyú hangpalota felépítésébe. Habzik a mész, pattog a márvány, talicskázódik a habarcs. Ablakok nyílnak, köördögök vigyorognak a párkányokon, omlik, és újra csak omlik a fal. Nem mer felnézni, a zongorakísérő meg csak hozza a tervet, markolássza a kiszabott akkordokat, s oldalra pislog, mint egy szégyenlős munkafelügyelő. A hegedű tovább dadog. Szorítom a karfát, érzem, baj van. Nagy szomorúságok gurulnak szanaszét a trillák helyett, megsebzett madár a vonó, bal kezéből görcsök téglái potyognak. Valahogy véget ér a mű, arcán lerakódott a gyanta fehér pora. Fáradt, győztes bohóc. Körülötte romok, Vivaldi posztmodern síremléke. Mélyen meghajol, én vadul tapsolok a többiekkel.

Következik a furulya-sovány fiú, komoly, reményt keltő. Kiteríti a lepedőnyi kottát, pókujjait ráigazítja a blockflöte furataira, és fújni kezd. Átiratot játszik, amitől az eredeti hangzás hártavékonyra kopik, s olyan széljegyzetszerű, zenetörténeti emlékeztető lesz az egész. Végig komoly marad, kötelességtudó. Nagyon szimpatikus. Sovány arcából, mint egy megfagyott ormány szegeződik rám a furulya, a kicsi síp. Igen, hiányzik belőle a monumentalitás, a hőbörgés esélye. Ha akarna, sem tudna lázadni, és nem kell legyőznie önmagát. Jól választott.

Aztán a zongorista érkezik, egyszerre szertartásosan és gyámoltalanul. Háttal ül a közönségnek, testével eltorlaszolja a színpaddeszka színű pianínót. Valamikor tudta a darabot, nem is túl nehéz, mégis szorong. Plim-plim, dirr-durr, dolgozni kezd. A szája megvonaglik, felszállni készül az álláról, aztán csücsörít, a homloka feltorlódik, hullámokat vet. Szuggerálja a kottát. Válltól lefelé a rutin marionett figurájaként táncol, míg a fej elgrimaszolja az egész emberi dráma rövid kivonatát. Megrendítő aszimmetria. A közönség csak a rengő hátat látja, s a végigkalapált húrok zengését hallja. Amikor végez, rőffent egy orrszavú-rövidet, félfordulatból felpattan, és mélyen meghajol. Titokzatosan mosolyog, nem tehet semmiről.

Most az öreg karnagyé a szín. Kopasz, kecskeszakállas, agresszív. Mégsem akar dirigálni, leül a tűzoltó üresen maradt székére, s várja, hogy ünnepeljék. Egytől-mástól megrészgélve elszundít, kövér angyalokról álmodik. Az egyik már át is vette a kórusát, s párhuzamos karlengésekkel integet a felfakadt szájaknak, valamint a tangóharmonika-hortyogású, muzsikás aggnak.

Az utolsó szám Gyurika, értelmi fogyatékos barátom, aki még a versenyautókat ábrázoló kártyáit is a kezembe adta a buszon, Szeged és Vásárhely között, amit egyébként soha, senkinek... Kis műanyag gitárját pengeti a Band kellős közepén, száll a dal, Marina, Marina, vége az évnek, ennyi volt.

Az én újévi koncertem hozzám és hozzánk hasonlatos. Ám egyelőre igencsak irodalmi, szavakkal bajlódó. A tiszta zene majd csendre int, és megvilágosít. (Ellenpróba, s halvány remény: Nietzsche, Wittgenstein.) Valahogy úgy lesz ez, mint egyszer, gyerekkoromban, amikor találkoztam Vaszy Viktorral. Aran oldalán téblábolva csodáltam a viharzó tekintetű, gonosz felnőttet; csupa indulat és művészet sugárzott frakkos alakjából. Ott állt előttem zenekar, pálca és dobogó nélkül, távol az üstdobtól és a rézfúvósoktól, egy tömbben. Meg sem mukkantam. Nem volt elég hely. (Márta elmosogatott, a maradék kávé kihűlt. Január 1.)

Tartalom

PARASZT PÁRIZS

Mesék, romok, irodalom	5
Barlangrajz	7
A köhögő ember	8
Tánc a síron	9
A csel	10
Bűn az élet	12
És eljő a lovas...	14
Négy évszak	15
Mű és működés	18
A bálna	19
A rózsaszín betonkeverő	20
Kórisme múlt-, jelen- és jövő időben	21
A nagy öreg	23
Én és én	25
Emmi néni lekvárjai	27
Őszi tárlat	27
Egyperces	30
(Br)inga	30
Rózsabimbó	32

EMBERKÍSÉRLETEK

Beavatás	35
Mosolyszünet	37
Attila és Dezső	38
Nyilvános ajánlat	40
Kell egy professzor	42
Példakép(p)	45
Éhség	47
Egy buszpályaudvar vendégkönyvébe	49
Lágyabb ének kell nekünk!	51
Aran	53
A játékos	55
Például Esterházy	56

A jókedvű magyar	57
A pofon	60
Duduka Japánban	61
Az apparátus	63
Lehet-e előre látni a múltat?	64

BOLOND LOVAG A KÖDBEN

Ki látott minket?	67
A giccses ész	69
Minden hatalmat Salierinek!	70
Naplótöredék	73
A király	75
Dugulás	76
A radikalizmus diszkrét bája	77
A kivezető út	79
1100	81
A kelepce	83
Ne hagyd a politikát, építkezz!	84
Helyzetjelentés	85
Ki parancsol a királynak?	86
Falvédő	88
D-503	90
A lapulás gyönyöre	91
Gravitáció	93
Nem (a) fog fájni!	94
A posztmodern forradalom	95
Egy közepesen örök mű elé	96

SKOLASZTIKA

Mi a kapitalizmus?	99
Beismerő vallomás	100
Üzenet egykori önmagamnak	103
Az én köreim	104
Az arany fakard	105

Tíz perc szünet	106
Köszönj szépen!	109
Apokrif tanévnitó	111
Dolgozat a hősről	113
Osztály, vigyázz!	114
Szó, mi szó	116
Kiss me	117
A kis utazás	119
Érettségizők hava	122
Csocsó	123
Hogyan lettem pokémon mester?	125

SZAVAK ÓPIUMA

Húsevő céllövölde	127
Egy mondat Svájcra	129
Anyák szigete	131
Mese a hétfejű igazságról	133
Az antikvárius	135
Az irodalom mint közhely	137
Ló, szárnyak nélkül	138
Három napszak	139
Hány éves vagyok?	140
Szép beszéd	142
Elismerő vallomás	144
Feszty korkép	144
Viaszabák	146
Rémületeim	147
Sor(s)	148
Elromlott a kutya	151
Hét	152
Búcsú a szövegtől	155
A magány nyilvánossága	156
Újévi koncert	158

Ez a könyv kezdetben történeteket mesél egy kisvárosról, ahol minden pokolian egyszerű és édenien szövevényes. Majd – nem bírván egy egész kisvilággal – embert keres. Példaképeket, viszonyítási pontokat. De a hősök ideje múlni látszik, s emelkedik a lelkes tömeg (a nemzet?). A vásárhelyi embertelevény és a példaemberek kertje után a politika uhorkafáján köt ki. Ezt is odahagyván az utópia felé megy tovább. Mert abban még bízik; az iskolában. A lét ott leckeszerű, kiszámítható. Ám kiderül, hogy az iskola sem javítja meg a falain túl tomboló rendelleniséget. S amire felkészít, az nem egy méltóbb élet, hanem a túlélés, az „iskolamesterek” meg-megújuló zsarnokságának kibekkelése. Végül a könyv egy új világot nyit meg. A magát folyton újratervező alaktalanság vágya birkózik benne a nyelvvel. (Amely kisvárosi történeteket mesél...)